

495.9117

๑ 911 ๗

ว. 3

การศึกษาค้นคว้าและคติความเชื่อในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย
ของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐมและสมุทรสาคร

ปริญญาโท

ของ

เอมอร ศรีชั้น

๕-4 พ.ศ. 2535

ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
พฤศจิกายน 2528

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

178131

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตและคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณาปริญญาบัตรฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่ง ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

..... *สุวิทย์ อภิชาติ* ..... ประธาน

..... *กัญญา วัฒนศิริ* ..... กรรมการ

คณะกรรมการสอบ

..... *สุวิทย์ อภิชาติ* ..... ประธาน

..... *กัญญา วัฒนศิริ* ..... กรรมการ

..... *ดร. ชัยวัฒน์* ..... กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ ก็เพราะผู้ศึกษาได้รับความช่วยเหลืออย่างดียิ่ง จากอาจารย์สุภา ปานเจริญ ผู้ช่วยศาสตราจารย์กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ และผู้ช่วย-ศาสตราจารย์โมรี ชื่นสำราญ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ รวมทั้งให้ข้อคิด ให้กำลังใจมาโดยตลอด ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์วิฑูร โสภวงส์ ที่กรุณาให้พิมพ์เอกสาร อาจารย์ปราณี ชวัญแก้ว อาจารย์วิสันต์ กัญแก้ว อาจารย์วีระฉัตร วรรณดี ที่กรุณาให้คำแนะนำอันมีคุณค่ายิ่งอยู่เสมอ

นอกจากนั้นผู้ศึกษายังได้รับความช่วยเหลือจาก อาจารย์สามารถ ทิมนาค อาจารย์ยุทธ โทคติเทพย์ ที่กรุณาติดต่อวิทยากรและเป็นเพื่อนพาไปสัมภาษณ์วิทยากร อีกทั้งให้พิมพ์เอกสาร คุณเสวต กุหลาบวงศ์ คุณฉลอง อาพันธ์แดง คุณเทพ ทิวถนอม ที่กรุณาช่วยอ่านคำบรรยายแผนโบราณจากสมุดไทย คุณเจริญ พงษ์มาลา คุณปริญญา อุทิศชลาภนธ์ และวิทยากรทุกท่านที่ให้ความรู้ความสะดวกในการสัมภาษณ์ ตลอดจนเจ้าของสมุดไทยซึ่งบันทึกคำบรรยายแผนโบราณทุกท่านที่กรุณาให้พิมพ์ข้อมูลมาศึกษา ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

อนึ่ง ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จะไม่สำเร็จลงไปได้ด้วยดี หากมิได้รับความปรารถนาดีและการสนับสนุนจากครอบครัว พี่น้อง อาจารย์ และเพื่อนๆทุกคนซึ่งมิได้กล่าวนามที่ได้ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจแก่ผู้ศึกษามาโดยตลอด ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

เอมอร ศรีชั้น

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า	5
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	6
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	6
ข้อตกลงเบื้องต้น	6
คำนิยามศัพท์เฉพาะ	7
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	8
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	9
2 ความรู้เกี่ยวกับแหล่งข้อมูลและวิทยาการ	14
รายละเอียดของสภาพแหล่งข้อมูล	14
รายละเอียดเกี่ยวกับข้อมูล	18
วิทยาการ	21
3 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการแพทย์ไทยโบราณ	24
ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการแพทย์ไทยแผนโบราณ ..	24
ความรู้เกี่ยวกับแพทย์แผนโบราณหรือหมอยาไทย	33
4 ภาษาที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย	51
รูปแบบการเขียนตำรายาแผนโบราณ จากสมุดไทย	51
ลักษณะคำประพันธ์	51
การขึ้นต้นตำรายาแต่ละขนาน	61
การลงท้ายตำรายาแต่ละขนาน	83

ลักษณะการเขียนคำรายงานแบบโบราณ จากสมุดไทย	93
อักษรวิเชียร	95
เครื่องหมายที่ปรากฏในคำรายงานแบบโบราณจากสมุดไทย	112
การใช้ภาษาในคำรายงานแบบโบราณจากสมุดไทย	133
การใช้คำ	133
การใช้สำนวน	209
5 คติความเชื่อที่ปรากฏในคำรายงานแบบโบราณ จากสมุดไทย	227
ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา	229
ความเชื่อเรื่องบุญกรรม	229
ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์	234
ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์	235
การใช้คาถาอาคมเสกยา	240
การใช้คาถาอาคมเสกน้ำล้างหน้าและการส่องเทียน	263
การใช้คาถาอาคมดงเคียดดงยันต์	266
ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์	302
ความเชื่อเรื่องผีบางเทวดา	302
ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า	324
ความเชื่อเรื่องครุฑยา เจ้าของยา	329
ความเชื่อเรื่องเคล็ดและขอม	339
ความเชื่อเรื่องเคล็ด	340
ความเชื่อเรื่องขอม	351

บทที่	หน้า
6	
สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	35๗
สรุปผลการศึกษาค้นคว้า	35๗
อภิปรายผล	358
ข้อเสนอแนะ	361
บรรณานุกรม	362
ภาคผนวก	368

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ

หน้า

1	ตัวอย่างคำรายงานโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสุพรรณบุรี ฉบับที่ 1	373
2	ตัวอย่างคำรายงานโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดนครปฐม ฉบับที่ 1	374
3	ตัวอย่างคำรายงานโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดนครปฐม ฉบับที่ 3	375
4	ตัวอย่างคำรายงานโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสมุทรสาคร ฉบับที่ 2	376

บัญชีแผนที่

แผนที่	หน้า
1 แผนที่แสดงการแบ่งเขตจังหวัด	369
2 แผนที่แสดงการแบ่งเขตอำเภอ จังหวัดสุพรรณบุรี	370
3 แผนที่แสดงการแบ่งเขตอำเภอ จังหวัดนครปฐม	371
4 แผนที่แสดงการแบ่งเขตอำเภอ จังหวัดสมุทรสาคร	372

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การดำรงชีวิตของมนุษย์นั้น ปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตคือปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค โดยเฉพาะยารักษาโรคนั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชีวิตมนุษย์ยืนยาว ในสมัยโบราณวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์ยังไม่เจริญรุ่งเรือง เช่นปัจจุบัน วิธีการรักษาโรคของมนุษย์ในสมัยก่อน จึงกระทำตามกันมา ตามคำบอกเล่า ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งจนถึงสมัยหนึ่งจึงได้มีการบันทึกไว้ และคัดลอกสืบต่อกันเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงทุกวันนี้ เอกสารที่บันทึกเกี่ยวกับยาและวิธีการรักษาโรคดังกล่าวมักเรียกหรือรู้จักกันทั่วไปว่า "ตำรายุคโบราณ"

สำหรับสังคมไทยในสมัยโบราณนั้น ยาแผนโบราณหรือยากกลางบ้าน ตลอดจนการรักษาโรคแผนโบราณของไทยนับว่ามีบทบาทต่อชีวิตคนไทยไม่น้อย บทบาทของยาและการรักษาโรคแผนโบราณแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และวิถีชีวิตของคนไทยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากถ้อยคำสำนวนที่ใช้ทุกคนในชีวิตประจำวัน และยังคงตกทอดมาถึงปัจจุบันหลายสำนวน ดังเช่นสำนวนว่า "แทรกเป็นยาค่า" ซึ่งเป็นสำนวนที่น่าจะมีที่มาจากยาไทยซึ่งมักจะมีการใส่ยาค่าแทรกอยู่ในเครื่องยาเสมอ สำนวนว่า "หวานเป็นลมขมเป็นยา" ก็มีที่มาจากรสของยาแผนโบราณซึ่งมักจะมีรสขมรับประทานไม่อร่อยหรือรับประทานได้ยาก แต่เมื่อรับประทานแล้วก็สามารถหายจากอาการเจ็บไข้จึงเกิดสำนวนนี้ขึ้น หรือสำนวนอื่น ๆ เช่น ลางเนื้อชอบลางยา เป็ เป็นยารุ หาท้ายายาก สะเพื่อนขวางลา สำนวนเหล่านี้ล้วนมีที่มาจากยาไทยแผนโบราณทั้งสิ้น

นอกจากนี้ ในวรรณคดีไทยก็มีการกล่าวถึงชีวิตของตัวละครที่ต้องเกี่ยวข้องกับ
การรักษาโรคแผนโบราณและตัวยาต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น
รามเกียรติ์ ตอนพระลักษมณ์ ต้องหอกโมกขศักดิ์ ดังปรากฏในคำประพันธ์ว่า

บัดนั้น	พิภกโหราธัชชาลัย
จึงทูลพระอวตารชาญชัย	ภูวไนยจงระงับคัมโปศกา
ซึ่งพระน้องต้องหอกอสุรินทร์	ยังไม่สิ้นชีวิตรังษาร
แมนไค้สังกรณีตรีชวา	กับบุญจมหานที่
ประสมเป็นโอสถบคพอก	ให้แก่หอกโมกขศักดิ์ยักมี
พระลักษมณ์ก็จะคืนสมประดี	ภูมิจงคำริศริการ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

รายยาวมหาเวสสันดรชาดกกันทมหาพน ของพระเทพโมฬี (กลิน) ก็ได้
กล่าวถึงพืชที่ใช้ทำยาพื้นบ้านเหล่านี้ด้วยดังความว่า

ที่ขอบสระนั้นเป็นทรายอ่อนระคนดินคูสะอาด พื้นพืชคามขึ้นประหลาด
ล้วนพิเศษสรรพโอสถทุกสิ่งสมตำรา คือพิมเสน เสนียด กฤษณา หนาดโลก
ทะนง จันทนามหาสะคำคงมะเคื่อคินดี นาคราช โกฎฐ์กะลำพัก เพ็ชสังฆาต
ซอนคอกคงกำยาน ราเชนชะมคหมูกระวานวานวิเศษ สหัสคุณเทศขันทอง
เทพหาโร ราชพฤษ์กระเพราแดงพญาสัตกัษรรมสมุลแว้ง วานน้ำอเนกนัถ
สุดที่จะคณา...

พระเทพโมฬี (กลิน)

นิทานค่ากลอนเรื่องพระสุวรรณเลขาจากต้นฉบับตัวเขียนในหอสมุดแห่งชาติ
ที่ยังไม่เคยแพร่ก็ได้พรรณนาถึงว่านยาและสรรพคุณของว่านยาที่ใช้ทำยาพื้นบ้านด้วย
ดังความว่า

...
 อันวันหนึ่งเพชหิงกระงานงอก
 ตามประกาศสัตว์สิงในราวไพร
 ยังวันหนึ่งเรยีกวามะหาเมฆ
 วันนางลอมหมีให้มีไภยัน
 วันนางขุมเคกกลมุกันมาหา
 วันนางกวักๆ ลาบให้พุ่มถาย
 ยังวันหนึ่งขริงเรยีกแสงอาทิตย์
 วันนางคำณน้ำละลายทา

ภอเค่าป่ากระบินรวันกระกาใจ
 แมนมืดอกเป็นงูอยู่ไสว
 เค่าไปไกลมอคมวยชีววัน
 นั้นก็เออฤทธิแรงคูแข่งขัน
 เช่นจันเป็นเส้นกับหญิงชาย
 มีเชื้อของแล้วเอามาให้เหลือหลาย
 วันกระลือชื่อร้ายไม่ชอบตา
 นั้นก็ฤทธิไล่ศับจบจะหา
 คูกายาผิวเหลืองงามเรื่องรอง¹

บทบาทและความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างชีวิตของคนไทยกับการรักษาพยาบาล
 คุ้มยาแผนโบราณนั้น จะเห็นได้ว่ามีมาช้านานแล้ว เครื่องยาไทยหรือคัวยาต่าง ๆ
 ก็ล้วนแต่ได้มาจากธรรมชาติ เช่น พืช สัตว์ แร่ธาตุ ส่วนวิธีปรุงยาก็มีกรรมวิธีที่ไม่
 ซับซ้อน หรือไม่ได้ใช้การสังเคราะห์แต่อย่างใด การถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ก็เป็นไป
 ตามลักษณะสังคมที่ยังไม่มีความเจริญทางหนังสือ ดังนั้นการอาศัยวิธีบอกเล่า สังเกต
 จดจำ และปฏิบัติสืบต่อกันมา ในบางครั้งจึงอาจมีความคลาดเคลื่อนได้ ด้วยเหตุนี้ต่อมา
 เมื่อมีคณูหนังสือมากขึ้นจึงได้มีการจดบันทึกยารักษาโรคแต่ละขนานไว้เป็นหลักฐานเพื่อ
 ป้องกันความคลาดเคลื่อน ทั้งนี้การบันทึกหรือจดตำรายาแผนโบราณของไทย ส่วนใหญ่
 มักเป็นการจดบันทึกลงในสมุดข่อย หรือสมุดไทยซึ่งสมุดหรือหนังสือนี้ทำจากเปลือกข่อยมี
 ลักษณะเป็นกระดาษยาวติดต่อกันแผ่นเดียวพับกลับไปมาให้หน้าเป็นเล่มหนังสือมี 2 สี
 สีดำเรียกว่า สมุดไทยดำ สีขาวเรียกว่าสมุดไทยขาว

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการบันทึกตำรายาแผนโบราณนั้นจะใช้เครื่องมือ
 การเขียนหนังสือสมัยโบราณบันทึก กล่าวคือจะใช้ปากกาไม้ หรือปากไก่อซึ่งทำจาก
 ไม้ไผ่ผ่าซีกมาเสียมให้แหลมและบาง ตรงปลายผ่าเป็นง่ามประกบกันเพื่อให้หมึกเดิน

ก่อนใช้บ้างที่ต้องเอาดินไฟเสียดก่อนเพื่อให้แข็ง นอกจากนั้นก็ยังมีอาจใช้ขี้เถ้า หาง
แมงคางคก และขี้ไก่ใหญ่และขี้ไก่โดยผ่าปากจามเสียดก่อนทุกชนิด¹ ส่วนน้ำหมักนั้น
ในสมัยโบราณไม่มี จึงใช้หฺรคาล ซึ่งเป็นแร่ชนิดหนึ่งประกอบด้วยธาตุสารหนูและกำมะถัน
มีสีแสดอมเหลืองหรือจะใช้รังผสมกับยางไม้เป็นสีเหลืองก็ได้² หรืออาจจะใช้หมักค้ำ
ซึ่งมีส่วนผสมของเขม่าไฟ หรือหมักจิ้น หมักขาว ซึ่งได้จากเปลือกหอยมุก หมักแดง
ได้จากซาก สีทองได้จากทองคำ เปรลที่ปิดทับยางมะเดื่อซึ่งใช้เขียนลงก่อนในขณะที่ยัง
ไม่แห้ง³

รูปอักษรที่ใช้เขียนหนังสือจะมีอยู่ 2 แบบ คือรูปอักษรไทยอันสืบเนื่องมาจาก
รูปอักษรไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี รูปอักษรไทยนี้ใช้เขียนภาษาไทย
โดยเฉพาะ มีวิธีการสะกดคำตามแบบอักษรวิธีโบราณ ซึ่งประกอบด้วยวรรณยุกต์และ
เครื่องหมายบังคับเสียงต่าง ๆ ส่วนอีกแบบหนึ่งก็คือรูปอักษรขอม⁴ ใช้เขียนภาษามาลี
ซึ่งเป็นคาถาอาคมที่ใช้ประกอบในการรักษา การเขียนรูปอักษรทั้งสองแบบนี้นิยมเขียน
ใต้เส้นบรรทัด และไม่จำกัดว่าหน้าหนึ่ง ๆ จะต้องมีจำนวนบรรทัดเท่าใด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ
ความต้องการของผู้เขียน

คำราชาแผนโบราณเหล่านี้มีผู้สนใจศึกษาในด้านสรรพคุณของยากันมากแต่ยัง
ขาดการศึกษาค้นคว้าด้านอื่นอย่างจริงจัง ทั้ง ๆ ที่คำราชาแผนโบราณมีสิ่งที่น่าสนใจ
ศึกษาอีกหลายประการ เป็นต้นว่าการใช้คำสั้น กระทัดรัด ใช้คำเก่า มีสำนวนและ
รูปประโยคที่เป็นแบบแผนเฉพาะตัวอันแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของคำราชาแผนโบราณ
ประการหนึ่ง อีกทั้งยังมีลักษณะพิเศษเฉพาะของหนังสือสมัยโบราณด้วย กล่าวคือ

¹ ปรากฏใน สืออำไพ ปริทัศน์วัฒนธรรมในภาษาและวรรณคดีไทย หน้า 16

² น.ค.

³ กรมศิลปากร ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม 2 หน้า 31

⁴ ค. หน้า 25

มักเขียนตามเสียงหรือสำเนียงที่ใช้พูดกันในสมัยนั้นไม่มีกฎเกณฑ์ที่บังคับให้เป็นแบบฉบับในการสะกดคำศัพท์ ไม่มีมาตรฐานที่แน่นอนในการใช้ภาษาและรูปอักษร แต่เป็นการเขียนตามความรู้ความสามารถและภูมิปัญญาของผู้บันทึกหรือคัดลอก การจะอ่านหนังสือเหล่านี้ ออกได้จะต้องใช้ความพยายามในการอ่านและทำความเข้าใจให้ถูกต้อง นอกจากนั้นในตำรายาแผนโบราณยังบันทึกเรื่องคติความเชื่อของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคอีกด้วย เช่นการเก็บสมุนไพรมาประกอบเป็นยาต้องเก็บตามฤกษ์ยามที่ดี การรักษาใช้ก็ต้องดูฤกษ์ยามเช่นกันและการใช้คาถาอาคมเสกเป่าประกอบการรักษาโรค คติความเชื่อเหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตและสังคมของชาวบ้านตามกาลเวลาที่ล่วงมาได้เป็นอย่างดี และจะช่วยให้เข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านทั้งในอดีตและปัจจุบันได้ดียิ่งขึ้น ลักษณะต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องสำคัญที่มีค่าควรแก่การศึกษาทั้งสิ้น

จากเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้ศึกษาจึงสนใจจะศึกษาคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยในตำราภาษาและคติความเชื่อซึ่งนอกจากจะให้ประโยชน์แก่การศึกษาด้านภาษาและคติชนวิทยาแล้ว ยังช่วยให้ตระหนักถึงคุณค่าของหนังสือโบราณอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติอีกด้วย การศึกษารุ่นนี้จะศึกษาคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่รวบรวมจากจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐมและสมุทรสาคร เนื่องจากเป็นจังหวัดในภูมิภาคเดียวกัน อันจะทำให้เห็นลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยในภูมิภาคนี้ได้เด่นชัดขึ้น

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาภาษาที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ที่ได้มาจากจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐมและสมุทรสาคร
2. เพื่อศึกษาคติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ได้มาจากจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐมและสมุทรสาคร

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบรูปแบบการเขียน ลักษณะการเขียน และการใช้ภาษาที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ได้มาจากจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร
2. ทำให้ทราบคติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านได้ดียิ่งขึ้น

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. การศึกษาค้นภาษาและคติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณนี้จะศึกษาเฉพาะตำรายาแผนโบราณที่จัดบันทึกลงในสมุดไทย ซึ่งได้ค้นฉบับมาจากอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 2 ฉบับ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม จำนวน 5 ฉบับ และอำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 2 ฉบับ รวม 9 ฉบับ
2. การเลือกค้นฉบับสมุดไทยที่ใช้ในการศึกษานี้ ผู้ศึกษาเลือกศึกษาจากสมุดไทยที่บันทึกเฉพาะตำรายาแผนโบราณตลอดเล่มเท่านั้น

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การศึกษาเรื่องนี้ผู้ศึกษาจะศึกษาจากข้อมูลเอกสารที่เป็นตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ที่ได้จากจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐมและสมุทรสาคร เป็นสำคัญ และจะสัมภาษณ์หมอยาเพื่อประกอบการศึกษาวิเคราะห์โดยมีเกณฑ์ในการเลือกหมอยาคังนี้
  - 1.1 มีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป
  - 1.2 มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตที่ได้ข้อมูลมาศึกษา
2. การศึกษาค้นภาษาคั้งนี้จะศึกษาเฉพาะส่วนที่บันทึกเป็นภาษาไทยเท่านั้น

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. คำรายนามแผนโบราณจากสมุดไทย หมายถึงคำรายนามโบราณที่จดบันทึกลงในสมุดไทย ซึ่งได้ค้นฉบับมาจากอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม และอำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

2. ภาษาในที่นี้หมายถึง รูปแบบการเขียน ลักษณะการเขียน และการใช้ภาษาที่ปรากฏในคำรายนามโบราณจากสมุดไทย

2.1 รูปแบบการเขียน ในที่นี้หมายถึงลักษณะคำประพันธ์ การขึ้นต้น และการลงท้ายของการเขียนคำรายนามโบราณแต่ละชาน

2.2 ลักษณะการเขียน ในที่นี้หมายถึง อักษรวิธีและเครื่องหมายต่าง ๆ

2.3 การใช้ภาษา ในที่นี้หมายถึงการใช้คำและสำนวนที่ปรากฏในคำรายนามโบราณจากสมุดไทย

3. คติความเชื่อ หมายถึงการยอมรับนับถือ หรือการยึดมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใดว่ามีผลต่อโรคและการรักษาโรคภัยไข้เจ็บที่ปรากฏในคำรายนามโบราณจากสมุดไทย

3.1 ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา ในที่นี้ได้แก่ ความเชื่อเรื่องบุญกรรม นรกสวรรค์

3.2 ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ในที่นี้ได้แก่ ความเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถา การลงเลข ลงยันต์

3.3 ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในที่นี้ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีตางเทวดา เทพเจ้า ครูอาจารย์ เจ้าของยา

3.4 ความเชื่อเรื่องเคล็ดและข้อห้าม ในที่นี้ได้แก่ ความเชื่ออื่น ๆ ที่นอกเหนือจากความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ และความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์

4. หมอยา หมายถึงแพทย์แผนโบราณที่รักษาโรค หรือเคยรักษาโรคด้วยยาแผนโบราณ

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การดำเนินการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ จะใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Documentary research) และนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) ดังมีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ สืบค้นและรวบรวมคำรายาแผนโบราณจากต้นฉบับ
ตัวเขียนของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

1.2.1 ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นภาษาและ
คติความเชื่อที่ปรากฏในคำรายาแผนโบราณ เช่น เอกสารที่เกี่ยวกับสมุนไพร และประวัติ
ความเป็นมาของการแพทย์ไทยแผนโบราณ เป็นต้น

1.2.2 สัมภาษณ์หมอยาเพื่อประกอบการวิเคราะห์

2. ศึกษาคำรายาแผนโบราณ ตามจุดมุ่งหมายดังต่อไปนี้

2.1 ศึกษาภาษาในคำรายาแผนโบราณ จากสมุดไทย

2.1.1 รูปแบบการเขียนคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย

2.1.1.1 ลักษณะคำประพันธ์

2.1.1.2 คำขึ้นต้น

2.1.1.3 คำลงท้าย

2.1.2 ลักษณะการเขียนคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย

2.1.2.1 อักษรวิธี

2.1.2.2 เครื่องหมายต่าง ๆ

2.1.3 การใช้ภาษาที่ปรากฏในคำรายาแผนโบราณ จากสมุดไทย

2.1.3.1 คำ

2.1.3.2 ส่วนวน

2.2 ศึกษาทัศนคติความเชื่อที่ปรากฏในคำรายนามแผนโบราณจากสมุดไทย

2.2.1 ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา

2.2.2 ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์

2.2.3 ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์

2.2.4 ความเชื่อเรื่องเคล็ดและข้อห้าม

3. สรุปผลการศึกษาค้นคว้า อภิปรายผล และขอเสนอแนะ

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้าที่ผู้ศึกษาใช้เป็นแนวทาง หรืออ้างอิงในการศึกษา มีดังนี้

สุนทร ปุณโณทก¹ ได้กล่าวถึงยากลางบ้านว่า การรักษาพยาบาลคนป่วยในสมัยโบราณจะกระทำกันตามคำบอกเล่าที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ โดยใช้เครื่องยาที่เกี่ยวข้องตามบริเวณบ้านหรือเขตพื้นที่บ้าน จึงเรียกว่ายากลางบ้าน ยาที่ใช้ได้ผลดีแต่หาผู้เป็นเจ้าของตำรับไม่ได้ก็จะเรียกว่ายาผีบอก คำบอกเล่าในการรักษาเหล่านี้ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันเป็นมรดกตกทอดที่ควรรักษาไว้และส่งเสริมปรับปรุงให้ดีขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลและยากจน นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงพืชสมุนไพรบางชนิดที่สามารถนำมาทำเป็นยาได้ เช่น หนุ้าคา หนุ้าไต่ใบ ฯลฯ โดยกล่าวถึงในคำนำลักษณะของพืชและส่วนของพืชที่จะนำมาใช้ประโยชน์อย่างละเอียด อีกทั้งยังได้กล่าวถึงความเชื่อในการใช้ยาไทยรักษาโรคว่าเรื่องอาหารการกินนั้นมีผลต่อการรักษาโรค อาหารบางชนิดเมื่อรับประทานแล้วจะทำให้โรครำเริบขึ้น หรือแสดงต่อโรค เราเรียกว่า "ของแสดง" เช่นเมื่อเป็นไข้ ห้ามรับประทานอาหารมัน ๆ เพราะจะทำให้อาเจียนและแพ้แรง ห้ามรับประทานกล้วยที่มีไต่ทำให้สูกโดยการต้มหรือเผา เพราะจะทำให้ลมตีขึ้นเบื่องบน ไข้ขึ้นสูง อากาทรทุกหนัก ของแสดงนี้

¹สุนทร ปุณโณทก สวนหลังบ้าน 3 หน้า 255 - 288

อาจนับเนื่องลักษณะอื่น ๆ เข้าด้วย เช่น อามน้ำเย็น สะกิดสะเกาะสะเก็กขนาดแมด ฯลฯ นอกจากนั้นผู้เขียนยังได้กล่าวถึงอาหารที่แสดงต่อโรคต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียด โดยแยกกล่าวที่ละโรค

ไชยยศ ทีปกร จันทรพิทักษ์¹ ได้เขียนหนังสือตำรับยาไทย โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ภาคคือ ภาคที่ 1 เป็นการบอกชื่อยาและสรรพคุณของยาเรียงตามลำดับตัวอักษร ภาคที่ 2 กล่าวถึงเภสัชกรรม คือการปรุงยา สรรพคุณของยา และตำรับยาสำหรับบุคคลวัยต่าง ๆ เช่น เด็กอ่อน เด็กเล็ก วัยรุ่น ผู้ใหญ่ เป็นต้น ภาคที่ 3 กล่าวถึงเวชกรรม คือการใช้ยาบำบัดโรคแบบหมอยาไทย การตรวจโรค ตลอดจนการวินิจฉัยโรค

มณี พยอมยงค์² ได้กล่าวถึงความเชื่อของคนไทยไว้ว่า ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน ความเชื่อเป็นพื้นฐานทำให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ทั้งในค่านดีและค่านร้าย ทำให้เกิดคำสอนขึ้นสำหรับเป็นข้อห้ามและข้อปฏิบัติของคนไทย เป็นพื้นฐานแห่งการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และศาสนา นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดความมั่นใจ เกิดพลัง เกิดฤทธิ์ทางใจ เกิดการสร้างสรรค์ ฯลฯ ผู้เขียนได้แบ่งความเชื่อออกเป็น 12 ประเภท คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ
2. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน
3. ความเชื่อเรื่องโชคกลาง
4. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิมิตฝัน
5. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์
6. ความเชื่อเกี่ยวกับผีดวงชะตาของคนและสัตว์
7. ความเชื่ออันเนื่องมาแต่ศาสนา

¹ไชยยศ ทีปกร จันทรพิทักษ์ ตำรับยาไทย 426 หน้า

²มณี พยอมยงค์ "ความเชื่อของคนไทย" ใน คติความเชื่อ 27 หน้า

8. ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ
9. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี
10. ความเชื่อเรื่องเคล็ดและการแก้เคล็ด
11. ความเชื่อเกี่ยวกับนรก สวรรค์ ชาทิ ภพ
12. ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย ฯลฯ

วิญญาณ จิตต์กรรม¹ ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า คือสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้ และทำความเข้าใจโลกมาเป็นเวลาหลายพันปี และเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับที่จะทำให้ มนุษย์ได้รับผลดี ผลร้าย มนุษย์จึงเกิดความกลัวและเพื่อเป็นการเอาใจอำนาจ ลึกลับนั้น จึงเกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้น เพื่อบูชา เช่นบวงสรวงพระผู้เป็นเจ้า นอกจากนั้น ยังได้แบ่งความเชื่อออกเป็นประเภทได้ 6 ประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อที่เกิดจากความกลัว ความเชื่อส่วนใหญ่มักเกิดจากความกลัว ความเชื่อนี้ ก่อให้เกิดประเพณีต่าง ๆ เช่น พิธีขอฝนเมื่อฝนไม่ตก
2. ความเชื่อที่เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ และสังเกตรวมชาติ ความเชื่อชนิดนี้เป็นความเชื่อที่ได้จากการสังเกตจดจำมาหลายชั่วคน เช่น ถ้าเห็น คาวทาง เชื่อว่าจะเกิดสงคราม หรือข้าวยากหมากแพง
3. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน เกิดจากการลองผิดลองถูกจนสามารถ นำสิ่งต่าง ๆ มารักษาโรคได้ เช่น เมื่อถูกแมงกะพรุน จะนอนคลุกทรายร้อน ๆ ให้ ทรายร้อน ๆ ถูกแผลทำให้ทุเลาอาการปวดได้
4. ความเชื่อทางไสยศาสตร์ เช่น การเสกเป่า การลงนะหน้าทอง ความเชื่อประเภทนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้เป็นที่พึ่งทางใจ
5. ความเชื่อถือโชคลาง เช่น ไม่เห็นเงาหัวเมื่อออกจากบ้าน เชื่อว่าจะ ไปตาย ความเชื่อชนิดนี้ได้จากการสังเกตและจดจำไว้ แต่ก็ไม่เป็นความจริงเสมอไป

¹วิญญาณ จิตต์กรรม "ความเชื่อ" รามคำแหง 2 : 54 - 72 กรกฎาคม

6. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमितต์ อันเนื่องมาจากการสังสมประสมกรรม และสถิติเช่นกัน เช่น การวางศิลาฤกษ์ ยามเดินทาง

พ.ศ.อ.ชลอ อุทกภาชน¹ ได้กล่าวถึงเรื่องไสยศาสตร์เกี่ยวกับแพทย์แผนโบราณว่า แพทย์แผนโบราณมีเอกลักษณ์ในการรักษาคนไข้โดยการใช้ไสยศาสตร์ คือ อำนาจจิตประกอบเวทมนต์คาถาและอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยในการรักษาโรค เช่น การลงเลขลงยันต์ในชิ้นส่วนของสมุนไพร การลงเลขลงยันต์ในก้นหม้อต้มยา การลงเลขลงยันต์บนผ้ายันต์ปิดปากหม้อต้มยา หรือการลงเลขลงยันต์บนเฉลวกับปากหม้อยา ทั้งนี้ก็เพื่อจูงใจให้คนไข้เกิดความเชื่อมั่น และเป็นกำลังใจว่าอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ จะช่วยให้ยามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และทำให้ผู้ป่วยหายจากการเจ็บป่วยเร็วยิ่งขึ้น นอกจากนั้นแพทย์โบราณยังมีวิธีการเฉพาะในการรักษาโรคอีกอย่างหนึ่ง คือการหาฤกษ์ยามในการรักษาไข้ด้วย กล่าวคือนิยมใช้ฤกษ์ปลอด ฤกษ์ขงชัย ฤกษ์อธิษดี ในการรักษา การเลือกฤกษ์ยามนี้ก็เพื่อทำให้แพทย์เกิดความมั่นใจในการวินิจฉัยโรค และให้ยารักษาโรค

วัฒนา บุรกลีกร² ได้กล่าวถึงเรื่องสำนวนภาษาจากยาพื้นบ้านว่า ศัพท์ที่เป็นเครื่องยาโดยเฉพาะและสำนวนภาษาที่ใช้เกี่ยวกับยาและการรักษาโรคของหมอชาตินั้นเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดถ้อยคำและสำนวนที่ใช้พูดกันโดยทั่วไปในชีวิตประจำวันในความหมายที่แตกต่างกันออกไป เช่น คำว่า "ยักน้ำกระสาย" ก็นำมาใช้เป็นสำนวนหมายถึง คนที่พลิกแพลง ไม่ตรงไปตรงมา หรือมีอาการเล่นตัว หรือคำว่า "ยาหอม" ซึ่งเป็นยาที่ปรุงขึ้นจากสมุนไพรที่มีกลิ่นหอมชื่นใจ ใช้เป็นยาบำรุงหัวใจ แก้วเวียนและอ่อนเพลีย คำนี้ก็นำมาใช้เป็นสำนวนว่าพูดปลอมโยน ประเล้าประโลมเอาใจ เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

¹พ.ศ.อ.ชลอ อุทกภาชน "เรื่องไสยศาสตร์เกี่ยวกับการแพทย์แผนโบราณ" ใน หมอไทยยาไทย หน้า 65 - 73

²วัฒนา บุรกลีกร "สำนวนภาษาจากยาหมอใหญ่" ภาษาและหนังสือ 2 : 108 - 117 ตุลาคม 2526 - มีนาคม 2527

เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์¹ ได้ศึกษาวรรณคดีอายุกรรมพื้นบ้านอันเป็น
 เวทมนต์คาถาที่ใช้ประกอบในการรักษาโรคมัยไข้เจ็บของชาวไทยทรงดำ อำเภอบางระกำ
 จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 60 บท โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์เชิงหน้าที่นิยมและแบบแผน
 ทางคานฉันทลักษณ์ ผลการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางที่นิยมพบว่าถ้อยคำที่
 ปรากฏในเวทมนต์คาถาอันเป็นวรรณคดีอายุกรรมพื้นบ้านไทยทรงดำนั้น เป็นถ้อยคำที่มี
 หน้าที่ทางจิตวิทยาคือทำให้ผู้ป่วยเกิดกำลังใจ มีจิตใจเข้มแข็ง ซึ่งถ้อยคำดังกล่าวนี้
 ได้แก่อถ้อยคำที่กล่าวถึงเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และถ้อยคำที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน

ยุวดี ตบเนียนกร² ได้ศึกษาลักษณะการแพทย์ไทยก่อนรับอิทธิพลของการแพทย์
 ตะวันตกปรากฏผลว่าการรักษาพยาบาลหลักที่ใช้กันทั่วไปในสมัยนั้นก็คือการให้ยาซึ่งได้
 มาจากสมุนไพรในท้องถิ่น การนวด และการประกอบพิธีกรรมของพวกหมอผีหรือหมอ
 ไสยศาสตร์ โดยมีหมอยาทำหน้าที่ตรวจและวินิจฉัยโรค อีกทั้งทำหน้าที่เภสัชกรผู้ปรุงยา
 ไปในตัว การปรุงยานั้นก็จะปฏิบัติตามตำราซึ่งได้กำหนดส่วนประกอบของยา สัดส่วน
 วิธีการประกอบยา และขนาดรับประทานยาไว้เรียบร้อยแล้ว ตำรายาเหล่านี้เป็นตำรา
 ที่ได้ทดลองจนเห็นผลมาแล้ว จึงยึดถือสืบต่อกันมาโดยไม่ได้ปรับปรุงแก้ไข ทั้งนี้เพราะ
 ถือว่าตำรายาเหล่านี้เป็นของศักดิ์สิทธิ์ไม่สมควรที่จะแก้ไขแต่อย่างใด ค้วยเหตุนี้
 การแพทย์ของไทยจึงมิได้พัฒนาไปเท่าที่ควร นอกจากมีแต่เพียงการชำระตรวจสอบ
 ตำรายาให้ถูกต้องเท่านั้น

¹ เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ วรรณคดีอายุกรรมพื้นบ้านไทยทรงดำ บางระกำ
พิษณุโลก : การวิเคราะห์เชิงหน้าที่นิยมและแบบแผนทางฉันทลักษณ์ 188 หน้า

² ยุวดี ตบเนียนกร วิวัฒนาการทางการแพทย์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มต้นจนถึง
สมัยสิ้นสุดรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 1 - 80

ความรู้เกี่ยวกับแหล่งข้อมูลและวิทยากร

คำรายนามโบราณที่นำมาศึกษาแม้จะบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม แต่การบันทึกคำรายนามโบราณดังกล่าว เป็นการบันทึกความจำจากการบอกเล่าที่สืบทอดกันต่อมา ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักฐานมิให้สูญหาย หรือเตือนความจำ หรือเป็นการบันทึกเพื่อกันความคลาดเคลื่อนในการรักษาโรค ดังนั้นคำรายนามโบราณนอกจากจะเป็นมรดกสำคัญทางวิชาการแพทย์แผนโบราณของไทยแล้วยังสะท้อนให้เห็นความคึกคักความเชื่ออันแสดงให้เห็นวิถีชีวิต และสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านในถิ่นนั้นผู้ค้ำเป็นอย่างค้ำย สำหรับคำรายนามโบราณที่นำมาศึกษานี้มีทั้งสิ้นจำนวน 9 ฉบับ ผู้ศึกษาได้คำรายนามโบราณดังกล่าวมาจากอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม และอำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ฉะนั้นเพื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดความเข้าใจ และเห็นสภาพพื้นที่ของแหล่งข้อมูลที่นำมาศึกษา ผู้ศึกษาจึงใคร่จะกล่าวถึงรายละเอียดของสภาพแหล่งข้อมูลตามลำดับต่อไปนี้

รายละเอียดของสภาพแหล่งข้อมูล

1 อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

อำเภอสองพี่น้อง เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่มาแต่โบราณ สุพรรณบุรีจึงเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญมากทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย นอกจากนี้วรรณคดีเอกของไทย เรื่องขุนช้างขุนแผนก็มีที่มาจากนิทานพื้นบ้านเก่าแก่ของจังหวัดแถบสุพรรณบุรีและกาญจนบุรีด้วย

จังหวัดสุพรรณบุรีอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครตามถนนมาลัยแมน 150 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 5349 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้ ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดชัยนาทและจังหวัดอุทัยธานี ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดนครปฐม ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดอ่างทอง จังหวัดสิงห์บุรี และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดสุพรรณบุรีแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ ได้แก่

อำเภอเมืองสุพรรณบุรี อำเภอบางปลาม้า อำเภอสองพี่น้อง อำเภออู่ทอง อำเภอกอนเจดีย์
อำเภอศรีประจันต์ อำเภอสามชุก อำเภอเดิมบางนางบวช อำเภอท่าช้าง และกิ่งอำเภอหนองหญ้าไซ

อำเภอสองพี่น้อง เป็นอำเภอที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดสุพรรณบุรี มีเนื้อที่
ทั้งหมดประมาณ 763.206 ตารางกิโลเมตร ที่ว่าการของอำเภอตั้งอยู่ที่บ้านโพธิ์อัน เขต
เทศบาลตำบลสองพี่น้อง ห่างจากตัวจังหวัดสุพรรณบุรีตามถนนมาลัยแมน 70 กิโลเมตร
และแยกเข้าถนนหนองวัลย์เปรียง - บางลี่อีก 9 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอ
ใกล้เคียงดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภออู่ทอง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบางเลน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ทิศตะวันออก ติดต่อ
กับอำเภอบางปลาม้าจังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอบางซ้ายและอำเภอลาดบัวหลวง จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอท่ามะกา และอำเภอพนมทวน จังหวัด
กาญจนบุรี อำเภอสองพี่น้องแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 14 ตำบล

ลักษณะภูมิประเทศของอำเภอสองพี่น้องนั้น จะมีลักษณะพื้นที่ที่ราบลุ่มและ
พื้นที่ดอน กล่าวคือคานตะวันออกของอำเภอจะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำท่าจีน คลอง
สองพี่น้อง และคลองชลประทานไหลผ่านหลายลำคลอง ส่วนคานตะวันตกของอำเภอ
จะเป็นพื้นที่ดอนค่อนข้างสูง สำหรับพื้นที่ส่วนกลางซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอจะเป็น
พื้นที่ราบลุ่มผสมพื้นที่ดอน พื้นที่ราบลุ่มของอำเภอนี้ในฤดูน้ำหลาก น้ำจะท่วมพื้นที่เหล่านี้
เป็นเวลาประมาณ 6 เดือน การประกอบอาชีพของประชาชนส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพ
กั้นเกษตรกรรมโดยมี ข้าว อ้อย และพืชไร่อื่นๆ เป็นพืชหลักที่สำคัญ นอกจากนี้ก็มีการ
ปศุสัตว์ การประมง และการอุตสาหกรรม

อำเภอสองพี่น้อง มีประชากรทั้งหมด 128,550 คน (สถิติ ปี พ.ศ.2527)
มีชนกลุ่มน้อยที่สืบเชื้อสายมาจากจีน มอญ ญวน และลาวโซ่งด้วย ฐานะความเป็นอยู่
ของประชากรอยู่ในขั้นดีพอสมควร และส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธ

ชาวสองพี่น้องเป็นผู้นิยมในจริยธรรมอันดีงาม มีจิตใจโอบอ้อมอารี รัก
สันนิษฐาน เสียสละ และกล้าหาญ กิจกรรมในเทศกาลต่างๆ เช่น การทำบุญวันสงกรานต์ มี
การชนทรายเข้าวัด การก่อเจดีย์ทรายและข้าวเปลือก การรณรงค์ขอพรจากผู้ใหญ่ ชาว
อำเภอสองพี่น้องยังคงปฏิบัติสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้

2 อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

จังหวัดนครปฐม นอกจากจะเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีเกี่ยวกับอาณาจักรทวารวดีแล้ว นครปฐมยังเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทาง พุทธศาสนาและมีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักของชาวไทยและชาวต่างประเทศ เป็นอย่างดี ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานขององค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเป็นเจดีย์ที่สูงที่สุดในประเทศไทย

จังหวัดนครปฐมอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครตามทางรถไฟ 64 กิโลเมตร และตามถนนเพชรเกษม 58 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด 2151 ตารางกิโลเมตร มี อาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดสุพรรณบุรี ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดสมุทรสาคร ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดนนทบุรี และกรุงเทพมหานคร ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัด ราชบุรี และจังหวัดกาญจนบุรี¹ จังหวัดนครปฐมแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 6 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองนครปฐม อำเภอกำแพงแสน อำเภอคอนทูน อำเภอนครชัยศรี อำเภอ บางเลน และอำเภอสสามพราน

อำเภอเมืองนครปฐม เป็นอำเภอที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดนครปฐม มีเนื้อที่ทั้งหมด ประมาณ 519 ตารางกิโลเมตร ที่ว่าการของอำเภอตั้งอยู่ที่ถนนเทศบาล เมือง นครปฐม ตำบลพระปฐมเจดีย์ มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอกำแพงแสน และอำเภอคอนทูน จังหวัดนครปฐม ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม และอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอม้านโป่ง และอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี² อำเภอเมือง นครปฐมแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 25 ตำบล 199 หมู่บ้าน

ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่ของอำเภอเมืองนครปฐมเป็นที่ราบลุ่ม พื้นดินเป็นดินดี อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำไร่ ทำนา และการปลูกพืชผลต่างๆ จึงเป็นแหล่งที่มีประชาชน อาศัยอยู่หนาแน่น ประชาชนในอำเภอเมืองนครปฐมมีทั้งหมดประมาณ 208,177 (สถิติ ปี พ.ศ. 2527) ประชาชนเหล่านี้ประกอบอาชีพทางการ เกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่

¹ จังหวัดนครปฐม ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดนครปฐม หน้า 1 - 2

² ฎ. หน้า 15

เช่นการทำนา ทำสวนผลไม้ มีฐานะความเป็นอยู่ในขั้นดี การคมนาคมและการสาธารณสุขโลก
สะดวกสบาย และมีโอกาสได้รับการศึกษาจากสถาบันต่างๆอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะ
อำเภอ เมืองนครปฐมมีสถาบันการศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับอุดมศึกษา
เช่นวิทยาลัยนครปฐม มหาวิทยาลัยศิลปากร (กับแก้ว) โรงเรียนพลตำรวจ เป็นต้น
ศาสนา ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีส่วนน้อยที่นับถือศาสนาคริสต์
และอิสลาม

3 อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดนครปฐม

จังหวัดสมุทรสาคร เป็นจังหวัดชายพระนคร อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร
28 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด 872 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับ
จังหวัดนครปฐม ทิศใต้จดอ่าวไทย ทิศตะวันออก ติดต่อกับกรุงเทพมหานคร ทิศตะวันตก
ติดต่อกับจังหวัดสมุทรสงคราม และจังหวัดราชบุรี¹ จังหวัดสมุทรสาครแบ่งเขตการปกครอง
ออกเป็น 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองสมุทรสาคร อำเภอกระทุ่มแบน และอำเภอ
บ้านแพ้ว

อำเภอกระทุ่มแบน เป็นอำเภอซึ่งอยู่ตอนเหนือของจังหวัดสมุทรสาคร ที่ว่าการ
ของอำเภอตั้งอยู่ที่ริมคลองภาษีเจริญ ตำบลกระทุ่มแบน มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับ
กับอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอหนองแขม กรุงเทพมหานคร ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอ
บ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร² อำเภอกระทุ่มแบนแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 ตำบล

ลักษณะภูมิประเทศของอำเภอกระทุ่มแบนเป็นพื้นที่ราบลุ่ม สูงจากระดับน้ำทะเล
1-2 เมตร มีแม่น้ำลำคลองหลายสาย เช่น แม่น้ำท่าจีน คลองภาษีเจริญ คลองอ้อมน้อย
ทำให้พื้นที่ของอำเภอเหมาะแก่การเพาะปลูกและทำสวน จากพื้นที่ทั้งหมดของอำเภอ 132
ตารางกิโลเมตร จะเป็นพื้นที่นา ประมาณ 78,056 ไร่ เป็นพื้นที่สวนผลไม้ ประมาณ
15,505 ไร่ เป็นพื้นที่สวนผัก ประมาณ 5,092 ไร่

¹ ประยูร พิษนาคะ ของดี 73 จังหวัด หน้า 67

² อำเภอกระทุ่มแบน รายงานสรุปข้อราชการและประวัติของอำเภอกระทุ่มแบน
จังหวัดสมุทรสาคร ปี 2528 หน้า 3

อำเภอกระทุ่มแบน มีประชากรทั้งหมด 71,242 คน แยกเป็นชาย 35,737 คน เป็นหญิง 35,505 (สถิติ ปี พ.ศ. 2528) ประชาชนส่วนใหญ่จบการศึกษาภาคบังคับและส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม เช่น การทำนา การทำสวนผลไม้และสวนผัก เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีการประมง การเลี้ยงสัตว์การอุตสาหกรรม ศาสนา ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

รายละเอียดเกี่ยวกับข้อมูล

คำราชาแฉนโบราณจากสมุดไทยที่นำมาศึกษามีทั้งหมด 9 ฉบับ ดังนี้

1 ส.พ. 1 เป็นคำราชาแฉนโบราณจากสมุดไทยที่ได้มาจากพระครูอัมพวันพิทักษ์ เจ้าอาวาสวัดคอนอัมพวัน อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี คำราชาแฉนดังกล่าวเป็นสมบัติของวัดซึ่งตกทอดมาจากหลวงพ่อแสง หลวงพ่อโหน่ง เจ้าอาวาสองค์ที่ 1 และองค์ที่ 2 ของวัด และเป็นหมอยาที่มีชื่อเสียงในย่านนั้น คำราชาแฉนดังกล่าวมีอายุประมาณไม่ต่ำกว่า 100 ปี ลักษณะคำราชาแฉนเป็นสมุดไทยขาว เนื้อละเอียด เขียนด้วยหมึกดำ รูปเล่มสมบุรณ์ มีจำนวนหน้า 66 หน้า แต่ละหน้ามีจำนวนบรรทัด 12 บรรทัด ฉบับนี้มีจำนวนยาทั้งสิ้น 460 ขนาน

2 ส.พ. 2 เป็นคำราชาแฉนโบราณจากสมุดไทยที่ได้มาจากพระครูอัมพวันพิทักษ์ เจ้าอาวาสวัดคอนอัมพวัน อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี คำราชาแฉนดังกล่าวเป็นสมบัติของวัดซึ่งตกทอดมาจากหลวงพ่อแสง และหลวงพ่อโหน่ง และมีอายุประมาณ 100 ปี เช่นเดียวกับฉบับ ส.พ. 1 ลักษณะคำราชาแฉนเป็นสมุดไทยขาว เนื้อละเอียด เขียนด้วยหมึกดำ รูปเล่มเกือบสมบุรณ์ กล่าวคือปกสมุดไม่มี จึงไม่ทราบจำนวนหน้าแท้จริง แต่ที่ปรากฏนั้นมีจำนวนหน้า 55 หน้า แต่ละหน้ามีจำนวนบรรทัด 12 บรรทัด ฉบับนี้มีจำนวนยาทั้งสิ้น 240 ขนาน

3 น.ร. 1 เป็นคำราชาแฉนโบราณจากสมุดไทยที่ได้มาจากพระครูปรากฏ ลักษณะภีบาล เจ้าอาวาสวัดใหม่ปิ่นเกลียว อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม คำราชาแฉนดังกล่าว หลวงพ่อพูล อดีตเจ้าอาวาสวัดใหม่ปิ่นเกลียวองค์ก่อนและเป็นหมอพระชื่อดัง ใ้เก็บ

รวบรวมมาจากพระซึ่งเป็นหมอยาในวัดรุ่นก่อนๆ เมื่อประมาณ 30 - 40 ปี แต่สันนิษฐานว่าตำรายาฉบับนี้น่าจะมีอายุมากกว่านั้น ลักษณะตำรายาค้างกล่าวเป็นสมุดไทยชาวลงรักปิดทอง เนื้อบางละเอียด ชัดเกลี้ยง เขียนด้วยหมึกดำ รูปเล่มไม่สมบูรณ์ มีจำนวนหน้า 28 หน้า แต่ละหน้ามีจำนวนบรรทัด 10 บรรทัด ฉบับนี้มีจำนวนยาทั้งสิ้น 89 ชนิด

4 น.ร. 2 เป็นตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ได้มาจากพระครูปรากฏลักษณะกษัตริย์ เจ้าอาวาสวัดใหม่ปิ่นเกลี้ยง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม มีประวัติที่มาและอายุเช่นเดียวกับฉบับ น.ร. 1 ลักษณะตำรายาค้างกล่าวเป็นสมุดไทยชาว เนื้อละเอียดปานกลาง เขียนด้วยหมึกดำ รูปเล่มไม่สมบูรณ์ มีจำนวนหน้า 22 หน้า แต่ละหน้ามีจำนวนบรรทัด 10 บรรทัด ฉบับนี้มีจำนวนยาทั้งสิ้น 139 ชนิด

5 น.ร. 3 เป็นตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ได้มาจากนายชัยวัฒน์ ตระกูลสุนทร ผู้อำนวยการโรงเรียนสระกะเทียมวิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม อยู่บ้านเลขที่ 1/2 หมู่ 3 ตำบลบ่อพลับ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ตำรายาค้างกล่าวเป็นสมบัติของตระกูลซึ่งตกทอดมาจากนายสุนทร ตระกูลสุนทร ผู้เป็นปู่และเป็นหมอยาชื่อดังท่านหนึ่ง ตำรายาฉบับนี้มีอายุประมาณไม่ต่ำกว่า 80 ปี ลักษณะตำรายาเป็นสมุดไทยชาว เนื้อบาง ชัดเกลี้ยงปานกลาง เขียนด้วยหมึกดำ รูปเล่มไม่สมบูรณ์ มีจำนวนหน้า 38 หน้า แต่ละหน้ามีจำนวนบรรทัด 12 บรรทัด ฉบับนี้มีจำนวนยาทั้งสิ้น 162 ชนิด

6 น.ร. 4 เป็นตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ได้มาจากนางทองเปี่ยม บุตรคามา อยู่บ้านเลขที่ 8 หมู่ 6 ตำบลลำพญา อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ตำรายาค้างกล่าวเป็นของหลวงโกชน ซึ่ง เป็นพ่อของปู่ นางทองเปี่ยมแล้วตกทอดมาตามบรรพบุรุษ และเป็นฉบับที่คัดลอกมาจากฉบับเดิมซึ่งขาดและชำรุดอีกต่อหนึ่ง ดังนั้นอักษรวิธีจึงกลาดเคลื่อนและมีลักษณะคล้ายกับปัจจุบันมากกว่าฉบับที่ได้มาจากที่อื่นๆ ตำรายาฉบับนี้มีอายุประมาณ 40 ปี ลักษณะตำรายาเป็นสมุดไทยชาว เนื้อหนา หยิบ เขียนด้วยหมึกสีน้ำเงิน

(เช่นเดียวกับปากกาหมึกซึมในปัจจุบัน) ปากก้าหมึกดำ รูปเล่มไม่สมบูรณ์ มีสภาพชำรุด มีจำนวนหน้า 73 หน้า แต่ละหน้ามีจำนวนบรรทัด 12 บรรทัด ไม่มีเส้นบรรทัด ฉบับนี้ มีจำนวนยาทั้งสิ้น 165 ขนาน

7 น.ร. 5 เป็นตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ได้มาจากนางทอง เขียม บุตรคามา ตำรายาฉบับนี้มีประวัติที่มา เช่นเดียวกับฉบับ น.ร. 4 ลักษณะตำรายา เป็นสมุด สมุดไทยขาว เนื้อหนา ชัดเกลี้ยง เขียนด้วยหมึกสีน้ำเงินปนหมึกดำเช่นเดียวกัน มีจำนวน หน้า 82 หน้า แต่ละหน้ามีจำนวนบรรทัด 12 บรรทัด ไม่มีเส้นบรรทัด ฉบับนี้มีจำนวนยา ทั้งสิ้น 273 ขนาน

8 ส.ค. 1 เป็นตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ได้มาจากพระปลัดสุวรรณ สุวิชาโน วัดคอนไก่ที อำเภอกะทู้มณฑล จังหวัดสมุทรสาคร ตำรายาฉบับนี้พระปลัด สุวรรณได้มาจากพระครูสังวรศีลวัตร (หลวงพ่อดำ) อดีตเจ้าอาวาสวัดคอนไก่ทีและ อดีตเจ้าคณะอำเภอกะทู้มณฑล ซึ่งเป็นหมอยาชื่อดังท่านหนึ่ง ประมาณ 40 ปีมาแล้ว แต่ สันนิษฐานอายุของตำรายาฉบับนี้ว่ามีอายุไม่ต่ำกว่า 50 ปี ลักษณะตำรายาฉบับนี้ เป็น สมุดไทยขาว เนื้อบางละเอียด เขียนด้วยหมึกดำ รูปเล่มสมบูรณ์ มีจำนวนหน้า 68 หน้า แต่ละหน้ามีจำนวนบรรทัด 10 บรรทัด ฉบับนี้มีจำนวนยาทั้งสิ้น 150 ขนาน

9 ส.ค. 2 เป็นตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ได้มาจากพระปลัดสุวรรณ สุวิชาโน วัดคอนไก่ที อำเภอกะทู้มณฑล จังหวัดสมุทรสาคร ตำรายาฉบับนี้มีประวัติที่มา เช่นเดียวกับฉบับ ส.ค. 1 ลักษณะตำรายาดังกล่าวเป็นสมุดไทยขาว เนื้อบางละเอียด เขียนด้วยหมึกดำ รูปเล่มสมบูรณ์ มีจำนวนหน้า 77 หน้า แต่ละหน้ามีจำนวนบรรทัด 10 บรรทัด ฉบับนี้มีจำนวนยาทั้งสิ้น 271 ขนาน

วิทยากร

วิทยากรที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับตำรายาแผนโบราณ มีทั้งสิ้น 8 คน ดังนี้

1. พระครูเกษมณวกิจ เจ้าอาวาสวัดเกาะวังไทร อ.เมือง จ.นครปฐม อายุ 78 ปี เรียนวิชาแพทย์แผนโบราณจากหลวงพ่อเข้ม วัดตาก้อง อ.เมือง จ.นครปฐม และพระอาจารย์รอด วัดนางสาว อ.กระทุ่มแบน จ.สมุทรสาคร โดยการอยู่ปรนนิบัติรับใช้อาจารย์ รับรักษาโรคมามากตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2477 - 2496 โดยรับรักษาโรคทั่ว ๆ ไป ปัจจุบันนี้แม้จะเลิกรับรักษาแล้ว แต่ก็ยังมีคนป่วยไปขอให้ท่านเจียดยาให้เสมอ และในเดือน 6 ของทุกปีคณะกรรมการวัดจะจัดให้มีพิธีไหว้ครูของท่านด้วย เพื่อเป็นการฟื้นฟูและรักษาประเพณีไทย

2. นายฉลอง อาพันธ์แดง (ป.ธ. 4) อดีตเจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อม อ.เมือง จ.นครปฐม อายุ 74 ปี อยู่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 7 ต.บ่อพลับ อ.เมือง จ.นครปฐม เริ่มเรียนวิชาแพทย์แผนโบราณจากตา ซึ่งเป็นหมอยาไทย และต่อมาได้เรียนเพิ่มเติมจากหมออื่น ๆ อีกหลายท่าน รับรักษาโรคมามากกว่า 30 ปี โดยเริ่มรับรักษาตั้งแต่นั้นเป็นพระภิกษุ ปัจจุบันเลิกรับรักษาประมาณ 10 ปีแล้วและถึงแก่กรรม เมื่อ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2528 นอกจากจะให้สัมภาษณ์แล้ว นายฉลองยังช่วยผู้ศึกษาอ่านตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยอีกด้วย

3. นายประสิทธิ์ สิงห์คะนอง อดีตแพทย์ประจำตำบลบ่อพลับ อ.เมือง จ.นครปฐม อายุ 74 ปี บ้านเลขที่ 34 ถนนทหารบก หมู่ 8 ต.บ่อพลับ อ.เมือง จ.นครปฐม เริ่มเรียนวิชาแพทย์แผนโบราณจากแพทย์ประจำตำบลและหมอแผนโบราณในหมู่บ้าน รับรักษาโรคมามากตั้งแต่อายุ 20 ปี ปัจจุบันยังรับรักษาโรค แต่ส่วนใหญ่มักเป็นโรคเกี่ยวกับเด็ก

4. นายแดง บุญวิเศษ อายุ 71 ปี บ้านเลขที่ 12 หมู่ 1 ต.ลำพญา
อ.เมือง จ.นครปฐม รับประทานโรคตั้งแต่ยังเป็นพระภิกษุ ปัจจุบันยังรับประทานโรค

5. นายช้อย พันธุ์จินดา อดีตแพทย์ประจำตำบลหนองปากโลง อ.เมือง
จ.นครปฐม อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 17 หมู่ 2 ต.หนองปากโลง อ.เมือง จ.นครปฐม
เรียนวิชาแพทย์แผนโบราณมาจากอาจารย์หลายท่าน โดยเริ่มเรียนตั้งแต่อายุ 16 ปี
รับประทานโรคมาตั้งแต่อายุประมาณ 25 ปี ปัจจุบันแม้จะมีอายุมาก แต่ยังคงแข็งแรงมาก
นัยน์ตาดีไม่ฝ้าฟาง ผมดกดำ ทั้งนี้ นายช้อยให้เหตุผลว่าเป็นเพราะยาอายุวัฒนะที่รับ
ประทานทุกวัน ยาของนายช้อยนั้นส่วนใหญ่จะเป็นยาเม็ดที่ทำจากการป่นสมุนไพรโดย
เครื่องจักร เข้าช่วยบ้าง แล้วส่งไปป้อนเป็นเม็ด หรือแคปซูลที่โรงงานเภสัชกรรมทหาร
กล้วยน้ำไท กรุงเทพฯ

6. นายเทพ ทิวถนอม อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 6 หมู่ 9 ต.สามพราน
อ.สามพราน จ.นครปฐม ถึงแม้จะไม่ได้มีภูมิฐานะในเขตอำเภอมือง จ.นครปฐม
แต่นายเทพก็เคยเรียนวิชาแพทย์แผนโบราณกับหลวงพ่อบุญ วัดใหม่ปิ่นเกลียว อ.เมือง
จ.นครปฐม ซึ่งผู้ศึกษาได้นำตำรายาแผนโบราณของท่านมาศึกษาด้วย จึงถือเป็น
วิทยากรพิเศษที่ช่วยให้ข้อมูลสมบูรณ์ขึ้น นอกจากจะเรียนกับหลวงพ่อบุญดังกล่าวแล้ว
นายเทพยังเรียนจากอาจารย์อีกหลายท่านในเขต อ.สามพราน และเคยผลิตยาจำหน่าย
ในนามของ "เทพโอสถ" ปัจจุบันยังรับประทานโรค ในการสัมภาษณ์ นายเทพจะให้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ 8 ต.ลาดสามพราน อ.สามพราน จ.นครปฐม ซึ่งเป็นบ้านของนาง
จรรยา เอนกพงศ์พันธ์ ผู้เป็นพี่สาวของผู้ศึกษา ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการสัมภาษณ์
นอกจากจะเป็นวิทยากรให้สัมภาษณ์ข้อมูลแล้ว นายเทพยังช่วยผู้ศึกษาอ่านตำรายาแผน
โบราณจากสมุดไทยด้วย

7. นายสิงห์ อินทร์บำรุง อายุ 57 ปี บ้านเลขที่ 156 หมู่ 3 ต.ต้นตาล อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี เริ่มเรียนวิชาแพทย์แผนโบราณจากพ่อซึ่งเป็นหมอยาไทยที่มีชื่อเสียงมีการติดตามพ่อไปฝึกหัดดูไข้ จนมีความชำนาญที่จะรักษาโรคมามากตั้งแต่เด็ก แต่มาเริ่มศึกษาอย่างจริงจังเมื่ออายุ 20 ปี โดยใช้ตำรายาจากสมุดไทยซึ่งคัดลอกมาจากบรรพบุรุษ นายสิงห์รักษาโรคมามากประมาณ 20 ปี โดยเฉพาะโรคเกี่ยวกับกระดูก เช่น กระดูกหักนั้นมีความถนัดมากเป็นพิเศษ

8. นายซ้อน หงษ์ทอง แพทย์ประจำตำบลท่าไม้ อ.กระทุ่มแบน จ.สมุทรสาคร อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 70 หมู่ 7 ต.ท่าไม้ อ.กระทุ่มแบน จ.สมุทรสาคร นายซ้อนเริ่มเรียนวิชาแพทย์แผนโบราณมาจากพระอาจารย์ที่มีชื่อหลายท่าน ปัจจุบันยังรักษาโรค

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการแพทย์ไทยแผนโบราณ

การศึกษาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการแพทย์ไทยแผนโบราณในบทนี้ ผู้ศึกษาใครจะกล่าวถึง เรื่องที่เกี่ยวกับความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการแพทย์ไทยแผนโบราณ 2 หัวข้อคือ ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการแพทย์ไทยแผนโบราณ และความรู้เกี่ยวกับแพทย์แผนโบราณหรือหมอยาไทยตามลำดับ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจพื้นฐานในการศึกษาค้นคว้าและศรัทธาความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุคไทยในบทต่อไป

ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการแพทย์ไทยแผนโบราณ

การแพทย์แผนโบราณจะมีมาแต่สมัยใดนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่สันนิษฐานว่าคงมีมาพร้อม ๆ กับมนุษย์ เมื่อมนุษย์กระวนกระวายด้วยความเจ็บป่วยก็ต้องหาสิ่งที่จะมาค้ำพิช ใช้นั้นแม้แต่สัตว์บางชนิดเมื่อไม่สบายก็วิ่งไปเสาะหาพืชมารักษาตัว¹ คงจะเห็นได้ว่าเมื่อแมวไม่สบายในคอหรือในตัวแล้ว มักจะชอบไปกินใบตะไคร้หรือหญ้าเพื่อให้เข้าไปกวาดน้ำลายแล้วส่ายรอกออกมา²

สำหรับการแพทย์ไทยแผนโบราณนั้นมีรากฐานจากการแพทย์ของอินเดียแล้วผสมผสานกับความรู้พื้นฐานดั้งเดิมของท้องถิ่นแล้วพัฒนาเป็นการแพทย์ของไทยโดยเฉพาะ และด้วยเหตุที่มีรากฐานมาจากอินเดียจึงกล่าว คัมภีร์แพทย์ไทยแทบทุกเล่มจึงมักกล่าวว่าชีวกโกมารภักจ ีชาวอินเดียเป็นผู้เรียบเรียงไว้และถือเอาชีวกโกมารภักจ ีเป็นบรมครูแห่งการแพทย์ไทยแผนโบราณอีกด้วย นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีคำศัพท์ภาษาบาลีเป็นจำนวนมาก เช่น ตรีภุก ตรีผลา เป็นต้น³

¹ พยอม ตันศิริวัฒน์ สมุนไพร หน้า ก

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์ "แพทย์หมอ" ใน ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาค 1 - 6 หน้า 188

³ ก. หน้า 186

การถ่ายทอดวิชาการแพทย์ของอินเดีย มาสู่ไทยนั้น สันนิษฐานว่าคงเป็นการถ่ายทอดมาพร้อม ๆ กับการเผยแผ่ ของพุทธศาสนา¹ ตั้งแต่ครั้งที่พระเจ้าอโศกได้ทรงส่งสมณทูต คือพระโสณะเถระ และพระอุตระเถระเป็นธรรมทูตเข้ามาเผยแผ่ พุทธศาสนาในประเทศไทย วิชาความรู้สาขาต่าง ๆ ของอินเดียก็คงเข้ามาสู่ประเทศไทยครั้งนั้นรวมทั้งการแพทย์ของอินเดียด้วย ถึงแม้ว่าผู้มีบทบาทในการรักษาโรคในสมัยโบราณนั้นมักจะเป็นพระภิกษุเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากว่าในสมัยโบราณนั้นวัดเป็นสาธารณสถานเป็นที่สวดมนต์และเป็นทั้งสถานที่ทรงไว้ซึ่งศาสตร์ทุกสาขาก็ทั้งข้อบัญญัติทางศาสนากำหนดให้ภิกษุคงมีความรู้ทางการแพทย์ ดังนั้นพระภิกษุจึงมีบทบาทในการรักษาโรคนอกเหนือจากบทบาทการเป็นผู้สืบทอดศาสนา

การแพทย์แบบที่เ้ามาจากอินเดียจะเน้นการใช้สมุนไพรเป็นยารักษาโรค คำว่า "สมุนไพร" นั้นหมายถึง ยาที่ได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุซึ่งยังมีได้แปรสภาพ เช่น พืชก็ยังเป็นส่วนของราก ต้น ดอก ผล ฯลฯ แต่ในแง่ของบุคคลทั่วไป จะนึกถึงแต่ต้นไม้ที่ใช้ทางยาเท่านั้น² เนื่องจากยาส่วนใหญ่มักใช้พืชเป็นเครื่องยา เพราะถือว่า พืชทุกชนิดมีสรรพคุณเป็นยาได้ทั้งสิ้น พืชที่นำมาใช้เป็นยารักษาโรคนั้นมีทั้งพืชในเมืองไทย เช่น สมอ ใพล มะขามป้อม และพืชที่มาจากต่างประเทศซึ่งเราเรียกว่าเครื่องเทศ เช่น โข้ว ผลจันทร์ ดอกจันทร์ ฯลฯ³ ส่วนยาที่ได้จากสัตว์หรือคน เช่น คี เลือด กระดูก มูล ฯลฯ และส่วนที่ได้จากแร่ธาตุ เช่น จุนลี จีนประสิ่ว กำมะถัน ฯลฯ นั้นมีใช้น้อยกว่าที่เป็นพืช เรื่องการใช้ส่วนของสัตว์เป็นยานี้ นิโคลาส แชรแวส ที่เดินทางเข้ามาพร้อมกับคณะราชทูตฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2229 ได้กล่าวถึงการนำส่วนของแรกมาใช้ดังนี้

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าศรีเสาวภาค "แพทย์หมอ" ใน ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาค 1 - 6 หน้า 186

² พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ คู่มือการใช้สมุนไพร หน้า คำนำ

³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าศรีเสาวภาค ล.ก. หน้า 194

ทุกส่วนสรรพางค์ของสัตว์ชนิดนี้ (แรค) ไซ้ทำยาได้ทั้งนั้น เพราะ
 นอนั้นมีสรรพคุณแก้ยาเบื่อยาเมา... เขากินเนื้อแรคเหมือนกัน และ
 คนสยามบอกว่ารอย เลือดของมันก็ไซ้ประโยชน์ได้... ไซ้ประกอบ
 เป็นยาแก้เจ็บหน้าอก และอาการโรคอื่น ๆ อีกมาก¹

การถ่ายทอดสืบทอดวิชาการแพทย์ในสมัยโบราณนั้นจะอาศัยการจดจำท่องมันจาก
 ปากอาจารย์ที่สอน จนเมื่อมีการใช้ตัวอักษรกันแพร่หลายจึงได้มีการจดจารึกไว้ในที่ต่าง ๆ
 เช่น แกะไว้ในแผ่นหิน วิชาการแพทย์เหล่านี้จึงแพร่หลายกันต่อมาจนถึงสมัยที่มีคัมภีร์
 ไบลาณและสมุคไทยหรือสมุคข่อยไซ้จึงได้คัดลอกลงในสมุคข่อยและไบลาณเรียกว่าคัมภีร์
 หรือตำรายา² การคัดลอกตำรายาแต่เดิมนั้นส่วนมากจะคัดลอกเป็นภาษาขอม ภาษาบาลี
 จารึกลงในไบลาณเหมือนกับคัมภีร์ธรรมะหรือคัมภีร์เทศน์ จึงเรียกว่าคัมภีร์แพทย์ ต่อมา
 ผู้เชี่ยวชาญได้แปลและคัดลอกใหม่ลงในสมุคไทย และเรียกว่าตำรา³ ค้วยเหตุนี้คำที่ไซ้
 เรียกตำรายาจึงมีหลายคำแล้วแต่ความเหมาะสม เช่น คัมภีร์แพทย์ พระตำรา ตำรา
 คัมภีร์หรือตำราเหล่านี้ที่ไซ้กันอยู่มีมากมายหลายคัมภีร์ ดังเช่น

1. คัมภีร์ปฐมจินดา มีอยู่หลายบท เช่น กล่าวถึงพรหมบุโรหิตแรกปฐมกาล
 กำเนิดทารก กำเนิดโลหิตระकुสตรีครรภทวาร กำเนิดโรคกุมารและยารักษา
2. คัมภีร์ฉันทศาสตร์ ว่าค้วยจรยาแพทย์ โรคทราง สมุฏฐานแห่งไซ้
 อธิสารมรณญาณสูตร
3. คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย ว่าค้วยเรื่องสาเหตุของการเกิดโรค ๆ

¹นิโคลาส แทร์แวงส ประวัติศาสตร์และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม

หน้า 31

²สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แพทยศาสตร์

สังเคราะห์ที่ เล่ม 2 หน้า ง

³ค. หน้า ข

4. คัมภีร์ชาตวิภังค์ ว่าด้วยเรื่องกองชาตพิการตามถดู ฯ
5. คัมภีร์ศกกลีลา ว่าด้วยเรื่องบรรดาชีพทั้งปวง ฯ
6. คัมภีร์โยคสาร ว่าด้วยเรื่องรสของยาและนิมิตร้ายดี ฯ
7. คัมภีร์โศตรรท ว่าด้วยเรื่องโรคระคูลสตรี ฯ
8. คัมภีร์ชวคาร ว่าด้วยเรื่องพิษอาหารทำให้ลมโลหิตกำเริบ ฯ
9. คัมภีร์โรคนิทาน ว่าด้วยเรื่องชาตทั้ง 4 พิการ ฯ
10. คัมภีร์อภัยสันตา ว่าด้วยเรื่องกำเนิดไข้ โรคทราง และตาทุกชนิด¹

ฯลฯ

นอกจากนั้นยังมีตำรายาเบ็ดเตล็ดที่เรียกกันว่าตำรายาเกร็ดอีกมาก ตำรายาเกร็ดนี้เป็นตำราที่แพทย์ไทยได้ทดลองใช้และได้ผลดีมาแล้ว เป็นตำรายาที่แพทย์ไทยหวงแหนมากจะถ่ายทอดเฉพาะในวงศ์สกุล หรือเฉพาะศิษย์ที่โปรดปรานเท่านั้น แม้กระนั้นคัมภีร์หรือตำรายาเหล่านี้ก็ยังมีเป็นจำนวนน้อยไม่พอกับความต้องการของผู้สนใจและแพทย์เพราะเจ้าของตำรามักหวงแหนตำรายาจึงมักส่งไปพร้อมกับเจ้าของ เป็นเหตุให้ต้องมีการชำระตำรายากันขึ้น

ในสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรด ฯ ให้รวบรวมตำรายาจากประชาชนมาชำระตรวจสอบด้วยทรงพระวิทกกว่าตำรายาและคัมภีร์แพทย์ต่าง ๆ จะสูญหาย เมื่อกรมหมอล่วงได้ตรวจสอบแล้วเห็นว่า ดีจริงก็จะจดลงไว้ในตำราหลวงสำหรับโรงพระโอสถ

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 3 สมัยนี้มีการฟื้นฟูตำราหรือคัมภีร์แพทย์ครั้งสำคัญ กล่าวคือ ในรัชกาลนี้ ได้มีการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งเป็นวัดโบราณก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ และมีสภาพชำรุดทรุดโทรม โดยมีพระราชประสงค์ประการหนึ่งที่จะให้วัดพระเชตุพน ฯ นี้เป็นแหล่งการศึกษาเล่าเรียนโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ หรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่า "มหาวิทยาลัย" ทั้งนี้เพราะในสมัยก่อนวิชาชีพต่าง ๆ มักถ่ายทอดกัน

¹สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

เฉพาะในวงศ์ตระกูล ผู้อยู่นอกสกุลโดยเฉพาะพลเรือนสามัญไม่มีโอกาสได้เล่าเรียน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกวิชาการต่าง ๆ ไว้ ผู้ใดสนใจก็เข้าไปศึกษาเล่าเรียนได้ วิชาแพทย์ก็เป็นวิชาหนึ่งที่โปรดฯ ให้จารึกไว้ด้วย โดยมีพระราชดำริว่า

ทุกวันนี้คัมภีร์แพทย์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ขาดตกบกพร่องเสื่อมสูญไป มิได้เป็นเรื่องต้น เรื่องปลาย อนึ่งเล่าแพทย์ผู้เข่าที่ชำนาญในลักษณะโรค และสรรพคุณแห่งยานั้นก็มีน้อยลง ภายหลังยากที่กุลบุตรจักเล่าเรียนให้ชัดเจนได้ แล้วทรงพระมหากรุณาจะให้เป็นที่คานาคติประโยชน์แก่สมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ในขอบเขตที่สืบไป¹

ดังนั้นจึงโปรดฯ ให้พระยาม้าเฮอร์ราชแพทยา เป็นผู้เสาะหาตำรายาต่าง ๆ ตามพระราชอาชณะ ข้าราชการ ตลอดจนราษฎรทั่วอาณาจักร ผู้ใดมีตำรายาคดี ขอให้จัดส่งสรรพคุณยานั้นมาถวาย เมื่อตรวจสอบเห็นว่าสรรพคุณดีจริงก็จะจดจารึกไว้ในแผ่นศิลา แล้วนำไปติดไว้บริเวณวิหารวัดพระเชตุพนฯ นอกจากนี้ยังโปรดฯ ให้ปลุกพืชสมุนไพรที่หายากไว้ในบริเวณวัดอีกด้วย

ตำรายาที่รวบรวมได้และจารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ นี้ แบ่งออกได้เป็น 4 หมวดคือ

1. เวชศาสตร์ วิชาว่าด้วยการรักษาโรค จะบอกสมุฏฐานของโรค วิธีการรักษาโรค ลักษณะอาการโรค และตำรายาที่ใช้รักษา
2. เภสัชศาสตร์ วิชาว่าด้วยยา จะบอกสรรพคุณของสมุนไพรว่าแต่ละชนิด แต่ละส่วนสามารถใช้นำบดโรคใดได้บ้าง เช่น "อันว่าคุณแห่งคีนเบ็ดคน้านั้น ไบรูฆ่าเสียซึ่งพยาธิคือ กลาก คอกรูแก่ริคสีดวงทวาร ผลูแก่เกสรอันหงอก ดูจอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้"²

¹ สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ตำราเภสัชฯ

3. หัตถศาสตร์ วิชาว่าด้วยการนวด จะมีแผนนวดเป็นภาพอธิบายไว้อย่างแจ่มแจ้ง
4. กายภาพบำบัด วิชาว่าด้วยการบริหารร่างกาย หรือฤๅษีคัตถน รูปหล่อฤๅษีคัตถน นี้เดิมรัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นรูปปั้น ตั้งไว้ตามศาลารายริมกำแพงวัดพระเชตุพนฯ ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เปลี่ยนเป็นหล่อด้วยสังกะสีประสมศิษุมก รวมทั้งหมด 80 รูป* และโปรดให้ท้าวแดงโคกลงบอกชื่อฤๅษี บอกท่าคัตถนว่าอย่างไร แก่โรคอะไร จารึกติดไว้กับรูปหล่อรูปละ 1 บท เรียกรวมกันว่า "โคลงฤๅษีคัตถน" ตั้งไว้ตามศาลารายทุกหลัง¹ ดังเช่น

โคลงคัตถนแก่ออเคล็ดไหลซัด

นักพรตภักตร์ เพศมา	มีแผน พมานา
ชื่ออัครมุขีแซน	คูคู
ท่าอัครคัก เหลี่ยมแบน	แบะเขา
คอเคล็ดคางไหลหลู	โฉลกแกทลอคกัน ²
	พระองค์เจ้าหินกร

การจารึกคำรายาที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามครั้งนี้ทำให้วัดพระเชตุพนฯ นี้เป็นแหล่งสำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับวิชาแพทย์โบราณของไทย และเป็นการรวบรวมรักษาตำรับยาที่มีคุณภาพดีไว้ มิให้สูญหายไปกับเจ้าของ

¹โรงเรียนผู้ใหญ่วัดพระเชตุพนฯ ประวัติวัดพระเชตุพนฯ หน้า 21

*ปัจจุบันรูปหล่อฤๅษีคัตถนนี้มีเหลืออยู่เพียง 20 รูปเท่านั้น และทางวัดได้ย้ายรูปหล่อเหล่านี้จากศาลารายไปตั้งไว้ตามเขาน้ำศาลาสักการะยี่สิบ และศาลาพิพิธโรฐาน ทิศใต้ของพระอุโบสถทางค่านถนนเชตุพน เพื่อให้ชำรุดเสียหาย (อ้างอิงมาจาก ประวัติวัดพระเชตุพน หน้า 21 ของโรงเรียนผู้ใหญ่วัดพระเชตุพนฯ)

²สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ตำราเภสัชฯ

นอกจากจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกวิชาแพทย์ที่วัดพระเชตุพนฯ แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดฯ ให้จารึกตำรายาในแผ่นศิลาฝังไว้ในเสาระเบียงที่วิหารพระพุทธไสยาสน์วัดราชโอรสารามอีกด้วย *

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ใน พ.ศ. 2413 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้ประชุมแพทย์หลวงชำระตรวจสอบคัมภีร์แพทย์หลวงที่มีอยู่ให้สมบูรณ์¹

ครั้นถึง พ.ศ. 2432 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนราชแพทยาลัยขึ้นในโรงพยาบาลศิริราชจึงได้มีการเรียบเรียงตำราแพทย์และจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อใช้ในการสอนนักเรียนแพทย์และเพื่อประโยชน์แก่แพทย์และประชาชนผู้สนใจ ตำรายาไทยที่น่าสนใจสำหรับแพทย์ไทยแผนโบราณที่จัดพิมพ์ขึ้นในระยะนี้ก็คือหนังสือเวชศาสตร์วรรณาของพระยาประเสริฐศาสตร์สว่าง (หมอบุญ) ซึ่งต่อมาโรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ ได้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อใช้เป็นหลักสูตรของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ และให้ชื่อว่า ตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 3²

ตำรายาไทยที่น่าสนใจอีก 2 เล่มในสมัยนี้ก็คือตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์และเวชศึกษาของพระยาพิชญประสาทเวช (อาจารย์คง) ตำราทั้งสองเล่มดังกล่าวนี้ กระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศระบุให้เป็นตำราหลวง แพทย์เภสัชกรโบราณมีสิทธิ์ใช้ปรุ้งยาโดยไม่ต้องใช้ตำรายาในตำรานี้ไปจดทะเบียนตำรายาไทย ปัจจุบันโรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ ได้จัดพิมพ์ขึ้น เพื่อใช้ในโรงเรียนแพทย์แผนโบราณและให้ชื่อหนังสือว่า ตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1 - เล่ม 2³

* วัดราชโอรสารามเป็นวัดโบราณสร้างมาก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ แต่รัชกาลที่ 3 ทรงริ่ก่อสร้างใหม่ตั้งแต่เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จึงพระราชทานนามวัดว่า วัดราชโอรสาราม แต่เรียกกันเป็นสามัญว่าวัดราชโอรส

¹ ยิวคี ตปนิยากร ล.ค. หน้า 71

² สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แพทยศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 2 หน้า ข และ แพทยศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 3 หน้าค่าน้ำ

³ ค. หน้า ฏ และ น.ค.

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2466 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติการแพทย์ขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อควบคุม ตรวจตราและป้องกันการทุจริตในทางแพทย์ โดยออกใบอนุญาตประกอบโรคศิลป์ให้แก่ผู้ทำการเห็นสมควรให้กระทำการประกอบโรคศิลป์ได้เท่านั้น พระราชบัญญัตินี้ได้ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงอีกหลายครั้ง

พระราชบัญญัติการแพทย์นี้ได้แบ่งผู้ประกอบโรคศิลป์ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ผู้ประกอบโรคศิลป์แผนปัจจุบัน หมายถึง ผู้ประกอบโรคศิลป์โดยอาศัยความรู้ จากตำราอันเป็นหลักวิชาโดยสากลนิยมซึ่งค่าเงินและเจริญขึ้น อาศัยการตรวจค้นและทดสอบ ของผู้รู้ในทางวิทยาศาสตร์ทั่วโลก
2. ผู้ประกอบโรคศิลป์แผนโบราณ หมายถึง ผู้ประกอบโรคศิลป์โดยอาศัยความ สังกะตความชำนาญอันได้บอกเล่าสืบต่อกันมาเป็นที่ตั้ง หรืออาศัยตำราอันมีมาแต่โบราณแต่ มิได้ค่าเงินไปในทางวิทยาศาสตร์

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2475 ได้มีการก่อตั้งสมาคม การแพทย์แผนโบราณแห่งประเทศไทย เพื่อเปิดทำการอบรมวิชาเวชกรรม เภสัชกรรม และการนวดให้แก่สมาชิก

ในสมัยรัชกาลที่ 9 พ.ศ. 2500 มีการจัดตั้งสมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ ขึ้นและต่อมาในปี พ.ศ. 2505 ได้มีการจัดพิมพ์ตำรายาที่รัชกาลที่ 3 ได้ โปรดฯ ให้จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ ในครั้งนั้น โดยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริ) สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาปริณายก เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งสมเด็จพระวันรัต เจ้าอาวาสวัด พระเชตุพนฯ ได้ขอให้บรรดาคณาจารย์ต่าง ๆ ในโรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ รวบรวมวิชาแพทย์ทั้ง 4 สาขานั้นจัดพิมพ์ขึ้นไว้ ดังปรากฏในลิขิตถึงโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ ว่า

ได้ใคร่ครวญเห็นว่าตำรายา ตำราหมอนวด และถ่านคัดคน อันมีอยู่ในวัด
พระเชตุพนฯ คราวปฏิสังขรณ์วัดสมัยรัชกาลที่ 3 นั้นเวลา 180 ปีเศษ เพราะ
เป็นของเก่าจึงชำรุดทรุดโทรมมากเห็นว่าควรรวบรวมให้เป็นหลักฐานเพื่อรักษา
ต้นฉบับไว้ ตำราทั้งหมดนั้น ท่านผู้ให้ต้องสาบานตนว่าเป็นของแท้ของจริง ได้
เคยใช้มาแล้ว เห็นว่าเป็นประโยชน์แล้ว ไม่มีปิดบังอำพรางความจริงไว้ทั้ง
พระยาบำเรอราชแพทยา นายแพทย์ใหญ่สมัยนั้นได้ตรวจสอบรับรองไว้ด้วย
ฉะนั้นขอให้ ร.ร. แพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนได้จัดการ จัดพิมพ์ขึ้น เพื่อ
รักษาต้นฉบับมิให้สูญหาย...¹

หนังสือที่จัดพิมพ์ขึ้นนี้ใช้ชื่อว่า "ตำราศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
(วัดโพธิ์) พระนคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าให้จารึกไว้
เมื่อ พ.ศ. 2375 ฉบับสมบูรณ์แบบ"

หลังจากนั้นได้มีการจัดตั้งสมาคมแพทย์แผนโบราณอีกหลายแห่งจนถึงปัจจุบันนี้มี
ประมาณ 20 แห่ง เช่น สมาคมแพทย์แผนโบราณวัดสามพระยา วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์
วัดใหม่ศรีสุพรรณ วัดพิชยญาติการาม วัดราชินีคคชา ฯลฯ สมาคมแพทย์แผนโบราณที่ได้รับ
ความสนใจจากประชาชนในปัจจุบันจนถึงเป็นสมาคมหลักของแพทย์แผนโบราณได้แก่สมาคม
โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ และสมาคมแพทย์แผนโบราณวัดมหาธาตุฯ
อย่างไรก็ตามสมาคมแพทย์แผนโบราณต่าง ๆ ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ล้วนมีฐานะเป็นนิติบุคคล
และส่วนใหญ่มีนโยบายเหมือนกัน กล่าวคือสอนและเผยแพร่วิชาการแพทย์แผนโบราณซึ่ง
แบ่งสาขาออกเป็น 3 สาขา ดังนี้

¹ สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ ตำราเภสัชฯ หน้าค่านำ

1. สาขาเภสัชกรรม คือการปรุงยารักษาโรค จำหน่ายยาและตั้งร้านยา ประเภท ค. ใช้เวลาศึกษาไม่น้อยกว่า 1 ปี
  2. สาขาเวชกรรม คือการตรวจและรักษาโรครวมทั้งวิชาการนวด ใช้เวลาศึกษาไม่น้อยกว่า 3 ปี
  3. สาขาคงครรภ คือการทำคลอด ใช้เวลาศึกษาไม่น้อยกว่า 1 ปี
- การถ่ายทอดวิชาการศึกษาแพทย์แผนโบราณของไทยในลักษณะดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะทำให้การแพทย์แผนโบราณของไทยไม่สูญหาย

ความรู้เกี่ยวกับแพทย์แผนโบราณหรือหมอยาไทย

ผู้ศึกษาจะได้กล่าวถึงความรู้เกี่ยวกับแพทย์แผนโบราณหรือหมอยาไทยในหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

1. ความหมายของแพทย์แผนโบราณหรือหมอยาไทย
2. การเป็นหมอยาไทยและการถ่ายทอดวิชาแพทย์ของหมอยา
3. ประเภทของหมอยา
4. ครูของหมอยา
5. การตรวจและการรักษาของหมอยา

1. ความหมายของแพทย์แผนโบราณหรือหมอยาไทย

คำว่าแพทย์แผนโบราณ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า หมอยาไทยนั้นหมายถึงบุคคลที่รักษาโรคโดยใช้วิธีรักษาด้วยสมุนไพรซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติในแถบภูมิประเทศของตนมาประกอบเป็นยาและมีวิธีง่าย ๆ ในการรักษาโรค โดยมีได้นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาช่วยในการรักษาโรคแต่ประการใด

2. การเป็นหมอยาไทยและการถ่ายทอดวิชาแพทย์ของหมอยา

2.1 การถ่ายทอดวิชาแพทย์ของหมอยา ส่วนใหญ่จะถ่ายทอดกันเฉพาะบุคคลในตระกูลเท่านั้น ไม่มีสถาบันที่จะฝึกอบรมให้เป็นหมอยาโดยตรง ดังนั้นผู้ใดมีใจรักอยากเป็นหมอยาก็ต้องฝึกฝนตนเองโดยอาศัยการอ่านจากหนังสือที่จะหาได้ในสมัยนั้น ๆ หรืออาจใช้วิธีการจดจำเล่าเรียนจากผู้เป็นหมอยามาก่อน หรืออาจเคยเป็นคนรับใช้ของหมอยามาก่อนแล้วได้เคยฝึกหัดรักษาไข้มาจนชำนาญจึงตั้งตนเป็นหมอยาสืบต่อมา¹ แต่วิธีการที่ถือกันว่าเหมาะสมก็คือ การไปอยู่ปรนนิบัติรับใช้อาจารย์อย่างใกล้ชิดพร้อมกันนั้นก็ท่องจำวิชาไปค้ำย และเมื่อจดจำสมุญไพร่ทั้งปวงพร้อมทั้งสรรพคุณและศึกษาคัมภีร์แพทย์ต่าง ๆ ได้อย่างแม่นยำแล้วก็จะติดตามอาจารย์ไปรักษาไข้เพื่อเรียนรู้คู่อการไข้ให้อาจารย์แนะนำเทียบไข้จนชำนาญจึงไปรักษาไข้ตามลำพัง² ค้ำยเหตุนี้ผู้ที่จะเรียนวิชาแพทย์ได้จึงต้องเป็นผู้มีใจรัก มีปฏิภาณไหวพริบดี ข่างสังเกตจดจำ และสามารถนำวิธีการรักษาโรคมาใช้ได้อย่างถูกต้อง

จากการสัมภาษณ์หมอยาต่าง ๆ ปรากฏว่าหมอยาแต่ละคนได้รับการถ่ายทอดวิชาแพทย์ไทยโบราณแตกต่างกันไป กล่าวคือบางคนฝึกฝนด้วยตนเองแล้วจึงเรียนต่อกับผู้เป็นหมอยา บางคนก็เรียนสืบต่อกันมาตามตระกูล และบางคนก็ไปอยู่ปรนนิบัติรับใช้อาจารย์พร้อมทั้งเล่าเรียนวิชาจากอาจารย์

2.2 คุณสมบัติของหมอยา เนื่องจากวิชาแพทย์เป็นวิชาที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับชีวิตของมนุษย์ผู้เป็นหมอยาที่ดีจึงต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญ 2 ประการคือ

2.2.1 ผู้เป็นหมอยาต้องมีมารยาทหรือจรรยาของหมอ จรรยาหรือมารยาทนี้ถือ เป็นอาภรณ์อันมีค่ายิ่งกว่าทรัพย์สมบัติใด ๆ หมอยาใดเป็นผู้มีจรรยาก็จะได้ชื่อว่า "แพทยาลังกา" หรือวินัยแพทย์" ซึ่งหมายถึงความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณอันบัณฑิตพึงนับถือ

¹พิชาญ พัฒนา ความเป็นมาของการแพทย์เมืองไทย หน้า 10

²พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ "แพทย์หมอ" ใน ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาค 1 - 6 หน้า 194

หรือผู้ถึงพร้อมซึ่งความเป็นแพทย์อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นผู้เป็นหมอจะต้องอบรมจรรยา มารยาท ให้มั่นคงสมกับที่จะดำรงตนเป็นหมอ จรรยา มารยาทที่หมอยาควรประพฤติปฏิบัติมีดังนี้¹

1. พึงเป็นผู้ประกอบด้วยเมตตาจิต
2. ไม่พึงเป็นคนเห็นแก่ลาภสักการะ
3. ไม่พึงเป็นคนโอ้อวด
4. ไม่พึงปิดบังความโง่เขลาของตน
5. ไม่พึงปิดบังความดีของผู้อื่น
6. ไม่พึงหวงกันลาภ
7. ไม่พึงดูอำนาจแกอคติ 4 ประการ
8. พึงมีความสันโดษ
9. พึงประกอบด้วยหิริโอตตัปปะ
10. ไม่พึงเกียจคร้าน
11. ไม่พึงมั่งง่าย
12. พึงมีคุณพิณิจอันแน่วแน่
13. ไม่พึงเสพของเสพติด มีเงิน กล้วยา สุรา และการพนัน เป็นต้น
14. พึงรักชีวิตคนไข้ประหนึ่งชีวิตของตน
15. พึงให้เกียรติคนไข้หญิงยิ่งกว่าชาย
16. ไม่พึงเป็นคนเจ้าชู้
17. พึงมีวาจาอันสุภาพอ่อนโยน
18. ไม่พึงทุกเทิดจลอลงให้ผู้อื่นหลงเชื่อ
19. ไม่พึงหวงวิชาความรู้
20. พึงยินดีที่จะอุปการะผู้ป่วยไข้ไม่จำกัดเวลา
21. พึงเป็นผู้มีอัธยาศัยร่างกายอันสมบูรณ์

---

¹ เสริมรัตน์ สุธีวงศ์ การแพทย์แผนโบราณของไทย หน้า 10 - 11

จรรยาบรรณของหมอยาตั้งกล่าวข้างต้นนี้อาจสรุปเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต หมั่นค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอไม่

เกียจคร้าน

2. ต้องรู้จักพิจารณาหาเหตุผล ปฏิบัติงานด้วยความสะอาด ประณีต

ไม่ประมาท ไม่มั่งง่าย

3. ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต มีเมตตาจิตแก่ผู้ป่วย ไม่โลภเห็นแก่ลาภ

4. ต้องละเอียดรอบคอบ ไม่กล่าวเท็จหรือโอ้อวดให้ผู้อื่นหลงเชื่อในความรู้

ความสามารถของตน

5. ต้องปรึกษาหารือผู้มีความรู้ความชำนาญเมื่อ เกิดสงสัยในเครื่องยา

หรือวิธีการปรุงยา โดยไม่ปิดบังความเขลาของตน¹

ด้วยเหตุนี้ผู้เป็นครูอาจารย์เมื่อจะรับผู้ใด เป็นศิษย์เพื่อศึกษาเล่าเรียนวิชาการแพทย์ ก็จะต้องคัดเลือกคนที่ดี เช่น เป็นคนมีเมตตาธรรม เห็นใจผู้อื่น ใจเย็นไม่โกรธใครง่าย ๆ เพราะเชื่อว่าหากเป็นคนไม่ดีแล้ว วิชาความรู้ที่เรียนไปจะเข้าตัว และก่อให้เกิดโทษได้ การเป็นหมอยาที่มีจรรยาบรรณดีนั้นก็จะมีคนนิยมนับถือมาก ดังที่มักเคยได้ยินผู้กล่าวขานถึงหมอยาบางคนว่า "พอหมอ"

2.2.2 ผู้เป็นหมอยาจะต้องมีความรู้พอเพียงที่จะดำรงตนเป็นหมอยา ดังนี้²

2.2.2.1 รู้ที่ตรงแรกเกิดของโรค รู้ว่าโรคจะเกิดได้ก็ต้องอาศัยที่แรกเกิดดังนี้

(1) ชาติสมุฏฐาน รู้ว่าธาตุทั้งสี่ อันได้แก่ ธาตุดิน 20 อย่าง

ธาตุน้ำ 12 อย่าง ธาตุลม 6 อย่าง และธาตุไฟ 4 อย่างนั้น ธาตุโคหย่อน กำเรียบ พิจารณา จะได้ปรุงยาให้ถูกต้องกับธาตุนั้น ๆ

¹พินิจ แจ่มจิต และปัญญา บุรพชาติพ คำราเภสัชกรรมแผนโบราณ หน้า 1

²พ.ศ.ค.ปราโมทย์ ศรีภิรมย์ "การตรวจและรักษาโรคทางยา" ใน หมอไทยยาไทย หน้า 17 - 19 และพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจรลพรปฏิภาณ "เวชปจณา" ใน ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาค 1 - 6 หน้า 211 - 215

(2) ฤกษ์สมุฏฐาน แต่ละฤกษ์จะมีธาตุประจำฤกษ์ ผู้ป่วยฤกษ์ไหนก็ปรุงยาให้เหมาะสมกับธาตุประจำฤกษ์นั้น ๆ

(3) กาลสมุฏฐาน รู้ว่าวันแต่ละวันอากาศร้อนเย็นหนาวไม่เหมือนกัน การประกอบยาก็ต้องให้เหมาะกับอากาศประจำวัน

(4) อายุสมุฏฐาน ผู้ป่วยที่มีอายุต่างกันก็จะเป็นโรคต่างกัน ตอนเด็กจะเป็นโรคเกี่ยวกับเสมหะ ตอนโตก็โรคเกี่ยวกับโลหิต และตอนชราาก็โรคเกี่ยวกับลม การประกอบยาก็ต้องให้เหมาะสมกับอายุของผู้ป่วย

(5) ประเทศสมุฏฐาน รู้ว่าที่อยู่ของผู้ป่วยมีสภาพอากาศเป็นอย่างไร เช่น ร้อน หนาว เย็น การประกอบยาก็ต้องให้เหมาะกับที่อยู่ของผู้ป่วย

นอกจากนั้นยังต้องรู้ถึงมูลเหตุที่ทำให้เกิดโรคซึ่งได้แก่ "ฤกษ์เปลี่ยนไป 1 อาหารให้โทษ 1 ไม่เปลี่ยนอิริยาบถ 1 ต้องร้อนยิ่งนัก 1 ต้องเย็นยิ่งนัก 1 อคนอน 1 ออกข้าว 1 ออกน้ำ 1 กลั้นอุจจาระ 1 กลั้นปัสสาวะ 1^๑ อีกด้วย

2.2.2.2 รู้จักชื่อโรค รู้ว่าอาการเช่นนี้ชื่อโรคนั้น ๆ อาการอย่างนั้นชื่อโรคนี

2.2.2.3 รู้จักยาสำหรับรักษาโรค ซึ่งประกอบด้วย

(1) รู้จักเภสัชวัตถุ คือ รู้จัก รูปลักษณะ รส กลิ่น สี สรรพคุณของสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด คือ พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และแร่ธาตุวัตถุ

(2) รู้จักสรรพคุณยา คือ รู้จักรสของยาซึ่งแบ่งออกเป็น 9 รส รวมเป็นรสประธานได้ 3 รส คือ ยารสร้อน ยารสเย็น ยารสสุขุม

(3) รู้จักคณาเภสัช คือ รู้จักชื่อของยาที่นำตัวยาตั้งแต่ 2 อย่างขึ้นไปมารวมกัน เช่น ตรีผลา ตรีภูก เบญจกูล สัตตโลหะ

(4) รู้จักเภสัชกรรม คือ รู้จักวิธีผสมยา วิธีปรุงยา

๑ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจรีสพปฏิภาณ "เวชบุจจา" ใน ลัทธิธรรมเนียบต่าง ๆ ภาค 1 - 6 หน้า 212

2.2.2.4 รู้ว่ายาว่างใดควรแกะโรคโค คือรู้ว่าโรคอย่างนี้ชอบแก้ด้วยยา
 อย่างนั้น ขนานนั้น รสนั้น เช่นโรคที่ควรถ่าย ก็ต้องถ่าย ดังคำประพันธ์ว่า "รสเดือน
 ผาตชอบสมาน ยารสหวานชอบเนื้อ รสเมาเบื่อแก้พิษ ทีโลहितชอบรสชม เผ็คร้อนลมดอยถด
 เส้นชอบรสแห้งมัน หอมเย็นนั้นเพื่อชู่ใจ เค็มซาบในผิวหนัง เสมหะยังชอบส้ม"¹

3. ประเภทของหมอยา

ยิวคี ฅปนียากร² ได้แบ่งหมอยาออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. หมอเคลยศักคี เป็นหมอชาวบ้าน บางทีจึงเรียกว่าหมอชาวบ้าน โดย
 ทั่วไปจะเป็นผู้ชาย ยกเว้นหมอตำแยที่มักเป็นหญิงสูงอายุ หมอเคลยศักคีจะรับรักษาประชาชน
 โดยทั่วไป เมื่อตกลงจะรักษาคนไข้รายใดก็จะให้เจ้าของไข้ตั้งขวัญข้าว ซึ่งประกอบด้วย
 ข้าวสาร ก๋วย หนากพลู และเงินติดเขียนหกสลึง สิ่งเหล่านี้เรียกว่าค่าขวัญข้าวจะใช้
 สำหรับเป็นค่าบูชาครูแพทย์ หรือพระอาจารย์ชีวกโกมารภัจจ์ เมื่อหายป่วยแล้วคนไข้จะ
 ต้องส่งขวัญข้าวคืนให้หมอพร้อมทั้งค่ายาอีก 3 บาท ในรายที่ผู้ป่วยมีฐานะดีและเกรงว่า
 หมอจะตรวจและรักษาไม่เต็มที่ ก็จะตั้งรางวัลไว้สูง เมื่อหมอคนใดรักษาให้หายได้ก็จะได้
 รับเงินรางวัลที่ตั้งไว้เพิ่มอีกด้วย นอกจากนี้ในกรณีที่หมอมือชื่อเลื่องลืออาจจะมีมีการ เรียกเก็บ
 เงินก่อนทำการรักษาพยาบาลก็ได้ เรียกว่าค่าเปิดความยา

สำหรับค่าตอบแทนในการรักษาพยาบาลนั้นหมอเคลยศักคีจะมีรายได้จากค่า
 ตอบแทนในการรักษาพยาบาลอย่างเคียว ซึ่งค่าตอบแทนนี้จะแตกต่างกันแล้วแต่ท้องถิ่น
 และในกรณีที่คนไข้ไม่มีเงิน หมอมือเลื่องลือตามกฎหมายที่จะเรียกสิ่งอื่นเป็นค่ารักษาพยาบาล
 แทนเงินได้ รายได้ของหมอจึงไม่แน่นอน ต้องประกอบอาชีพอื่นไปด้วย หมอเคลยศักคี

¹พระเจ้านครราชสีมาเชอ กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ "เวชบุจฉา" ใน
ลัทธิธรรมเนียมถาง ๆ ภาค 1 - 6 หน้า 215

²ยิวคี ฅปนียากร วิวัฒนาการทางการแพทย์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มต้นจนถึงสมัย
 สิ้นสุริยกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 52 - 59

เหล่านี้มีโอกาสจะเลื่อนฐานะไปเป็นหมอหลวงได้หากได้แสดงความสามารถให้เป็นที่พอพระราชหฤทัย พระมหากษัตริย์ก็จะโปรดฯ ให้เข้ารับราชการในกรมหมอหลวง หรือมีโอกาสเข้ารับราชการเป็นหมอประจำเมืองในกรมหมอหลวงของเมืองใหญ่ ๆ เช่น เมืองนครศรีธรรมราช

หมอ เชลยศักดิ์นี้มีทั้งที่เป็นฆราวาสและเป็นพระภิกษุ เหตุที่พระภิกษุมิมีบทบาทในเรื่องการรักษาพยาบาลนี้เนื่องจากมีพุทธบัญญัติกำหนดไว้ว่า

ผู้ใดจะพึงอุปฐากเรา ผู้นั้นพึงพยาบาลภิกษุอาพาธ ถ้ามีอุบิชาณะะ ๆ พึ่งพยาบาลจนตลอดชีวิต หรือจนกว่าจะหาย ถ้ามีอาจารย์ ๆ พึ่งพยาบาลจนตลอดชีวิต หรือจนกว่าจะหาย ถ้ามีศิษย์วิหาริก ๆ พึ่งพยาบาลจนตลอดชีวิต ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอุบิชาณะะ ๆ พึ่งพยาบาลจนตลอดชีวิต ถ้ามีอุบิชาณะะ อาจารย์ ศิษย์วิหาริก ... สงฆ์ต้องพยาบาล ถ้าต้องอาบัติทุกกฏ

จากพุทธบัญญัตินี้จึงทำให้สงฆ์จำเป็นต้องมีความรู้ทางการแพทย์ รู้จักตัวยาและสามารถประกอบยาเพื่อรักษาพระภิกษุที่อาพาธได้ คำรายน่าสนใจได้เรียบเรียงไว้นี้จึงได้ถ่ายทอดไปยังชาวบ้านและในขณะเดียวกันพระภิกษุก็รับรักษาพยาบาลชาวบ้านด้วยจนเป็นที่แพร่หลายทั่วไป ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงตรากฎหมายห้ามฆราวาสนิมนต์พระภิกษุมารักษาพยาบาล

หมอ เชลยศักดิ์ดังกล่าวข้างต้นนี้มักจะรับรักษาโรคแทบทุกอย่าง ไม่ค่อยมีหมอที่ชำนาญเฉพาะโรคมากนัก¹

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ "แพทย์หมอ" ใน ลัทธิธรรมเนียบต่าง ๆ ภาค 1 - 6 หน้า 202

2. หมอหลวง

หมอหลวงเป็นข้าราชการที่มีศักดิ์นาเช่นเดียวกับข้าราชการกรมอื่น ๆ มีหน้าที่รักษาพยาบาลแก่บุคคลในราชสำนักหรือบุคคลอื่น ๆ ตามที่พระมหากษัตริย์โปรด ๓ ให้ไปรักษา ตลอดจนติดตามข้าราชการไปในกองทัพหรือไปราชการท้องที่ หมอหลวงนี้ แบ่งออกเป็น 2 พวก คือ หมอสำหรับว่าความเกี่ยวกับการฟ้องร้อง เรื่องการทำเสน่ห์ ยาเมา การกล่าวหาว่าเป็นกระสือ กระหาง ฯลฯ พวกหนึ่งหมอพวกนี้ต่อมาเลิกไป ส่วนอีกพวกหนึ่งก็คือหมอรักษาโรค ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 พวก คือ หมอโรงในหรือหมอโรงพระโอสถ ทำหน้าที่ถวายการรักษาพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่อยู่ในพระราชฐานชั้นใน ส่วนหมอหลวงอีกพวกหนึ่งคือหมอวังนอก สำหรับแจกจ่ายไปรักษาพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ

หมอหลวงได้รับสิทธิพิเศษเหนือกว่าหมอเขลยศักดิ์หลายอย่าง เช่น สามารถไปเก็บสมุนไพรในที่ใด ๆ ก็ได้โดยมีกระเบื้องแดงเป็นสัญลักษณ์ไปแสดง หรือถ้าขาดแคลนสมุนไพรชนิดใดที่ไม่สามารถจะหาได้ในเมืองหลวงก็จะมีสารตราในนามของเจ้าพระยาจักรีออกไปยังหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อให้เก็บสมุนไพรที่ตองการนั้น ๆ มายังโรงพระโอสถ นอกจากนั้นในการไปรักษาเจ้านายหรือข้าราชการตามพระบรมราชโองการแต่ละครั้งก็มักจะได้รับเงินเป็นจำนวนมากอยู่เสมอ เป็นการแสดงความขอบคุณหมอหลวงทั้ง ๆ ที่โดยธรรมเนียมประเพณีแล้วหมอหลวงที่พระมหากษัตริย์พระราชทานไปรักษานั้นจะไม่คิดค่ารักษาพยาบาล เนื่องจากได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินมีอยู่แล้ว

ผู้ที่จะเข้ารับราชการเป็นหมอหลวงนั้น ต้องได้รับการฝึกฝนให้คุ้นเคยกับการรักษาพยาบาลตั้งแต่เด็ก แล้วจะได้เลื่อนขั้นเป็นผู้ช่วยแพทย์ติดตามหมอหลวงไปรักษาพยาบาลตาม ที่ต่าง ๆ อยู่เสมอจนมีความชำนาญ เมื่อโตขึ้นเด็กเหล่านี้จึงมีความรู้พร้อมที่จะเข้ารับราชการได้ เมื่อมีตำแหน่งว่างในกรมหมอหลวงก็จะได้รับการบรรจุเข้าทำงานทันที รูปแบบการศึกษา เช่นนี้ หมอบริคัลเลย์ เรียกว่าเป็นโรงเรียนแพทย์หลวง (The Royal King's Medical College) ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาวิชาแพทย์แห่งเดียวในขณะนั้นที่ค่อนข้าง

เป็นระบบ และน่าเชื่อถือ หมอหลวงจึงเป็นผู้ที่เชื่อถือได้ว่ามีความชำนาญจริง นอกจากนั้น บรรดาศักดิ์ที่ได้รับพระราชทาน เช่น ขุน หลวง พระ พระยา ก็เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความสามารถของหมอหลวงได้เป็นอย่างดี ในขณะที่หมอ เซลยศักดิ์ไม่มีเครื่องหมายหรือ ประภคณียบัตรใดที่จะแสดงให้เห็นถึงความสามารถเหมือนหมอหลวง เพราะการเรียนใน สมัยนั้นยังไม่มีสอบไล่ ไม่มีการวัดผลที่เป็นมาตรฐานแน่นอน¹

หมอหลวงนี้ส่วนใหญ่มีความชำนาญในการรักษาเฉพาะโรค ทั้งนี้อาจเกี่ยวกับตำแหน่ง ราชการที่มีแยกออกเป็นกรมหมอโรงพระโอสถ กรมหมอนวด และกรมหมออื่น ๆ จึงมีความ ขำนาญเฉพาะโรค เมื่อมีบุตรหลานก็ให้ฝึกฝนตามบรรพบุรุษสืบตระกูลไปในทางนั้น ๆ

ประเภทของหมอยา นี้ ยังแบ่งตามความสามารถในการรักษาออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. หมอยา เป็นหมอหลักของอาชีพหมอในสมัยโบราณ เพราะรักษาได้มาก โรค ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งมักจะเกี่ยวกับไข้ต่าง ๆ ไข้ โรคเกี่ยวกับท้อง และโรคอื่น ๆ ค่าย ค่ายเหคุนี้ จึงถือว่า หมอยาประเภทนี้เป็นหมอหลักหรือหมอผู้ใหญ่

2. หมอเฉพาะโรค ซึ่งแบ่งออกเป็น

2.1 หมอคำแย หมอประเภทนี้มักเป็นหญิงสูงอายุ มีหน้าที่แนะนำ และให้การรักษาพยาบาลทั้งแม่และลูก ตั้งแต่ฝากครรภ์จนทำคลอด และดูแลต่อไปจนเด็ก เติบโตพ้นระยะอันตราย หมอประเภทนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ ได้ทรงแสดงความคิดเห็นว่าหากมีหมอยาคี ๆ ลักคนหนึ่งแล้ว หมอประเภทนี้ก็ไม่น่าจะเรียกว่า หมอเลย เพราะเกือบจะเป็นเพียงคนสำหรับทำการสกรปรกแทนหมอเท่านั้น เช่น ตักสาย สะคือเด็ก อามน้ำเด็ก²

¹พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจรตพรปฏิภาณ "เวชปจณา" ใน ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาค 1 - 6 หน้า 220- 223

²พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ "แพทย์หมอ" ใน ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาค 1 - 6 หน้า 200 - 201

2.2 หมอกุมาร เป็นหมอที่มีความชำนาญเรื่องเด็กโดยเฉพาะ และผิดแปลกจากหมอผู้ใหญ่หรือหมอยาตรงที่ชอบกวาดยาอยู่เสมอ นอกนั้นก็เป็นที่ลดหย่อนยาให้อ่อนลงเท่านั้น เพราะโรคเด็กโดยมากก็คล้ายกับโรคผู้ใหญ่เพียงแต่เรียกชื่อให้แปลกออกไปจะมีแปลกจากโรคผู้ใหญ่บ้างก็เพียงเล็กน้อย

2.3 หมอยาตา เป็นหมอที่มีความชำนาญเรื่องตาโดยเฉพาะ และบำบัดด้วยยาเพียงอย่างเดียว

2.4 หมอนวด เป็นหมอสำหรับบีบนวดแก้ยอกขัดเมื่อย โรคลมจับต่าง ๆ หมอประเภทนี้จะมีตำราและการฝึกหัดที่แตกต่างออกไป คือต้องเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับร่างกายมนุษย์ที่ตั้งและลักษณะของอวัยวะต่าง ๆ เรียนรู้เรื่องเส้นเอ็นว่ามีชื่ออะไรบ้าง และทอดจากที่ใดไปที่ใด เพื่อให้รู้ตำแหน่งที่จะสามารถจับเส้นได้ หมอนวดที่ได้ฝึกมาเป็นอย่างดีแล้วนี้จะสามารถบีบนวดเพื่อรักษาโรคได้ทุกชนิด

2.5 หมอวินิจฉัยโรค ในกฎหมายศักดินา ได้กำหนดให้หมอประเภทนี้เป็นกรมหนึ่งต่างหากที่สังกัดในกรมแพทย์

2.6 หมอเสกเป่า หมอประเภทนี้จะรักษาโรคที่เกิดจากอันตรายร่างกายมีบาดแผลภายนอก เช่น ขาหัก แขนหัก ถูกคมอาวุธ หรือมีแผลสด ๆ โดยใช้วิธีการเข้าเผือก เสกน้ำมันงาคีบเรียกน้ำมันประสาน และอื่น ๆ ให้หาย

2.7 หมอไสยศาสตร์ หมอประเภทนี้จะรักษาโรคได้ทุกชนิดโดยใช้วิธีการทางศาสนาประกอบในการรักษา เช่น ให้อาบหรือรดน้ำมนต์ประกอบไปด้วย หมอชนิดนี้ดำรงอยู่ได้ เพราะโรคบางชนิดมีอาการแปลกประหลาด ไม่สามารถรักษาให้หายได้ เชื่อกันว่าโรคเช่นนี้เกิดจากเวทมนต์คาถาศุภไสยกระทำ

4. ครูของหมอยา

ครูของหมอยา การแพทย์ไทยแผนโบราณนับถือว่าครูตั้งเดิมของหมอยาคือ พระฤาษีซึ่งเป็นผู้ค้นพบสรรพคุณของสมุนไพรต่าง ๆ รวมทั้งวิธีบริหารร่างกายตามตำนาน

พระฤๅษีคึกคักคนเพื่อรักษาโรคบางอย่างและรักษาสุขภาพ ทั้งนี้เพราะพระฤๅษีเป็นผู้อยู่ในป่าและห้อง เทียวไปในป่าย่อมจะรู้จักสมุนไพรทั้งปวงได้ดีกว่าบุคคลอื่น วงการแพทย์แผนโบราณจึงนับถือพระฤๅษีเป็นครูแพทย์ คำรายาต่าง ๆ ก็มักกล่าวว่าพระฤๅษีเป็นผู้แต่งหรือเขียนขึ้น มีการปั้นรูปพระฤๅษีไว้สักการบูชาโดยใช้ดินจากที่ต่าง ๆ หรือวัตถุอื่น ๆ ที่ถือว่าแรงพอที่จะทำให้รูปปั้นพระฤๅษีนั้นขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ เช่น ดิน 7 ท้า ดิน 7 ป่าช้า ดินตลาด 7 ตลาด ดินจอมปลวก 7 จอมปลวก ฯลฯ กระดูกคนที่ตายวันเสาร์ เฒ่าวันอังคารสำหรับบรรจุที่ตัวฤๅษี หรืออาจลงยันต์ที่ผ้าแล้วบรรจุที่ฐานฤๅษีก็ได้¹

พระฤๅษีซึ่งเป็นพระอาจารย์ทางการแพทย์ไทยแผนโบราณนั้นกล่าวกันว่ามีทั้งสิ้น 108 องค์ แต่ที่มีชื่อเสียงเป็นที่นับถือกันมากที่สุดแก่พระฤๅษีทั้ง 8 คือ

1. พระฤๅษีอมรประสิทธิ์
2. พระฤๅษีนารด
3. พระฤๅษีตาไฟ
4. พระฤๅษีสัชชนาลัย
5. พระฤๅษีตาวัว
6. พระฤๅษีกศยปะ
7. พระฤๅษีสิงชะ
8. พระฤๅษีประลัยโกฏิ

นอกจากนี้ยังมีพระฤๅษีนารอด พระฤๅษีนาลัย พระฤๅษีเขลางค์และยังมีบูรพาจารย์อื่น ๆ อีกหลายท่าน เช่น ท่านโรคามฤคินธ์ พระอาจารย์ชีวกโกมารภักจ์ ท่านอาจารย์มหาเถรคำแย พระอาจารย์วิทยาธรา²

¹ นายฉลอง อำพันธ์แดง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชั้น เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 7 ต.บ่อพลับ อ.เมือง จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2527

² เรียบ พรมพิทวิชชาการ "การแพทย์ไทยแผนโบราณ" ใน หมอไทย ยาไทย หน้า 13

เนื่องจากวิชาการต่าง ๆ จะเริ่มเรียนรู้ได้ก็โดยการศึกษาจากครูไม่ว่าจะทำ
สิ่งใดก็มักต้องมีครูอยู่เสมอ ดังนั้นเมื่อผู้ใดจะเริ่มทำตามที่ได้รับการศึกษามาก็จะต้องมี
การไหว้ครูบูชาครูเสียก่อนทุกครั้งเพื่อระลึกถึงพระคุณของครูและเพื่อความเป็นสิริมงคล
หมอยาซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่เกี่ยวกับความอยู่รอดของผู้ป่วยจึงยิ่งต้องเคารพครูอย่าง
เคร่งครัด ผู้ศึกษาจึงใคร่กล่าวถึงการไหว้ครูของหมอยาไทยดังนี้

การไหว้ครู เมื่อตกลงจะเรียนวิชาแพทย์ ผู้เรียนจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปคำนับ
ครูขอเรียนวิชาด้วย เมื่อครูตกลงรับเป็นศิษย์สั่งสอนวิชาให้ก็จะจัดให้ทำพิธีไหว้ครูเสียก่อน
สิ่งของที่ใช้ในพิธีมีดังนี้ บายศรี ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว หัวหมู ผลไม้ ฯลฯ มีพานครูซึ่ง
ประกอบด้วยดอกไม้ธูปเทียน เงินค่าตั้งครูหรือขึ้นครู พานครูนี้อาจจัดให้พิศดารออกไป
ตามแต่กรรมวิธีของแต่ละอาจารย์ เมื่อเรียนจบความรู้ของครูอาจารย์แล้วจะเริ่มเป็น
หมอยารักษาผู้ป่วยนั้น ครูก็อาจจะให้ทำพิธีไหว้ครูอีกครั้งหนึ่ง (บางท่านเรียกว่าการ
ครอบครู) และเมื่อประกอบอาชีพเป็นหมอยาแล้วก็จะทำพิธีไหว้ครูทุกปีอย่างน้อยปีละ
1 ครั้ง การไหว้ครูประจำปีนี้จะกระทำในวันพฤหัสบดีข้างขึ้นของเดือน 6 ซึ่งถือว่าเป็น
เดือนที่มีผลไม้อุดมสมบูรณ์ หรือเดือน 9 ซึ่งถือว่าเป็นฤกษ์นำไปสู่ความก้าวหน้า¹ คือ
ถือเอาคำว่า "เก้า" เป็นเคล็ดว่าหมายถึงก้าวหน้านั่นเอง บางหมอยาอาจทำในเดือน 4
หากคิดว่าในช่วงสองเดือนนั้นตนจะไม่มีเวลาว่าง²

ส่วนที่ต้องทำพิธีในวันพฤหัสบดีเพราะถือว่่าวันพฤหัสบดีเป็นวันครูซึ่งเป็นคติความ
เชื่อที่สืบเนื่องมาจากคติพราหมณ์ คือพราหมณ์มีเทพองค์หนึ่งชื่อว่าพระพฤหัสบดีซึ่งพราหมณ์
นับถือว่่าพระพฤหัสบดีนี้เป็นเทพฤาษี และเป็นครูอาจารย์ของพระอินทร์และเทพเจ้าที่สำคัญ
อื่น ๆ อีกมาก³ สำหรับเหตุผลที่ต้องเลือกวันข้างขึ้นไม่ใช่ข้างแรม เพราะคำว่า "แรม"
เป็นเคล็ดที่ไม่ดี ทำแล้วชื่อเสียงไม่โด่งดังตามคำว่า "แรม" นั่นเอง

¹ เรียบ พรสมิทธิวิชาการ "การแพทย์ไทยแผนโบราณ" ใน หมอไทย
ยาไทย หน้า 13

² นายแดง บุญวิเศษ ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชั้น เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ 1 ต.ลำพญา อ.เมือง จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2527

³ เจ็ด สตะเวทิน ตำรับวรรณคดี หน้า 56

สิ่งของที่ใช้นิธิให้วักุประจำปี มีหัวหมู บายศรี บายศรีปากชาม ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว มะพร้าวอ่อน กว๊วย ไข่ คอกไม้ ผลไม้ 5 อย่าง หรือ 7 อย่าง หรือ 9 อย่าง ฯลฯ ตามแต่ศรัทธา การตั้งเครื่องสังเวทเหล่านี้มักจัดเป็นคู่หรือจัดเป็นช้ายขวา ส่วนหัวหมูนั้นจะจัดคู่หรือเดี่ยวก็ได้ขึ้นอยู่กับฐานะของหมอยา

นอกจากจะมีไหววักุประจำปีแล้ว หมอยายังมีการบูชาครูเป็นการปลุกย่อยอีกด้วย กล่าวคือมีการบูชาก่อนนอนหรือเช้า-เย็น และมีการถวายข้าวทุกวันพระ¹ หรือทุกวัน

5. การตรวจและการรักษาของหมอยา

ในการรักษานั้นหมอยาจะทำหน้าที่ตรวจและวินิจฉัยโรคพร้อมทั้งทำหน้าที่เภสัชกรคือปรุงยารักษาไปในตัวด้วย ไม่ได้แยกหน้าที่หมอและเภสัชกรอย่างในปัจจุบัน ดังนั้นหมอยาจะต้องตรวจและวินิจฉัยโรคให้ออกเสียก่อนว่าผู้ป่วยเป็นโรคใด แล้วจึงให้ยา โดยก่อนอื่นหมอยาจะไต่ถามอาการป่วย ประวัติโรคที่เคยเป็นมาแล้ว วันเวลาที่เริ่มป่วย อายุของผู้ป่วย หลังจากนั้นจึงเริ่มตรวจโดยจับชีพจร ตรวจความร้อนโดยแตะหัวคนไข้และใช้หลังมืออังความร้อนที่หน้าผาก ตรวจลิ้น ตรวจเปลือกตาข้างใน คูณิวงพรรณ แล้วจึงวินิจฉัยโรค² ส่วนการให้ยาของหมอยานั้นมักให้เป็นยาหม้อหรือยาต้ม เพราะทำให้ได้ชาตุครบทั้ง 4 ชาตุ กล่าวคือ จะใช้หม้อดินต้ม เพราะดินเป็นชาตุดิน ใช้น้ำต้มได้ชาตุน้ำ ต้มด้วยไฟจึงได้ชาตุไฟ และมีลมอากาศอยู่ในหม้อค้วยจึงได้ครบทั้งชาตุดิน น้ำ ลม ไฟ³ ส่วนเครื่องยาหม้อมักเก็บหาเอาเองตามบ้านเรือนหรือเรือกสวนไร่นา ค้วยเหตุนี้ยาแผนโบราณจึงมีชื่อเรียกกันทั่วไปอีกชื่อหนึ่งว่า ยากลางบ้าน แต่ปัจจุบันนี้หมอยาอาจจะไม่ออกไปเก็บยาเองก็ได้แต่หมอยาอาจจะไปซื้อเครื่องยาซึ่งเรียกว่า "เจียดยา" จากร้านขายเครื่องยาไทยหรือบางทีก็อาจจตุเครื่องยาและสัคส่วนเครื่องยาใหญ่าติของคนไข้ไปเจียดยาเอาเองก็ได้

¹ นายแดง บุญวิเชน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ตรีชัน เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ 1 ต.ลำพญา อ.เมือง จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2527

² เจริญ พงษ์มาลา "การตรวจและการรักษาด้วยวิธีการอื่น ๆ" ใน หมอไทย ยาไทย หน้า 46

³ พ.ศ.ค.ปราโมทย์ ศรีภิรมย์ "การตรวจและรักษาโรคทางยา" ใน หมอไทย ยาไทย หน้า 19

การตรวจและการรักษาโรคของหมอยาไทยนั้น นอกจากการตรวจและการวินิจฉัยโรค ตลอดจนให้ยาแกวยาแล้ว หมอยาไทยยังมีลักษณะเฉพาะเกี่ยวกับวิธีในการรักษาโรคอีกคือการให้ผู้ป่วยของแสดงและมักจะนำเรื่องความเชื่อต่าง ๆ มาประกอบการรักษาโรคด้วย ซึ่งผู้ศึกษาใครจะขอกล่าวถึง เรื่องดังกล่าวตามลำดับดังนี้

5.1 ของแสดง ในขณะที่หมอยาให้ยามาบำบัดรักษาโรคนั้นก็จะให้ผู้ป่วยของแสดงด้วย ดังที่ แซร์แวนส ได้กล่าวถึงการรักษาของหมอยาว่า "มีการให้ของแสดงเป็นต้นเป็นประธาน"¹ ทั้งคนไข้และคนพยาบาลจะระมัดระวัง เรื่องอาหารของผู้ป่วยเป็นพิเศษ อาหารของผู้ป่วยที่นิยมกันก็คือ ข้าวต้มใส่เกลือ หรืออย่างทีอาจมีผักกาดเค็ม หัวใจโป๊ปลาสดเค็มย่างหรือของเค็มอื่น ๆ เมื่ออาการทุเลาขึ้นจึงเปลี่ยนเป็นหมย่าง² เพราะถือว่าเนื้อหมย่างดีกว่าเนื้อสัตว์อื่นทั้งหมด³ ส่วน ลาลูแบร์ กล่าวว่ คนไข้จะบริโภคแต่ข้าวต้มอย่างเดียวเท่านั้น ต้มให้เหลวมาก ๆ⁴ นอกเหนือจากนี้ไม่อนุญาตให้กิน ค่ายยาไทยนั้นมีเครื่องยาเป็นสมุนไพร สิ่งทีบริโภคเข้าไปอาจไปล้างยาทำให้ฤทธิ์ยาเสื่อมหรือไปทำปฏิกิริยากับยา ทำให้อาการไข้ทรุดหนักลงจนไม่สามารถแก้ไขได้ ของแสดงนี้อาจรวมถึงลักษณะอื่น ๆ ทีไม่เกี่ยวกับการบริโภคด้วย เช่น การอาบน้ำเย็น การสะกิดสะเกาสะเก็ดบาคแผล ฯลฯ ดังที่ สุนทร ปุณโณทก ได้ให้ความหมายของคำว่า "ของแสดง" ว่าหมายถึง

สิ่งใดก็ตามทีรับประทานเข้าไปแล้วเป็นพิษต่อร่างกาย ส่งเสริมสนับสนุนอาการโรคให้กำเริบยิ่งไปกว่าเดิม หรือการกระทำใด ๆ ก็ตามทีทำให้เกิดอาการระคายเคืองอับเสบ บางครั้งรุนแรงถึงแก่ชีวิต ตัวอย่างเช่น เป็นแผลพุพอง ควรงคหนองไม่ หากรับประทานจะทำให้แผลหายช้า เกิดอาการ

¹นิโคลาส แซร์แวนส ประวัติศาสตร์ธรรมเนียมและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 124

²สุนทร ปุณโณทก "ของแสดง" ใน สวนหลังบ้าน 3 หน้า 272

³เคอ ลาลูแบร์ จดหมายเหตุลาลูแบร์ แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 282

⁴ค. หน้า 281

คันบริเวณปากแผล เมื่อใช้เล็บมือที่สกปรกสะสมเชื้อโรคไปเกาหรือแกะสะเก็ดเข้า จะเกิดการอักเสบขึ้นแดงลุกลามออกไป

อาจสรุปได้ว่าของแสดงจะหมายถึง อาหารและการกระทำที่ทำให้โรคทรุดหนัก ยิ่งขึ้น เช่น ถ้าเป็นไข้หัดระดู ถ้าคนไข้ตัวร้อนจัดจะห้ามอาบน้ำ เพราะจะทำให้ไข้หลบใน ไข้ขึ้นสูงยิ่งขึ้น ห้ามรับประทานแตงกวาและหน่อไม้ เพราะถือว่าเป็นอาหารที่ล้างยาหรือ ถอนยา² ของแสดงสำหรับแต่ละคนจะไม่เหมือนกัน ^{กล่าวคือ} ของแสดงบางอย่างอาจมีผลเสียแก่ผู้ป่วย คนหนึ่งแต่อาจไม่มีผลสำหรับคนป่วยอีกคนหนึ่งก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิต้านทานของผู้ป่วยแต่ละคน นั้นเอง แต่ของแสดงที่กำหนดห้ามไว้นั้นมักเป็นของแสดงที่ได้สังเกตจดจำกันมาแต่โบราณว่า จะทำให้โรคทั่วไปกำเริบได้ ดังนั้นหมอชาส่วนใหญ่จึงห้ามผู้ป่วยยกของแสดงอันเป็นการ ป้องกันไว้ก่อน เพื่อให้โรคหายได้เร็วขึ้น

ในเรื่องของแสดงนี้ ลาลูแบร์ ได้กล่าวไว้ว่าอาหารที่ถือว่าเป็นของแสดงสำหรับ ผู้ป่วยอย่างมากถึงขนาดทำให้ผู้ป่วยถึงแก่ชีวิตได้ก็คือน้ำต้มเนื้อ เพราะทำให้ท้องอืด³ เป็น ที่น่าสังเกตว่าในยามปกติที่ไม่ได้เจ็บป่วยคนไทยในสมัยก่อนก็ไม่นิยมบริโภคน้ำต้มเนื้ออยู่แล้ว เพราะเชื่อว่าหากบริโภคน้ำต้มเนื้อแล้วจะมีอาการปวดท้องซึ่งเรียกกันเป็นภาษาพื้นเมืองว่า โรคหมาเบือ (Mont-de-Chien) และจะทำให้ถึงแก่กรรมภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง ได้ซึ่งวิธี รักษาผู้ป่วยที่เป็นโรคนี้นั้นจะใช้เหล็กแทงทะลุเข้าจึงจะหายขาด⁴ อนึ่งเรื่องเกี่ยวกับการ ไม่นิยมบริโภคน้ำต้มเนื้อนั้นอาจสันนิษฐานได้อีกประการหนึ่งว่าอาจเป็นเพราะคนโบราณต้องอาศัย แรงงานจากวัวมากจึงไม่นิยมฆ่าวัวเพื่อใช้เนื้อรับประทาน และหากวัวตายเองเพราะเป็นโรค

¹สุนทร ปุณโณทก สวนหลังบ้าน 3 หน้า 276

²นายสิงห์ อินทร์บำรุง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชั้น เป็นผู้ สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 156 หมู่ 3 ตำบลคันตาด อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2528

³เคอ ลาลูแบร์ จดหมายเหตุลาลูแบร์ แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 282

⁴ยุวดี คปนิยากร วิวัฒนาการทางการแพทย์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มต้นจนถึงสมัยสิ้นสุด รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 24

ก็จะไม่รับประทานเช่นกัน เพราะอาจทำให้ผู้รับประทานติดโรคและทำให้เกิดเจ็บไข้อย่างได้
 เรื่องของแสงนี้เกิดจากการสังเกตของคนโบราณว่าสิ่งใด หรือการกระทำใดที่
 ให้โทษแก่ร่างกายในเวลาที่ย่างกายเจ็บป่วย แล้วจึงจดจำถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนกลายเป็น
 ลักษณะเฉพาะประการหนึ่งของการรักษาโรคของหมอยา

5.2 คติความเชื่อโดยทั่วไปในการรักษาโรคของหมอยาไทย การรักษาโรค
 ของหมอยามักมีเรื่องคติความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เป็นต้นว่า การใช้เคล็ดไสยกลาง เช่น
 การเก็บสมุนไพรประกอบเป็นยาต้องเก็บตามฤกษ์ยาม แม้ในการรักษาโรคก็ต้องดูฤกษ์ยาม
 เช่นกัน หรือการใช้ไสยศาสตร์ในการรักษาโรค ดังจะเห็นได้ว่า หมอที่ใช้ตัวยาก็จะมีการ
 ปักเจดว² ซึ่งใช้ไม้ดอกชดไขว้กันไว้ด้วย มีการใช้คาถาอาคมเสกยาและปักเจดวหมอยา
 ซึ่งส่วนใหญ่มักใช้ประจุควนโมพฤษยา และพระเจ้าห้าพระองค์ ที่พิเศษออกไปจากนี้ก็มี
 เช่น

“สพาสีวิสาขาซีนี ทิพพมนุตาตท วิย
 ยนุณาเสติ วิส โฆริ เสสญจาปิ ปริสสุย
 อาณตุเขตตมฺหิ สพฺพตุถ สพฺพทา สพฺพปาณิน
 สพฺพโสปิ นิวาเรติ ปริตฺตุนฺตมฺภณามเห³”

นอกจากนี้แล้วยังต้องเอาทองหรือเศษสตางค์ 1-2-3 สตางค์ผูกคอหมอยา มีการ
 เขียนยันต์ลงบนกระดาษปิดปากหม้อ เพื่อป้องกันวิปยากรรมมาซึ่งสูบเอาสรรพคุณของยาไปตาม
 ควันที่พุ่งออกมาจากหม้อ⁴ ครั้นเมื่อจะกินยา ยาบางชนานจะกำหนดไว้ว่าต้องมีการจุด

¹ นายสิงห์ อินทร์บำรุง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ตรีชั้น เป็นผู้
 สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 156 หมู่ 3 ต.ต้นตาล อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี เมื่อวันที่
 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2528

² สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ตำราเภสัชฯ
 หน้า 234

³ พระยาอนุমানราชชน “เจดว” ใน วรรณคดีที่นารู หน้า 278

⁴ เคอ ลาลูแบร์ จดหมายเหตุลาลูแบร์ แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 295

รูปเทียนดอกไม้มูซาแล้วอธิบายตามความปรารถนา¹ ซึ่งก็คงเพื่อขอให้ยามีประสิทธิภาพ
กินแล้วหายจากโรคภัยไข้เจ็บนั่นเอง

วิธีการรักษาของหมอยาที่ใช้คติความเชื่อเหล่านี้มาประกอบในการรักษานั้นก็เพราะ
มีความมุ่งหมายที่จะจูงใจให้คนไข้เกิดความเชื่อมั่น มีกำลังใจว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วย
ให้ยามีประสิทธิภาพในการรักษาโรคได้ดียิ่งขึ้น ทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคเร็วขึ้น วิธีการของ
หมอยานี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นวิธีที่คล้ายกับวิธีการใช้จิตบำบัด (Psycho -- Therapy)
ของแพทย์แผนปัจจุบันซึ่งเชื่อว่าหากผู้ป่วยมีกำลังใจ มีความเชื่อมั่นว่ามีสิ่งใดสิ่งหนึ่งคอย
ช่วยเหลือให้ผู้ป่วยหายไค้แล้วก็จะทำให้ผู้ป่วยหายไค้รวดเร็วจริง ๆ การจะจูงใจให้เกิด
ความเชื่อมั่น เช่นนี้ไค้ก็ต้องอาศัยคติความเชื่อที่ชาวบ้านเชื่อถือเหล่านี้เป็นเครื่องจูงใจ ดัง
จะเห็นได้ว่านายแพทย์ตามโรงพยาบาลโดยทั่วไปนิยมตั้งศาลพระภูมิไว้ในบริเวณโรงพยาบาล
เพื่อให้คนไข้ไค้กราบไหว้มูซา หรือหากเป็นโรงพยาบาลคริสต์เตียนก็จะจัดให้มีโถ๊ะสำหรับ
วางคัมภีร์ไบเบิลไว้ที่ข้างเตียงคนไข้ด้วย เพื่อให้คนไข้ใช้ประกอบในการสวดมนต์ขอพรจาก
พระผู้เป็นเจ้าให้ช่วยคุ้มครองและหายจากโรคภัยไข้เจ็บ²

คติความเชื่ออีกประการหนึ่งที่มีบทบาทในการรักษาของหมอยาก็คือ การเลือก
ฤกษ์ยาม ฤกษ์ที่หมอยานิยมใช้ในการรักษาก็คือ ฤกษ์ปลอด ฤกษ์ชงชัย และฤกษ์อธิษดี และ
ไม่นิยมใช้ฤกษ์ยามขันธ์ ฤกษ์อุบาทว์ และฤกษ์โศกาวินาศ การเลือกฤกษ์ยามของหมอยาเช่นนี้
เป็นวิธีการจูงใจหมอให้จิตเกิดพลังงาน เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งจะก่อให้เกิดสมาธิ
เกิดสติปัญญาขึ้น สามารถวินิจฉัยโรคและให้ยารักษาคนไข้ไค้ถูกต้อง ไม่ผิดพลาด แม้เมื่อจะ
กล่าวด้วยคำปลอบใจผู้ป่วยก็รู้จักเลือกสรรถ้อยคำที่สามารถจูงใจให้ผู้ป่วยเชื่อมั่นว่าตนหาย
จากโรคไค้³

¹ สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ตำราเกตุษา
หน้า 233

² พ.ศ.อ.ชลอ อุทกภาชน์ "เรื่องไสยศาสตร์ที่เกี่ยวกับแพทย์แผนโบราณ"
ใน หมอไทยยาไทย หน้า 69

³ ค. หน้า 72 - 73

เรื่องเกี่ยวกับคติความเชื่อต่าง ๆ นี้ยังมีอีกมาก ผู้ศึกษาจะได้กล่าวถึงรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องนี้ในบทที่ ๕ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ให้เห็นคติความเชื่อที่ปรากฏในคำราชาชนโบราณจากสมุดไทย โดยเฉพาะอีกครั้งหนึ่ง

ภาษาที่ปรากฏในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย

ชีวิตคนไทยในสมัยโบราณใกล้ชิดกับการใช้ภาษาไทยมาก ทำให้ถ้อยคำที่ใช้จากคำราชาไทย และถ้อยคำที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยเข้ามาปะปนอยู่ในภาษาพูดจนกลายเป็นถ้อยคำสำนวนที่พดกันแพร่หลายทั่วไป เช่น หาท้ายยาก หรือหวานเป็นลมขมเป็นยา เป็นต้น ปัจจุบันนี้แม้ถ้อยคำสำนวนเหล่านี้จะใช้สื่อความหมายกันเข้าใจ แต่คนรุ่นใหม่อาจไม่เข้าใจที่มาของถ้อยคำและความหมายของถ้อยคำสำนวนเหล่านั้น การศึกษาภาษาในครั้งนี่จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยให้รู้จักถ้อยคำและความหมายที่ใช้ในคำราชาไทย ทั้งยังช่วยให้เข้าใจลักษณะการใช้ภาษาไทยรักษาโรคอีกด้วย

การศึกษารัฐภาษาที่ปรากฏในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย ได้จัดลำดับขั้นตอนการศึกษาไว้ดังนี้

1. รูปแบบการเขียนคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย
  2. ลักษณะการเขียนคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย
  3. การใช้ภาษาในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย
- รายละเอียดแต่ละตอนจะได้กล่าวถึงดังนี้

รูปแบบการเขียนคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย

คำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย เป็นคำราชาที่มีรูปแบบการเขียนซึ่งมีลักษณะเฉพาะ

1. ลักษณะคำประพันธ์

โดยทั่วไปคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ศึกษานั้นจะบันทึกเป็นร้อยแก้ว

ดังตัวอย่าง

๑๑: สติการียะเอารากสนุ่น ๒ ทั่วบุก ๒ รากมะแว้งต้น ๒ รากมะแว้งเครือ ๒ รากมะเดื่อ ๒ รากเจตมุนเพลิง ๑ บอระเพ็ด ๑ ญา ๗ ดิ่งนี้เอาน้ำออยกัได้นำนึ่งก็ไคไสมื่อเิมพะนิก ไวยเซนวกังจันดี เอาทองคำพุกค้อมือ ๑ ด้งเขาเปลือก ไวยสามเคอื่น กินวันละชอนกับโรกทั้งปวง ด้มงอกก็กลับค้ำด้งเกา ถากินไค ๒ เคอื่นสรรพะพิคขันธ์มีตายเลย อายุยืน ๒๐๐ ปีมีกำลัง ๗ ขางสารเลียงเพราะรุมงามหาโรกมีไคเลยใหญ่เอามุคคนกินยาไวย เอาทองแดงไคบางแชล้งไวย ๓ เคอื่น เปนทองคำทัมซาคเมื่อแท้ไม่มีราศีเลย ถาฟูไคยมีเชื้อให้คักันรก ถามีเปนวาเปนไคฟูไคคำรानीให้คักันระวัดแสนกันอะนันตะซาค ยาให้พบพระพุค พระธรรม พระสังเทา เมคหิน เมคทรายเลย ๕๕ (น.ศ. 3)

● ถาออกลูกแลอเลื้อคยงไคหมยคักสันยงเจมทองนอยยูเทา ๒ ไคก็คี่เอารากตาเลื้อซ่างคัวันคัก คุคเอจันสันรากค้ำ เอาน้ำขัน ๑ เอาลูกถอแรมาคำจันล้เอียคไสยาคำมันแลคันคอยกัน กรองเอาแต่น้ำมาละลายคอยซิง ๑ กัเทียมพิลจันคี่อุนไคไพไหรอนกัน เลื้อคคักแล (ส.พ. 2)

● ยาคองแกโรกทั้งปวงเอา นิ้วไมยไคปยา ๑๓ นิ้วนำคานนะโนค ๗ ตะนาน ลูกแมงเซามาก ๓๐ สามลูก นิ้วไมยสอยเสียกอนแลวไสยนิ้วเอาน้ำคานไสล้งเอาลูกแปงไสยล้ง แลวพะนิกบักมัวเสียแลวพังที่ทางนำไสย พังไวย ๗ วัน คินครับแลวเอากันวันลถวยเพเียนคี่นัคแล (ส.ค. 2)

จากการศึกษาคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยปรากฏว่ามียาบางขนานที่มีได้บันทึกเป็นร้อยแก้ว แต่กลับบันทึกเป็นร้อยกรองซึ่งหากดูจากรูปแบบการเขียนแล้วจะไม่สามารถทราบว่าเป็นร้อยกรอง ทั้งนี้เพราะผู้บันทึกจะเขียนต่อเนื่องกันไปแบบร้อยแก้ว และมีการเว้นวรรคที่ไม่แน่นอนในกรณีนี้หากผู้อ่านมีความพินิจพิจารณาในขณะที่อ่านก็อาจสะดุดหูและรู้ดีกว่ายาขนานนั้นน่าจะมีลักษณะคำคล้องจองสัมพันธ์กัน ซึ่งเมื่อพิจารณาจัดแบ่งวรรคเสียใหม่ตามลักษณะคำคล้องจองแล้วก็จะทราบได้ทันทีว่าเป็นคำประพันธ์ประเภทใด

คำประพันธ์ที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย มีดังนี้

1.1 กาศย

1.1.1 กาศยสร้างคนางค์ 28

ตำรายาที่เขียนเป็นกาศยสร้างคนางค์ 28 นี้มีปรากฏ
ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดนครปฐม เพียงขนานเดียว ดังนี้

ยาแก้พิษงู

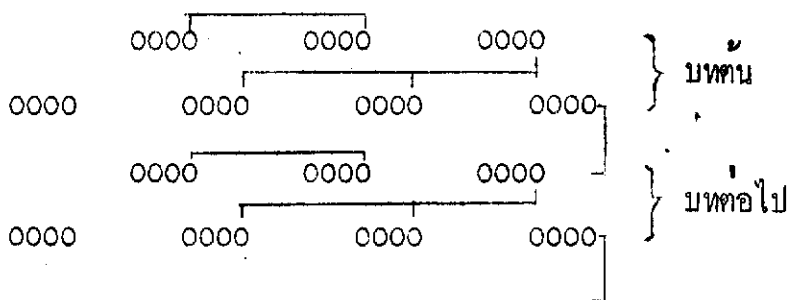
ยาดังนี้งนา ทรพุกปิริศหนา ไวยประลาคเอาเลมพู คุรคควงตานักกลาด ฎุโค
ชลาคคิคเอาเท็ค นาจะแกไวยไทย เลมคุรคณันไสย ไตยคุรคอ้มทาควงนากคราคนัรมะนาว
แลนา สองสิง เปนยาทาพิคเสอิมหาย จะบอกไหแจงมะนาวเอากระแสงแลนาเป
กระสายฉันิรากลเลมคุรค กินทากัหาย พิคงุทั้งหลายหายสามสุนไปย๔ นิงรากลเขาคัม
ฎุคันซันซิมทากรากล กวาคมานเปนยาแกณิคประลือคทุกประกาน พิคงุษาทานเคลีอนคหลาย
หายไปย พักบุงรวมเลาเมืองคัมเขาเอาเขยิวกินทันไคย พิคงุเงอ็คังคดอยท้คัล้งไปย
ยาไคยลั้งไสยวาไมมีคูน กำมะถันแดงอันเปนแสงมาแต่ยิปูนฉันิควยสุรากลินทา มีคูนพิคงุ
ลวามสุนหายแลวมากมาย๔ ยาคีหายากมีคูนลากล๒ หายากปางทาย เอาแต่ชีกาหลวง
นำทาละลายกินทากัหาย๒ มาอะไซ๓ (น.ร. 3)

ข้อความที่เกี่ยวกับยารักษาโรคข้างต้นนี้สามารถจัดแบ่งวรรคเสียใหม่ให้ถูกต้อง
ตามคำสัมผัสคล้องจอง ดังนี้

ยาดังนี้งนา ทรพุกปิริศหนา ไวยประลาค
เอาเลมพู คุรค ควงตานักกลาด ฎุโคยชลาค คิคเอาเท็คนา
จะแกไวยไทย เลมคุรคณันไสย ไตยคุรคอ้มทา
ควงนากคราค นัรมะนาวแลนา สองสิงเปนยา ทาพิคเสอิมหาย

จะบอกให้แจ่ม มนะนาวเอากระแสง แลนำเป็นกระสาย
 ฝันรักเลบครุค กินทาก็หาย พิศงูทั้งหลาย หายสามสุนไป๔
 นิ่งรักเขาต้ม ฐคั่นขึ้นข้ม ทำกราดกวาดมาน
 เปนยาแกผิด ประลี้คทุกประการ พิศงูมาทาน เคลื่อนคล้ายหายไป
 พักนงรวมเลา เมื่องูคืบเขา เอาเขี้ยวกินพันโคย
 พิศงูเงอี่คังค ถอยท่คั่งไปย ยาคอยส่งไสย วาไม่มีคน
 กำมะถันแคง อันเปนแสง มาแต่ยี่ปุ่น
 ฝันควยสุรา กินทามีคน พิศงูสาบสุน หายแลวมามากมาย ๔
 ยาคีหายาก มีคนลากไผ หายากปางตาย
เอาแทชีกาหลวง นำทาละลาย กินทาก็หาย ๒ มาอะโฮะ ๔

จากลักษณะคำประพันธ์ที่แบ่งวรรคตอนใหม่ข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่ามีลักษณะ
 คำประพันธ์ตรงกับคำประพันธ์ประเภทกาพย์ คือกาพย์สุรางคนางค์ 28 ดังมีแผนผัง
 คำประพันธ์ดังนี้

จากแผนผังคำประพันธ์ของกาพย์สุรางคนางค์ 28 นั้น จะเห็นได้ว่าจำนวนคำ
 ในวรรคที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณนั้นบางวรรคก็ไม่ตรงตามที่กำหนดไว้ กล่าวคือ
 มีจำนวนคำ 3 คำซึ่งมีจำนวนค่าน้อยกว่าที่กำหนดไว้ ดังในวรรค "อันเปนแสง"

และบางวรรคก็มีจำนวนคำเกินกว่าที่กำหนด คือมีจำนวนคำถึง 5 คำ ดังในวรรค "เอาแต่ชี้กาหลวง" ซึ่งอันที่จริงลักษณะเช่นนี้ในสมัยโบราณนั้นไม่ถือเป็นเรื่องเคร่งครัดกันอย่างจริงจัง แต่ในกรณีของการศึกษาเรื่องรูปแบบการเขียนคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทยก็นับว่ามีผลต่อการพิจารณาว่าภาษาขนานใดเขียนด้วยรูปแบบร้อยแก้วหรือร้อยกรอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากภาษาขนานนั้นเขียนด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองก็จะยิ่งทำให้พิจารณาได้ยากขึ้น ทั้งนี้เพราะการจดบันทึกภาษาแผนโบราณส่วนใหญ่มักเขียนติดต่อกันไปในลักษณะของร้อยแก้ว ดังนั้นหากแบ่งวรรคไม่ถูกต้องก็อาจทำให้เกิดความสับสนในการที่จะระบุว่าเป็นคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทใด

1.1.2 ภาพย่นานี 11

คำราชาที่เขียนด้วยคำประพันธ์ประเภทภาพย่นานี 11 นี้มีปรากฏในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสุพรรณบุรี เพียงขนานเดียว ดังนี้

ยาแก้เลือดเสีย

เขียนคำชำโรงทอง ยาค่ายองชิงตีปี่สี ฝักราชพริกศรี รากหนตี่ น้ำคารทราย
การบุญญนสวรรค์ คีเหลือกักเสมหะหาย โดยอาจารย์ทานระยาย สิ่งละบาดขาดไม้ติ
กาลพุลูก้ากึ่งหนัก๒ สสิ่งจงถวนถึ กวนกินสินราชสีสัตรีกินสินโรคา แก่เลือด
เหือคหดหายโลหิตรหายร้ายไม่มีมายานี้มีราคาทานตีคาไว้แสนคำสิ่งทอง :๕ (ส.พ. 1)

ภาษาขนานนี้สามารถจัดแบ่งวรรคตอนได้ใหม่ดังนี้

เขียนคำชำโรงทอง	ยาค่ายองชิงตีปี่สี
ฝักราชพริกศรี	รากหนตี่น้ำคารทราย
การบุญญนสวรรค์	คีเหลือกักเสมหะหาย
โดยอาจารย์ทานระยาย	สิ่งละบาดขาดไม้ติ
กาลพุลูก้ากึ่ง	หนัก๒ สสิ่งจงถวนถึ

อันพีลักรอนอกใจ เสียคแห่งยูภายใน เจ็บหัวไปคังผีสิง ล้มทาวล้มเรือหงลมเพื่อชั่วจึง ๒
 ล้มจับระงับนิ่ง ลมนอนก็ลงบรูตัว ลมโกรษครึ่งหึ่งผิว แตรร่าท่าเหลนตัว ลมหึ่งผิว
 ช้วนนั้นน่า ลมตะควักเอนดู ลมขามุกูเว่ทะน่า จะแต่งยาไวให้ลมแกทุกสิ่งนี้
 ค่ำรานี้คีนักนา ทารโหเอามะหาหึ่งสวน ๑ วานน่า ๒ สวน - เจตะมุน ๓
 สวน - ผักชีลวม ๔ สวน - สะขาน ๕ สวน - โกรธสอเทษ ๖ สวน - พงกไทย ๗
 สวน - มะขุมอ่อน ๘ สวน - คีปสี ๙ สวน - ชิงแหง ๑๐ สวน - สมือเทษ ๑๐
 สวน - เทยีนคำ ๑๒ สวน - คอกขุนน้ำ ๑๓ สวน - รากหนคี่ ๑๔ สวน - เปล่านอย
 ๑๕ สวนค้ำนี้งละลายนารอนกิน ๒ (น.ร. 4)

ยาขนานคังกล่าวนี้จัดแบ่งวรรคใหม่ไคคังนี้

จะกล่าวคูนยานี้กินแกกลอนเป็นลมวิ่ง เวียนตามีคมี

ลมพิษให้กัลดคคุม	ลมรอนรุมวินยา
พิษหวานป่วนไปมา	เบอิ่งบาตาเป็นเนบเย็น
ลมพิษอ้ออกแนน	กินเข้าแขวนแนนสะเมื่อ
-----	-----
<u>ลมพิษป่วนไส</u>	<u>ไทรอนจีลลารไป</u>
ลมกลอนกวนค้ำมะพถก	อันพีลักรอนอกใจ
เสียคแห่งยูภายใน	เจ็บหัวไปคังผีสิง
ล้มทาวล้มเรือ	หงลมเพื่อชั่วจึง ๒
ลมจับระงับนิ่ง	ลมนอนก็ลงบรูตัว
-----	-----
แตรร่าท่าเหลนตัว	ลมหึ่งผิวช้วนนั้นน่า
<u>ลมตะควักเอนดู</u>	<u>ลมขามุกูเว่ทะน่า</u>
<u>จะแต่งยาไวให้ลมแกทุกสิ่งนี้</u>	<u>ค่ำรานี้คีนักนา ...</u>

จากการจัดข้อความซึ่งแบ่งวรรคใหม่แล้ว จะเห็นว่าบางข้อความไม่สามารถจัดแบ่งวรรคได้ ดังข้อความที่ขีดเส้นใต้ไว้ ส่วนข้อความอื่นที่สามารถจัดแบ่งวรรคได้ก็จะพบว่า บางบทนั้นมีข้อความไม่ครบทั้งบท ดังที่เว้นว่างจุดไข่ปลาไว้ ซึ่งอาจเนื่องมาจากผู้จัดบันทึกคำบรรยายขานนั้น ๆ คัดลอกข้อความบางข้อความตกหล่นไปนั่นเอง อนึ่งข้อความช่วงอื่นที่ไม่สามารถจัดแบ่งวรรคได้ถูกต้องได้ก็อาจมาจากสาเหตุเดียวกันก็เป็นได้ นอกจากนั้นก็อาจเนื่องมาจากเจตนาของผู้บันทึกเองมีความต้องการที่จะใช้ร้อยแก้วปะปนไปด้วย ทั้งนี้เพราะอาจไม่สะดวกในการเขียนบันทึกขานนั้น ๆ เป็นร้อยกรองไปทั้งหมด ดังเช่นในเรื่องเครื่องยาและสัดส่วนเครื่องยาที่จะนำมาประกอบขานขานนั้น ๆ อาจจะบันทึกด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองได้ยาก และหากผู้บันทึกไม่สนใจในการแต่งร้อยกรองอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดพลาดในเรื่องส่วนผสมของยาหรือการปรุงยาขึ้นได้ อย่างไรก็ตามข้อความที่บันทึกถึงยาแก่กลอนข้างต้นนั้นเมื่อพิจารณาลักษณะส่วนใหญ่ของการบันทึกขานนี้แล้วก็จะเห็นได้ว่าเป็นคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทกาพย์ยานี 11 นั่นเอง

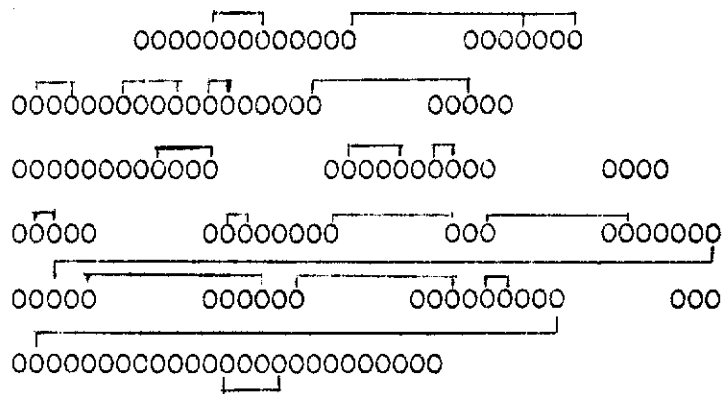
1.2 รายยาว

จากการศึกษาการจดบันทึกคำบรรยายบางขานผู้ศึกษาพบว่า^{มี}ขานอีกขานหนึ่งที่มีลักษณะคล้องจองซึ่งพอจะอนุมูลรูปแบบของการเขียนว่าเป็นร้อยกรองแต่ไม่สามารถจัดแบ่งวรรคตอนใหม่ได้ ทั้งนี้เพราะความไม่คงที่ของคำสัมผัส กล่าวคือบางช่วงมีคำสัมผัสคล้องจองกัน แต่บางช่วงก็ขาดหายไป อย่างไรก็ตามหากพิจารณาโดยส่วนรวมแล้วก็น่าจะสามารถจัดข้อความในขานขานนั้น ๆ เข้าอยู่ในคำประพันธ์ประเภทรายยาวได้ ลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏในคำบรรยายแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสุพรรณบุรี ดังนี้

ยาแก้เลือดเป็นพิษ

อนึ่งอยู่ไฟดินโคลศทาเลอิกโกลลอกจนแลฟิงกล่าวอาจอายุตัวภาวบัคกลับหนาว เพื่อพิศโลหิตรทททำโทษร่องให้ไวคเร่งครางพลางแลกลับหัวเราะเริ่ง แพรศคฺฐเชิง เห็นชัค การุนรายยาสิ่งทานจงไว้มัดกาใบเป็นเคิมเอาข้าเสิมเป็นกี๒นามหนัก เอาสิงละห้าคำสิงถึงไสฝาง ๑๑ บาคคาคคักกระษับ ๓ คัน พันนั้นไปเอาใบมะคัน กันสมบ่อย เม็คพายพลอยไสลง ใบมะชามคองเค้าควน ยาจำนวน ๘ สิง ๒ ละกำมือ เรยียงมาหนึ่งนาศีรเกลือ ๑ บาคเจือจงชมเคมค้ำรบ ๗ สิงคัมกินยิงยวค ไสแก้โทษโลหิตร ใคเชื่อแล้วะ (ส.พ. 1)

จากข้อความในภาษานานี้สามารถเขียนแผนผังคำสัมผัสได้ดังนี้

จากแผนผังของการส่งสัมผัสดังปรากฏในข้อความข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าจำนวน คำในแต่ละวรรคนั้นไม่แน่นอน คำสัมผัสก็ไม่สม่ำเสมอ ลักษณะดังกล่าวนี้จะคล้ายคลึง กับคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทร่ายยาวซึ่งมีจำนวนคำไม่แน่นอน กล่าวคือวรรคหนึ่ง อาจมีได้ตั้งแต่ 5 คำขึ้นไปจนถึง 13 คำหรือ 14 คำก็ได้ ส่วนคำสัมผัสนั้นก็ไมแน่นอน เช่นกัน นั่นคือคำสุดท้ายในวรรคต้นจะส่งสัมผัสไปยังคำใดคำหนึ่งที่มีใช้คำสุดท้ายในวรรค ต่อไป ซึ่งเมื่อพิจารณาลักษณะข้อความที่ใช้นั้นก็ยกยาแก้เลือดเป็นพิษดังกล่าวข้างต้นแล้วนี้

ที่น่าจะจัดได้ว่า การบันทึกคำรายนานี้มีรูปแบบ เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองประเภท ร่าย ยาวได้

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า คำประพันธ์ร้อยกรองประเภทกลอนไม่พบในการศึกษา ครั้งนี้ อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่า คำร่ายที่เขียนเป็นกลอนนั้นไม่มี ข้อมูลที่นอก เหนือจากขอบเขตที่ศึกษาอาจมีร้อยกรองประเภทกลอนก็ได้

จากการศึกษาคำร่ายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาครนั้น ปรากฏว่า คำร่ายที่ได้จากจังหวัดสุพรรณบุรี ฉบับที่ 1 และคำร่าย ที่ได้จากจังหวัดนครปฐม ฉบับที่ 3 และฉบับที่ 4 นั้น จะบันทึกเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ปะปนกันไป โดยเฉพาะคำประพันธ์ที่ปรากฏในคำร่ายของจังหวัดสุพรรณบุรี ฉบับที่ 1 นั้น มีทั้งกาพย์ยานี 11 และร่ายยาวประเภทละ 1 ขนาน ส่วนคำประพันธ์ที่ปรากฏ ในคำร่ายของจังหวัดนครปฐมดังกล่าวนี้จะปรากฏเพียง ฉบับละ 1 ประเภทเท่านั้น และประเภทละ 1 ขนาน สำหรับคำร่ายฉบับอื่น นอกเหนือจากนี้จะบันทึกเป็นร้อยแก้ว อย่างเดียว

การใช้คำประพันธ์ร้อยกรองในการบันทึกคำร่ายาแผนโบราณจากสมุดไทย นี้จะเห็นได้ว่า คำประพันธ์ร้อยกรองที่ใช้นั้นคือ กาพย์ และร่าย ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียง กับร้อยแก้ว ประกอบกับมีการคัดลอกข้อความตกหล่นไปบ้าง มีสัมผัสและจำนวนคำที่ไม่ แน่นนอน ทั้งยังมีลักษณะการเขียนที่ต่อเนื่องกัน ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้หากมองข้อความ ต่าง ๆ ในคำร่ายาแผนโบราณอย่างผิวเผินก็อาจไม่ทราบว่าข้อความต่าง ๆ นั้น เขียนด้วยคำประพันธ์ร้อยกรอง อย่างไรก็ตามการเขียนบันทึกคำร่ายาบางขนานด้วย คำประพันธ์ร้อยกรองซึ่งแตกต่างจากการบันทึกคำร่ายา โดยทั่วไปซึ่งมักเขียนเป็นร้อยแก้ว ดังกล่าวแล้วนั้น ผู้ศึกษาพบว่า การบันทึกคำร่ายาคด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองก็มิได้ทำให้ เสียคุณลักษณะของการเป็นคำร่ายาแต่อย่างใด หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การบันทึกคำร่ายาแผนโบราณด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองก็ยังสามารถคงรูปแบบของการ เป็นคำร่ายาไว้ได้โดยนัยเอง กล่าวคือ

1. บอกให้ทราบว่า เป็นยาที่ใช้บำบัดรักษาโรคใด มีอาการอย่างไรบ้าง
2. บอกเครื่องยาที่จะประกอบเป็นยามีสิ่งใดบ้าง แม้บางขนานจะไม่ได้บอกขนาดสัดส่วนของ เครื่องยาไว้แต่ก็มีชื่อเรื่องสำคัญนัก เพราะผู้เป็นหมอยา สามารถใช้ความชำนาญประมาณสัดส่วนของ เครื่องยาเอาเองได้
3. มีการให้กำลังใจผู้ช้ยาให้เชื่อมั่นในสรรพคุณของยาว่าเป็นยาคี สามารถรักษาไข้ให้หายได้ โดยมีความบ่งบอกถึงสรรพคุณของยาไว้ด้วย เช่น หายมามากแล้ว หายมาอีกโซ หรือยานี้ที่ราคาไว้แสนตำลึงทอง เป็นต้น

2. การขึ้นต้นตำรายาแต่ละขนาน

ตามปกติตำรายาแต่ละขนานจะประกอบด้วยลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. ชื่อยา
2. เครื่องยา ซึ่งเป็นส่วนประกอบของยาที่ได้มาจากพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ
3. วิธีประกอบยา วิธีช้ยาแต่ละขนาน
4. สรรพคุณของยา ว่าใช้รักษาโรคใด อาการไข้อย่างไร

จากการศึกษาตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย พบว่ายาแต่ละขนานนั้นอาจจะ มีลักษณะไม่ครบทั้ง 4 ประการดังกล่าวก็ได้ กล่าวคือยาบางขนานอาจไม่มีชื่อยา บางขนานอาจไม่มีสรรพคุณของยา และบางขนานก็อาจขาดวิธีประกอบยา วิธีช้ยา เพราะหมอยาสามารถสังเกตจากเครื่องยาได้ การเรียงลำดับลักษณะต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานั้นก็อาจเรียงลักษณะใดก่อนหลังก็ได้ และจากการศึกษาปรากฏว่ามีลักษณะ การขึ้นต้นยาแต่ละขนาน ดังนี้

2.1 การขึ้นต้นด้วยชื่อยา

เป็นธรรมดาว่าเราจะรู้จักสิ่งใดก็ต้องรู้จักชื่อและลักษณะของสิ่ง นั้น ๆ ก่อนจึงจะจดจำได้คือ ชื่อจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สรรพสิ่งต่าง ๆ จะต้องมี ตำรายาแต่

ละขนานก็มีชื่อสำหรับใช้เรียกเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อช่วยให้จดจำได้ง่าย หรืออ่านเข้าใจง่าย และไม่สับสนเมื่อจะนำมาใช้ การขึ้นต้นด้วยชื่อยาในตำรายาแผนโบราณที่ศึกษา มีลักษณะที่น่าสนใจดังนี้

2.1.1 ขึ้นต้นด้วยชื่อยาที่ตั้งไว้เฉพาะสำหรับยาแต่ละขนาน ดังตัวอย่าง

ยาชื่อเบญจกุลโสฬส

● ยาเบญจกนูโสลดทรรโหเอาพิกไท ๑ กีบดี ๑ ชึ่ง ๑ ... (น.ร. 1)

ยาชื่อพรหมพักตร์

ขานี้ชื่อพระมะภักประจุ่มกระครอบทองมาน นีคไอย์ รัชคางหังลาย แกลม
 คิน] คาย แกลม งวง] แล เจบอกให้เอามหาหิง ๑ ... (น.ร. 1)
 มือ] งา]

ยาชื่อมหาไชยวาค

ยาชื่อมหาไชยวาคแกลมหังลิล ๑๖ จำรวกนี้เอามหาหิง ๑ ... (น.ร. 1)

ยาชื่อมหาชมพูท

ชยามะหาชมพูทเอาตกรกระโคลิ่ง ๑ กรีกสะนา ๑ ... (น.ร. 2)

ยาชื่อประสะคำ

● ยาชื่อประสะคำ เอาหัวคุยเรากิน ๑ ซ้ำตาแดง ๑ ... (น.ร. 3)

ยาชื่อสุขเกษม

ยาชื่อสุขะเสมแกไขหังปวงแกให้เอ้านำคอกไม้ ๑ ... (น.ร. 4)

ยาชื่อประธานชีวิต

ยาชื่อประหารชีวิตรึ แกะล้าง แกะราก แกะรอนแกะสะเดาะ เอ้าโกฐหัวบัว
๑ ... (น.ร. 4)

ยาชื่อสว่างอารมณ์

๒ ยาสว่างอารมณ์แก้ไข้เอาเหียนทั้ง ๕ โกศทั้ง ๕ ... (ส.ค. 2)

ยาชื่อเขียวแก้ว

๓ ยาเขียวแก้วแกทรากโมย แกะตานกโมยหันไทยเอาเหียนทั้ง ๕ ...
(ส.ค. 2)

ยาชื่ออนันตไกรลาศ

ยาแก้ชื่ออนันตไกรลาศ เอากระดูกงูเหลือม ๑ ... (ส.ค. 1)

ยาชื่อกลมนางนอน

ยาชื่อว่ากลมนางนอน ให้เอาโกฐทั้ง ๕ ... (ส.ค. 1)

ยาชื่อมหานิลใหญ่

ยานี้ชื่อว่ามหานิลใหญ่หันไทยเอากระดูกแรง ๑ ... (ส.พ. 1)

ยาชื่อมหาคังคา

ยามมหาคังคาให้เอาใบยเพกา ๑ ... (ส.พ. 2)

ยาชื่อมหานิล

ยามมหานิลแก้ไข้ทั้งปวง เอาไปยพแพวทั้งสอง ใบชี เดก ๑ ... (ส.พ. 2)

ยาชื่อประโศลาทิวาด

ถ้าจะทำยาต้มชื่อประโศลาทิวาด เอารากขี้กาแดง ๑ ... (น.ร. 5)

2.1.2. นำชื่อโรคมาเป็นคำเรียกชื่อยา โดยอาจมีคำว่า
"แก้" นำหน้าชื่อโรคนั้นหรือไม่ก็ได้ ดังตัวอย่าง

ยาดานขโมย

ยาดานขโมยเอารากเล็บมือนาง ๑ รากมะเกลือ ๑ ... (ส.พ. 1)

ยาแก้โรคสีดวง

๑ยาริคคองทาร์โหเอาลูกมัมมอออน ๑ ... (ส.พ. 2)

ยาแก้สันนิบาต

ยาคกรอบสาริบาททั้งปวงเอาพริกไทย ๑ ลูกจัน ๑ ... (น.ร. 5)

ยาแก้ซาง

๑ยาแก้ซางเอาอกเทียมเจดกลีบศิลป์เจดดอก ... (ส.ค. 2)

ยาแก้มะเร็ง คุคทะราศ

๑ยามะเร็งคุคทะราศ เอายาเขาเขนเนื้อ ... (น.ร. 4)

ยาแก้มะเร็งโร

๑ยามะเร็งรียทารโหเอายาเขาเขนเทศนัก ๒๒ ... (น.ร. 1)

ยาแก้กาฬสังคิล

ยาแก้กาฬสังคิล เอาสาคาน ๑ สมอ ๑ คิง္กูเลียม ๑ ... (น.ร. 3)

ยาแก้ไข้เหนือ

๑ แก้ไข้เหนือ ๑๖, ไม้จันทน์ ๑, ใบคอกีสระ ๑ ... (น.ร. 3)

ยาแก้มูก

๕๗ ยาแก้มูกทะเลกรีกเออฟริก ๑, ฝรั่ง ๑, หัวหอม ๑ ... (น.ร. 2)

ยาแก้คอ

๑๐ ยาแก้คอระคายเคืองเออประรดนักดู ๑, ถาดอกเออ ๆ โภย ... (น.ร. 1)

2.1.3. นำอาการเด่น ๆ ของโรคมานี้ตั้งเป็นคำเรียกชื่อยา โดยอาจมีคำว่า "แก้" นำหน้าอาการโรค หรือไม่มีก็ได้ ดังตัวอย่าง

ยาแก้เลือดตก

ยาแก้เลือดตกทานให้เออใบทับทิม ๑, ใบเทียน ๑, ทุคหมาด ... (ส.พ. 1)

ยาแก้ปวดหัว

๑ ยาแก้ปวดหัวนักเปลือกร้อมาทำให้แล็กห่อผ้า ๓ ห่อ ... (ส.พ. 1)

ยาแก้ท้องขึ้น

๑ ยาแก้ท้องขึ้นตั้งจตุคโงยตายเออห่อร้ตารฝนกับน้ำ ... (ส.พ. 2)

ยาแก้สะอึก

๑ ยาแก้สะอึกเออแวนกยุง ๑, ตะไม้ไผ่ ๑ ... (น.ร. 5)

ยาแก้ไอเจียน

๑๐ยาแก้ไอเจียน ๑๐ยาแก้ไอเจียน ๑๐ยาแก้ไอเจียน ... (ส.พ. 2)

ยาแก้สลับ

๑๐ยาแก้สลับ ๑๐ยาแก้สลับ ๑๐ยาแก้สลับ ... (ส.ค. 2)

ยาแก้ตกเลือด

๑๐ยาแก้ตกเลือด ๑๐ยาแก้ตกเลือด ๑๐ยาแก้ตกเลือด ... (น.ร. 4)

ยาแก้ปากเปื่อย

๑๐ยาแก้ปากเปื่อย ๑๐ยาแก้ปากเปื่อย ๑๐ยาแก้ปากเปื่อย ... (น.ร. 1)

ยาแก้กระหายน้ำ

๑๐ยาแก้กระหายน้ำ ๑๐ยาแก้กระหายน้ำ ๑๐ยาแก้กระหายน้ำ ... (น.ร. 3)

ยาแก้ฟกชวม

๑๐ยาแก้ฟกชวม ๑๐ยาแก้ฟกชวม ๑๐ยาแก้ฟกชวม ... (น.ร. 3)

ยาแก้คั่ง

๑๐ยาแก้คั่ง ๑๐ยาแก้คั่ง ๑๐ยาแก้คั่ง ... (น.ร. 2)

ยาแก้ท้องขึ้น

๑๐ยาแก้ท้องขึ้น ๑๐ยาแก้ท้องขึ้น ๑๐ยาแก้ท้องขึ้น ... (ส.ค. 1)

จากลักษณะที่อธิบายทั้งสามประการนี้ ปรากฏว่าชื่อยาในลักษณะที่ 2 และลักษณะที่ 3 จะมีมากกว่าลักษณะที่ 1 อาจเนื่องมาจากว่ายาที่ใช้รักษาโรคนั้นจะมีมากกว่า 1 ชนิดขึ้นไป การจะตั้งชื่อยาเฉพาะเจาะจงลงไปทุก ๆ ชนิดย่อมเป็นเรื่อง

ที่ทำได้ยากยิ่ง แต่การเรียกชื่อยาโดยใช้ชื่อโรคหรืออาการโรคย่อมทำได้สะดวกกว่า และยาเหล่านี้เมื่อใช้ได้ผลดีมากขึ้น ก็อาจตั้งชื่อเฉพาะเจาะจงด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ ภายหลัง เพื่อสะดวกแก่การใช้ และจดจำ ดังในลักษณะที่ 1 นั้น

2.2. การขึ้นต้นด้วยเครื่องหมายที่นำมาประกอบยา

เครื่องหมายเป็นหัวใจสำคัญของยาทุกขนานที่จะขาดเสียไม่ได้ ยามางขนานจะขึ้นต้นด้วย เครื่องยาที่นำมาประกอบเป็นยาในกรณีที่ไม่ปรากฏชื่อยา แล้วจึงตามด้วยวิธีประกอบยา วิธีชื่อยา และสรรพคุณของยาต่อไป ยามางขนาน ก็อาจมีเพียงเครื่องยาอย่างเดียวเท่านั้น แม้กระนั้นผู้เป็นหมอยาก็ทราบชื่อว่าเครื่อง ยานั้น ๆ จะใช้รักษาโรคใด อาการอย่างใด มีวิธีประกอบยาและวิธีชื่อยาอย่างใด ทั้งยังสามารถนำมาใช้ได้ถูกต้องอีกด้วย

จากการศึกษาคำร่ายาแผนโบราณ พบลักษณะการขึ้นต้นด้วย เครื่องยา ดังนี้

2.2.1. ขึ้นต้นด้วย เครื่องยา แล้วตามด้วยวิธีประกอบยา หรือวิธีชื่อยา และสรรพคุณของยา ดังตัวอย่าง

๑ ไบคั้นที่ ๑๑   เปลือกม้คัน ๑   เปลือกม้คุม ๑   รากผักเสี้ยน ๑
อยาตามแกบิต (น.ร. 1)

๑๑ เออลูกศีกาแดง ๑   เออา ๓   ลีถ   ขะมนีออย ๓   แวนค้มควยเสารูเลออีถ
อันซัดแกมีมคลกควยแล (น.ร. 2)

นำมะเขือคั้นพันาน ๑   นำมะเกลือพันาน ๑   เขาเนยิวคั้นยาพันาน ๑
หุงให้สินนำตากแดดค้ำเปนผงละลายนำผิงกินแกริศควงแหงหายแล (น.ร. 3)

๑๑ เบงญี่เลกหง ๑   ชลุก ๑   ...   ผักราชพืกรก ๑   ขมีนออย ๑
ขึ้นลิ่งคอยพเจ้า ๑   พระอั้งแลวจิตมกินแกไข   เนื้อสานีบอกแล (ส.พ. 1)

2.2.2. ขั้นต้นด้วยเครื่องยาแล้วตามด้วยวิธีประกอบยา
วิธีใช้ยาของขนานนั้น ๆ ดังตัวอย่าง

๑) ใบระงับ๑ ใบหอม๑ ยาไทยใบย๑ คาคาแดง๑ ใบเสนียด๑
ใบคันที่๑๑ ภาระบุญ๑ วานน้ำ๑ เอาเอากัน บัดไหละเอยัคมนั้นเบนแห่งไวไชยเทศ
(น.ร. 1)

๒) เอารากส้มกง๑๑ ยาเขาเยน๑๑ เจตะมุนูเพ็ง๑๑ ...
จันท๑๑ สิ่ง๑๑ ยาทั้งนี้แชเสาดังเขาเปร์อีกไว ๓ วัน กินเห็ดหายแล
(น.ร. 2)

2.2.3. ขั้นต้นด้วยเครื่องยา และปรากฏว่ามีภาวะบวมถึงเครื่อง
ยาตลอดทั้งขนานเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ซึ่งลักษณะเช่นนี้มีปรากฏอยู่ในตำรายาแพทย์โบราณ
ทั้งหมดที่ศึกษาเพียงขนานเดียว ดังนี้

๑) หางปลา๑๑ หาง๑๑ กบิล๑๑ เมา๑๑ ลูประคำ๑๑ คีความ๑๑ ลู เมย๑๑ จัน๑๑ เมย๑๑
หนังกระเบน๑๑ กดอกแมง๑๑ ค๑๑ กคูก๑๑ เลอ๑๑ ม๑๑ ซ๑๑ เขาควาย๑๑ เณ๑๑ ค๑๑ คีเมง๑๑ ซ๑๑
ล๑๑ ม๑๑ ก๑๑ ก๑๑ ๑๑ คี๑๑ บ๑๑ ๑๑ ก๑๑ เท๑๑ ย๑๑ ซ๑๑ ๑๑ ห๑๑ ด๑๑ ๑๑ ล๑๑ น๑๑ ทะ๑๑ เล๑๑ ๑๑ น๑๑ ๑๑
(น.ร. 1)

2.3 การขั้นต้นด้วยวิธีการปรุงยา

วิธีการปรุงยาตามตำราเวชศึกษานั้น กระทำได้ 24 วิธี ดังนี้¹

1. ยาผง	4. ยาอม
2. ยาเม็ด	5. ยาอาบ
3. ยาต้ม	6. ยารมไอน้ำ

¹ พิณิจ แจงจิต และปัญญา บุรพาศีพ ตำรายาเภสัชกรรมแผนโบราณ
หน้า 158 - 160

7. ยาคอง	16. ยาชะ
8. ยาน้ำค้าง	17. ยาทา
9. ยาคั่ว	18. ยาสุ่มกระหม่อม
10. ยากลิ่น	19. ยาประคบ
11. ยาคม	20. ยาเหน็บทวารหนัก
12. ยานัตถุ์	21. ยาสวนทวารหนัก
13. ยาหุงน้ำมัน	22. ยาหลาม
14. ยาผสมน้ำมัน	23. ยาพอก
15. ยาสูบ	24. ยากวาด

จากวิธีปรุงยาทั้งหมด 24 วิธีนี้ สามารถจัดยาไทยเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 4 ประเภทคือ¹

1. ยาน้ำ	3. ยาเม็ด บั้นแท่ง บันดุกกลอน
2. ยาผง	4. ยาสูบเอาควันรม ไอรรม สูดคมกลิ่น ยากวน

ตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ศึกษา ปรากฏว่ามีการขึ้นต้นชานยาด้วยวิธีปรุงยาเป็นจำนวนมากได้แก่

ยาน้ำมัน

ยาน้ำมันปากแผล เกลือ๑ กระเทียม๑ บระเพ็ช๑ ... (ส.พ. 1)

๑หุงน้ำมันชันไทยเอาโหราบอน๑ โหราเคี้ยวกุย๑ ลุกเบงยะกาปี๑
(ส.ค. 2)

น้ำมันขอนหูแก้ลมทารโธเอาใบผักครา๑ ฆมิอออย๑ พกัไท๑
(น.ธ. 1)

¹5 เกล็ดชกรไทย ตำราเภสัชกรรมไทยแผนโบราณ หน้า 141 - 142

ยากอง

๑ยากองแกสารพัดโรกทั้งปวงเอาบระเพศยาวคำควแลววงรอบหัว๑

เกสรวถวย๑ ... (ส.ค. 2)

๐๐๐ ยากองสำหรับยูไฟมีโคเอรากลุ่ม๑ รากมะแวงทั้ง๒ รากมะคือจีน๑

... (น.ร. 2)

๑ยากองแกเลือดค่อม เอ้าบระเพศ๑ ลูกมะเกลือ๑ ... (น.ร. 4)

ยาสุมกระหมอม

๑ยาสุมกมอมแกริคสีดวงไนยตัวไทยเอาพิกไทย๑ ซึ่ง๑ ... (ส.ค. 2)

๑ยาสุมกมอมเอ้าใบน้ำเตา ๑ ใบพวย๑ ใบพ้อมมี๑ ... (น.ร. 4)

ยาสุมกระหมอมเอากุมทั้ง๒ เปลือกมะกรูด๑ ... (ส.พ. 1)

ยานัตถ์

๑ยานัตถ์สำหรับกันเอาพริก๑ โทคัส๑ โทกุคะเมา๑ เปราะหอม ...

(น.ร. 4)

๑ยานัตถ์ชื่อสังกะชันพิค แกสารพัดไชยเกษาริบาท๓ ประการ ...

(น.ร. 3)

ยานัตถ์ธานีบาดของพระฤาโคพานารอด แต่งไวยไทยเอาพิกไทย๑ ...

(ส.พ. 2)

๑ยานัตถ์แกปวดหัวสารพัดค่อมเอาพริก๑ ...

(น.ร. 2)

ยาชะโลม

ยานโลม เอาใบมะขุม๑ ใบมะคึก๑ ... (ส.พ. 1)

ยาชะโลมชื่อพื้ชชะนิดวา เอาใบไทร๑ จัน ... (ส.ค. 1)

ยาชะโลมแก้ไขสันนิปากเมวี่นั้จับใ้หระสำระสข ... (น.ร. 2)

ยากวาด

ดยากวาดทรงทั้งปวงเอาใบชุมเหคเทศ๑ ใบยกั้เพ็ระ๑ ... (ส.ค. 2)

ดยากวาดหางปลา๗ หาง๑ ลูมกอกเผ๑ ลูประคำคีควายเผ๑ ... (น.ร. 1)

ดยากวาดแก้การสิ่งอันใด ๆ ทุกอันแก้ไข้เนื้อคสัง ... (ส.ค. 1)

ยาต้ม

ยาต้มสารีบาคแก้ไขเนื้อ เอายาคำ๑ แหวม๑ ... (น.ร. 2)

ยาต้มแก้ร้อนภายใน เอาราก

คนทง	} ...
ฝักเขา	

 (ส.พ. 1)

ดยาต้มแก้ไขจับ เอาแสรสะเมทะเล๑ ... (น.ร. 4)

ยาทา

ดยาทาริคสี่ควงอก เอาหัวบุก๑ กลอย๑ ... (ส.ค. 2)

ดยาทากระมอมเคก เอามี่ขามบี่คี่โหล้เอี้ยคี่ล่ายคอยนำเขาที่เชค ... (ส.พ. 2)

ยารม

๑ ยารมโงยจับเอามาก ๓ จีบไปยพลีเอาด้กมั่งยาไทยเงาทัมั่ว ...
(ส.ค. 2)

๑ ยารมลัพันเอาคันโก๑ เขาควาย๑ ลูกฝาย๑ ... (ส.พ. 2)

ยาพน

๑ ยาพนเอารากกระจาย๑ รากสันพร้านางแ๑ รากญานาง๑ ...
(น.ฐ. 5)

"
ยาพนเอารากชีกาแดง๑ รากกักเขา๑ ... (น.ฐ. 2)

ยาพอก

๑ ยาพอกผีหัวเคียว เอาใบกุม๑ ใบมะเคื่อชุมพอน๑ พวก๑ ชิง๑ กะเทียม
... (น.ฐ. 4)

ยาผง

๑ ยาผงคู่กันเอารากขัคเค๑ รากออยหง๑ เปลือกหอยห่ม๑ ...
(ส.ค. 2)

ยาสูบ

๑ ยาสูบแกสะอีก เอาเข้าควายเผือก๑ เข้ากวาง๑ ... (น.ฐ. 4)

ยาช่น้ำอาบ

๑ ยาช่น้ำอาบแกรอน เอารากตาร๑ ... (ส.พ. 1)

ยากรน

ยากรนปน้ำดูกอนกิน เอาน้ำมะกรูดถ้วย๑ น้ำมะนาว
จัว] ...
(ส.พ. 1)

การขึ้นต้นด้วยวิธีการปรุงยาเช่นนี้ เป็นการเน้นความว่ายาชานานนั้น ๆ จะต้องปรุงด้วยวิธีใด

2.4 การขึ้นต้นด้วยอาการของโรค

จากการศึกษาตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยพบว่า มีตำรายาหลายขนานที่ขึ้นต้นด้วยการพรรณนาอาการของโรคที่ไข้ชานานนั้นรักษาให้ผู้ป่วยไข้ได้ทราบอย่างละเอียด โดยเฉพาะตำรายาขนานที่ใช้รักษาอาการไข้ได้หลายอย่างก็จะบอกไว้อย่างละเอียดว่าใช้รักษาอาการไข้ได้อย่างไรบ้าง ดังตัวอย่าง

๑ ถ้าเป็นโรคในลำไส้ เบาออกมาเป็นเลือด ลางที่เป็นหนอง ลางที่เป็นคั่ง
นำเขากมีไ้หวัดคั่งเป็นนิว เอายานี้แก เอรากทองพันชั่ง ๑ ... (น.ร. 3)

ถ้าเป็นโรคในลำไส้จะมีอาการคือมีัสสาวะออกมาเป็นเลือด บางที่เป็นหนองหรือบางทีก็เป็นเหมือนน้ำข้าว และมีอาการปวดเหมือนเป็นนิว หากมีอาการดังกล่าวนี้ให้รักษาด้วยยาชานานนี้

๑ อดหนึ่งคี่รว คีตักใจนอยมกโกฏอนมีลั้มักเป็นบิคสันนิบาตลั้มพุกั โลหิต
สันนิบาต ๕ ประการนี้ แกควยชานานนี้ ... (น.ร. 1)

ถ้าเป็นคี่รว คีตักจะมีอาการใจน้อย โกรธง่าย นอนไม่หลับมักเป็นโรคบิคสันนิบาต ลมพุกั โลหิตสันนิบาต 5 ประเภทนี้ ให้เอายาชานานนี้รักษา

ฟี่นี้จัวควยกโศยเสยี่คมันเก็ชแคะแมเทาทามเสนคกรวมันไ้ปวษชัคชั
สคองหังตัวมันคึนไปเสยี่ชเอาชายโครงมันกะโ้โงงโขงยูหารไ้ทยแกควยนวลีแล้ว
ไ้แตงยานี้ไ้กิน ... (น.ร. 1)

ข้อความข้างต้นนี้กล่าวถึงกรณีเสียที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายเท้าขึ้นมาตาม
เส้นตะคริว มีอาการปวด ชักไปทั่วร่างกาย มีอาการเสียดตามชายโครง ทำให้
หลังค่อมหรือหลังโก่ง ท่านให้รักษาค่ายยานวติก่อนแล้วจึงรักษาค่ายยานานนี้

ก ใส่มันเกิดเนื้อเตโชทาคทั้ง ๒ อันชื่อนีคา ชื่อมาระมี มันโหจับเป็นเพล
มันโหลกทานันแดง เจมปางตาย และมันเจมยู่ที่ยอดคอกมัน เป็นเมอินนิมะแรงทรง
มันจับเพลาคะวันชายแล ปวมหน้าปวมทองปวมตีน และปวมตาประนีตายแล ฯ
ถาจแกไหเอา ... (น.ร. 1)

สำหรับยานานนี้ใช้รักษาค่ายผู้ที่เป็นโรคกระษัยอันเกิดจากเตโชธาตุที่ชื่อว่า
นิคา และปารมี มีอาการไข้เป็นเวลา มักมีอาการไข้ในเวลาบ่าย ๆ ผู้ป่วยจะตาแดง
และเจ็บที่ยอดคอก หน้าบวม ท้องบวม และเท้าบวมประหนึ่งคนตาย

นอกจากนี้อาจกล่าวถึงอาการโรคอื่น ๆ ในกรณีที่ยานานนี้รักษาใช้ได้
อาการเดียวเท่านั้น เช่น

๑ ทา เลือคคักนัก เอาเทววันเปริยง ๑ ซึ่ง ๑ ชัมกุง ๑ ฝักน้มนะนาวเดกแก้ว
กินดูโถยกวักินโดยหายแล (ส.ค. 2)

ถ้าเลือคคอกมากให้รักษาค่ายยานานนี้

๑ ทา ลุกตายในยทองพันไทย พลเอารากชิงชีคางตัวนออกต้ม ...

(ส.ค. 2)

ถ้าลูกตายในท้องให้เอายานี้รับประทาน

ถ่านอนมิหลับ ให้อาษะมัต๑ ภูมิเสน๑ บัดควยน้ำส้มซ่า ... (น.ร. 5)

ถ่านอนมิหลับให้อาษานี้รับประทาน จะนอนหลับดี

* ผอมแห้ง เอววานน่า๑ โทศสัว๑.. คำเป็นผิงละลายนำรอนกีรแก
ไขวาโยทาคูแล (น.ร. 2)

สำหรับยานานนี้เหมาะสำหรับผู้ที่มีร่างกายผอมแห้ง

ธาทองขึ้น ดั่งจคคิโยตายเอาหรือรตานผินกับน้ำม้วางเครือมาใส ...

(ส.พ. 2)

ส่วนยานานนี้ใช้รักษาผู้มีอาการท้องขึ้น

การขึ้นต้นด้วยอาการของโรคนี้จะช่วยให้หมอยาเลือกจ่ายยาให้ถูกต้องกับ
อาการของโรคได้สะดวกรวดเร็วขึ้น

2.5 การขึ้นต้นด้วยสรรพคุณของยา หรือลักษณะของยานานนั้น ๆ
ว่ามีสรรพคุณอย่างไร ดังตัวอย่าง

ยารูไซ หังปวงเอ้าระทะพุกกำมือ๑ พกไท๑ เทียนคำ๑ ...

(น.ร. 4)

ยานายพิค เอาใบพุงค้อ๑ ใบมะขาม๑ ...

(น.ร. 3)

อยายา ยวนชะเอาเปลอื่กมุกมัน๑ | บัวรเพค๑ | ลูกพีลั้งกสา๒ | ...

(ส.ค. 2)

๑ ยาลองไชย ไหยรูดันนี้บาดฤาสักสาคเอารากมะไฟ๑ ... คัมภีรทา
สาริบาดไมยพัง ทาลักสาคยุกแล (ส.ค. 2)

๑ ยามัมรุง ทากแกเลออีก ทารโหเอาเหียนทั้ง๕ เหียนชาว ๖ ...
(น.ร. 1)

ย ากหุง เอาโบมคาม๑ เถยานาง๑ บิดเปนแพง ... (น.ร. 3)

ย าสมาร สิ้นเปอีย เอาโบวอาอนใส่ปากม่อให้สุก๑ ... (ส.พ. 1)

๑ ยาทอน พิกยารายกัวคีเอากุดงัว ๑ รากมะกล่าเครือ๑ ... (ส.ค. 2)

๑ ยาแปร แก่พิคไชยพันไหยเอารากยนาง๑ รากทาวะมอม๑ ...
(ส.ค. 2)

ย าประ จุสะเลข เอ้าโบพัลบพิลง๒ โบลเไฟบิษเอ้า๒ ... (น.ร. 4)

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นนั้น คำขึ้นต้นจะบอกให้ผู้อ่านทราบได้ทันทีว่ายา
ขนานนั้น ๆ มีสรรพคุณอย่างไร ใช้รักษาโรคในลักษณะใด เช่น ยารู คือยาถ่าย
ยาฉายพิษ ยาประจุ คือยาถ่ายพิษของโรค หรือยาแก้ไข ส่วนยาสมานนั้นจะใช้ทาแผล
เพื่อให้เนื้อติดกัน เป็นต้น การขึ้นต้นยาลักษณะเช่นนี้ จะช่วยให้ผู้อ่านเลือกชื่อยา
ได้ถูกต้อง รวดเร็ว เหมาะสมกับอาการของโรคต่าง ๆ ได้

2.6 การขึ้นต้นด้วยข้อความอื่น ๆ

คำรายาส่วนใหญ่มีขึ้นต้นด้วยชื่อยา เครื่องยาที่นำมาประกอบยา
อาการของโรค และวิธีประกอบยา วิธีชื่อยา แต่มีคำรายาบางขนานจะขึ้นต้นด้วยลักษณะ
อื่น ๆ นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วดังนี้

2.6.1 การขึ้นต้นด้วยคำที่เป็นมงคล

ตำราหลายขนานปรากฏว่ามีการขึ้นต้นการเขียนขนานยาด้วยถ้อยคำที่เป็นสิริมงคล คือขึ้นต้นด้วยคำว่า "สิทธิการิยะ" ซึ่งเป็นคำอธิษฐานขอความสำเร็จ คือขอให้ยาขนานนั้นรักษาคนไข้ได้จริงดังที่ต้องการ ดังตัวอย่าง

สิทธิการิยะ ยาแกสารพิษทรงทั้งปวงกูรสังว เฝ้าอุกประจำคืควาย ๑

...

(น.ร. 4)

อสิที่การิยะ ทามีครันเลอือคักักเอาเปลือกพยอม ๑ เปลือกมะม่วงคัน ๑ ...

(ส.ค. 2)

สิการิยะ ยาตานคะโมยมันไหเจบทองเปนกำสัง มันไหเปนกอนกลิงไป
กลิงมา ไหววดไทรองเอายานี้แก ...

(น.ร. 3)

อสิที่การิยะ ฤทรางตานขโมย ตาทองบางปล้าคลองรำเหยไหเวเบนตำ
ทานไหเอา ...

(น.ร. 1)

สิทธิการิยะ ท่านไหเอายานี้กินภายใน เอาราก ...

(ส.พ. 1)

การอธิษฐานขอความสำเร็จตามความหมายของคำสิทธิการิยะนี้ หมอยาจะขอความสำเร็จในการรักษาจากอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งได้แก่อำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย อำนาจคุณครูอาจารย์ อำนาจคุณเจ้าของตำรายา และอำนาจผีสงเทวดาให้บันดาลให้ยาขนานนั้นบังเกิดความสำเร็จ รักษาโรคร้ายใด ๆ ได้สำเร็จดังต้องการ ดังนั้นคำ "สิทธิการิยะ" จึงนับว่าเป็นคำมงคลโดยแท้ที่ก่อให้เกิดความศรัทธาความเชื่อมั่นว่าจะต้องหายจากโรคร้ายได้แน่นอน

2.6.2 ขึ้นต้นด้วยคำว่า "ท่านไห"

สำหรับยาขนานที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า "ท่านไห" นั้นจากการศึกษาตำรายาแผนโบราณพบเพียง 2 ขนานเท่านั้น ดังนี้

๑ ทาร์ไฮเอาโกทัง ๕ พักไท๑ คีปสี่๑ ซิง๑ ... เบนยาสันนิบาตพุทท์ัก
มันไฮชกคางแคง หลังแขง เอนไบหายแล (น.ร. 1)

๑ ทันไฮเอาหัวบุก๑ ห้อกลอย๑ ... ไหยคำควยครกหินสากเลขคำเปบฝัง
แลวเอานำมันงาจอก กวนแลวปั้นเมคเทาเลคพุทท์ำ กั้นแกกลอนคีนักแล คำรานี
หามีไคยแลว (ส.ค. 2)

ตามปกติแล้วคำว่า "ทานให้" มีปรากฏเสมอในคำราชาศัพท์ ๆ ไป ซึ่งแม้จะ
ไม่ได้ใช้ขึ้นต้นขณานยาตั้งกล่าว แต่ก็มักจะอยู่ถัดจากชื่อยา หรืออาการของโรค
ตั้งตัวอย่าง

ยาใช้ทานให้เอากัรเสคาต๓ ก้าน ก้านทองหลวงไมมน๓๓ ก้าน
ขมื่นอ้อย๕ แห้ว... ยาต้มแก้ไข้กระุมกระเรือและะ (ส.พ. 1)

ยาแก้ตานโสมยกินตามลำไส้ให้ลงท้อง มูก ขเยี้ยว กุจะไบไม้เล็ชเห็น้ำ
สะเลตเน่าก็ ทานให้แตงยาหลาม เอาไบทับทิม๑ ไบเหียน๑ ... ให้กินหาย
มามากแล้ว (ส.ค. 1)

๑ ยาแกหอบเคกเคกญุใหญ่ไชโยย เมอินกันทันไฮเอาโกทัง ๕
เหียนทั้ง ๕ ... ยาทั้งนี้เมื่อจับคนำกระสายพุ่มเสนนำดอกไมยกริศสะนากล่ำกักกิน
แกหอบเคกญุใหญ่คีนักแล (ส.ค. 2)

ยาแกเสียดแทง ๆ ทาร์ไฮเอาประจำคี่ควาย ๑ รากสีเคา๑ ฝนควย
เลากินแกเสียดแทงแล (ส.พ. 2)

จะเห็นได้ว่าคำรายาส่วนใหญ่จะใช้คำว่า "ท่านให้" เสมอ แม้จะไม่ได้ใช้ขึ้นต้น
ขนานยาก็ตามอาจกล่าวได้ว่า "ท่านให้" นั้นเป็นสูตรสำเร็จในการเขียนคำรายาแต่ละขนาน
ที่เคียว คำว่า "ท่าน" ในที่นี้เป็นคำเรียกครูบาอาจารย์ของหมอยา และเจ้าของขานานต่าง ๆ
ด้วยความเคารพบูชา ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของหมอยาประการหนึ่ง

2.6.3 ขึ้นต้นด้วยประวัติที่มาของยาแต่ละขนาน

คำรายา^{บาง}ขนานจะปรากฏว่ามีการขึ้นต้นด้วยการบอกประวัติ
ที่มาของขานานนั้น ๆ ว่าได้มาอย่างไร ใครเป็นเจ้าของตำรับ จากการศึกษาคำรายา
แผนโบราณนี้ปรากฏว่ามียาเพียง 2 ขนานเท่านั้นที่ขึ้นต้นด้วยวิธีนี้

๑ ยาศุภประสาต หนไทยเอาจันทัง ๒ เทามวกทัง ๒ รากยะนาง ๑ ...

(ส.ค. 2)

ตำรายานี้โคมา แต่เมืองศักตสิลลา ใเอามะกล่าขาว ๑ รากพแบ่ง ๑ ...

(น.ร. 3)

ในบางครั้งอาจจะมีชื่อยา หรือสิทธิการียะ หรืออื่น ๆ นำหน้ามาก่อนซึ่งลักษณะ
นี้จะมีปรากฏมากกว่าที่กล่าวมาแล้ว ดังตัวอย่าง

ยาสานีบาดคาเลื่อง พระฤาษีนารอด แต่งยาไวไทาน ใเอที่รก ๑ ซึ่ง ๑
วานนำ ๑ ... โศกหัวบัว ๑ เอาสมมือกากบักไหลเอี้ยคเอาพุมเสนร่าหัดลิ่งกินโคแต่จำเก้า
เปนไซสานีบาดคาเลื่องแล ๕๐๕

(ส.พ. 1)

๑ สิทธิการียะ ทูลรางตานขโมย ตาทองบางปลาคลองร่าเหยไโเวเบนท้าว
ทานใเออราก ... ผักกระพุก ๑ อยาทังนี้เอาเทากันต้มเมื่อจะกินเอาตีแทรกกิน
หายแล

(น.ร. 1)

การขึ้นต้นด้วยประวัติที่มาของยา ก็เพื่อเรียกศรัทธาของผู้ใช้ยาให้เชื่อมั่น
ในสรรพคุณของยาให้มีความตั้งใจขึ้น เพราะเจ้าของตำรับยาแต่ละขนานที่บอกกล่าว
ออกนามนั้นย่อมเป็นศิษย์หรือคนโดยทั่วไปว่าสามารถรักษาโรคนั้น ๆ ได้ หากไม่มี
ความสามารถจริงก็คงไม่กล้าบอกกล่าวนามไว้

2.6.4 ขั้นต้นด้วยคำที่แสดงถึงคุณภาพของยาว่าเป็นยาที่ดีจริง
 ทั้งนี้เพื่อให้กำลังใจและเรียกศรัทธาจากผู้ใช้ยาให้เชื่อมั่นในสรรพคุณ ประสิทธิภาพ
 ของยานั่นเอง แต่การขึ้นต้นตำรับยาด้วยลักษณะนี้จากการศึกษาคำร่ายาแผนโบราณ
 มีปรากฏเพียง 2 ขนานเท่านั้น คือ

❖ ยาแก้หาคามีไค ❖ ท่านให้เอาลูกจัน๑ ดอกจัน๑ เบญจกานี๑...
 ใบสะเดา๑ เอาแต่ใบไม้ขี้วัวให้โหมบพม่าแห่งละลายน้ำสุราก็แกพิษตานทราย
 แกพิษฝีดาษแกตมูกเลือด แกคั้ง แกสอิก ๑ ไซ้ไค ๑๐๐๐ หนึ่งแลยักษ์น้ำกระสาย
 เอาเถิด (ส.ค. 1)

ยานีหาที่คนมิไค เอากำค่อม๑ กัฟงโหม๑ บั้วรเพช๑... ยานีเอาสิ่ง๒๒
 เมื่อจัมกั้นแฉกโลกการพร้าวคอย ถาจโหยล้งแฉกราชพริก๑๒ เมื่อจัมกั้นไสยขัน
 หักกอนสอน๑ นำฝิ่ง๒ สอนกั้นแกไชยธานีปากแลไชยล้ามีซอน (ส.พ. 2)

จะเห็นได้ว่ายาทั้งสองขนานนั้นเป็นยาดี มีประสิทธิภาพสามารถรักษาโรคให้
 หายได้แน่นอนคุณค่าของยานี้มีมากจนหาคามีไค หรือหาคูณมิไค คือมีค่ามากจนประมาณ
 ไม่ได้ ไม่สามารถจะเปรียบเทียบได้

อนึ่งยาที่ใช้รักษาโรคต่าง ๆ นั้น แต่ละโรค แต่ละอาการไข้จะมียาที่ใช้ใน
 การรักษาอยู่หลายขนานเพื่อว่าเมื่อรักษาขนานนั้น ๆ ไม่หายก็จะได้ใช้ยาขนานอื่น
 รักษาต่อไป ดังนั้นยาเหล่านี้ก็จะมีแบบฉบับในการเขียนขึ้นต้นตำรับยาอีกลักษณะหนึ่ง
 คือจะขึ้นต้นด้วยคำว่า อนึ่ง อันหนึ่ง ถ้ามิพึง ภาคหนึ่ง ขนานหนึ่ง ดังตัวอย่าง

อนึ่ง

๐๐๐๐ เอาโบเหิน ๑ โใบทัมทิม ๑ โใบตามมอน ๑ ... กีนแกตานชะโมยลังทอง
 กีนยุคแล ๐๐๐๐ อนึ่ง ฉาเคกลงทองผอมเลอิ่งทองโปงลิ่ง เปนมุกเป็นเลออีกซีเมนเนา
 เปรชวานักเอาลูกมะแวงเครือ ๑ ... เมื่อจะกินเงินบาท ๑ ฟัลยานี้กินคืนักแล

(น.ร. 2)

ออกคำมันไหยรอนหนักเอาโบมคุม ๑ ... ฝนควยนำก็แกภายในย อนึ่ง ไห
 เอมะเคือคิน ๑ ... ฝนควยนำกินแกภายในยแล

(น.ร. 3)

อันหนึ่ง

ยาชำระคาก เบญมะผ่อ ๑ ... คัมให้งวคเอาน้ำไว้ให้เย็นชำระคาก ให้หค
 เมื่อหายอุจจาก แก่เป็ลี่ยเนาเกินคนรายควยวิเสคนักแลฯ อันหนึ่ง เคก็เป็นตานโจร
 เพือโค๒ ก็คคากออกก็คิ ทานให้หุงนามนี้ ... ~~น้ำขมิ้นที่ทะเลวาร์ทั้ง ๓~~
 กินหายแลฯ

(ส.พ. 2)

ถ่านอนมิหลับไหยเอาชะมค ๑ ภิมเสน ๑ ฝนควยนำส้มซ่า ถ่าหามีได้
 ละลายควยนำเระเข้าทานัง อันหนึ่ง เอากลปลาฝนควยนำคอกตำลึงทาลังตา อันหนึ่ง
 พลีเอารากอ้างัวขาว ๑ เกลดปลาช่อน ๑ ฝนควยนำทาลังตา อันหนึ่ง เอากลปลา
 คั่วให้ไม้มคให้ระเอียดเอาการทะรายมากตีบมาบคเอาน้ำละลายยาภิมเสนร่าหคทา
 หนังกาบางชุบสำลียอคบ่าง ...

(น.ร. 5)

ถ่ามิฟัง

... พันแลวจึงแดงยาลอมต้บไหยกิน เอาโบมากยุ ๑ ... ฝนควยนำทราวเขา
 กิรหายแล ถ่ามิฟัง เอารากถั่ว ๑ ส้อม ๑ ฝนควยนำทราวเขา หังกินหังฉะโลม
ถ่ามิฟัง เอาเปลือกเกกา ๑ พักตวย ๑ หัวฐาป็นคอด ๑ ฝนควยนำทราวเขาหังกิน
 หังฉะโลมหังพันแกรอนแลฯ ถ่ามิฟัง เอา ...

(น.ร. 3)

หาออกลูกเป่นปึกแก้วคือเลออีกเนาแก้วคือเออรากมะตูม ๑ รากคี้กาแดง ๑
 ฝนควยเลากั้นหายแล ๑ ทามิพัง เอากั้นสนฝนกั้นหายแล ๑ ทามิพัง เออรากเจตะปุน
 เพ็ง ๑ ... เอาทากันคำเป่นผั่งกั้นกับน้ำรอนแกเลออีกคักมูกแล (ส.ค. 2)

ภาคหนึ่ง

๑๐ ถ้าให้หิวหมทั้งตัวเอา... บัคนำทาคีนักแล ๑๑ ภาคหนึ่ง เอาใบ
 คีเลก ๑ ชะมินออย ๑ คำครองเอาทาวมหายแล (น.ร. 2)

๑๒ ยาลมกลอนปัดคาคแลจุกเสียบเอา... ๑๓ ภาคหนึ่ง เอาคองคิง... กิน
 แกลิมหักประการแลลิมชื้อหาศคัมก้อหายแล (น.ร. 3)

๑๔ ยากวาคสำหรับทรางแดง ทานให้เอา... ๑๕ ภาคหนึ่ง เอา... กวาคทราง
 สาระพัก ๑๖ จำพวกไขได้ทุกประการแล (ส.ค. 1)

... แกกการในคันลันและะะ ภาคหนึ่ง เอาทองหลางใบมล ๑ ลกุนะกอกเผา๑
 เอาใบบค เป็นกระสายป่นนี้แห้งไว้ลายควยน้ำทราวเข้าทั้ง กิน } แกลิมกระคาง
 คางแข็งและะ ๑๑ นโอม } (ส.พ. 1)

ขนานหนึ่ง

... บันแทงไวยทาริคคีควงงอกหัวชาคออกสิ้นหายแล ๑ ขนานหนึ่ง เอา
 หัวรดานกิลบทอง ๑๒ สานู ๑๒ จุนนะสี ๑๒ บักไหยลเอียคเพาซีกลามะพร้าว
 ทาริคคีควงงอกมันกคหวาคาคออกหายแล (ส.ค. 2)

... ดลายมนาวเบนกระสายกวาคทรางหายแล ๑๓ ขนาน ๑ ทารให้
 เอาแวนนีกยก ๑... นำประสารทอง ๑ มีคเบนแทงไวยนำครัมเบนกระสายกวาค
 ทรางหายแล (น.ร. 1)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่ายานานที่กล่าวและยาที่เป็นอีกขนานหนึ่งที่ขึ้นต้นด้วย อ นึ่ง, ถ้ามีฟัง ฯลฯ นั้นจะมีสรรพคุณในการรักษาโรคชนิดเดียวกัน จะมีปรากฏเพียงไม่กี่ขนานที่จะมีสรรพคุณในการรักษาโรคแตกต่างออกไป ดังตัวอย่าง

...ยาหังฉีตัมเปณผังละลายนำผิงกิน เทาถูกพุกทราทินบ่าบคล้ม ๗/ จำก่า
กินรอนกวไตกินคีนักแกลัมเจคจำวรกแล ๑ คนานนึ่งแกริศควงเอา...ลายนำฟิงรวงกิน
จำเกาะริคสีควงอกในยทวาน ในยลีนอีกคักในยคว เจบแสบทั้งตัวมันไหยล่งทอง
พอมเลอิ่งกินเคามีโคย เจบทวัสาร์พางกายกวตี กีนยาไหยลีนแล (ส.ค. 2)

3. การลงท้ายยาแต่ละขนาน

จากการศึกษาคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย พบลักษณะการลงท้ายยาแต่ละขนานดังนี้

3.1 การลงท้ายยาแต่ละขนานในลักษณะที่บอกให้รู้ว่าเป็นยาคี
รักษาโรคใดผลดี ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

3.1.1 เขียนลงท้ายยาในลักษณะเปรียบเทียบกับค่าของ
ทอง เงิน หรือสิ่งของมีค่าอื่น ๆ ดังจะเห็นได้ว่าจะลงท้ายด้วยคำว่า "ทอง"
หรือ "ทองแล" หรืออื่น ๆ ดังตัวอย่าง

... ยานี้ค้ำไว ๑ ทอง ๑ แล ฯ (น.ร. 1)

... คำราทรชรวิฑาทรไรไหวที่ราคำไว ๑ ทอง (น.ร. 4)

... ยานี้ช้ำไวยแหงลต่ำลิ่ง (ส.พ. 2)

... ทานตีระคาไว ๑ ทองหนึ่งแล ฯ (ส.ค. 1)

- ... หันตีคาไวยแห่งด^๑ หองแล (ส.ค. 2)
- ... ยานี่มีรคาห่านตีคาไวเสนตำดิ่งทอง^๕ (ส.พ. 1)
- ... ทารตีชาไวยเมืองนิงแล (ส.พ. 2)
- ... หานตีค้ำเมคละ^๑ แล (ส.ค. 2)
- ... ทารตีชาไวยเบนทอง^๕ ชังทองแล (ส.พ. 2)

3.1.2 หากไม่ใช้การเปรียบเทียบ ก็มักบอกให้ผู้ใช้นี้ทราบโดยตรงว่ายานี้เป็นยาดีจริง ๆ เพื่อให้ผู้ใช้นี้เกิดความมั่นใจว่าจะรักษาไข้ได้หาย โดยมักจะใช้ถ้อยคำต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

หายแล

- ... คำเป็นผงนักหายแล (น.ฐ. 1)
- ... ต้มกินหายแล ๓๐๙ (ส.พ. 1)
- ... ต้มเอาทองพุกค้อมอหายแล (น.ฐ. 3)
- ... ไหยกินเมื่อเขา ๒ หายแล (ส.พ. 2)
- ... เมิวจกีนลลายนำนาวกินหายแล (ส.ค. 2)
- ... แสเลาผงเขาเปรออีกไว ๓ วัน กินให้คหายแล (น.ฐ. 2)
- ... บัดลลายนำนัมพูพอกหายแล ๓๓ (น.ฐ. 3)

- ... ละลายเลากินแกพิศุทายแล (น.ร. 1)
 ... เอาเสมอกาบหลายเลาทั้งกินทั้งทาหายแลฯ- (ส.ค. 1)
 ... " คม ๓ เอา ๑ คัมกินหายแล (น.ร. 5)

วิเศษนักแล

- ... คัม ๓ เอา ๑ กินวิเสถนักแล (น.ร. 3)
 ... ล้ลายควยนำนมวัว ใทกินวิเสถนักแล (ส.พ. 2)
 ... บัชะเอยีสแกไขก้อไควิเสถนักแล (น.ร. 4)
 ... ไคยเชื่อมามากแล้ว เป็นมหาวิเศษนักแลฯ- (น.ร. 5)
 ... เอาเสมอกาบหลายเลาเป็นมหาวิเสถ ๑ นักแลฯ- (ส.ค. 1)
 ... ทำนึ่งละลายนำกระสายตามโรกส้ม นันเทควิเสถนักแล (น.ร. 3)
 ... จึงหาอมคีนักไคเชื่อมักแลววิเสถนักแล (น.ร. 1)
 ... ขานีสือมะหาไวยพิควิเสถนักแล (ส.ค. 2)

คีนักแล

- ... " คมกินคีนักแล ๕๐๔ (ส.พ. 1)
 ... ทำละลายนำนึ่งกินแกกลอนแล เจบหลังคีนักแล (น.ร. 3)
 ... อยานีสิว เทพะนิมิตคีนักแล (น.ร. 1)

- ... แกลมทรวงทั้งปวง คีนักแลฯ (ส.ค. 1)
- ... บัษละเอียขสุมกรระมอมแกลมขึ้นสี่สะคีนักแล (น.ฐ. 4)
- ... ขาทังนี้คองทควยเลากินเพ็ถวยเยนถวยคีนักแล (ส.ค. 2)
- ... บั้นเปนแหงไวยทาลินแกทรวงกัโค๒ ท่าแลอคีนักแล (ส.พ. 2)

หายสิ้นแล

- ... กีนแกลมทั้งสิบ ๒ จำพวกหายสิ้นแลฯ (น.ฐ. 1)
- ... บัคคลายนำมพรว้าอนกีนกวโดยแกกระวันกระวายหายสิ้นแล (ส.ค. 2)
- ... กีนเยนคีนักแล กลอนหายสิ้นแล (ส.ค. 2)
- ... แกผีพักม้าแลจุกเสียดทั้งปวงหายสิ้นมคแล (ส.ค. 2)
- ... " " สรพคทั้งปวงหายสิ้นแล (ส.พ. 2)
- ... " " ล้มทั้งปวงซึ่งกล่าวมาก็หายสิ้นแลฯ (น.ฐ. 5)

อย่าสนเทห์เลย

- ... เอาพรัวชคณันตรอกเราไปเทคโคแกมาแลวยาสันเทเลย ฯ (ส.พ. 1)
- ... นายจันโคทำมานักนาแลวยาสันเทเลย ๕๐ฯ (ส.พ. 1)
- ... แกสราระพักเลอ็ครายทั้งปวง เราโคมามากแลวยาสันเทเลย (ส.ค. 2)

- ... ٱ็นนำปึนาคนำทรวา เขาทังกึนทังทึลมหายยาสน์เทเลย๓
(ส.พ. 2)
- ... บัคัลลายนำสนัไหญกึนเทคมีทายคิซึอมามากแลยสน์เทเลย
(ส.พ. 2)
- ... ทันคิยทำมาแลว ยาส์นเทเลย
(ส.ค. 2)
- ... ٱ็นยาศ์มกึนหายมามากแลวยาส์นเทเลย๓
(ส.พ. 1)
- ... กึนแก้มทังเจตจำพวกคิซึอมามากแลวยาส์นเทเลย
(ส.ค. 1)

กึนหาย, หาย

- ... คม ๓ เอานึงกึนหาย
(น.ฐ. 1)
- ... ยาส์สิ่งนึนเอนาคล'เอียคัลลายนำมะกรุกึนหาย๓||
(น.ฐ. 1)
- ... แกคัลลษาธิบายหาย
(น.ฐ. 4)
- ... ลุกทับทิม ๑ บทด้วยน้ำหาหาย๓|๕
(ส.ค. 1)
- ... รำหัดแซ่น้ำกึนหาย ๓๓
(น.ฐ. 3)
- ... เอารากมะกอกฝนให้กึนหาย ๕-
(ส.พ. 1)
- ... ٱ็นคอยนำทรวา เขากึนทังทึลมหาย
(ส.พ. 2)

หายมามากแล้ว

- ... ตากแคชไวบกินหายมามากแล (น.ร. 4)
- ... คองควยนำตารส้มกินหายมามากแล้ว (น.ร. 4)
- ... จุดคว้นเช้า ๘ ส้มจิ้งจางเห็ดห้วยมามากแล้ว ๑๐๖ (ส.พ. 1)
- ... เสกคอยคาถาทอนโยค ๓ มือนี่กินหายมามากแล้ว ๑๕๖ (ส.พ. 1)
- ... หลามควยไม้สีสุกให้กินแทรกคิงูเหลอฮิมน้อย ๑ ให้กินหายมามากแล้ว (ส.ค. 1)

ไค้เชื้อ, ไค้ชื่อมาแล้ว

- ... แก้วคีคีวงกไค้กินหายแลไค้ชื่อมามากแล้ว ฯ (ส.ค. 1)
- ... จุดหละหายเราไค้ชื่อมามากแล้ว ฯ (ส.ค. 1)
- ... จิ้งกั้มกลวยแลอผาครองแต่ไสย ให้กินคืนักแลไค้ชื่อมามากแล (ส.พ. 2)
- ... กินแกในมะกริดแลเสือกในมะลูกแลไค้ชื่อมากแล้ว (น.ร. 3)
- ... กินแกรากแกล้งลูกคีนหัวดำไปยกินเห็ดไค้ชื่อแล (ส.พ. 2)
- ... กินแกสานีบาดเห็ดองออกลูกไม้นั้นมันตายไปยกินเห็ดไค้ชื่อมาแล (ส.พ. 2)

ทำไ้มาแล้ว และอื่น ๆ

- ... ก็นแกกลอนคีนักแล คำรานีหามีไ้โดยแล (ส.ค. 2)
- ... บททำแห่งทาลีนทคทายแล บำคไ้ไ้แล้ว *eu* (น.ฐ. 5)
- ... เปนลักคีนักสิทคีนัก แก่สันนิบาทก็ไ้เราไ้ไ้มามากแล *eu eu*
๑ ๓ ๕ ๒ ๓ ๔ (น.ฐ. 5)
- ... ก็นเถษไ้ไ้ทำมากแล้ว (น.ฐ. 4)
- ... ลดาายนำชุ่มซามเปยีกนออกคีนักแลเราทำแล้ว (ส.ค. 2)
- ... เอาไม้ค้ปากตรอกยานีไ้คแกมามากแล้ว ๆ (ส.พ. 1)
- ... ถ้างนำมะรุมแก่พิษทรางไซ้ไ้ค้พัน ๑ จะพรรพาคูมิไ้ *๒*
๒ (ส.ค. 1)
- ... เบนยาจีนไ้ค้ทำกินทายแลแล *๑* (น.ฐ. 1)

นอกจากนั้นยาบางขนานยังบอกให้ทราบด้วยว่าหากไ้ยาขนานนั้น ๆ รักษาแล้วไม่หาย ผู้ป่วยจะต้องตายแน่นอน เพราะยาขนานนั้นเป็นยาที่มีคุณภาพสูง มีประสิทธิภาพดี หากยาขนานนั้นรักษาไม่หาย ก็ไม่มียาขนานใดจะรักษาให้หายไ้แล้ว ดังที่บอกไว้ท้ายยาบางขนานดังนี้

- ... บัดลดาายนำกั้ไสยเหมือนกันกับคางหลัง ถามีฟังตายแล (น.ฐ. 1)
- ... คมกึ้นไม้ทายค้งตาย (น.ฐ. 4)

... " คม ๓ เอา ๑ กินแทรกชนทศกอน ถามีฟังตายแล ~~๑๑๑~~
(น.ร. 1)

... หากินนี้ญ มีฟังตายแล (น.ร. 1)

... มีหลายกินทามันคือจะฟังทามันรายมีฟังเลย (น.ร. 4)

... ถาไม่ฟังย่าแกเลย เป็นกำของผู้มันแล (น.ร. 1)

การลงท้ายยาแต่ละขนานในลักษณะที่บอกว่าเป็นยาคี รักษาได้ผลคี่นี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ป่วยหรือญาติหรือผู้ขายให้เชื่อมั่นในสรรพคุณยาว่าเป็นยาคี และรักษาได้ผลคือจริง กอให้ผู้ป่วยมีกำลังใจดีขึ้น

3.2 การลงท้ายยาแต่ละขนานด้วยลักษณะต่าง ๆ ของยาตามที่ขึ้นต้นไว้ กล่าวคือ

ลงท้ายด้วยชื่อยา

... ยานี้ชื่อไฟปะไลกันแล ๗ (น.ร. 1)

... ถ่าจะโลมลายเทราเข้าชื่ออับจคงคาแล ๗๕ (ส.ค. 1)

... กินเคามีโคย เจมหัวสารฟางกายกวตีกินยานี้หายสิ้นแล ยานี้ชื่อ
เพชชะนะรายแล (ส.ค. 2)

... แก่ภายในสาริบาท ๗/จำพวก ชื่อกำดังพระอาทิตย์แล ๑๑
(น.ร. 4)

- ... ยานี่ชื่อจ๊กนัร่ายแล (ส.พ. 2)
- ... กิ่นแกไขเพิวส'เลคแลดมชีเบงยกุนนรังสี (ส.พ. 1)
- ... กิ่นแกไขเพิวส'เลคแลดมชีปะโศลาทีคุณ ๑๐๕ (ส.พ. 1)
- ... กิ่นประจำห้องแกชากุ & แลยานี่ชื่อปะพันะชากุแล ๓๓๕
(ส.ค. 1)

ลงท้ายด้วยสรรพคุณยา เพื่อเน้นให้ผู้ช้ยามั่นใจว่าเป็นยาที่มีสรรพคุณอย่างไร
ใช้รักษาอาการไข้ใดแน่ เป็นการป้องกันการช้ยาผิดได้วิธีหนึ่ง เช่น

- ... กิ่นแกรอนแกหนาวแล ๓๓๓ (ส.พ. 1)
- ... กิ่นแกควรอนแกกระหายนำกระหันกิ่นเคามีโคยแล (ส.ค. 2)
- ... คำเป้นยาสักกิ่นเทาลูกมากสั่ง เปนยาทายแล (น.ร. 3)
- ... ลลายนำทราวเขากิ่น เปนยาลอมคั๊บ (น.ร. 3)
- ... รูเลอิคอันซัคแกมีมคฤกฏควยแล (น.ร. 2)
- ... เคกทองซิ่นทาหัวคือออกแล (ส.พ. 2)
- ... เป้นยากำเน็คคนเก็ควัน ๗ (น.ร. 1)
- ... ลายนำซิ่งแกอาเจยีน แกลือกผันควยชะเอยิมแทรกพุมเสนกิ่นยุคแล
(ส.ค. 2)

ลงท้ายด้วยวิธีช้ำยา วิธีประกอบยา รวมทั้งคติความเชื่อที่แทรกปนอยู่ด้วย เพื่อให้ผู้ช้ำยาได้เข้าใจถึงวิธีประกอบยา วิธีช้ำยา จะได้ปฏิบัติได้ถูกต้อง ดังตัวอย่าง

... บัดควยเลาทาประทับไวยแล (ส.ค. 2)

... บัดท่าแหงไวยกวาคก'เลากว'โคย นำมะนาวก'เกลี้ยว'กว'โคยแล (ส.ค. 2)

... คำเปนย้งนัคแล ฯลฯ (น.ร. 2)

... เมื่อจะเอายามอดย้งเข้าเปลือก ๗ วัน ประสิฏฐิแล (น.ร. 4)

... บัพ'ห้อมผาหนึ่งใหญ่'กิน'ก้อโค ทาทอง'ก้อโคแล (น.ร. 3)

... หุงคิง'แต่น้ำมัน'เจบที่'ใน'ทา'ที่'นั้น (ส.พ. 1)

... อยาเผา *em* (น.ร. 1)

... เมื่อจะหุงไปสี่สำหรับ ๑ แ่ง'หอม'น้ำมัน'หอม'ทุบ'เทียน'บุ'ซา'เขา'ตอก'คอก'โก
ไม'ย'บุ'พ' หง'ใน'ย'พ'พ'อุ'โบ'ส'ถู (น.ร. 1)

การลงท้ายด้วยลักษณะต่างๆ ของยาแต่ละขนานโดยลงท้ายด้วยชื่อยา สรรพคุณยา และวิธีช้ำยา วิธีประกอบยานี้จะช่วยให้ผู้ช้ำยาช้ำยาได้ถูกต้อง ไม่ผิดพลาด ทั้งยังสามารถประกอบยาช้ำยาตามที่ตำรายากำหนดไว้ด้วย ซึ่งจะช่วยให้ได้ยา ที่มีคุณภาพ และรักษาได้ถูกต้องตรงกับอาการของโรค และมีผลให้โรคของผู้ป่วยหาย เร็วยิ่งขึ้นด้วย

ลักษณะการเขียนคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย

จากการศึกษาคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทยนั้นปรากฏว่า การบันทึก หรือเขียนคำราชาแผนโบราณที่ศึกษาจะมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวตามแบบหนังสือไทยโบราณ คือไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนในการเขียน ไม่ว่าจะเป็นพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ คำ ๆ เดียวกันเขียนในที่ต่างกัน แม้จะอ่านเหมือนกันก็ยังเขียนต่างกัน ดังตัวอย่าง

อนึ่งฤๅษีรควง^กก็มี ๔ ประการคฤๅหาคดินกำเร็ปไหญ่เปนฤๅษีคระควง
เลออิค^ค | นึ่ง เทโฆหาคคเพ็ลงกำเร็ปไหญ่เปนฤๅษีคระควงเลออิค^คนึ่ง อาไปหาคคนำ
ลม^ค | กำเร็ปคลาไหญ่เปนฤๅษีคระควงนำนึ่ง วาโยหาคคลมกำเร็ป กลาไหญ่เปนฤๅษีคระควงลมแล

(น.ร. 3)

จากตัวอย่างนี้ คำว่า "ฤๅษีคระควง" จะเขียนแตกต่างกันดังนี้ "ฤๅษีรควง" "ฤๅษีคระควง" "ฤๅษีควง" คำ "กำเร็ป" จะเขียนแตกต่างกันเป็น "กำเร็ป" "กำเร็บ" และคำ "เลออิค" จะเขียนแตกต่างกันเป็น "เลออิค" และ "เลออิค"

๑อยาริศคระควงลมหารไหเอาบอระเพค ๑ เซาเหนียวคำ ๑ แงเลา ๕ |
คองวายคีน ๑ กัน ๑ แลวทงกำกลนเอานำแลวเอาเหยนหง ๕ หือนาชรีวแชวไ
ไนยากลนกินทุกวนเทค (น.ร. 1)

คำ "ยา" ในตัวอย่างนี้จะเขียนแตกต่างกันเป็น "อยา" และ "ยา"
 ส่วนคำ "ไว" จะเขียนแตกต่างกันเป็น "ไว" และ "ไวย"

อย่าลืมกินแกไขยสันนิบาตโดยเมื่อกำเรียวไทยคลั่งเคลิ้มไมยโดยสัมพันธ์
 ทั่นไทยเอากวีศนา ๑ จนถึง ๒ ... (ส.ก. 2)

คำ "ไข" ในตัวอย่างนี้จะเขียนแตกต่างกันเป็น "ไขย" และ "ไคย"
 ส่วนคำ "ให้" จะเขียนแตกต่างกันเป็น "ไหย" และ "ไหย"

ยาแกมิชไขยมะกา๑ หัวหอม๑ ท้ม๓ เอ้า๑ กินแกมิชแล

(น.ฐ. 4)

สำหรับคำ "มิช" ในตัวอย่างนี้จะเขียนแตกต่างกันเป็น "มิช" และ "มิษ"
 คำบางคำเป็นคนละคำกัน แต่ก็เขียนเหมือนกัน แม้ในยาวนานเดียวกัน
 หรืออยู่ใกล้กัน ดังตัวอย่าง

หาจแกไขยมิชโดยยานี้ไปยยาไปยเสีย

(ส.พ. 2)

จากตัวอย่างนี้ "ยา" คำแรก คือคำว่า "ยา" ตามรูปเขียน ส่วน "ยา"
 คำหลังคือคำว่า "อย่า"

๑.๑. ฉาเหเนาไขเก็ทแต่บิตะสะมุธาโคยเทแฉวก็ยาใหนักันยาธรมีรคเปรี๊ย
 แฉ ยาคองกินของส้มคอง ผักคอง เนื้อส้มคองเปนต้น ... (น.ฐ. 3)

... ทั่มกินแทรกก็เกลียวาคำ ทามี่ไหลงยาไสยาคำแลก็เกลียวิ่งลัย
 ไหลงเสียมังมันจโคทัยพิคักจห้ายคอก ทามันไมโคทัยพิคเสียมังรักสาวางยามัน
 ไมโครจพินเลย (ส.พ. 2)

จากตัวอย่างนี้จะตรงกันข้ามกับตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว กล่าวคือ คำว่า
 "ยา" คำแรกนั้นคือคำว่า "อย่า" ส่วน "ยา" คำหลังคือคำว่า "ยา"

อีกตัวอย่างหนึ่ง

... มันยัง เกิดขึ้นตามต้นลำมันไห่ ดังแขงกั่มเงยมีโคไ้ไพปากเมนยางชิมันไห่
คอเลิ่งเลบตีนเลิ่งเลมมือเลิ่งไห่ยทองขึ้นไห่นำเลิ่งริมสี่ปากเปนยางมันไห่ปาก
แหงไห่กอแหง ... (ส.ค. 2)

ส่วนตัวอย่างนี้ คำว่า "ยาง" คำแรก คือคำว่า "อย่าง" ส่วนคำว่า
"ยาง" คำหลังคือคำว่า "ยาง" ตรงตามรูปเขียนนั่นเอง

จากตัวอย่างข้างที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่านอกจากอักขรวิธีที่ไม่แน่นอนในการ
เขียนหนังสือแล้ว ยังมีการใช้เครื่องหมายต่าง ๆ ประกอบในการเขียนหนังสือด้วย

ด้วยเหตุนี้ผู้ที่อ่านตำราจะได้และเข้าใจความหมายก็ต้องพยายามสรรหาคำ
คำเพื่อให้อ่านได้ถูกต้องโดยอาศัยคำหรือข้อความที่แวดล้อม ลักษณะการเขียนตำรายา
แผนโบราณจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษา ซึ่งการศึกษาลักษณะการเขียนตำรายาในบทนี้
จะศึกษาตามหัวข้อดังนี้

1. อักขรวิธี
2. เครื่องหมายที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย
รายละเอียดเกี่ยวกับหัวข้อดังกล่าวข้างต้นจะกล่าวถึงต่อไป

1. อักขรวิธี

อักขรวิธี คือ "ตำราที่ว่าด้วยตัวหนังสือและระเบียบการอ่านและเขียน
หนังสือ"¹ ในที่นี้ผู้ศึกษาจะหมายถึงวิธีการเขียนตัวหนังสือ

อักขรวิธีที่ใช้เขียนบันทึกตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยนี้ แม้จะไม่มีหลักเกณฑ์
ที่แน่นอนดังกล่าวมาแล้ว แต่ก็สามารถสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

¹ กำนัน ทองหล่อ หลักภาษาไทย หน้า 17

1.1 การไ้พยัญชนะ

1.1.1 พยัญชนะที่ไ้แตกต่างจากปัจจุบัน มีดังนี้

1.1.1.1 คำว่า "พระ" บางครั้งนิยมเขียน

เป็น พหฺ, พระ เช่น

พระบาท, พระบาท	-	พระบาลี	พระ บัม	-	พระบรม
พระจันทร์, พระจันทร์	-	พระจันทร์	พระ นราย	-	พระนารายณ์
พระโขนง	-	พระโขนง	พระ โสฬ	-	พระโสฬ
พระเจ้าห้าพระองค์	-	พระเจ้าห้าพระองค์	พหฺ เราะ	-	พระเราะ

นอกจากนั้น พหฺ ยังไ้แทน พร ที่ออกเสียงควบกล้ำกัน และเมื่อนำ พหฺ นี้ไปไ้
ประสมกับสระก็ออกเสียงตามสระนั้น ๆ ไ้ เช่น

พหฺ, พหฺก, พหฺก	-	พริก
ราชะพหฺก, ราชะพหฺก	-	ราชพฤษ
พหฺมี	-	พรม

ในบางครั้งก็อาจไ้ พหฺ แทนพยัญชนะ พ เพียงพยัญชนะเดียวเท่านั้น
แต่ลักษณะนี้มีปรากฏน้อยมาก

พหฺเสน	-	พิมเสน
ประพหฺรม, ประพหฺรม	-	ประพรม

1.1.1.2 คำว่า "พระยา" "พญา" "พญา" ในบางครั้ง

นิยมเขียนเป็น พหฺ, พหฺ เช่น

ทาวพหฺ, ทาวพหฺ	-	ท้าวพระยา
พหฺบาน, พหฺบาร, พหฺบาร	-	พญาบาล
พหฺธิ	-	พญาธิ
พหฺมือเล็ก, พหฺมือเล็ก	-	พญามือเหล็ก

พฺย ยา	- พญายา
พฺยรากคำ	- พญารากคำ
พฺยรากเขา	- พญารากขาว
ชั้นทองพฺย บาย	- ชั้นทองพยามาท

1.1.1.3 พยัญชนะ ๑ เมื่อประสมกับสระอา บางครั้ง

นิยมเขียนเป็น พฺ เชน

ปฺพ, บฺพ	- บฺชา
ปฺพ, ปฺพ	- ปฺชา
กฺนพ, กฺนพ	- กฺนฺชา
พฺลฺ	- ชาพฺลฺ
จิงพฺลฺ	- จิงชาลฺ
พฺเปง	- ชำเป้น

และเมื่อต้องประสมกับสระ ทั่วสะกด และวรรณยุกต์ใด ๆ ก็สามารถนำมาประสมกันได้และออกเสียงตามค่านั้น ๆ เชน

พฺม	- ชาม
พฺง	- ชำง (เช่น ทรายพฺง, งาพฺง, วาน หางพฺง)
กฺพฺ, กพฺ	- กระจาย
พฺ, เพฺยน	- เข้าเียน
กพฺ	- กระจาย
พฺค	- ชาค (เช่น พคหฺวระคฺน, พคฺวณฺส, พคกอน)

และในบางครั้ง ๗ จะใช้แทนพยัญชนะ ๗, พยัญชนะ ๗ และ ๗ ด้วย แต่ลักษณะเช่นนี้มีปรากฏน้อยมากเพียงคำละครั้งเดียวเท่านั้น

แพ	-	แพ
บ่ารุงห้	-	บ่ารุงหาคู
ทาวพย	-	เทาซาย
เพ้าเคา	-	ชาวขาว

นอกจากนั้นยังใช้ ๗ เป็นตัวสะกดในคำที่สะกดด้วยมาตราแมกถ ดังเช่น

มะกรู๗	-	มะกรูก
บระเพ๗	-	บระเพ็ค
ผักครา๗	-	ผักคราค
กั้นชว๗	-	กั้นชวค
สลอ๗	-	สลอค
สเนย๗	-	สเนยค
สารนี๗๗, สารี๗๗	-	สันนิ๗๗

1.1.1.4 พยัญชนะ ๗, ๗ ที่มีพยัญชนะ ก เป็นตัวสะกด

ในบางครั้งนิยมเขียนเป็น ๗ และสามารถนำมาประสมสระใด ๆ ได้และอ่านออกเสียงตามคำนั้น เช่น

เขา๗	เขา๗; ๗	-	ขาว๗; ๗, วัน๗
คัก๗	-	-	สัก๗
ไม๗, ไม๗	-	-	ไม๗
เศ๗	-	-	เศ๗
คัก๗	-	-	สัก๗
ไบ๗	-	-	ไบ๗

1.1.1.5 คำว่า "ยา" "หญ่า" ในบางครั้งนิยมเขียน

เป็นหญ่า เช่น

หญ่าบิค, หญ่าบิค	-	ยาบิค
รากลหญ่าบาง	-	รากลหญ่าบาง
หญ่าแหรก	-	หญ่าแหรก
หญ่าเขาเขน	-	ยาเขาเขน

นอกจากนี้ยังใช้ แทนพยัญชนะอื่น ๆ อีก ดังตัวอย่าง

พิหญ่าน	-	พิการ
พิณหญ่าน	-	พินณานะ
สุรินหญ่าน	-	สุรินทรชาตุ
สิหญ่าริยะ	-	สิทธิการิยะ

1.1.1.6 ใช้ "หญ่า" แทนพยัญชนะอื่น ๆ ดังนี้

วิหญ่าณะขันทกละ	-	วิญญาณขันธ
สิหญ่าณะขันทกละ	-	สิญญาณขันธ
สิหญ่าริยะ	-	สิทธิการิยะ
พิศะหญ่าร	-	พิศคาร
วิหญ่าะทวง	-	วิคสิทวง
ปิหญ่าษน่า	-	ปริศนา

นอกจากนี้ยังใช้ "หญ่า" เป็นพยัญชนะสะกดในมาตราแม่กด เช่น

บัจฉวี, บัจฉวี	-	ปลวี	พจฺจฺโบสฺจ	-	พระอุโบสถ
พิศนาหญ่า	-	พินนาศน	อฺจ	-	อรรถ
ปรากฺจ	-	ปรากฺจ	เกิจ	-	เกิด

มือระกัญ	-	มรกต	ระกัญ	-	กรกฎ
โกฏ	-	โกธ.โกฐ	เพ็ญ	-	เด็ก
โทฏ	-	โทย	วีเสฏ	-	วิเศษ
โกฏสอ	-	โกฐสอ			

1.1.1.7 พยัญชนะ ค ในคำรាយาแผนโบราณจากสมุคไทยบางครั้ง
จะใช้เป็นพยัญชนะสะกคแม่กคด้วย เช่น

รำหัด	-	รำหัด	สุรามัต	-	สุรามตค
พาคชโชน	-	พาคโฉน	พิศนาศ	-	พิษนาศน
พิศ	-	พิษ	สายฟ้าฟาศ	-	สายฟ้าฟาค
ทรวงสมุค	-	ทรวงสมุทร	สวาศ	-	สวาท
เคล็ดค	-	เคล็ดค			

1.1.2 การใช้พยัญชนะต้นในคำรាយาแผนโบราณจากสมุคไทย

1.1.2.1 การใช้พยัญชนะต้น ข,ช,ค,ต,ฆ

คอง ค ยาม,ชอง ค ยาม	-	ฆ้องสามย่าน
พีกาน	-	พิฆาก
คอ	-	คอ
มะเคี้ยวคีน	-	มะเขี้ยวคีน
ฆา, คา,ชา	-	คา,ชา,คา (หน้าคา)
ตะคาบ	-	ตะชาบ
ซักเคา	-	คักเค้า
มะขาม	-	มะขาม
ชูช,ชูช	-	กู่ช
คมีนออย,ชมีนออย	-	ชมีนออย
ชิง	-	ชิง

1.1.2.2 การใช้พยัญชนะต้น ช, ฉ

ฉีก, ๑๑๑	-	ฉีกกระเฉด	ฉ. เอมเทศ	-	๑๑๑ เอมเทศ
๑๑๑	-	๑๑๑	๑๑๑	-	๑๑๑
๑๑๑, ๑๑๑	-	๑๑๑	๑๑๑	-	๑๑๑
๑๑๑	-	๑๑๑	๑๑๑	-	๑๑๑

1.1.2.3 การใช้พยัญชนะต้น ๑, ๑๑, ๑๑๑

๑๑๑๑๑๑	-	๑๑๑๑๑๑๑	๑๑๑๑๑๑๑	-	๑๑๑๑๑๑๑
๑๑๑๑๑๑, ๑๑๑๑๑๑	-	๑๑๑๑๑๑	๑๑๑๑๑๑	-	๑๑๑๑๑๑
๑๑๑๑	-	๑๑๑๑	๑๑๑๑๑๑	-	๑๑๑๑๑๑
๑๑๑, ๑๑๑	-	๑๑๑๑	๑๑๑, ๑๑๑	-	๑๑๑

1.1.2.4 การใช้พยัญชนะต้น ๑๑, ๑๑๑

๑๑๑๑	-	๑๑๑๑	๑๑๑๑	-	๑๑๑๑
๑๑๑๑	-	๑๑๑๑	๑๑๑๑	-	๑๑๑๑
๑๑๑, ๑๑๑	-	๑๑๑๑	๑๑๑๑	-	๑๑๑๑

1.1.2.5 การใช้พยัญชนะต้น ๑๑, ๑๑๑, ๑๑๑๑

๑๑๑๑	-	๑๑๑๑	๑๑๑๑, ๑๑๑๑, ๑๑๑๑	-	๑๑๑๑
๑๑๑๑	-	๑๑๑๑	๑๑๑๑	-	๑๑๑๑
๑๑๑๑	-	๑๑๑๑	๑๑๑๑	-	๑๑๑๑
๑๑๑๑๑๑	-	๑๑๑๑๑๑	๑๑๑๑๑๑๑	-	๑๑๑๑๑๑๑

1.1.2.6 การใช้พยัญชนะต้น บ, ป

บันลิ่ง	-	บัลลิ่ง	การะปุ่น	-	การบูร
บัน	-	บัน	เปงยะกานี	-	เบญจกานี
ปุ่นนาก	-	บุ่นนาก	นังก'เปน	-	หนังก'ระเบน
ปุ่น	-	บู่ญ	ไปสี	-	บายศรี

1.1.2.7 การใช้พยัญชนะต้น ผ, พ, ภ

ผอก	-	พอก	ภา	-	ผ่า
นำฟิ่ง, นำกึ่ง	-	นำฝิ่ง	ภ้อ	-	พอ
ฟิวมกรุก	-	ผิวมกรุก	ภัก, พัก	-	ผัก
ภาคแผลล	-	ภาคแผลล	จำผวก, จำภวก	-	จำพวก

1.1.2.8 การใช้พยัญชนะต้น ผ, พ

ฟีน	-	ผีน	ไบยรักผา	-	ไบยรักฟ้า
ฟาย	-	ผ่าย	พิน	-	ผน
ฟาด	-	ผาด	แพกหอม	-	ผกหอม

และบางครั้งก็ใช้พยัญชนะ ผ, พ แทนพยัญชนะ ผ,ผ

ผายแดง	-	ผ่ายแดง	ผักเคา	-	ผักข้าว, ผักข้าว
รอกไฟปา	-	รอกไฟป่า	คอกคำผอย	-	คอกคำผอย
ผัง	-	ผัง	ผน	-	ผน

1.1.2.9 การใช้พยัญชนะต้น ร, ล

ร่าเจียก	-	ล่าเจียก	บาริ่งกา	-	หญ่าลั้งกา
เกรอื่น	-	เกลื่อน	คลิ่ง	-	คลิ่ง
ครอก	-	คลอก	ลากสาค	-	รากสาค
ทรวงอก	-	ทรวงอก			

จากตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการใช้พยัญชนะต้นเหล่านี้จะต่างจากปัจจุบันที่ไขปะปนกันได้ ทำให้เสียงของคำเหล่านี้แตกต่างกัน

1.1.3. คำบางคำเขียนตามเสียงพูดของคนโบราณ ทำให้พยัญชนะและสระที่ไขแตกต่างกันไป เช่น

พระพุทธเจ้า	-	พระพุทธเจ้า			
อายุวันชนะ, อายุวันชน	-	อายุวันชนะ			
อังกานพพอินสวน	-	โองการพระอิสวร			
คาวบค	-	คาวบค	คี่สาค, คี่สาค	-	ปีศาจ
นีการ	-	นิพพาน	กัรรุณา	-	กรรณา
บัคคีสันทิ	-	ปฏิบัติสนธิ	ตะมุก, ตมุก	-	จมุก
สีนลา	-	สีลา	ตะเซ	-	จระเซ

ใช้พยัญชนะ ก แทนพยัญชนะ ข ในภาษาปัจจุบัน เช่น

กุ่น, กุ่น	-	ขุ่น	กนาน	-	ขนาน
ทรางกโมย	-	ทรางขโมย	กย่า	-	ขย่า

กรุงกั[่]เมา - กรุง[่]เซมา กั[่]น่าน - ชน่าน

ใช้พยัญชนะ ก แทนพยัญชนะ ค ในภาษาปัจจุบัน เช่น

กะ[่]ลุม[่]พุก - ตะ[่]ลุม[่]พุก กั[่]บุญ - ตะ[่]บุญ
กี[่]ร[่]สิง[่]เท - คี[่]ร[่]น[่]สิง[่]เท

ใช้พยัญชนะ ค แทนพยัญชนะ ส ในภาษาปัจจุบัน เช่น

คะ[่]โลก - สะ[่]โลก รากคะ[่]แก - รากสะ[่]แก

พยัญชนะอื่นๆ เช่น

ทอ[่]ง[่]แม[่]ว - ชอ[่]ง[่]แม[่]ว ส[่]น[่]น - ถน[่]น
สอ[่]ม - ชอ[่]ม ม[่]ค[่]ร[่]ก, มะ[่]ค[่]ร[่]ก - มะ[่]ก[่]ร[่]ก
สั[่]ง[่]เก[่]ค - สั[่]ง[่]เก[่]ค

1.1.4 ผลไม้ที่นำหน้าด้วยคำว่า "มะ" บางครั้งเขียนเป็น "มาก - หมาก" แทน ซึ่งลักษณะเช่นนี้มีปรากฏในคำราชาแผ่นดินโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี เพียงฉบับเดียว

มาก[่]น้าว - มะ[่]นาว มาก[่]ค[่]ม[่]ป้อม - มะ[่]ช[่]ม[่]ป้อม
มาก[่]แวง[่]เค[่]ร[่]อ - มะ[่]แวง[่]เค[่]ร[่]อ มาก[่]ยั[่]ม - มะ[่]ย[่]ม
มาก[่]กอก[่]เฟ[่]ื่อ[่]ก - มะ[่]กอก[่]เฟ[่]ื่อ[่]ก มาก[่]เฟ[่]ื่อ[่]ง - มะ[่]เฟ[่]ื่อ[่]ง
มาก[่]ค[่]ู[่]ม - มะ[่]ค[่]ู[่]ม มาก[่]เค[่]ื่อ[่]ช[่]ม[่]พ[่]ร - มะ[่]เค[่]ื่อ[่]ช[่]ม[่]พ[่]ร

1.1.5 พยัญชนะ อ, ๖ ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย
 ทั้งที่เป็นพยัญชนะต้นและสระมักเขียนสลับสั่นกัน เช่น

เซนอัก	-	เซนจัก	นิ้วไมย	-	หน่อไม้
กรอกคนำ	-	กรวคนำ	บิวระเพศ	-	บอระเพ็ด
บัวหลอง	-	บั้งหลวง	ส้เมวภาค	-	เสมอภาค
พลอก	-	พลวก	มะเควี่	-	มะเคื่อ
ควกจัน	-	คอกจัน	ลูกยั่ว	-	ลูกยอ

1.1.6 การใช้พยัญชนะสะกดในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย

1.1.6.1 การใช้พยัญชนะสะกด แมกก

พะเน็ค	-	ณีก	สุนัก	-	สุนัช
ภาคหนึ่ง	-	ภาคหนึ่ง	ส้เมวภาค	-	เสมอภาค

1.1.6.2 การใช้พยัญชนะสะกด แมกค

เสียม, เสียบ	-	เสีบค	บึช, บัช	-	บค
พักกาจ, พักกาท	-	ฉักกาค	ตะโนม	-	โตนค
สมุดไทย	-	สมุดไทย	ยานัก	-	ยานักฎ
ประเทศ	-	ประเทศ	โสลัก	-	โสฬส
โลหิต	-	โลหิต	สัดตะบังกัก	-	สัดคบงกช
ปรากฏ์	-	ปรากฏ	พิคาษ	-	พิฆาค

1.1.6.3 การใช้พยัญชนะสะกด แมกน

พูนัมล	-	พูนมนต์	สายสิ้น	-	สายสิญจน์
ชีเรื่อร	-	ชีเรื่อน	ไพรยพณี	-	ไพรพล

วินยา	-	วิญญาณ	เทววัน	-	เถาว์ลย
มานคา	-	มารคา	มันทน	-	มณฑล
सानนุ	-	สารนุ	จักกระวาน	-	จักรวาล
หือรคาร	-	หรรคาถ	อังชัน	-	อัญชัน

1.1.6.4 การใช้พยัญชนะสะกด แม่กบ

พฤกสั	-	พฤกษก	ทิมพะมังคน	-	ทิมพมมงคล
อันคั	-	อันคั	ทูป	-	ทูป
สังเขป	-	สังเขป			

จากตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การใช้พยัญชนะสะกดนั้นนิยมมิใช่ตรงตาม
มาตรา แต่บางคำก็ใช้พยัญชนะสะกดไม่ตรงตามมาตรา และแตกต่างจากที่เขียนใน
ปัจจุบันอีกด้วย

นอกจากนั้น พยัญชนะสะกดในมาตราเดียวกัน อาจใช้พยัญชนะต่างกัน เช่น

กรีกุณา	กัษรณา	กรีกุสะนา	กัษรสะนา	-	กฤษณา
เกสอณ	เกษรร	เกษร		-	เกสร
ฤคเษีรวง	ฤคเษรวง	รูกีสีรวง		-	ริคสีรวง
มุกตะกั	มุกะกรั	มุกคักรั		-	มุกกั
ลักณะ	ลักณะ			-	ลักณะ

1.1.7 การใช้พยัญชนะการันต์ มีลักษณะแตกต่างจากการใช้
พยัญชนะการันต์ในปัจจุบัน กล่าวคือจะใช้พยัญชนะการันต์ในคำที่ปัจจุบันไม่ใช่ หรือใช้
ใช้พยัญชนะการันต์ต่างไปจากคำในภาษาปัจจุบัน เช่น

โลหิตร์	-	โลहित	โกฏี	-	โกฐ
---------	---	-------	------	---	-----

อายุศัพท์	-	อายุ	โกย	-	ไพ, กัย
อาจารย์	-	อาจารย์	หัวใจ	-	หัวใจ

การใช้พยัญชนะการันต์นี้มีปรากฏเพียงเล็กน้อย เพราะส่วนใหญ่ไม่ใช้
พยัญชนะการันต์

1.2 การใส่สระ

1.2.1 คำที่ต้องประวิสรรชนีย์ บางครั้งจะเขียนไม่มีรูปสระ เช่น

ลลาลัก	-	ลลาละลัก	พื่อคพ้อม	-	พะอื่อคพะอม
สี่ส	-	สี่ระ	กคอม, กคอม	-	กระคอม
มนาว, มนาว	-	มนาว	ปคัม	-	ประคบ

1.2.2 คำที่ออกเสียงอะกึ่งพยางค์ในภาษาปัจจุบัน บางครั้ง
จะเขียนประวิสรรชนีย์ เช่น

พะหว้า	-	ฉวา	ภาวะลท	-	ภาวนา
สาระพัก	-	สารพัก	ทะวาน	-	ทวาร
การะบุณ	-	การบุร	มะหาหึ่ง	-	มหาหิงก์
พะนึค, พะนึค	-	ณึค	สะลอค	-	สลอค

1.2.3 ใส่สระอึ แทนสระอึ ในภาษาปัจจุบัน เช่น

โบสหมิ	-	โบสมี	วานกิมแรค	-	วานกิมแรค
คิเสก	-	ซีเหล็ก	กลิม	-	กลีบ
คิปลิ, คิปลี	-	คิปลี			

1.2.4 ไช้สระอี แทนสระอิในภาษาปัจจุบัน เช่น

มหาหิง	-	มหาหิงค์	สิ้น	-	สิ้น
โหลئك	-	โหลئك	ตะกริว	-	ตะกริว
สายสิ้น	-	สายสัจจน	สลัด	-	สลัด
พีกาน	-	พีการ	พีดังกสา	-	พีดังกสา

1.2.5 ไช้สระอี แทนสระอิ ในภาษาปัจจุบัน เช่น

ลำลิ่ง	-	ลำลิ่งค์	คองคิ่ง	-	คองคิ่ง
พะน็อค	-	พน็อค	พันรคิก	-	พรรคิก
สะอ็อก	-	สะอ็อก	ภากคนึ่ง	-	ภากนึ่ง
คำลิ่ง	-	คำลิ่ง	นำพิ่ง, นำนึ่ง	-	นำนึ่ง

บางครั้งก็ไช้สระอ้อแทนสระอิ เช่น

นำข้ม	-	นำข้ม	พลบพ็ล่ง	-	พลบพ็ล่ง
มะอ็อก	-	มะอ็อก	นำกึ่ง, นำนึ่ง	-	นำนึ่ง
มึน	-	มึน	หึ่ง	-	หึ่ง
พันรคิก	-	พรรคิก			

1.2.6 สระอ้อ บางครั้งไม่มี อ เคียง เช่น

กทั	-	กระทื่อ	สัค	-	สะก้อ
มึ	-	มื่อ	ช็	-	ช้อ

1.2.7 ใช้สระอุ แทนสระอู ในภาษาปัจจุบัน เช่น

สะอูง	-	สะอุง	บูนนาก	-	บูนนาก
ฟีกูน	-	ฟีกุล	สุรา	-	สุรา
ทูนทูนราย	-	ทูนทูนราย	อูตะพีค	-	อูคพีค
อายุ	-	อายุ	คลูก	-	คลูก
เขากูย	-	เขากุย	มะรุม	-	มะรุม

1.2.8 คำที่ประสมสระอะมีตัวสะกด ซึ่งปัจจุบันเวลาเขียนจะใช้
ไม้โทคู่แทน แต่อักษรวิธีในคำราชาแมนโบราณจากสมุดไทยที่ศึกษานี้จะไม่นิยมใช้ไม้โทคู่ เช่น

สำเร็จเสดแลว	-	สำเร็จเสร็จแล้ว	เขม, เขม	-	เข้ม
โคเปค	-	ไซ่เบ็ค	เทค	-	เท็ค
เลบมีวนาง	-	เลบมีอนาง	เนบ	-	เหน็บ
บั่วระเพค	-	บอระเพ็ค	กเมง	-	กระเม็ง

1.2.9 สระเออ นิยมใช้รูป เ็ เป็น แทนรูป เอ ในภาษาปัจจุบัน เช่น

บั้งเก็ท, บั้งเก็ค	-	บั้งเก็ด	เส็ม	-	เสริม
กำเร็บ	-	กำเร็บ	เค็ม	-	เคิม
คดั่งเค็ลสิม	-	คดั่งเคิลสิม	เร็ง	-	เริง
เง็น	-	เง็น	เพ็ลสิง	-	เพลิง

1.2.10 สระเอือ นิยมใช้รูป เอ็, เออิ แทนรูป เอือ ในภาษาปัจจุบัน เช่น

เด็ค	-	เด็ค	มะเพ็อึง	-	มะเพือง
เร็น	-	เร็น	เก็ลัว	-	เก็ลือ

ก่เบื่อง	-	กระเบื่อง	เรื่อร้าง	-	เรื่อร้าง
เทือน, เตือน	-	เตือน	เมื่อน	-	เหมือน

1.2.11 คำที่ประสมสระไอ และไอ มักใช้ปะปนกัน และบางครั้งก็นิยมมี ย ตาม เช่น

พายไย, ฉายไย	-	ภายใน	ไพรยพณี	-	ไพรพล
หัวไย, หัวไย	-	หัวใจ	มะไย, มะไฟ	-	มะไฟ
ไสย, ไสย	-	ใส, ใส, ใส	คาไมโก	-	คาไมไย
ไย, ไย	-	ใน	ส้มอไย	-	ส้มอไย
ไค, ไช้, ไชย	-	ไช้			

คำที่ตองประสมสระไอนี้ บางครั้งก็ใช้ไม้คั่นหรือไม้หันอากาศ และมี ย ตามแทนสระไอ แต่ลักษณะเช่นนี้มีปรากฏน้อยมาก เช่น

ยาทรีย	-	หญ้าไซ	พริกหัย	-	พริกไทย
กตังมัย	-	กระตังใบ	มะเรงรีย	-	มะเรงไร

1.2.12 การวางรูปสระ และวรรณยุกต์ บางครั้งก็วางคลาดเคลื่อนไปจากปัจจุบัน เช่น

ลฎกอน	-	ลฎกลอน	กเหยมี	-	กระเทียม
รากกณู	-	รากกูน	เพลิง	-	เพลิง
ฟ้ง	-	ฟ้ง	มือน้อย	-	หมอน้อย
กรงูชเม้า	-	กรงูชเมา	รากคลา	-	รากคล้า

1.2.13 คำบางคำก็มีไม้คั่นหรือไม้หันอากาศด้วย ทั้งที่ไม่จำเป็นต้องใช่ เช่น

ท้าวบ้ายมอม	-	ท้าวบายม่อม	ทังหล้าย	-	ทังหลาย
ตุ๊กฝักซี่	-	ตุ๊กฝักซี่	ทราง	-	ทราง
โหล้ย	-	โหล้ย	ปุ่นซ้าว	-	ปุ่นซ้าว
ค้อหอย	-	ค้อหอย	เส้น	-	เส้น

1.3 การใช้วรรณยุกต์

รูปวรรณยุกต์ที่ใช้ในคำราชาชนวนโบราณที่ศึกษานั้นมีไม่ครบทุกรูปวรรณยุกต์ กล่าวคือส่วนใหญ่จะไม่ค่อยใช้รูปวรรณยุกต์ วรรณยุกต์ที่ใช้มากคือรูปวรรณยุกต์เอกและโท รูปวรรณยุกต์ตรีไม่ปรากฏว่ามีใช้ ส่วนรูปวรรณยุกต์จัตวานั้นมีปรากฏอยู่เพียง 3-4 ครั้งเท่านั้น

ลักษณะการใช้รูปวรรณยุกต์ที่ปรากฏ พอจะสรุปได้ดังนี้

1.3.1 ไม่ใช้รูปวรรณยุกต์ในคำที่ใช้รูปวรรณยุกต์ ซึ่งเป็นลักษณะส่วนใหญ่ของคำราชาชนวนโบราณจากสมุดไทยที่ศึกษา เช่น

น้ำเตา	-	น้ำเต้า	คลังเคลิ้ม	-	คลังเคลิ้ม
โคงโขง	-	โคงโคง	ซ่มปอย, ส่มปอย	-	ส่มปอย
ซุ่มก่ตาย	-	ซุ่มกระต่าย	ตะไคร	-	ตะไคร
ยาปลอง	-	หญ้าปลอง	เลา, เหลา	-	เหล้า

1.3.2 ใช้รูปวรรณยุกต์กำกับแต่เสียงไม่ตรงกับรูปวรรณยุกต์

เช่น

รากพุ่มป่า	-	รากพุ่มเรียงป่า	ว่านร้อนทอง	-	ว่านร้อนทอง
ป่า	-	หญ้า	เปลือกกว่า	-	เปลือกหว่า
สมอรองแรง	-	สมอรองแรง	งูเห่า	-	งูเห่า
ลูกเรือ	-	ลูกเรือ	หึ่งทอน	-	หึ่งถอน

1.3.2 ใช้อุปสรรคยুক্তเท่ากับในคำที่ปัจจุบันไม่ใช้อุปสรรคยুক্ত เช่น

ไพลย์, ไพลัย	-	ไพล	พักคราค	-	ฉักคราค
เขากวาง	-	เขากวาง	พุงคอ	-	พุงคอ
อังกาบ	-	อังกาบ	หวาน	-	หวาน

1.3.4 คำที่ใช้อุปสรรคยুক্তจัตวาเท่ากับในคำราชาแผนโบราณจาก
สมุดไทย ปัจจุบันจะใช้พยัญชนะ ห นำ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ปรากฏเพียง 2 คำ เท่านั้น คือ

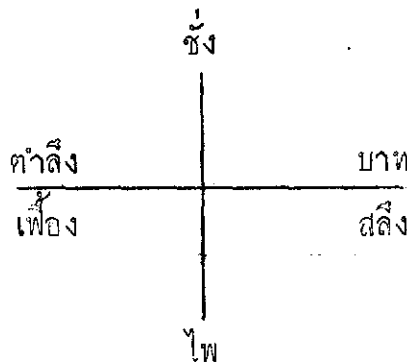
ยอกว้าย	-	ยอกหวาย	รากพรมนาม	-	รากหนามพรม
---------	---	---------	-----------	---	------------

2. เครื่องหมายที่ปรากฏในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย

ในการเขียนหนังสือนั้น นอกจากจะมีการเว้นวรรคตอนและย่อหน้าแล้ว
ยังต้องใช้เครื่องหมายต่างๆ ประกอบคำ และข้อความต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้อ่านได้ถูกต้อง
และเข้าใจความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นความสะดวกของผู้เขียนอีกด้วย เครื่องหมาย
ที่ปรากฏในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ศึกษานั้น มีดังนี้

2.1 เครื่องหมายตีนกา หรือตีนคร

เครื่องหมายตีนกา หรือตีนครนี้ใช้เป็นเครื่องหมายบอกมาตราเงิน
ไทยในสมัยโบราณ เส้นคิ่งข้างบนเป็นหลักคิ่ง เส้นคิ่งข้างล่างเป็นหลักไฟ มุมบนซ้ายเป็น
หลักคำลิ่ง มุมบนขวาเป็นหลักบาท มุมล่างซ้ายเป็นหลักเือง มุมล่างขวาเป็นหลักฝลิ่ง
คิ่งมีโกลงกล่าวไว้ว่า

คำสั่งบนเฟืองอยู่	หนก้า หน้านา
บาทใล่บนสสิ่งตรา	ครุท่าย
โพล่างซ่งบนกา	บนอยู่ หนแล
ตีนครุตามครุย้าย	ยักใจเรื้อนเงิน ¹

เครื่องหมายตีนครุหรือตีนกานี้แพทย์แผนโบราณจะใช้เป็นมาตราซึ่งเครื่องยาที่จะนำมาประกอบเป็นยา หากต้องการเขียนน้ำหนักเท่าใดก็เติมตัวเลขลงไปตามตำแหน่งนั้น ๆ ตำแหน่งใดที่ไม่ใช้ก็ให้ปล่อยว่างไว้ เช่น

๓	๒
—	
	๑

คือ 3 คำสั่ง 2 บาท 1 สสิ่ง

การเขียนน้ำหนักมาตราซึ่งนี้ จะเขียนย่อแต่เพียงมุมใดมุมหนึ่งที่ต้องการก็ได้
เช่น

๒	=	2 คำสั่ง	๓	=	1 สสิ่ง 3 เฟือง
๑	=	1 บาท	๒	=	2 คำสั่ง 1 บาท
๓	=	3 สสิ่ง			
๔	=	4 เฟือง			

เครื่องหมายตีนกานหรือตีนครุนี้จึงมีประโยชน์ที่ทำให้เขียนได้สะดวกรวดเร็ว
ไม่ต้องเขียนคำว่า "สสิ่ง บาท คำสั่ง ฯลฯ" ทุกชื่อยา

แต่ก่อนนั้นการชั่งยาซื้อขายกันในตลาด นิยมใช้น้ำหนักตามตาชั่งจีนเนื่องจาก
ร้านขายเครื่องยาไทยส่วนมากเป็นของคนจีน ส่วนในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย
นั้นนิยมเขียนน้ำหนักเป็น บาท เพราะ น้ำหนักเป็นบาทนี้เทียบเป็นมาตราเมตริก
ได้ง่าย เมื่อถือหลักเกณฑ์แล้ว ก็เทียบส่วนของหลักอื่นต่อไป

ปัจจุบันได้มีพระราชบัญญัติให้ใช้มาตราเมตริกเป็นมาตราสากล
มาตราโบราณไทยเทียบมาตราเมตริกได้ดังนี้

1 ชั่ง	=	1,200	กรัม
1 ตำลึง	=	60	กรัม
1 บาท	=	15	กรัม
1 สลึง	=	3.750	กรัม
1 เฟื้อง	=	1.875	กรัม
1 ไพ	=	0.46875	กรัม

ตัวอย่างการใช้เครื่องหมายตีนกาหรือตีนครุในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย

... พริกไท ๑| กะเทียม ๑|๑ ชิงสค ๒| สละค ๒| ...
(น.ร. 2)

... ทารไทยเอายาเขาเขนเทศิก ๒|๒ เขาเขนไทยนิก ๒|๒ รากกุ่ม
สามล่อนิก ๒|๒ มพร้าวไผ่ไผ่บึงทั้งนำทั้งเยวี ๑ ทุบเหลก ๓ ตัว ถานไมทรากนิก
๑|๑ เถาคันทั้งเถาทั้งไผ่ทั้งรากก็อ้อมควนที่มกินหายแล ๗๑ (น.ร. 1)

พิณิจ แจ้งจิต และปัญญา บูรพาชีพ ตำรายาเภสัชกรรมไทยแผนโบราณ

2.2 เครื่องหมายไม้ยมก ๆ

เครื่องหมายไม้ยมกนี้จะใช้ไว้ข้างหลังคำหรือความ เพื่อให้อ่านคำหรือความนั้นซ้ำกันสองหน ในคำราชาแผนโบราณที่ศึกษาจะใช้เลข ๒ แทนเครื่องหมายไม้ยมกนี้ในบางครั้ง ผู้อ่านจะต้องอ่านด้วยความพิถีพิถันจึงจะทราบและเข้าใจความหมาย

ตัวอย่าง

ยาเลอียดนี้ผู้หญิงไมหมีระดู ให้ต้มกินเห็บ ทุก๒ คืนหนึ่งน้กแลห (น.ร. 4)

... แกร่แรงกว่าเปลือก๒ แรงกว่ากะถี่๒ แรงกว่าไวยแก่๒
แรงกว่าไวยอ่อน๒ แรงกว่าคอกอ่อน (น.ร. 5)

ทำเป็นไชยสันนิบาทมันให้ยราวกแต่น้ำลายเปล่ากัถี่ กินอันไคย๒ มาให้ยราวก
 กัถี่ ... (น.ร. 5)

การใช้เครื่องหมายไม้ยมกที่ปรากฏในคำราชาแผนโบราณนั้น มีลักษณะที่น่า
 สนใจดังนี้

2.2.1 จะใช้เครื่องหมายไม้ยมกเพื่อซ้ำคำหรือความที่มีเสียง
 เกี่ยวกันตลอด แม้จะเป็นคำหรือความต่างชนิดกัน หรือเป็นคำยกเว้นซึ่งปัจจุบัน
 ไม่ใช่ไม้ยมก ดังตัวอย่าง

จกัลาวสานีมาคเมื่อแรกไชยมันให้เจบห้อมอถารอน ๆ หนาว๒ ...

(ส.พ. 2)

ยาประจุสะเฒะ เอาใบพ้อบพิลง ๒ ใบลงในพิษเอา๒ เกล็ดจอก ๑
ระคนดินทาสะเฒะให้แวกกันแล้วจึงกิน ... (น.ร. 4)

สีที่การียะ จักสาวเต็งไชยธานีมาคทาง๒ น้ำ๒ อันวาไชยธานีมาค ...
(ส.ค. 1)

จกลาวกระใสจำพวกหนึ่งมันเกียเพื่อลม ๒ จำพวก๒ นิ่งเกิดลมในยไสย
มันก็ไทยเปนคานส้มประมาณเทาถูกในคาน ... (น.ร. 1)

ดยาหาสินเอาเปลือกส้มแก ๑ รากส้มเคา ๑...มันคล้อยเลาที่กลั่นขึ้นเปน
แหงไวยหาสินแกทรางก็โค ๒ ท้าแลอสีนิกแล (ส.ค. 2)

จากตัวอย่างนี้ "พิษเอา๒" ในตัวอย่างที่ 2 และ "ก็โค๒" ในตัวอย่าง
สุดท้ายนี้แม้จะมีรูปคำเหมือนกัน แต่เป็นคำต่างชนิดกัน ซึ่งปัจจุบันจะไม่ใช้ไม่ยมก
แต่อย่างไร แต่จะใช้เขียนด้วยอักษร เป็น "บิคเอา เอา"... และ "ก็โค โค"
ตามลำดับ

สำหรับตัวอย่างที่ 3 นั้น คำ "ทาง๒ น้ำ๒" เป็นคำมาจากภาษาวาสี
สันสกฤต และเป็นคำยกเว้นไม่ใช้ไม่ยมก ต้องเขียนเป็น "ต่าง ๆ นานา"

2.2.2 คำ 2 คำที่อยู่ติดกัน แม้จะเป็นคำคนละคำและมีพื้นเสียง
ต่างกัน หรือมีระดับเสียงวรรณยุกต์ต่างกัน ซึ่งในปัจจุบันไม่ใช้ไม่ยมก แต่ในตำรา
แผนโบราณที่ศึกษาจะใช้ไม่ยมกด้วย ไม่ยมกที่ใช้นั้น จึงมิได้หมายถึงให้อ่านคำนั้นซ้ำ
แต่หมายถึงคำอีกคำหนึ่งซึ่งมีเสียงใกล้เคียงกัน เช่น

● ย้ำคชราศรหารโหชื่อ เครื่องยา ๒ คือ เขา ๒ โหเทาโรยเอาเท่านั้น

...

(น.ร. 1)

ถ้าทีจรนะนาเหนษาคิจรณทาทุ ก็โหแรงรักษาทีก แควยา ๒ โหพิจโหชอบ
 ประเทศ ทาทุโรก] แลโรกจรตาม ^{มี} _{วัน}] ฉวมอตุการไซก้าเน็คแลโหเหียง
 โรกก้าเน็ค

แหแล

(น.ร. 3)

จากตัวอย่าง คำ "ยา" ที่อยู่ข้างหน้าไม้ยมก คือคำ "เครื่องยา" และ
 "วางยา" ตามลำดับ ส่วนคำที่ใช้ไม้ยมกแทนนั้น คือคำว่า "อยา" ซึ่งมีเสียงวรรณยุกต์
 ่ต่างออกไป

ถ้าเป็นพยาทีคอย อุทะริยง กิน เข้า ๒ ไปรอนทองนิกชีลมกันรชวาคเอา
 ยอดโกโห ๗ ซึ่ง ๗ บิคทาลูกกอนกิน (ส.พ. 1)

จากตัวอย่างนี้ "เข้า" ก็คือ "ข้าว" ส่วนคำที่ใช้ไม้ยมกแทนนั้น คือคำว่า
 "เข้า"

ยากินออกลูกแล้วกินเอาสารชม ๑ ดินปะสีว ๑ กที่อ ๑ ซึ่ง ๑
 โพล ๑ กะเทียม ๑ หอม ๑ ไบวานนำ ๗ ไบ พกโห ๑ คีปัด ๑ เกลอสิน เทา
๒ ยาหังลาย (น.ร. 4)

ตัวอย่างนี้ "เทา" ก็คือ "เกลอสินเซว" ส่วนคำที่ใช้ไม้ยมกแทนคือคำว่า
 "เทา" ซึ่งในตัวอย่างเป็นส่วนวนว่า "เทา ยาหังหลาย"

และผู้ โคย ๒ ประสบพิบพระตำรานี้เป็นของบุคคลละผู้นั้นเองแล

(น.ร. 5)

ขากวาคแก่การสิ่งอันใด ๆ หุกอันแก้ไขเนือคสังแก่ทรางกิน เข้า
นม
(ส.ค. 1) มีได้

...

จากตัวอย่าง "โคย" "โค" คือ "ผู้โค" และ "อันโค" ตามลำดับ ส่วนคำ
ที่ใช้ไม่ยมกแทนคือคำว่า "โค"

จะเห็นได้ว่าคำที่ใช้ไม่ยมกแทนกับคำที่อยู่ข้างหน้าติดกับไม่ยมกนั้นเป็นคำคน
ละคำกัน รูปอักษรและเสียงวรรณยุกต์ก็ไม่เหมือนกัน ลักษณะดังกล่าวนี้ปัจจุบันจะไม่ใช้
ไม่ยมกอย่างเด็ดขาด

2.2.3 คำที่ใช้ไม่ยมกนั้นบางครั้งไม่จำเป็นต้องใช้เลย

หากอ่านคำที่ใช้ไม่ยมกซ้ำก็ไม่ได้ช่วยให้ความถี่ขึ้นแต่ประการใด บางครั้งกลับทำให้
ข้อความยุ่งยากขึ้นโดยไม่จำเป็น ดังตัวอย่าง

กระไลกอง ๑ ชื่อตะคริวไชยจำปีเพลิงที่เฒ่าอาหารพิกาน๒ กินอาหารนั้น
ไทพ้อคพอม ... (น.ร. 1)

● แกล้ม เลออีครีมีรคววมองครือ เกลือนกลางตามีคหุญกมะแรงคัชวาค เดกเปน
ตานทราง ผ้อหึ่งเมีย๒ เมียหึ่งผ้อคิเรือนพีรไนยบักห้ายแล (น.ร. 1)

อันวาอาราภิยะกล่าวสัพคุณยาต่าง ๆ ๒ นา ๒ ล้างต้นมีกลิ่นอันหอมหวานมี
รคซ่ม (น.ร. 5)

จากตัวอย่าง ไม่ยมกที่เกินเข้ามานั้นไม่มีความจำเป็นเลย สามารถตัดทิ้งได้
โดยความยังคงสมบูรณ์

จะเห็นได้ว่าการใช้เครื่องหมายไม่ยืมที่ปรากฏในคำราชาแผนโบราณที่
ศึกษานั้นมีลักษณะการใช้ได้กว้างขวางกว่าที่ใช้ในปัจจุบันมาก

2.3 เครื่องหมายฝนทอง (' และ ')

เครื่องหมายฝนทองที่ปรากฏในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย
ที่ศึกษานั้น มีที่ใช้ดังนี้

2.3.1 ใช้กำกับบนคำที่ออกเสียงอะ ไม่ว่าจะคำนั้นจะประวิสรรชนีย์
หรือไม่ก็ตาม เช่น

ขมิ [่] นอ [่] ย	-	ขมิ [่] นอ [่] ย	สมุ [่] นล [่] แวง	-	สมุ [่] ล [่] แวง
ล [่] เอ [่] ย [่] ค	-	ล [่] เอ [่] ย [่] ค	ม [่] ไฟ	-	ม [่] ไฟ
ม [่] ก [่] อ [่] ก	-	ม [่] ก [่] อ [่] ก	ท [่] วี	-	ท [่] วี
ก [่] เพ [่] ร [่] า	-	ก [่] เพ [่] ร [่] า	โห [่] ร [่] พ [่] า	-	โห [่] ระ [่] พ [่] า
ข [่] น [่] า [่] น	-	ข [่] น [่] า [่] น	ส [่] ัพ [่] ค [่] ุ [่] น	-	ส [่] ร [่] พ [่] ค [่] ุ [่] น
ม [่] ร [่] ง	-	ม [่] ร [่] ง	ก [่] ท	-	ก [่] ท [่]
ล [่] ด [่] า [่] ย	-	ล [่] ด [่] า [่] ย	ช [่] เอ [่] ม	-	ช [่] เอ [่] ม
ก [่] จ [่] า [่] ย	-	ก [่] จ [่] า [่] ย	ส [่] ี [่] ส	-	ส [่] ี [่] ระ

2.3.2 ใช้กำกับบนคำทั่ว ๆ ไป ดังนี้

คำที่ประสมสระโอะมีตัวสะกด เช่น

ล [่] ม	-	ล [่] ม	ช [่] ม [่] ป [่] อ [่] ย	-	ช [่] ม [่] ป [่] อ [่] ย
จ [่] ง [่] ก [่] น [่] ล [่] ะ [่] น [่] ี	-	จ [่] ง [่] ก [่] ล [่] น [่] ี	ส [่] ัต [่] ะ [่] ม [่] ง [่] ก [่] ษ	-	ส [่] ัต [่] ค [่] บ [่] ง [่] ก [่] ษ
ห [่] ว [่] า [่] ย [่] ช [่] ม	-	ห [่] ว [่] า [่] ย [่] ช [่] ม	น [่] ม [่] แ [่] ว	-	น [่] ม [่] แ [่] ว

คำที่ประสมสระออ หรือสระอมีตัวสะกด เช่น

พุงค ^อ	-	พุงค ^อ	บอระเพช ^อ	-	บอระเพ็ด
นอ	-	หนอ, นอ	รอน	-	รอน
		(แรค)			
หรี ^อ	-	หรี ^อ	คอกไม้	-	คอกไม้
นรพ ^อ	-	นรชาติ	ยอช	-	ยอช
บัว ^อ บุญ	-	บริบูรณ์	มอช	-	มอช

คำที่ประสมสระเอ, สระเอมีตัวสะกด เช่น

เจ ^{เอ}	-	เจ ^{เอ}	วิเส ^{เอ}	-	วิเศษ
จี ^{เอ} เล็ก	-	จี ^{เอ} เล็ก	เค ^{เอ}	-	เค ^{เอ}
ปากเม ^{เอ}	-	ปากเหม ^{เอ}	ชะเอมเทศ	-	ชะเอมเทศ
เหม ^{เอ} มะนาว	-	เม ^{เอ} คมะนาว	สะเล ^{เอ}	-	สลก
เจ ^{เอ}	-	เจ ^{เอ}	ทะเล	-	ทะเล

คำที่ประสมสระแอ มีตัวสะกด เช่น

แป ^{แอ}	-	แป ^{แอ}	แพ ^{แอ}	-	แพ ^{แอ}
กีบ ^{แอ} แรช	-	กีบ ^{แอ} แรค			

คำที่ประสมสระอา มีตัวสะกด เช่น

ร่า ^{อา}	-	ร่า ^{อา}	ภาชะ ^{อา} ใน	-	พาค ^{อา} ใจน
น้า ^{อา} คำ	-	น้า ^{อา} คำ	วาง	-	วาง

มากแล้ว	-	มากแล้ว	บุญนาก	-	บุญนาก
พืชตะน่าย	-	พินนาศน์	มนาว	-	มะนาว
ราชตะกัษ	-	ราชคัก	จันขาว	-	จันทน์ขาว

คำที่ประสมสระอู สระอุ และมีตัวสะกด เช่น

สุขะเสม	-	สุขเกษม	ยาชูป	-	ยาสุบ
จุกะโรหิณี	-	จุกโรหิณี	มุท	-	มุค

คำที่ประสมสระอื่น ๆ เช่น

โฆกะสุน	-	โฆกกระสุน	ไบอังกาย	-	ไบอังกาย
ขร้วตา	-	ขร้วตา	ไบบัว	-	ไบบัว
ถวัน	-	ถวัน			

จากการศึกษาคำราชาภาษาแผนโบราณจากสมุดไทยทั้ง 9 ฉบับนั้น ปรากฏวิธีการใช้เครื่องหมายฝนทองดังที่กล่าวไว้ในข้อ 2.3.1 เป็นส่วนใหญ่ สำหรับวิธีการใช้ดังที่กล่าวไว้ในข้อ 2.3.2 นั้นมีปรากฏเฉพาะในคำราชาภาษาแผนโบราณที่ได้จากจังหวัดนครปฐม ฉบับที่ 4 และฉบับที่ 5 เท่านั้น โดยเฉพาะฉบับที่ 4 นั้นมีปรากฏมาก ซึ่งผู้ศึกษาดำเนินฐานว่าน่าจะเป็นเพราะผู้คัดลอกข้อความรู้ในเรื่องนี้โดยอาจสับสนกับเรื่องรูปวรรณยุกต์เอกก็อาจเป็นได้

2.4 เครื่องหมายพันท (")

เครื่องหมายพันทที่ปรากฏในคำราชาภาษาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ศึกษานั้น มีที่ใช้อย่างนี้

2.4.1 ใช้กำกับบนคำที่ประสมสระอ และไม่มีตัวสะกด เช่น

บอระเพ็ด	-	บอระเพ็ค	หัวร่อ	-	หัวเราะ
จิงจ้อ	-	จิงจ้อ	โกศสื่อ	-	โกศสู
ส้ม	-	สมอ	ถือส้มควน	-	พอสมคว
ผูกค้อมือ	-	ผูกคอหม้อ	ถือรูกุน	-	ทรูกุน
พุงค้อ	-	พุงคอ	กัวโคย	-	กัวโค

2.4.2 ใช้กำกับบนคำที่ประสมสระโอะ และมีตัวสะกด หรือ

สระโอะลดรูป เช่น

สานซั่ม	-	สารซั่ม	แกนสัน	-	แกนสน
ฝั่ง	-	ผง	ซั่ม	-	ซอม
คั่ม	-	คัม	ซะมึค	-	ซมค
อั่ม	-	อม	พระอั้ง	-	พระองค
ซั่มปอย	-	ซั่มปอย	ประลั่ม	-	ประสม
พั่มมี	-	พรมมี			

2.4.3 ใช้กำกับบนคำที่ประสมสระเออ, สระเออ มี ย สะกด

เช่น

เอี้ย	-	เอย	เสมื่อภาค	-	เสมื่อภาค
เอ้ย	-	เอย	เพื่อ	-	เพื่อ
เอื่อ, เอื่อ	-	เออ	เวื่อ	-	เวอ

นอกจากนี้ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดนครปฐม ฉบับที่ 4 และฉบับที่ 5 ยังปรากฏการใช้เครื่องหมายพันหนูนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว ดังนี้

2.4.4 ใช้กำกับบนคำที่ออกเสียงอะ หรือประสมสระอะ เช่น เกี่ยวกับการใช้เครื่องหมายฝนทอง เช่น

เส้ค่า	-	สะเคา	สี่อีก	-	สะอีก
สี่หมอ	-	สมอ	สี่เนยค	-	เสนียค
หัดสี่คุณเทศ	-	หัดคุณเทศ	สี่ลค	-	เสลค

2.4.5 ใช้กำกับบนคำที่ประสมสระอื่น ๆ ในคำบางคำ ซึ่งคิดว่า น่าจะเกิดจากความเข้าใจผิด ความไม่รู้ไม่เข้าใจของผู้คัดลอกมากกว่า เช่น

สินพร้ามอน	-	สินพร้ามอญ	ยาเค้าเย่หน	-	ยาข้าวเย็น
กัลดวยตีบ	-	กัลดวยตีบ	ครอมจักว่วน	-	ครอมจักรวาด
แม๊ด	-	แมด	คล้าษ	-	คลาด
ตาฟ้าง	-	ตาฟาง	เฒ่า	-	เฒ่า, เฒ่า
น้ำมันพีร้าว	-	น้ำมันมะพร้าว			

2.5 เครื่องหมายนิคหิต (°)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ศึกษา ปรากฏวิธีใช้เครื่องหมายนิคหิต ดังนี้

2.5.1 ใช้กำกับบนคำที่ออกเสียงอะหรือคำที่ประสมสระอะ เช่น เกี่ยวกับการใช้เครื่องหมายฝนทอง เช่น

สี่เลก	-	เสลด	ท้วาน	-	ทวาร
สี่เคา	-	สะเคา	มุ่ม	-	มะรุม
มหาหิง	-	มหาหิงคู้	ส้มมันชีพราวม	-	สมนชีพราวมณ
ละลาย	-	ละลาย	อโภยสาสี	-	ชกัยสาสี
กัฆ่า	-	ขฆ่า	อนันตชาค	-	อนันตชาติ
กัชาย	-	กระชาย	หางคี่เซ	-	หางจระเข้
ร่ย่อม	-	ระย่อม	มัยม	-	มะยม

2.5.2 มีวิธีใช้เช่นเดียวกับเครื่องหมายพันธุโดยทั่ว ๆ ไป

ดังนี้

2.5.2.1 ใช้กำกับบนคำที่ประสมสระโอะลดรูป

หรือประสมสระโอะมีตัวสะกด เช่น

มีขามขบ	-	มะขามขบ	ปรากฏ	-	ปรากฏ
ก้นกบ	-	ก้นกบ	หอยข้ม, หอยข่ม	-	หอยขม
บค	-	บค	กระจับสืบ	-	กระจับสค
ประส้ม	-	ประสม	นพคุณ	-	นพคุณ
सानส้ม, สารข้ม	-	สารส้ม	คักนรค	-	คกนรค
วีกก	-	วีกก	สามนทราช	-	สามนตราช

2.5.2.2 ใช้กำกับบนคำที่ประสมสระออ ไม่มีตัว

สะกด เช่น

กค	-	กค	กค	-	กค
----	---	----	----	---	----

2.5.2.3 ใช้กำกับบนคำที่ประสมสระเออ มีตัว

สะกด เช่น

อับเข็ย - อบเขย   เล็ย - เลย

ในบางครั้งจะปรากฏการใช้เครื่องหมายนิคหิตในลักษณะเป็นรูปคู่เหมือนเครื่องหมายพันหนุ ดังนี้

ณีน	-	ณ	คีน	-	คน
พักส้มป่อย	-	พักส้มป่อย	กำหนด	-	กำหนด
สถานส้ม	-	สารส้ม	ประขับ	-	ประคย
ทองกลางไบมน	-	ทองกลางไบมน	ปรากฏ	-	ปรากฏ
คัม	-	คัม	สัมกุง	-	สัมกุง
ไพรยพัน	-	ไพรพล			

นอกจากนี้การใช้เครื่องหมายณทอง พันหนุ และนิคหิตในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ศึกษานั้นปรากฏว่าบางครั้งจะใช้เครื่องหมายทั้งสามชนิดนี้ปะปนกันไป ในคำ ๆ เดียวกัน เช่น

คักรัก	-	ตกรก	มือระกัฎ	-	มรกต
ขันท์ศักร	-	ขันทศกร	สัมกับ	-	สัมกย
ส้อม	-	ช่อม	หือรคาร	-	หรรคาล
กัทกรัก	-	กระทกรก	คันทีสัว	-	คันทิสอ

2.6 เครื่องหมายวงเล็บปีกกา ( ) , ( )

เครื่องหมายวงเล็บปีกกาที่ปรากฏในคำราชาแผนโบราณที่ศึกษานั้น มีรูปร่างไม่เหมือนเครื่องหมายวงเล็บปีกกาที่ใช้ในปัจจุบัน อาจเนื่องมาจากการเขียน

ตามความพอใจของผู้เขียนจึงมีลักษณะต่างออกไป แต่วิธีใช้จะเหมือนปัจจุบัน กล่าวคือ ใช้สำหรับโยงคำ หรือข้อความตั้งแต่สองขึ้นไปให้รวมกัน ดังตัวอย่าง

อย่าลื้มกระสายกลอน เถาการทำให้กินเขาหมีโคย ไหนอนไมลับไभवม
 มือ] ตะโปกผอมแหง หน้าเลื่องหาแรงหมีโคย ไทราก นำสาย] เปลาให้โลเห็ด
 ทาว] ห้าง] หิวโหย ไทรชำระสายให้จับสสาร รอน] เบา แดง] มักไทยชั้
 ชั้ค้อ] แหบ] นาว] ชาว]
 นั้ก] หมือออกจุกเสียด ห้าง หน้า] ชายโครงคังตัวตายยู (น.ร. 3)
 เบา] หลัง]

... ไหนะโลมยาตีเย็น กินอาหารที่เย็นจิ้งนั้กตกถวยแลแดง โม] ...
 กวา] ...
 (น.ร. 3)

...ผ่นด้วยน้ำหึ่ง กิบ]
 ฉโลม] (ส.พ. 1)

...แก้ทรง ๗ จำพวกแก้ สารีบาด } แลอี คำ] แก้ใช้เซอิม ...
 ลากสาค } แดง]
 (ส.พ. 1)

...มันั้กรายขึ้นตามชายโครงตาม หั้ย] ตามกระถูก ... (ส.ค. 1)
 ชาว]

...ถ้าเด็กนั้นเกิดได้ ๗] เคอีนถ้าแพทจะรังกษ ... (ส.ค. 1)

การใช้วงเล็บปีกกาในปัจจุบันนั้นจะใช้เขียนหลังคำหรือข้อความที่ต้องการ
 รวมกันเสมอ ซึ่งผิดจากที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ใช้เขียนทั้งหน้า
 และหลังข้อความ หรือทั้งสองอย่างพร้อมกันก็ได้ เช่น

... ไหฺรรกก น้ำล่าย } เปล่่า
 ลม

... สะท้่าน { ร้อน
 หนาว

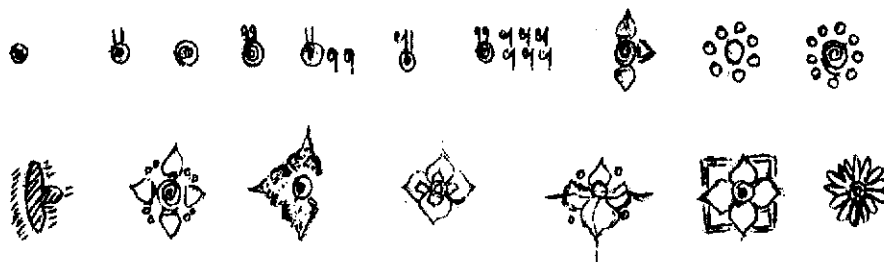
บางครั้งผู้เขียนผู้บันทึกก็ไม่ได้ใส่เครื่องหมายวงเล็บปีกกาไว้ แต่วางลักษณะข้อความเช่นเดียวกัน

... ใ้ท้กระห่ายน้ำใ้ท้ตัวร้อนนอน ^{เชื่อม} ใ้หฺรล้บระช่าย ...
 มิน (ส.ค. 1)

... กีนแกล่ส้ทาร์สันแกไบจน ^{๙๐} ๙๐ ๙๐ ^{อันแด} (ส.พ. 1)

2.7 เครื่องหมายที่ใช้ขึ้นต้นบทयाแต่ละขนาน

การขึ้นต้นบทयाแต่ละขนานนั้นมักใช้เครื่องหมายหลายชนิดปะปนกัน โดยไม่เคร่งครัดว่าจะต้องใช้เครื่องหมายใดขึ้นต้นเสมอไป ขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้เขียนหรือผู้บันทึก เครื่องหมายที่ใช้มีดังนี้

ตัวอย่าง

๑ยาตัมแกฟัดไคยเอาโกคหัวบัว ๑ ... เปนยาแกไคคีนักแล (ส.ค. 2)

๕ หยาเบญจปักษี ๑ ไทโยธา ๑ โยธา ๑...คินักแลเรา
 ทำแล้ว (ส.ค. 2)

๖ ย้าแกวคทองธารไหเอาเขี้ยวเขามวก ๑ สारข่มนั ๑ | ฝนกินแก
 ปวคทองแล ๑ (น.ร. 1)

๗ ยาจตุลาทีคุณเอาส้มอทั้ง ๓ ลุกคอม ๑ ... (ส.พ. 2)

๘ ยากระหายน่านักเอารากบัวเห็ลอง ๑ ... (ส.พ. 2)

๙ ดอกแหมงเอาวานนำ ๑ โกลสี ๑ ... (น.ร. 2)

๑๐ ยาจตุลาทีคุณเอาส้มอทั้ง ๓ ลุกคอม ๑ ... (ส.พ. 2)

๑๑ ดอกแหมงเอาวานนำ ๑ โกลสี ๑ ... (น.ร. 2)

๑๒ ดอกแหมงเอาวานนำ ๑ โกลสี ๑ ... (น.ร. 2)

๑๓ ดอกแหมงเอาวานนำ ๑ โกลสี ๑ ... (น.ร. 2)

๑๔ ดอกแหมงเอาวานนำ ๑ โกลสี ๑ ... (น.ร. 2)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า การใช้เครื่องหมายขึ้นต้นบทยาแต่ละชานนั้นไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัวเช่นเดียวกับอักษรวิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้เขียนที่จะเลือกใช้เอาเอง

2.8 เครื่องหมายที่ใช้ลงท้ายยาแต่ละขนาน

2.8.1 จะใช้เครื่องหมายลงท้ายหลายชนิดปะปนกันไปไม่จำกัด
 ภายคิดว่าจะต้องใช้ชนิดใด ขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้เขียนผู้บันทึกเช่นเดียวกัน
 ดังตัวอย่าง

- ๑๑๑... เปลือกตะเข้ป็น ๑ ต้มแขนงหายแล๑๑๑ (น.ร. 5)
- ๑๑๑... สารขี้มนัก ๑ | ปั้นกินแกปวกทองแล ๑๑๑ (น.ร. 1)
- ๑๑๑... ต้มกินแกปากกินเพครอนเม็ไคยอ้มหายแล๑๑๑ (ส.ค. 1)
- ๑๑๑... ปั้นควยนำปุนจุก๑ (น.ร. 3)
- ๑๑๑... เถาคันทั้ง เถาทั้ง ไบยทั้ง รากก้อส้มควนต้มกินหายแล๑๑๑ (น.ร. 1)
- ๑๑๑... บลหลายนำฟิงรองกินหายแล๑๑๑ (ส.พ. 1)
- ๑๑๑... ปนควยนำกินแกกลางสาตจันหะสตุหายแล ๑๑๑ (ส.พ. 1)
- ๑๑๑... มาก ๓ คอกไม ๓ คอกบูชาเต้าไฟ ๐ ๑ ๒ ๓ ๔ (น.ร. 4)
- ๑๑๑... ยาทั้งนี้เอาเสมอภาภทเป็นแท่งกินตามข้าง๑๑๑ (ส.ค. 1)
- ๑๑๑... ต้มกินคีนักแล๑๑๑ (ส.พ. 1)
- ๑๑๑... ตามแต่จะใช้ให้ควรรควยโรคนั้นเกิด ๑๑๑ (น.ร. 5)
- ๑๑๑... มาก ๑ ยาแดง ๑ ต้มกินหายแล ๑๑๑ (น.ร. 5)

2.8.2 นอกจากจะใช้เครื่องหมายเหล่านี้ลงท้ายยาแต่ละขนาน เมื่อจบยาแต่ละขนานแล้ว ยังใช้เครื่องหมายเหล่านี้เมื่อจบประโยคหรือข้อความที่ไม่เกี่ยวข้องกับข้อความที่กล่าวไปแล้ว หรือเมื่อต้องการเน้นข้อความหรือประโยคนั้น ๆ คว ย เช่น

... ถ้าเป็นหลายปีปล่อยปลิงกินเลือดออกแล้วจึงนํ้าหายแล จุม ๑๑ ๑๑
เป็นยาเกล็ดแล ๑๑๑ (น.ร. 5)

... พริกไทใส่ ๑ ชีก กินแรงนํ้าแล ๑ คีนํ้าทั้งนานแล้ว ๑ (ส.พ. 1)

... ลางที่มันขึ้นประจำอยู่ในกระดูกสันหลัง แต่อยู่ในครรภนั้นก็มีข้างแล๑๑๑
จบตารางจรแต่เท่านั้นแล๑๑๑๑ (ส.ค. 1)

... ถ้ากินอันใด๑๑ มิยุคแล้วกินยานี้ กินหยุดแล๑๑๑๑ แล้วให้แก้ควยยาชื่อ
เบญจทานควย ๑๑๑ (ส.ค. 1)

... แก้วรางตามลำไส้ขับปอกกินหายแล๑๑๑ ยาชื่อตรีพลา ๑๑๑
(ส.ค. 1)

... ถ้าเป็นเป็ดหัวหงายของไฟใดแต่เป็ดหัวเขือกของไฟไมใด๑๑ ๑๑
จับเรอิ่งเป็ดหัวหงายนั้นแล ๑๑๑ (ส.พ. 1)

ยาอันฝากชอบส้มาน ๑๑ ยาอันวารชอบเนื่อ๑๑ ยาอันเมื่อเมาแก้มิค ๑๑
ยาอันชมชอบโลหิต ๑๑ (น.ร. 5)

จากการศึกษาเครื่องหมายที่ไขขึ้นต้นและลงท้ายยาแต่ละขนานนั้น ปรากฏว่า คำรายาแต่ละขนานไม่จำเป็นต้องมีเครื่องหมายทั้งสองชนิดนี้อยู่ด้วยกัน ส่วนใหญ่จะปรากฏว่าฉบับใดไขเครื่องหมายขึ้นต้นขนานยา ก็จะไม่ไขเครื่องหมายลงท้ายขนานยา ฉบับใดไขเครื่องหมายลงท้ายก็จะไม่ไขเครื่องหมายขึ้นต้นขนานยา หากดูผิวเผินแล้วก็จะเห็นว่า ทุกฉบับและเกือบทุกขนานมีลักษณะคล้ายกัน คือพอจบขนานยาแต่ละขนานก็จะมีเครื่องหมายวรรคตอนสักครั้งหนึ่ง (ซึ่งจะเป็นเครื่องหมายขึ้นต้นยาขนานใหม่หรือเครื่องหมายลงท้ายยาขนานเก่าก็แล้วแต่) จะแตกต่างกันก็เพียงแต่รูปร่างลักษณะของเครื่องหมายที่ไขเท่านั้น ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้เขียนเป็นสำคัญ ฉะนั้นหากคำรายาแผนโบราณฉบับใด ไม่ครบสมบูรณ์ตลอดเล่มก็อาจทำให้พิจารณาเครื่องหมายที่ไขในฉบับนั้นได้ยาก มีคำรายาเป็นส่วนน้อยที่จะมีเครื่องหมายทั้งสองชนิดนี้อยู่ด้วยกัน และบางช่วง บางขนานก็ไม่มีเครื่องหมายทั้งสองชนิดนี้เลย ทั้ง ๆ ที่จบขนานเก่า และขึ้นขนานใหม่แล้ว ในกรณีนี้ผู้อ่าน ผู้ไขจะต้องสังเกตจากการเขียนขึ้นต้นยาขนานใหม่และการลงท้ายยาขนานเก่า เอาเองจึงจะทราบได้ ซึ่งก็ไม่ใช่ว่าเรื่องยากนัก ดังตัวอย่าง

๕- ยาคมแกณี เกรคแรกเอาตะลัษทั้ง ๒... โสลงกิน ๗ หีรณี เกรคแรกมี
เปนโคเด็ย ยาหาพันงอกเปร เลอ็อคเปรนองเอาเบยจักกระจัก ๓ เปียเผา ๑ ...

(น.ร. 2)

๖- หนึ่งเล้าทรงจำพวกโค ๆ แลทรงชโยมยก็... แต่ยาเย็นแลหอมฝาด
คนจึงจะรอก แลล่องพระบาททั้ง ๗ จำพวกนั้นท่านว่าคุดจเคยิวกันแล ถ้าจะแก้เอา
เจ้าพุงแก ๑ ...

(ส.ค. 1)

จากตัวอย่างที่ 1 ยาในตัวอย่างมี 2 ชนิด คือยาแก้ไอแก้ค้แรกกับยาทาฟัน
 ดังนั้นยาชนิดใหม่ก็คือที่ขึ้นต้นด้วยวิธีใช้ยา คือ "ยาทาฟันเงอกเปรเลอิคเปรนอง"
 และยาชนิดเก่าก็จบลงด้วยคำว่า "เลย" ส่วนในตัวอย่างที่ 2 ยาสองชนิดในตัวอย่าง
 ก็คือยาแก้ทราง, ตานชโมข กับยาแก้ละอองพระบาท ดังนั้นช่วงที่ขึ้นต้นยาชนิดใหม่คือ
 ตั้งแต่ "ล่องพระบาททั้ง๗" เป็นต้นไป ส่วนยาชนิดเก่าก็จบหรือลงท้ายด้วยคำว่า
 "แฉ" นั้นเอง

ดังนั้นแม้จะไม่มีเครื่องหมายขึ้นต้นและลงท้ายยาแต่ละชนิด แต่ผู้อ่านก็
 สามารถทราบได้ว่ายาชนิดนั้น ๆ เป็นคนละชนิดกัน

นอกจากนี้ยังปรากฏว่ายาชนิดใดหรือข้อความใดที่ผู้บันทึกต้องการ เน้น
 เป็นพิเศษ ผู้บันทึกก็จะใช้เครื่องหมายขึ้นต้นและลงท้ายยาชนิดนั้นหรือข้อความนั้น
 เหมือนกันหรือคล้ายกันทั้งสองชนิด ซึ่งเครื่องหมายนี้จะแตกต่างจากเครื่องหมายขึ้นต้น
 และลงท้ายที่ใช้ทั่ว ๆ ไปในฉบับนั้น ๆ อย่างเห็นได้ชัดเจน ดังตัวอย่าง

 จีบอากาศน๓๒ แฉวนทานเอ็บ (ส.พ. 1)

 จมทรางสกอเท่านี้ (ส.ค. 1)

 ยาชื่อว่าสิปีสารแก่ง เอาทรีกะตูก ๑ ... (ส.ค. 1)

 ยาแก้หาคามีได้ ทานให้เอาตุ๊กจัน ๑ คอกจัน ๑ ... (ส.ค.1)

 ทานว่าแพทญจะแก้ทรางแกงอย่าให้วางยาเข้าตลอดทุกเลาแล่น้ำมัน
 ยานั้นก็ประกอบยาไทรอนกล้านัก ให้รักษาตุจะไข้เนื้อจริง ... (ส.ค. 1)

เด็กเป็นทรงเป็นตานชโมยแลไอสเลนิก เอาน้ำประสารทอง ๑
ตะไคร้ทั้งต้นทั้งใบ ๑ ใบกะเพรา ๑ ภูมิเลน ๑ บทด้วยเล่ากินหายแล

(ส.ค. 1)

๒๖๕ ยาแกไขสาณีบาด... ยา ๓ มีนี้เสกคอยคาถาทอนโบคยา ๓ มือนี่กิน
หายมามากแล ๒๖๕

(ส.พ. 1)

๒๖๖ นะโม พุทธัสสะ... นัตตะทุลาทุตะปัจจะ ๑๑ เสก ๓๖๖ เสกยา
สารพัดภัยทั้งลาย ๒๖๖

(ส.พ. 1)

การใช้ภาษาในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย

การศึกษาเรื่องการใช้ภาษาที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยนั้น เป็นเรื่องสำคัญที่น่าสนใจทั้งนี้เพราะศัพท์และสำนวนภาษาที่ใช้เกี่ยวกับยาและการรักษาโรคในตำรายาแผนโบราณนั้นเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดถ้อยคำและสำนวนภาษาที่ใช้พูดกันในชีวิตประจำวัน การศึกษาการใช้ภาษาในครั้งนี้จะศึกษาเกี่ยวกับหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การใช้คำ
2. การใช้สำนวน

1. การใช้คำ การใช้คำที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย มีลักษณะที่น่าสนใจ ดังนี้

1.1 การใช้คำเก่าที่ปัจจุบันเลิกใช้แล้ว หรือบางคำอาจยังมีใช้ในภาษาดิน เนื่องจากตำรายาแผนโบราณนั้นมักจะคัดลอกสืบทอดกันมาจากตำรายาเก่า ๆ ดังนั้นคำที่ใช้บางคำก็อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย แต่บางคำก็ยังคงอยู่ จึงปรากฏคำเก่าที่ปัจจุบันเลิกใช้แล้วหรือยังใช้เป็นภาษาดินอยู่มาก การใช้คำเก่าที่ปรากฏ

ในคำรายนามโบราณจากสมุดไทยที่ศึกษา มีดังนี้

กระษัตริ

คำว่า "กระษัตริ" มีความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ว่า "ผู้หญิง"¹

ในคำรายนามโบราณจากสมุดไทย คำว่า "กระษัตริ" จะใช้ในความหมายว่า ผู้หญิง เช่นเดียวกับที่ปรากฏในพจนานุกรมฯ

ตัวอย่าง

๕|หากกระษัตริรวางระคูเลอ็คเสียบเป็นริศดวงเออการะรุน ๑| เกลิวลีนเทา
๑| เออเลากนานจึงกลันไหยกีนหายแล (ส.ค. 2)

จากตัวอย่าง คำว่า "กระษัตริ" ก็คือคำว่า "กระษัตริ"
ปัจจุบันคำนี้ไม่ปรากฏที่ใช้แทนมิใช่คำ "สตรี" แทน

กระหน

คำว่า "กระหน" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "คิรัน เทื่อคร้อน"
กระวนกระวาย" (หน้า 45)

ในคำรายนามโบราณจากสมุดไทย จะใช้คำว่า "กระหน" ในความว่า
"กระวนกระวาย" และใช้ช้อนกับคำว่า "กระหาย" เป็น "กระหนกระหาย" เสมอ

¹ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525
หน้า 43

ในตอนต่อไป ผู้ศึกษาจะเรียกว่า "พจนานุกรม" และใส่เลขหน้าหนังสือ
ที่ปรากฏความหมายของคำนั้น ๆ ห้ายความหมายของคำนี้ศึกษา

ตัวอย่าง

อันนึ่งคตียะชวนลามไปยหมีรุษากว้านครันแกไปยชวนกันวานันนี ค้อรอน
กระหนักระหายววนวายไปมาทำประการตาง ๒ หน้า ๒ (ส.พ. 2)

... แลธานีปากอันนึ่งมันไหคาเลื่องเก็ดเฟิวสเลด ถาญไคเปนคังนันถึง
 ๗ อันอันจกส้ายเปนสำปะซอน มันไหกีนอาทานมีไคมันไหโรโทโรทามันกระหนักระหาย
 ไทหัวอกหอมซิ่นไปไนโครง ถาญไคเปนคังนี ถาญไคมีรุจักก่าเน็ด ๑๐๕ วันจเด็งแก
 มื่อรณภาย ... (ส.พ. 1)

สะมุนละแวง แก่พยาทีไนยปากกินเพ็คร้อนมิไค้ แก้อ็คไอ เจ็บสีข้างก็คี่
หายใจกระหายกระหนั (น.ร. 5)

จากตัวอย่าง คำว่า "กระหนักระหาย" "กระหนักระหาย" และ "กระหาย
 กระหนั" ตามลำดับนั้น ก็คือคำว่า "กระหนักระหาย"
 ปัจจุบันคำว่า "กระหนักระหาย" ไม่ปรากฏที่ใช้ แต่จะใช้คำว่า "กระวน
 กระวาย" แทน

เกราะ

คำว่า "เกราะ" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "แห่งจนกรอบในลักษณะ
 อย่างหญ้าแห้ง หวายแห้งเป็นคั่น เช่น ฟางแห้งเกราะ มะขามเกราะ" (หน้า 109)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "เกราะ" จะใช้ในความหมาย
 ว่า "แห่ง กรอบ" เช่นเดียวกับที่ปรากฏในพจนานุกรมฯ

ตัวอย่าง

ภาคหนึ่งเอาลูกประจำคือควาย ๑ เอาแต่เชื้อข้าวให้เกราะป็นเั้งเ้าลูก
บัวเกราะ ... (ส.พ. 1)

... ยาสี่สิ่งฝนำเข้าเข้ากินสั้รับแกมีการขึ้นลูกประจำคือควาย ๑ ข้าวให้
เกรี่ยมปัดเป็นแห่งฝนบัวเกราะลายนำรอนให้กิน ... (น.ร. 5)

ยาแกระทวยให้หิวอน กินยานี้เอาเข้าสารข้าว ๑ ลูกบัวเกราะ ๒ หัวบัว
มอน ๑ ๒ กวาร์ ๑ ๒ สะเอม ๑ ๒ อ่มเซยเพะ ๑ ๒ สน ๑ ๒ คอกมุนนาก ๑ ๒ นำตาร
กรวยเป็นกะสารป็นกินนำรอนเวลา ๑ ๒ ... (น.ร. 4)

จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า คำว่า "เกราะ" ใจในความหมายว่า "แห่ง
กรอบ" เช่น "ลูกบัวเกราะ" ก็คือ "เม็ดบัวแห่ง" "เม็ดบัวตากแห่ง"

ปัจจุบันนิยมใช้ คำว่า "แห่ง, กรอบ" มากกว่า

ขบ

คำว่า "ขบ" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "เอาฟันแน่นเพื่อให้แตก
เช่น ขบเมล็ดคางโม, เอาฟันแน่นกัน เช่น ขบฟัน; อาการที่เมื่อยปวดเหมือนมีอะไร
บีบหรือกดอยู่ตรงนั้น เรียกว่าเมื่อยขบ, ลักษณะของสิ่งที่ยังเข้ากันได้ไม่สนิท ยังบีบ
หรือเกยกันอยู่ เช่น บานประตูขบกัน" (หน้า 105)

และมีความหมายตามอักษราภิธานศรับท์ของหมอบรัดเลย์ว่า "การที่
คนกัดสัตว์, เอาลูกไม้, แลสิ่งของใส่เข้าไปในปากแล้ว, เอาฟันเบื่องคำ, เบื่องบนนั้น
กดลงให้แตก"¹

¹ แคน ปีช บรัดเลย์ อักษราภิธานศรับท์ แปลโดย ทัด หน้า 84

ในตอนต่อไป ผู้ศึกษาจะเรียกว่า อักษราภิธานศรับท์ และใส่เลขหน้า
หนังสือที่ปรากฏความหมายนั้นท้ายความหมายของคำที่ศึกษา

ในตำราขยายแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ขบ" จะใช้ในความหมายว่า "กัด" และ "อาการปวดเมื่อย"

ตัวอย่าง

ถายอดขึ้นเฝ้าปวดหัว เมื่อยขบหัวรารางตัวไทรคั้นไทรคั่งมิตาย ถาขึ้น
หึงคูใหญ่เสียดลึงทองตักเลออีกเสมหะเนาอีกอ้อมมากกว่าตาย ... (น.ร. 3)

... กินแกกะไลยเสียนขบทั้งตัวตามเสนลึงเสียนแห่งเอากี้ กินยานี้หาย
แด (น.ร. 1)

จากตัวอย่างนี้ "ขบ" จะมีความหมายตามพจนานุกรมว่า "อาการปวดเมื่อย"
นอกจากนี้ "ขบ" ยังใช้ในความหมายว่า "กัด" อีกด้วย ดังตัวอย่าง

... ถาดูโคจะเป็นแพะรักลา ไชเนื่อนันทาร์กล้าไววาวาระมีสองประการ
กาลละมีเจตประการแล ไหพิจรณาคุโยนั้ใหญ่แหงำพวกโก ไทโพอะนึ่งทันวากาแล
เป็นยอมผู้ขึ้นประคจะยุงขบเรยีกวาประคังมถาขึ้นมาประคจะผิวมะกรูษเรยีกวา
ประคังชาง ... (น.ร. 5)

ถาเปนเขาโมนอย มนัไหวคคกุกยักตาย ไหพิจรัณาจตุยมันคินคัง
มัตคางขบหัวมันหลุก ๆ ทางแกเอารากยานาง ๑ รากงอนหมู๑ ...
(ส.พ. 2)

... ทาณิคมันคินคังคึงขบตัวสันริก ๆ คินไปลเสลาดจ้อเอายาแก เอา
เปลือกรม ๑ เปลือกฝักรุง ๑ พริก ๑ ชิง ๑ มัตลัดลายเดากโก นากโกคิน
หายแล ๆ (ส.พ. 2)

ถาคัขบแมงป่องขบเอามัปรางแหงผินทาหายแล ๆ (ส.พ. 2)

ถาแลงคืบฝึง เลกคืบงคืนคืบเอาเลกมาชนำทาทายแล ๑๑ (ส.พ. 2)

จากตัวอย่าง "ขบ", "ข็บ", "ขับ", "คืบ" ตามลำดับนั้นก็คือคำว่า "ขบ" ซึ่งจะเห็นได้ว่าใช้ในความหมายว่า "กัด"

คำว่า "ขบ" ที่แปลว่า "กัด" นี้ ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นบางถิ่น ส่วนภาษากลางกรุงเทพฯ นิยมใช้คำว่า "กัด" หรือ "ตอย" เช่น "งูกัด, ด้งตอย" มากกว่า นอกจากนั้น คำว่า "ขบ" นี้ยังมีความหมายแตกต่างออกไปจากนี้เมื่อใช้เป็นสำนวน ดังเช่น

ขบคิด	-	คิดทริกตรองอย่างหนัก
ขบไม่แตก	-	คิดไม่ออก แก้มือถ
ขบเขี้ยวเคี้ยวฟัน	-	แสดงอาการโกรธเมื่อยังทำอะไรเขาไม่ได้
ขบเผาะ	-	เรียกผลมะม่วงอ่อน ๆ ขนาดหัวแม่มือ ว่ามะม่วงขบเผาะ, เด็กหญิงที่เพิ่งเริ่ม แตกเนื้อสาว

คัค

คำว่า "คัค" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "งัดให้เฝยหรือเคลื่อนที่ เช่น คัคไม้ซุง, ไขพายหรือแจรวัดน้ำออกจากตัว" (หน้า 178)

และมีความหมายตามอักขรวิธานศรึบที่ว่า "เป็นการกระทำอย่างหนึ่ง, คือ ง้างให้ฝยออกจากที่บัง, ง้างไม้, ง้างเสา, ขึ้นจากที่บัง" (หน้า 96)

ในตำราษาแผนโบราณจากสมุดไทย "คัค" จะใช้ในความหมายตรงตามพจนานุกรมว่า "งัดให้เฝยหรือเคลื่อนที่"

ตัวอย่าง

... มีคือน้ำปูนทาจุดกามก็ค้ำแก้รางก็ได้ แก้กามในค้อก็ค้ำในลัน
ในปากอ้าหมีออกผืนน้ำร้อนคักพันกรอกเข้าไป แก่ลันกระด้างคางแข็งที่ราคา
ไว้ซึ่งทองหนึ่งแฉ (น.ร. 4)

... คำเปนนึ่งไว้แก่สะลี้บละลายน้ำมธุรา คักปากกรอกก็พื้นแล
(น.ร. 5)

หาสลัมไปเอาไมคักปากออกเอายาเฝื่อนกวยคิงูเหลื่อมร่าหัดกรอกเขาไป
เทคหาย ๆ (ส.พ. 2)

แกลุ่มพุดหยักบัตคาคออำมหาคซิมหาสลัม เอารากม่น้าว ซึ่ง ก้เทียม...
คำผั่งล้อยน้ำม่น้าวเอาพร้าซัดพันกรอกเขาไปเทคโคแกมาแลวยาลันเทเลยา๗๗
(ส.พ. 1)

"คัก" และ "ซัด" ในตัวอย่างนี้เป็นคำเดียวกัน

ปัจจุบัน คำว่า "คัก" มีใช้ในภาษากันไต เช่น ภาษาสงขลา และ
นครศรีธรรมราช ในความหมายเดียวกันนี้ เช่น "คักหีบ", "โจรคักบ้าน"
หมายความว่า "งัดหีบ", "โจรงัดบ้าน" เป็นต้น ส่วนภาษากรุงเทพฯ จะนิยมใช้
คำว่า "งัด" แทนมากกว่า

ชาย

คำว่า "ชาย" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "พักอ่อน ๆ เช่น ลมชาย,
คล้อย, บาย เช่น ตะวันชาย, ชำเลื่อง เช่น ชายตา, เดินเลียบเคียงไป เช่น
ชายไปคู" (หน้า 265)

ในคำราชาชนโบราณจากสมุดไทยคำว่า "ชาย" จะใช้ในความหมายว่า "บาย" ตามพจนานุกรมว่า

ตัวอย่าง

... มันจับเพลาตะวันชายแล ปวมหน้าปวมทองปวมตีนและปวมตาประนี
ตายแล ... (น.ร. 1)

... ด้จะบุพเอาคืน ๒ ผากมาทำเปนรูปเคกชวย ฉัก ๗ ทัง ๗ ฤกษ์ไมย
๗ สิ่ง แลสิ่งละ ๗ นำนมออยไสยควย ครันคัวันหยเอาไปอุกคอน ...
(ส.พ. 2)

... ฉาจุมชาเอาเขาที่แลฝักลอค เองาโรยตีนกตั้งชุมมบในรูปเคก
ชวยไสไลทาปากบักเอาของหอมมาพรมแลอ เอาทราย ๗ เมคพันลฝักภาค ๑
เผารมเคกเมื่อคัวันชวยเบาแล้วเอาไปเสียดอันออกหายแล (ส.พ. 2)

ปัจจุบันนิยมใช้คำว่า "ชาย" แต่ใช้คำว่า "บาย" แทน

เชื่อม

คำว่า "เชื่อม" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "มีอาการเงื่องเหงา
มีนซึมคล้ายเป็นไข เช่น เชื่อมซึม" (หน้า 275)

และมีความหมายตามอักขรวิธานศรีบัวว่า "คืออาการซึมไป, เหมือนอย่าง
คนสูบฝิ่นเมาเป้นคั, หนึ่งคือทำน้ำจันทรายให้ละลายนั้น" (หน้า 186)

ในคำราชาชนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "เชื่อม" จะใช้ในความหมายว่า
"อาการเงื่องเหงามีนซึมคล้ายเป็นไข" ตามพจนานุกรมว่า

ตัวอย่าง

ถาการเกิดภายในไขมันไทรอนภายในใหญ่ระหายนำ ลางที่หลับไป
เชื่อมไปยเรียกมีดอกก็ดี ลางที่มันไทมือตายตื่นตายแลคดังก็คั้งผีเขาอยู่ใคเป็นคั้งปี
 ทารวการเกิดในยทรง แลคี่คมันกรมเอาหัวใจ เอานี้แกเอาจันคั้ง...
 (ส.พ. 2)

ยชชานานนี้ชื่อสมมติทกุมารแกพิศทรางจับหัวใจ ทรางมันขึ้นคัมขึ้นปกจับทราง
 อักตมูกตกลือค เชื่อมมันกำลังอิโรยนัก ...
 (ส.ค. 1)

๑ อะคีสารมันไ เชื่อมมัน
 รัสรัสสาย } ไทหิวคหวยไปเปนเพือลงทอง เอา
 หอบภัก

จันคั้งสอง ๑ ...

(น.ฐ. 1)

... เอาน้ำ จันคอกไม้ มะลิ } แกทราง เชื่อมไซ้ เชื่อม แก คั้ง
 สึงคิล สลบ

แกควงจิตชุนหมองแกควังสวายแกคางแข็งเป็นคางควายแล ๓
 (ส.พ. 1)

จากตัวอย่าง "เชื่อม" "เชื่อม" "เชื่อม" ตามลำดับนั้นก็ค้อคำว่า "เชื่อม"
 บัจจุบันนิยมใช้คำว่า "ชิม" มากกว่า และอาจใช้ชอนกับคำอื่น เป็น
 "เชื่องชิม" "มีนชิม" ก็ได้ ส่วนคำว่า "เชื่อม" นั้นยังคงมีใช้ในภาษาคันไค
 ในความหมายที่ต่างออกไป เช่น "คนเชื่อม" หมายความว่า "คนบ้า, คนไม่ค่อยปกติ"

ปลง

คำว่า "ปลง" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "เอาลง" เช่นปลงหม้อข้าว
 ปลงหาม (หน้า 510)

และมีความหมายตามอักขรวิธานศัพท์ว่า "ยกของลง, คนบันทุกข้าง
รถเกวียน เป็นต้นไปถึงที่อยู่ของของลงจากเกวียนว่าปลง" (หน้า 424)

ในตำราขยายแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ปลง" จะใช้ในความหมายว่า
"เอาลง, ยกของลง"

ตัวอย่าง

อันกล่าวมาคั้งนี้ถ้ามันให้ร้อนนัก เอาน้ำสารายปนเอาน้ำตั้งไฟให้ร้อน
ปลงไว้ให้เย็นแล้วลายให้กินแก้ร้อนหายแลฯ (ส.พ. 1)

ปัจจุบัน คำว่า "ปลง" มีใช้ในภาษากิน เช่นภาษาสงขลา และภาษา
นครศรีธรรมราชในความหมายว่า "ยกของลง" เช่น "ปลงหม้อ" หมายความว่า
"ยกหม้อลงจากเตา" และภาษาชยภูมิ ภาษาเพชรบูรณ์ว่า "ปลงหาบ", "ปลงหม้อ"
(คำว่า ปลง ในที่นี้ตรงกับคำว่า ปลง)

นอกจากนั้น คำว่า "ปลง" ยังอาจใช้ประกอบกับคำอื่น เป็นสำนวนและ
มีความหมายต่างกันออกไป ดังตัวอย่าง

ปลงใจ มีความหมายว่า ตกลงใจ

ปลงชีวิต มีความหมายว่า ฆ่า

ปลงฐุระ มีความหมายว่า ทอดฐุระ, วางฐุระ

ปลงดม มีความหมายว่า โกงดม (ใช้แก้บรรพชิต)

ปลงศพ มีความหมายว่า เผาผี, จัดการเผาหรือฝังศพให้เสร็จสิ้นไป

ยาง

คำว่า "ยาง" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ยกเท้าก้าวไป" คือเดิน
นั่นเอง (หน้า 656)

และมีความหมายตามอักขรวิธานศัพท์ว่า "ก้าวเข้าไปก้าวหนึ่ง, เข้าวา
ก้าวไปอย่างหนึ่ง เป็นต้น, เรียกก้าวข้างข้าง" (หน้า 54)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ข้าง" จะใช้ในความหมายว่า
"เดิน"

ตัวอย่าง

... เมื่อได้๒ ขอบกุมารนั้นรูปร่างเดินตัวก็คลอนกรตุก็คลอนเจ็บทุกคอมัน
ขึ้นอยู่กระหม่อมเมื่อรูปร่างได้เองใหญ่รยอนพุ่งตบปอดมันกระทำอีกที่ ๑ ... (ส.ค. 1)

... เมื่อเค็กรูเดินรูปร่างใส่พุ่งตบปอดนั้นคลอนก็ให้ทก ^{มูก} ^{เลอ} ^{อืด} ที่หนึ่ง
... (ส.ค. 1)

... เมื่อจืดตัวตั้งไคยที่หนึ่ง เมื่อจืดรักกินอาหารนั้นที่หนึ่ง รัตอาหาร
แปลก ๒ นั้นที่หนึ่งทำคเหตุไทยเกิดตามทรางรายที่หนึ่งแห่งหนึ่ง เมื่อรูปร่างตบปอดไคยพุ่ง
พินทั้งตัวไทยตักเลอ็ทรางรายที่หนึ่งแห่งหนึ่งทั้งนี้เหตุควาหื้อเทานั้นล้ม เลคจิกเกาะ
มันจึงไทยเจ็บปวดมีประกานระตาง๒ ... (ส.ค. 2)

"อย่าง" และ "ข้าง" ในตัวอย่างที่ 2 และตัวอย่างที่ 3 นี้ ก็คือคำว่า "ข้าง"
คำว่า "ข้าง" ที่ใช้ในความหมายว่า "เดิน" นี้ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ
และอีสาน

ระหาย

คำว่า "ระหาย" มีความหมายตามพจนานุกรมาตรงกับคำว่า "กระหาย"
คือ "รู้สึกคอแห้งควยอยากดื่มเพราะมีอาการร้อนใน เป็นต้น; อยากเป็นกำลัง"
(หน้า 47)

และมีความหมายตามอักขรวิธานศัพท์ว่า "คืออยากกินน้ำบ่อย ๆ บัดเดี๋ยว
คนป่วยไข้ให้อยากน้ำกิน บัดเดี๋ยวอยากน้ำนั้น" (หน้า 575)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ระหาย" ใช้ในความหมายว่า
"อยากกินน้ำบ่อย ๆ"

ตัวอย่าง

... แม่ทรงที่มันลงไปตั้งอยู่น่ากินมันให้ระหายน้ำหมอวางยาหลุดไป
ไคบาง ... (ส.ค. 1)

ผู้ระหายน้ำแล้วให้คือแหงไปเอาชะเอม ๑ รากชมพู ๑ รากมะกล่ำ
เครือ๑... (น.ฐ. 4)

แระหายน้ำเอาชะเอมเทศ ๑ ผักชีลอม ๑... กินหายแล (น.ฐ. 1)

๑แกะฮีสารให้ระหายน้ำแกสะระพะไซหังปวง เอารากบ้อลวง ๑
รากมะกอก ๑... (น.ฐ. 1)

ที่นี้จักสาวสานีบาดตาแดงมันเกิดเพื่อเสื่อคมันให้สทานรอนสทานน้าว ไหรระหาย
น่านักกินอาทานมีโคครัน ถึงสามอันยอมคี่ดั่งคังมา ... (ส.พ. 1)

คำว่า "ระหาย" ในตัวอย่างสุดท้ายนี้คือ คำว่า "ระหาย"

ปัจจุบันจะใช้คำว่า "กระหาย" แทน แม้ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย
ก็ยังใช้ทั้งคำว่า "กระหาย" และ "ระหาย" ปะปนกันไป

หลาย

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย จะใช้คำว่า "หลาย" ในความหมายว่า "มาก"

ตัวอย่าง

ยงูคัมพิคมันทราย เทาโค๒ ก็คือหาวโเอเอาเปลือกขุ่นสามลื้อ ๑ โทคสี่๑
โกฏุกเม๑ เบนยา ๓ สิ่งนี้ฝนทาทายแล (ส.พ. 2)

คำว่า "ทราย" ในตัวอย่างนี้ก็คือคำว่า "หลาย" จะเห็นได้ว่าคำว่า "หลาย" นี้จะใช้ในความหมายว่า "มาก" เช่น พิษหลาย ก็คือพิษมาก
ปัจจุบันคำนี้ยังมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือและภาษาอีสาน

เล็ก

คำว่า "เล็ก" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "เม็ค, เมล็ค, เรียกเม็ค หรือเมล็คผลไม้ที่มีขนาดเล็กโดยเฉพาะบางชนิด บางที่หมายถึงส่วนในของเมล็ค, ลอกออกแต่น้อย เช่น น้ำตาเล็ก" (หน้า 721)

และมีความหมายตามอักษรวิธานศัพท์ว่า "คือสิ่งที่เป้นตุกแข็งอยู่ในลูกไม้ต่าง ๆ เช่น ชมโอ เป็นต้นนั้น" (หน้า 638)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "เล็ก" จะใช้ในความหมายว่า "เม็ค, เมล็ค"

ตัวอย่าง

ขนานหนึ่ง เอารากระหุ่งแดง T๑ ลูกประคำดีควาย T๑ เลคมนาว
ชาตพระคุณ T๑ ดิน T๑ บทควายนำนาวทาปาก ... (ส.ค. 1)

ยาแกไชยคือแหง สไลคมือออกเอารากเจตะยุบแดง ๑ รากหัวพู ๑
รากขมิบปอย ๑ ผักส้มป่อย ๑ พริกไทย ๑ เลคไนยมะเขือ คื่น ๑ ... (ส.ค. 2)

... ใหลำควยครกหินสากเลก ตำเปเนผั่งแลวเอานำมันงาจอกกวนแลว
มันเมกเทาเลคพุดทรี กั้นแกกลอนคี่นั๊กแล ... (ส.ค. 2)

... ยาหังนี้เอานำจันกระสายบัตบันเมก เทาเลคหนูนลลายนำจันนำคอกไมย
กัวไคยนำ ทรีวเขากัวไคยแล (ส.ค. 2)

จากตัวอย่าง คำว่า "เลค" ก็คือคำว่า "เล็ค"

ปัจจุบันคำนี้ยังมีใช้ในภาษาถิ่นใต้ ส่วนภาษากรุงเทพฯ จะใช้คำว่า "เม็ค"

หรือ "เม็คค" แทน

ส้ม

คำว่า "ส้ม" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "เปรี้ยว, ชื่อเรียกผลไม้
สกุลหนึ่งที่มีรสเปรี้ยว มีหลายชนิด เช่น ส้มโอ ส้มเขียวหวาน ถ้าผลไม้จำพวกนี้
มี มะ อยู่หน้าท้องตัดคำส้มออก เช่น ส้มมะนาว เป็น มะนาว ; ใช้ประกอบหน้าชื่อ
พรรณไมและของกินที่มีรสเปรี้ยว เช่น ส้มกุ่ม ; เรียกดีเหลือองที่เื่อแดงว่า สีส้ม"
(หน้า 771)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ส้ม" จะใช้ในความหมายว่า
"เปรี้ยว"

ตัวอย่าง

เปลือกรากชะพริกนั้นซึ่มหวานผาดเดือนแก่ตัวพะยาพิมะแรงกลาเคลื่อน
ป้างจุกกระดาลไสยเคื่อนแก่เจ็บอกแก่ขวม แกกลอนในยทองแก่ขวมทั้งตัว

(น.ร. 5)

... จึงเอาขาจำเพาะโรคนั้นมาพิจารณาดูให้รู้จักพิศยาอันหวานชมเผ็ด
ร้อนผาดเปลี่ยวเค็มซึ่มรคทั้งหลายให้รู้แจ้ง

(น.ร. 5)

... ถาเหเนาไซเก็ดแทบิตะสะมุลาโดยแทแลวก็ยาให้กินยาอรัมิรคเปรี้ยว
แลชาคองกินของสั่มคองฝักคองเนือสั่มคอง เป็นต้น ...

(น.ร. 3)

จากตัวอย่าง คำว่า "ซึ่ม" และ "สั่ม" ก็คือคำว่า "สั่ม"

ปัจจุบันคำว่า "สั่ม" ที่ใช้ในความหมายว่า "เปรี้ยว" นี้ยังคงมีใช้ในภาษา
ถิ่นเหนือและภาษาอีสาน เช่น "มะม่วงสั่ม" หมายความว่า "มะม่วงเปรี้ยว"

สน้อย, สน้อย

คำว่า "สน้อย, สน้อย" นี้ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย จะใช้ใน
ความหมายว่า "เล็ก ๆ น้อย ๆ"

ตัวอย่าง

ขนารนึ่งเอานำมังกูค๑ นำมันข้าว๑ ...ยาทั้งนี้เอาสิ่งล็กครั้งทันาร
เอาลูกม้เกลื่อ๑ ลูกเอานำมันงาครั้งทันารหุงคี่แลวเอานำผึ้งรอง ใส่แก๊กอ้วน
สน้อยกินหายแล ...

(ส.พ. 2)

คำว่า "สน้อย" ในตัวอย่างนี้ก็คือน่าจะ "สน้อย, สน้อย"
 ปัจจุบันคำว่า "สน้อย, สน้อย" นี้ยังคงมีใช้อยู่ในภาษาถิ่นเหนือและภาษา
 ถิ่นอีสานในความหมายว่า "เล็ก ๆ น้อย ๆ"

1.2 การใช้คำที่ปัจจุบันยังคงมีใช้อยู่ แต่ความหมายต่างกันไป และคำ
 บางคำที่ปรากฏในตำราภาษาแผนโบราณที่ศึกษานั้นปัจจุบันอาจเปลี่ยนใช้คำอื่นที่มีความหมาย
 เหมือนกัน การใช้คำในลักษณะดังกล่าวนี้ มีดังนี้

ตรอก

คำว่า "ตรอก" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ทางที่แยกจากถนนใหญ่
 และมีขนาดเล็กกว่าถนน" (หน้า 316)

ในตำราภาษาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ตรอก" จะใช้ในความหมาย
 ที่ต่างไปจากพจนานุกรมๆ คือจะใช้ในความหมายว่า "เพลง"

ตัวอย่าง

ถากการมิดชินคืบพันเจรจามีออกไหเอามากเมครว้ย ๑ รากมชัมปอม ๑
 จันทัง ๒ ฝันควยเลาตรอกเข้าไปเท็ดคีนักแล๐๗ (ส.พ. 1)

หาส้อมไปเอาโมคคิปากออกเอายานีฝันควยคิงูเหสิอมรำหัดตรอกเขาไป
 เท็ดทหาย ๑๑ (ส.พ. 2)

แกลมพูตทักบักคาคออำพาคชี่ มีหาส้อมเอารากมน้าว ซึ่ง ก็เทียม...
 คำฝังลัสำน่าน้าวเอาพราชัดฝันตรอกเขาไปเท็ดโคแกมาแลวยาสันเทเล่ยา๑๑
 (ส.พ. 1)

เปลื้องคำเอาพักเปิด พักเสียนผี เปลือกทองกลางใบมัน พริก ซึ่ง บัดลายเลา
ตรอกหายา (ส.พ. 1)

จากตัวอย่าง คำว่า "ตรอก" นี้จะใช้ในความหมายว่า "หลง" ดังกล่าว
 ปัจจุบันจะใช้คำว่า "กรอก" แทน

ทอง

คำว่า "ทอง" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ถูก เช่น ทองชะตา
 ทองใจ, เป็นกริยาช่วยบอกความแน่ใจหรือบังคับ เช่น ทองกิน ทองนอน ทองทำ"
 (หน้า 323)

และมีความหมายตามอักษรวิธานศัพท์ว่า "คือถูกนั้น, เหมือนอย่าง เขาพูดกันว่า,
 พูจจากถูกทอง" (หน้า 245)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ทอง" จะใช้ในความหมายว่า
 "ถูก" (โศน)

ตัวอย่าง

ลักษณะปวง ๑๒ ประการนี้แพทึงประยาตาง ๒ กันตามลักษณะอันเจบ
 นั้นเทิด ทาแพคญใดจะยาปวงไสยาให้ทองนำมันคืบทาถูกนำมันคืบแลยามีพังเล็ย
 คินนินตายแล (น.ร. 2)

ดาเปนตานทรางคโมยลังทองตักมุกตักเลอียดเอาตานทั้ง ๕ มาต้มเอานำ
 ลล้วยากิน ๓ เมคหายแล ดาเปนปางมามขอยเอานำยัดเลากินยา ดาทองคุณ
 คินคุณผีไหลล้วยนำชาน้ำไฟลลूरูมีโคเด็ย ๑๕ เมค (ส.พ. 1)

ถ้าเป็นแปลว่าทั้งหลายต้องไฟโคแต่แปลว่าเซ่ออีกต้องไฟไม่ไถา๑(ส.พ. 1)

ถ้าต้องคุณผีเห็นหัวอกนั้นเซียวน้อย ๑ ถ้าต้องคุณผีเรือนค่างหือเห็นรักแ
คางชวาแดงน้อย ๑ ถ้าต้องผีเรือนค่างแม่เห็นรักหีนนั้นชวาน้อย ๑ ถ้าต้องผี
ตายโหงเห็นที่ทองน้อยนั้นแดงน้อย ๑ ถ้าต้องผีหลายเห็นที่ไรนั้นเซียวน้อย ๑
แล้ว (น.๕. 5)

จากตัวอย่าง คำ "ต้อง" จะใช้ในความหมายว่า "ถูก" (โดน) ดังกล่าว
ปัจจุบัน คำว่า "ต้อง" ที่ใช้ในความหมายว่า "ถูก" (โดน) นี้ ไม่นิยม
ใช้คำว่า "ต้อง" แต่จะใช้คำว่า "ถูก" แทน เช่น ถูกตี ถูกทำโทษ ถูกกล่าวหา
ส่วนคำว่า "ต้อง" ที่ปรากฏว่ามีใช้ในปัจจุบันนี้จะใช้เป็นสำนวน เช่น ต้องโทษ
ต้องตา สำหรับคำว่า "ต้อง" ที่ใช้ในความหมายว่า "ถูก" (ไม่ผิด) นั้น ปัจจุบัน
จะใช้เป็นคำซ้อนว่า "ถูกต้อง"

เถื่อน

คำว่า "เถื่อน" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ป่า เช่น เข้าเถื่อน
อย่าลืมพรา ว. ห่างไกลจากที่อยู่ของคน, ห่างไกลจากความเจริญ มักใช้ประกอบคำป่า
เป็น ป่าเถื่อน หรือใช้ว่าเถื่อน คำเดียวกันมีความหมายถึงป่าเช่นกัน ; ไม่ถูกต้อง
ตามกฎหมาย เช่น เหล้าเถื่อน ผืนเถื่อน ปืนเถื่อน หมอเถื่อน" (หน้า 372)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "เถื่อน" จะใช้ในความหมายว่า
"ป่า"

ตัวอย่าง

ยากินภายในก่อนแล้วจึงพอกยา เอาใบมะเกลือตำกับน้ำมันหมูเถื่อน
ตำพอกไว้ลงหาย น (ส.ร. 5)

ถากการมันแตกรวัวเอาปลาชอน ๑ น้ำมันหมูเถื่อน ๑ ใส่ยกลงที่น้ำมันนั้นทา
เพื่อหายแล (ส.พ. 2)

ยาแก้ไข้ทั้งปวง ทารโหเอาสามสิบรอยราก ๑ วานกิมแรด ๑ โกลิไทย ๑
นาคคำ ๑ แดงเถื่อน ๑ ฟีนาค ๑ ... (ส.พ. 2)

จะกล่าวล่องพระบาทอันเกิดเพื่อทรงรวัว เกิดเกิดวัน ๕ ล่องพระบาท
ชื่อว่ามหาเมฆเมื่อคืนมันขึ้นคังคอกกระแมงพิษมันมาก มันจำให้น้ำเซียวชักมือกำตาชอน
ขึ้นคูดงชีเยี่ยวมือออกถ้าจะแก้เอาขนาดคำ ๑ หวายตะมอย ๑ รากแดงเถื่อน ๑ ...
(ส.ค. 1)

คำว่า "เถื่อน, เเทือน, เทื่อน" ในตัวอย่างที่ 2, 3, 4 ตามลำดับ
นี่ก็คือคำว่า "เถื่อน" จะเห็นได้ว่าคำว่า "เถื่อน" นี้จะใช้ในความหมายว่า "ป่า"
เช่น "แดงเถื่อน" ก็คือ "แดงป่า"

ปัจจุบันคำว่า "เถื่อน" นิยมใช้ในความหมายว่า "ผิดกฎหมาย, ไม่ถูกต้อง
ตามกฎหมาย"

โตน

คำว่า "โตน" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "มีจำเพาะหนึ่งเท่านั้น
ใช้แก่สิ่งทีตามปรกติควรจะมีมากกว่าหนึ่ง แต่มีเพียงหนึ่งเท่านั้น เรียกว่า โตน
เช่น ลูกโตน มะพร้าวโตน" (หน้า 409)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "โหนด" จะใช้ในความหมายว่า
"มีจำเพาะหนึ่ง, ต้นเดี่ยว ๆ" ตามพจนานุกรมฯ

ตัวอย่าง

ถ้ำมีทั้งเอารากคานโหนด ๑ รากมะตูม ๑ เจตพังคี ๑ รากน้ำนอง๑ ผัก๑
ฝนควยนำกินแตรอนแตรหนาวแลฯฯ (ส.พ. 1)

ถ้ำมีทั้งเอารากมะตูมโหนด ๑ รากเจตพังคี ๑ รากผักเขา ๑ รากน้ำนอง๑
รากชิงซี่ ๑ ฝนควยนำทั้งกินทั้งทาทั้งดโลมคีนักแล (น.ร. 3)

ฉาแตกเจมตาเอารากชุมเทศคั้นโหนดพืดเอามาฝนทาริมตาหายแล
(ส.พ. 2)

ปัจจุบันคำว่า "โหนด" ในความหมายนี้ไม่ค่อยนิยมใช้ มีปรากฏใช้กับคนและ
สัตว์บ้างแต่ไม่บ่อยนัก เช่น "เขาเป็นลูกโหนด" หมายความว่า "เขาเป็นลูกคนเดียว
ของพ่อแม่"

ประสิทธิ์

คำว่า "ประสิทธิ์" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ความสำเร็จ, ทำให้
สำเร็จ ประสิทธิ์เม ค้ำถ่าวเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ หมายความว่าขอให้สำเร็จแก่เรา"
(หน้า 504)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ประสิทธิ์" จะใช้ในความหมายว่า
"มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ หรือทำให้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์"

ตัวอย่าง

แก่น้ำมันแก้มัน๑แล๑คั้น๑เสก๑เทียน๑นํัก ๑ ขวัน๑เข้า ๒ จึงประสิทธิ์
แลฯ (น.ร. 5)

ไชยพจน์ทั้งปวงเป็นอายุวันชนะนะตำราประสิทธิ์แล เขยียันดีไสยกันกะ
 ยันเพดานยันกันขาว ยันปากชวคเมื่อจะหุงไปสำหรับ... (น.ร. 1)

... มะพร้าวไผ่ลูกนึ่งเอาทั้งนำหึ่งกลาทังเยยี่ หุบไสยลิ่งคัมกินเพ็ค
 เอาเงอินผูกคว้ามัวยาบาดนึ่งกินหายแฉวทำปูนไปยไทยแกเงาของยาเท็คประสิค
ทีแล (ส.ค. 2)

... เงินผูกค้อมมือ ๑ เอาเขี้ยวตอกคอกโม หุบเหยีนุร เมื่อจะเอา
 ยามือฝังเข้าเปลือก ๗ วัน ประสิทธิแล (น.ร. 4)

คำว่า "ประสิทธิ, ประสิคธิ, ประสิคที, ประสิทธิ" ในตัวอย่างตามลำดับ
 นั้น ก็คือคำว่า "ประสิทธิ"

ปัจจุบันคำนี้นิยมใช้ในความหมายว่า "ความสำเร็จ, ทำให้สำเร็จ" มากกว่า

เพื่อ

คำว่า "เพื่อ" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "เหตุช่วย, เพราะช่วย,
 เพราะ, เพราะว่าเป็น, ค้ำ, เกี่ยวกั้ม, เนื่องด้วย, สำหรับ" (หน้า 594)

ในตำรายาแผนโบราณจากสมุคไทย คำว่า "เพื่อ" จะใช้ในความหมายว่า
 "เพราะ"

ตัวอย่าง

... เกิดเพื่อเลือดแลงำเคานั้น ให้จักขุแคงคุจะเลือด เกิดเพื่อเสมหะนั้น
 ให้จักขุเหลืองคุจะขมมัน ๘ เกิดเพื่อค้ำให้จักขุเขี้ยว เกิดเพื่อวาโยจักขุครามมัว ...

(น.ร. 5)

ยาดารี่บาดเพื่อเลอ็คเพื่อเสนเอาคีเลกหัง ๕ ราชพีรกกัหัง ๕ ราคชีกานคง๑
 ราคชีกาชาวั ๑ ราคทุมเทง ๑ หัวหอมแดง ๑ คัมภีร์นห้วยแลลา (ส.พ. 1)

ดาไซเพื่อสเลคกีนยาตบัสลเลคเสี่ยกอน เอาลูกชาพลู๑ สักาน๑ ติรกกัก๑
 ... (ส.พ. 2)

อนึ่งทราโหนแพคพิจรนาคูกายแห่งคั่นไซ ถ้าเหนกายแลจักสุประสาทแล
 ถัวเสน ^{น้อย}] หังปวงพีกัลเหน สีเลอิ่งไซนั้นเก็ทเทก่าเคาโทโทฏ ถ้าเหนสีชาว
เมื่อเสมหะ ถาสีแดงเปนเมื่อโลหีค ถาสีเขียวเปนเมื่อลัม ถาสีดำเปนเมื่อก่าเคา
 ... (น.ร. 3)

ถ้าไซเมื่อชาวัเพื่อสะเหลศแล ไซกลางคีนเพื่อเลอ็คแล ไซเมื่อค่า
เพื่อลมแลไซเมื่อชาวัเพื่อสเลศแล ไซแต่ชาวัถึงเหย็งเพื่อสเลศแล ไซแต่เหย็ง
 ถึงค่าเพื่อลมแล ไซแต่ค่าถึงรุ่งเพื่อสเลศแล ลมแลที่อยู่แห่งลม ในทวานหัง ๕
 แห่ง (ส.พ. 1)

จากตัวอย่าง "เพื่อ, เพื่อ, เมื่อ, เพื่อ," นั้น เป็นคำเดียวกัน
 ปัจจุบัน "เพื่อ" ที่ใช้ในความหมายว่า "เพราะ" นี้ นิยมใช้คำว่า
 "เพราะ" แทน

เยื่อ

คำว่า "เยื่อ" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "สิ่งที่เป็นแผ่นบางอยู่
 ตามผิวหรือภายในของสิ่งต่าง ๆ เช่น เยื่อหอม เยื่อไม้ไผ่" (หน้า 663)

และมีความหมายตามอักขรวิธานศัพท์ว่า "คือของเป็นเนื้อมนุษย์ ๗ เช่น ผลไม้เมื่อผลยังอ่อนมีเนื้อบาง ๆ เป็นผิวหนืดหนืดนั้น" (หน้า 561)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "เยื่อ" จะใช้ในความหมายที่ต่างออกไปจากพจนานุกรม ๆ คือจะใช้ในความหมายว่า "เนื้อ"

ตัวอย่าง

ภาคหนึ่งเอาลูกประจำคือควาย ๑ เอาแต่เยื่อหัวให้เกราะบนนี้ตั้งเท่า
ลูกวัวเกราะ ... (ส.พ. 1)

อย่าบีบวระเพศ ๑ เยื่อลูกมะกอก ๑ บัดลายนำฟาคกินยุดแล
(ส.ค. 2)

อย่ามเร่งร้ายทารุณเอายาเขาเขนเทศนัก ๗๒ มะพร้าวไผ่ไผ่หนึ่ง
หังนำหังเยื่อ ๑ ทุบเหล็ก ๓ ตัว ... (น.ธ. 1)

อย่าต้มกินแกจ้โบหอง เคาควเอายาเคาเขนหัง ๒ สิ่ง ๕ ... มะพร้าว
ไผ่ลูกหนึ่งเอาหังนำหังกลาหังเยื่อ ทุบไผ่ลงต้มกินเห็ด (ส.ค. 2)

จากตัวอย่าง คำว่า "เยื่อ, เยื่อ, เยื่อ, เยื่อ" ก็คือคำว่า "เนื้อ"
จะเห็นได้ว่าคำว่า "เยื่อ" นี้จะใช้ในความหมายว่า "เนื้อ" (ผลไม้) เช่น
เยื่อลูกมะกอก ก็คือ เนื้อลูกมะกอก นั้นเอง

ระส่ำระสาย

คำว่า "ระส่ำระสาย" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "กระจัดพลัดพราย,
เสียกระบวน" (หน้า 675)

และมีความหมายตามอักขรวิธานศรึบหัวว่า "พุนพุราย กระจวนกระจาย
คนป่วยเจ็บไข้ให้ร้อน กระจวนกระจายนั้น" (หน้า 574)

ในคำร่ายยาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ระส่ำระสาย" จะใช้ในความหมาย
ตามอักขรวิธานศรึบหัวว่า "พุนพุราย กระจวนกระจาย เราร้อนใจหนึ่งอยู่มิได้"

ตัวอย่าง

ถ้าผู้ใดใช้ในเคื้อน ๕] คือว่าไว้ในคิมหันตฤดูแล้ว วัคันตรฤดูคึกกันแล้ว
ใช้นั้นให้เจ็บทองแลหัวหนาว หน้าภาทหนักให้ระส่ำระสายหัวใจ รัล เป็นคังนี้เพื่อ
เลอชื่คแล ... (ส.พ. 1)

ยี่ ยาชะโลมแกไขสันนิบาตเมวินันจับใระส่ำระสาย ไทกระหายนำเอา
บัวลอง ๑ ใบทังบาดาร ๑ ใบสะมี ๑ ยาแพรก ๑ ยาปากควาย ๑ ใพล ๑ ชะมีนออย ๑
มีคชะโลมหายแล (น.ร. 2)

๑ ทฎาคีลันให้ลั้ง ระส่ำระสาย] เจนระจาไปยควยดี ไทนอน
มีล็บเปนบ้ำไปย ๗ วัน ... (น.ร. 1)

๑ ยาล้มกระสายกลอน เถาคารทำให้กินเขาหมีโดย ไทนอนมีล็บ
ไทวาม ^{มือ}] ตะโลกผอมแหงหน้าเลอชิงหาแรงหมีโดย ไทวาก ^{นำลาย}]
 ^{ทาว}] ^{ลิม}]
เปลาไหลโลหีคชัคคือ ^{แหง}] หิวโหย ใระซ่ำรสาย ... (น.ร. 3)

จากตัวอย่าง "ระส่ำระสาย" และ "ระซำระสาย" ก็คือ คำว่า "ระส่ำระสาย" จะเห็นได้ว่า คำนี้จะใช้ในความหมายว่า "ทุรนทุราย เกรี้ยวกราด ร้องไห้จนไม่มีใจ" ^๑

ปัจจุบันนิยมใช้คำว่า "กระสับกระส่าย" แทน ส่วนคำว่า "ระส่ำระสาย" นั้น จะใช้ในความหมายด้านการเมือง เช่น "เพราะเกิดการปฏิวัติอยู่เสมอ ประชาชน จึงเกิดความระส่ำระสาย"

ร้าย

คำว่า "ร้าย" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ดู, ชั่ว, ไม่ดี" (หน้า 684) ในคำราชาชนบทโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ร้าย" จะใช้ในความหมายว่า "ไม่ดี แรง"

ตัวอย่าง

๑๐๐๐ ยาคองสำหรับเลอ็ครายอันซัด เอาไปประคุด ๑ เพาะทาโร ๑ ...
พลีจิ้งกินแต่ฟักกำลัง ชับเลอ็ครายเนาคังขาวปลากัวดี ... (น.ร. 2)

... ใหนอนสะคั่งหาสติมิได้ให้ยเพื่อไหยรากลน้ำลายไหลให้พันราย เจรระ
จาค้วยผีมือท้าวเยนนันไชยคังนี้ (น.ร. 5)

... ฝีนี่รายนักยารักสาเลีย มือหอนจรอนถึง ๑๐ วัน และ ๓๗ วัน
ยังรักสาโค ... (น.ร. 4)

ยาแกทรางทั้งปวง แกทรางอันรายชีวเทมพะซุ่มนัม ทันไหยเอาเทียน
ขาว ๑ เทียนคำ ๑ ... (ส.ค. 2)

... ลางที่มีน้มนุคขึ้นคังปารคำปานแดง ลางที่เหมอื่นเข้าฟาคลางที่เป็น
คังเออน้ำมือคืค้ำกมีแดงกมีเซยิวกมีร้ายนั้ก (ส.ค. 1)

จากตัวอย่างนี้ "ร้าย" นั้กคืค้ำว่า "ร้าย" ซึ่งค้ำนี้จะใช้ในความหมายว่า
"ไม่ดี"

ยาร้ายทรางแดง เอ้ากะพังโหม ๑ ยาไต่ไม้ ๑ ไม้กะเพรา ๑
ฝักคราม ๑ ขะมีนออย ๑ ยาคำ ไทกรันแดง (น.ร. 4)

ถ้าจะนำยาจุดพทวมอันร้ายนั้ก เอาราก นางแย้ม } ผนค้ำยน้ำปูน
มะกรูด }
จุดทาอันพทวมหายแดง ๑ (ส.พ. 1)

... นอกวิเสนนั้ก แถ่ผีขึ้นริมสีปากร้ายนั้ก (น.ร. 4)

ส่วนตัวอย่างนี้ค้ำว่า "ร้าย" ซึ่งกั้คืค้ำว่า "ร้าย" นั้กจะใช้ในความหมาย
ว่า"แรง" เช่น ยาร้าย กั้คืค้ำ ยารแรง นั้บเอง

จะเห็นได้ว้า ค้ำว่า "ร้าย" ที่ปรากฏในค้ำรายาแผนโบราณนั้ก จะใช้ใน
ความหมายที่กว้างกว้าความหมายในปัจจุบัน

หลาม

ค้ำว่า "หลาม" มีความหมายคัมพจนานุกรมว้า "เอาของใส่กระบอ
ไม้แล้วเผาไฟให้สุก เช่น หลามข้าว, หลามยา ; เรียกข้าวเหนียวที่บรรจุใน
กระบอไม้แล้วเผาไฟสุกว้าข้าวหลาม ; ล่นแต่ออกมา" (หน้า 845)

และมีความหมายตามอักขรวิธานศัพท์ว่า "ท่าของมีเข้าเป็นต้นให้สุก
กับไฟ, หลามด้วยกระบอไม้ นั้น" (หน้า 652)

ในตำราขยายแผนโบราณฯ คำว่า "หลาม" จะใช้ในความหมายว่า "เอาขา
ใจกระบอไม้แล้วเผาให้สุก" ซึ่งเป็นวิธีประกอบยารักษาหนึ่ง

ตัวอย่าง

๑ ยาแก้ปวดท้องหืดเอาเบงยะเหียนหนึ่ง ๕ เบงยะหีบหิม ๕ ผาง ๑ ลูกตะแกล ๑
เกศณแก้วหลวง ๑ เป็นยาหลามเอาเหลาคสิ่งน้ำคสิ่งหนึ่งแฉ (ส.ค. 2)

... ยาเข้าเขนกับเปลือกกุนไสกระบอหลามกินแก้มีขเกลลงทองแล
(น.ร. 4)

... คุษมูม ๒ เอากระบอหลามกินหาย ... (น.ร. 5)

... ท่านให้แต่งยาหลาม เอาใบหีบหิม ๑ ใบเหียน ๑ ดินตัน ๑ ดินเครือ
๑ พริก ๗ ชิง ๗ กะเทียม ๗ ขมิ้นออย ๗ ใบกะพังโหมมาตำคพอควรวะ เลาครีง
น้ำครีงหลามควยไม้สี่สุกให้กิน ... (ส.ค. 2)

จากตัวอย่าง คำว่า "หลาม" และ "หลาม" เป็นคำเดียวกัน

สาธารณ์

คำว่า "สาธารณ์" มีความหมายตามขนานุกรม ว่า "ตำ, แลว ;
ทัว ๆ ไป" (หน้า 799)

ในตำราขยายแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "สาธารณ์" จะใช้ในความหมาย
ว่า "ทัวไป"

ตัวอย่าง

นั่งรอกเขาค้ม ผู้คนชื่นชมทำกรากกวาคมนเป็นยาแก้โรคประสึ่ทุกประการ
พิคิงงูทานเคลื่อนกลายหายไป (น.ร. 3)

จากตัวอย่าง คำ "งูทาน" ก็คือคำว่า "สาธารณ" ดังนั้น "งูทาน"
จะหมายถึงงูตัว ๆ ไป
ปัจจุบันคำว่า "สาธารณ" นี้นิยมใช้ในความหมายว่า "คำ, เฉว" มากกว่า

ให้

คำว่า "ให้" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "มอบ, สละ, อนุญาต เป็นคำช่วย
กริยา บอกความบังคับ เช่น ให้ทำ ให้ไป" (หน้า 868)

ในตำราขยายแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ให้" จะใช้ในความหมายที่ต่างออกไป
จากพจนานุกรมทุกกล่าวคือจะใช้ในความหมายว่า "มีอาการ"

ตัวอย่าง

สาริษาท้ำพวก๑ชื่อสะแกเวียน เมื่อแรกใช้นี้ปวคหัววังนำวังตา ให้ครั้ง
กระหาญนำให้คำมีให้ช้ดตะมุก แล้วให้หลงทอง แล้วหยุดเอง ทุกกะสันั้กเบา มีออกให้
ทองขึ้นให้กลมสัคคให้กรุมราย มักเมอยอนให้รำคำนใจ ...

(น.ร. 5)

ยาแก้กานลสิ่งคี่ดมีฟคตาง๒ กัน ไหรำกให้ไอในเวยนหำให้คองบมนมัง ก่ดรีน
คำมสันดังมันให้ดังแงกมเงมีคไหไปากเมนยางขีมันให้คอลีงเลมตึนเลีง เมื่อเลีง
ให้ทองชึนให้นำเลีงรีมสีปากเปนยางมันให้ปากแงให้คอแงมันให้เมือยหำสารรำงคอ
ให้จับแนไป ... (ส.พ. 1)

... ย่อมจะให้ลำบากแก่umarทั้งปวง จะให้ตั้งท้องให้ร่ากให้กระหายน้ำ
ให้เซซีมินให้อือ ให้คอแห้ง ให้ยอมเหลสิ่งให้ตก ^{มูก} ^{เลือด} ก็นเข้านมมิได้จาแพทย์
จะรักษา จึงพิจารณาคุให้รู้ลักษณะทราบแกลงจงแล ว่าตัวยูแอดตัวเมีย จะได้จะเสีย
แล้วจึง ประกอบยาให้ขอบโรค ... (ส.ค. 1)

... ถาญโคยเบนคังนี้กำเนิค ๗ วันมันไทกินเขามีโคย ไทโยไอแลราก
มันไทย ไสยพุงโรโทโรทามันไทกระทันกระหาย มันไททองขึ้นหล้ามอก มันไทย
หอมใสพุงพุงขึ้นในโยโครง ... (ส.พ. 1)

จากตัวอย่าง คำว่า "ให้, ไท, ไทย" นั้น เป็นคำเดียวกัน

1.3 การใช้คำศัพท์เฉพาะ คำเหล่านี้เป็นคำที่ใช้เกี่ยวกับการรักษาโรค
โดยตรง ซึ่งในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย มีปรากฏมากที่สุด การใช้คำศัพท์เฉพาะ
ดังกล่าวนี้ มีดังนี้

กระสาย

คำว่า "กระสาย" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "เครื่องแทรกยา
เช่นน้ำเหล้า, ไข่เข้าคู่กับคำกระเด็น เป็น กระเด็นกระสาย" (หน้า 44)

ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "กระสาย" จะใช้ในความหมาย
ว่า "เครื่องแทรกยา"

ตัวอย่าง

... ถ้าจะแก้ทรงทั้งหลายเสาเป็นกระสายกินหายแลหา (ส.ค. 2)

ยาแก้ในคอ เอาชิง ๑ ซ่า ๑ น้ำมะนาว ๑ ชมันอ้อย ๑ พริกไทย ๑
โม่มะขามไก่เป็นกระสายบพเอาสำลีขุมอมหายแลหา (ส.พ. 1)

๕ ยากแสดะลับเอามะนาว ๑ โกลชะเมา ๑ อีบเขี้ย ๑ นำมะนาวเปรี้ยว
กระสายก็มีหลายแฉ (น.ร. 2)

๖ ถาสี้อีกเอาตาไมยไฟบ ๑ เมาเอาน้ำเขาเบนกระสาย แลอลายนำ
 ทากันแกสีกแฉ (ส.พ. 2)

๗ ยารี่อวาโดกาซาคู ท่านให้เอาเบญทิม ๑ ลูกกลอยดิบ ๑ หัวหมู ๑
 เปลือกเพกา ๑ เอามะพร้าวมาแกะเป็นน้ำกระสาย มบททำแท้งกินครอบทรง
 ห้างปวง ... (ส.ค. 1)

ปัจจุบัน คำว่า "กระสาย" มีใ้ในความหมายว่า "เล็ก ๆ น้อย" เช่น
 "ใจพอดเป็นกระสาย" หมายความว่า "ใจนึกน้อย; เล็กน้อย"

คู่มือการ

คำว่า "คู่มือการ" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "คู่มือเคล้าเข้าด้วยกัน
 แล้วนั้นก้อน, คู่มือเคล้าให้เข้ากัน" (หน้า 188)

และมีความหมายตามอักษรวชิรานุกรมที่ว่า "อาการทำยาที่ละเอียดเป็นผง,
 กระจายประสมกวนรคนปนกันเข้านั้น" (หน้า 90)

ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "คู่มือการ" จะใ้ในความหมาย
 ว่า "คู่มือเคล้าให้เข้ากันแล้วนั้นเป็นก้อน" ซึ่งจะใ้เฉพาะกับการประกอบยาไทย
 โบราณเท่านั้น

ตัวอย่าง

๑ แล้วจึงแต่งยาชำระนอกได้ เอาไกร้หอม ๑ เอาใบสวาด ๑ ใบสักระเพรา
 ๑ ใบจิงจ้อ ๑ ตำเอาน้ำสิงลระจอกคู่มือการ เขยี้วให้ขึ้นแล้วเอาชากาเอาใ้ใส่ลงเขยี้ว
 ให้แห้งบนเตาถุกเคียวกินตั้งแต่เด็กอายุสามเดือน ๑ จนกระทั่ง๗ขวบ ...

(ส.ค. 1)

... ผักกาด ๑ เปลือกโมกษ ๑ หน้าแก ๑ ชาพลู ๑ ลูกจันทร์ ๑
 คอกจัน ๑ พริกเพาษาทั้งหลาย คูลีการ ทำเป็นมั่งจะลายน้ำมั่งมันเทาอุกพุทราทินแก้ม
 สาระพัดทุกอัน ... (น.ร. 5)

ฉาเคกเกิดวัน ๔ แลวแลไขแม้อือซ้อวที่มีคูลีโหโศคโหตัวสัน ในหน้าคาคัก
 โหกันนมมีโดย บูหเอาเขาที่ คูลีการ กับนำนมเป็นเบนรูปเคกเอาไปเสียนทาง ๓
 แพง ๓ อันหายแล (ส.พ. 2)

ยานีประจำรอย มีสิ่งใดก็ค้ำหารโหเอาโหรา เคอียโก ๑ โหราอำมะริก
 ๑... นำมันพร้าว ๑ ขางตะเคียน ๑ คูลีการ เขาควยกันเซคนี้หายแล
 (น.ร. 4)

คำว่า "คูลีการ" และ "คูลีกา" ใน 2 ตัวอย่างสุดท้ายนี้ ก็คือคำว่า "คูลีการ"

จุด

คำว่า "จุด" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "รอยหรือแต้มที่มีลักษณะกลม ๆ
 ปรากฏที่ผิวพื้น ; ชีค เช่น จุดเค็ด, ที่ เช่น จุดหมาย ; ประเด็นสำคัญของเรื่องที่ถูกหรือ
 ถกเถียงกัน" (หน้า 232)

และมีความหมายตามอักษรวิธานศรีบัวว่า "การที่เอาขาไปจุดเข้าที่ฝ่าเท้า,
 เหมือนอย่างหมอยาเอาขาจุดที่ตาสนั้น" (หน้า 146)

ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย "จุด" จะใช้ในความหมายว่า "เอาขาแต้มหรือ
 ป้ายที่แผล เพื่อบำบัดรักษาโรค"

ตัวอย่าง

๑. ยาจุกการ เถราเทียน ๑ ฝนคายนำปฐุจุกฯ ยาจุก เอนางแยม
ฝนคายนำปฐุจุกฯ ยาจุกเอาประจำคักวาย ฝนคายนำปฐุจุกฯ ถาวังเขยิวังคำ
เอาพริกไทย ๑ สดอด ๑ เหล็กขี้วัว ๑ คาศาแดง ๑ มีทคยเลาทำแห่งไวจุกฎีการแลฯ

(น.ร. 3)

๒. ยาจุกคชระภาคเอายาแวดแมว ๑ นำมะกรุก ๑ สารส้ม ๑ ฝนจุกหายแล

(น.ร. 2)

ยาจุกฎีการเอาลูกในมันวัว ๑ ลูกในมกรุก ๑ ลูกในยสมทรา ๑ ในยจุกค้มปวย ๑
มีคเอาน้ำมันวัวแปกส่ายทำแห่งไวจุกฎีการทั้งปวงแล

(ส.พ. 2)

จากตัวอย่าง คำว่า "จุก" และ "จุก" เป็นคำเดียวกัน

เจียค

คำว่า "เจียค" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ภาชนะชนิดหนึ่งเป็นเครื่องยศ
ขุนนางโบราณ สำหรับใส่ของเซ่นผ้า มักทำด้วยเงิน, แฉงมันแตน้อย ; ขอแฉงมันบาง เซน
เขามันคยขอเจียคเอามาบาง" (หน้า 239)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "เจียค" จะใช้ในความหมายว่า "ชื่อเครื่อง
ยาแผนโบราณ" ซึ่งใช้เป็นศัพท์เฉพาะของหมอยาไทย

ตัวอย่าง

ถาผีพิกทุมหาตัวมีโคปคหวันักเเจียคเอารากทองค้มผันคยเลากินหายแล

(น.ร. 3)

จากตัวอย่างนี้ "เจียค" จะใช้ในความหมายว่า "ชื่อเครื่องยาแผนโบราณ"

ชอบ

คำว่า "ชอบ" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "พอใจ เช่นชอบอ่านหนังสือ; ถูกต้องเช่นชอบแล้ว; เหมาะ เช่น ชอบควยกาลเทศะ ; ถูกใจ, ถูกกัน เช่น เขาชอบกันมาก" (หน้า 258)

ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ชอบ" ใช้ในความหมายว่า "ถูกโรค ถูกใจ ถูกกัน ถูกวิธี"

ตัวอย่าง

... ถ้าสำแดงกิ่งกลาวมานั้น ร้อยคนจึงจะรอดสักคน ๑ ลางที่มันพร้อมกันอยู่
แพทวายจึงออนดูยาชอบก็ลอคข้างแลฯ (ส.ค. 1)

... แลทรางจำพวกนี้มันก็ทำให้กุมารำบาท่าง ๆ ถ้าแพทวายยาคิดตา
ถ้าวางยาชอบไม่ตาย ... (ส.ค. 1)

... ให้พิจารณาตุ๊กาเหินทรางขโมยมันกระทำต่าง ๒ ถ้าวางยาชอบโรคไม่ตาย
วางยาคิดโรคตายเหียงแท้แล ... (ส.ค. 1)

๕๔๔ ที่นี้จะบอกเพทวางยาแก้ไขชอบทาคตั้งนี้ ๕๕๕ อันวาคัดทะวีทาตุมัน
ชอบใหวางยาซ้มแล ๕๖๖ ยาวานจึงชอบใจยแล ๕๖๗ อันวาไซเพ็วราโยทาตุใหวางยาซ้ม
จึงชอบแลฯฯ อันวาไซเพ็วโรทาตุมันใหวางยาซมฝากจึงชอบแล ๕๖๘ อันวาโยทาตุมัน
ใหวางยาซมจึงชอบแล (น.๕. 2)

... ถ้าไซหารหามหมีไคตองนำมัน ลามนำรอนแลประซ้มแลดับตี หมีไคคอก
เอาเลออีกออก ทั้งนี้กลาวมาหามยาใหวามันหมีชอบฯฯ แต่กินญาทาพันมันแล
(น.๕. 3)

... ไข้ยให้กินเข้าข้มปากฝาด ยากสะแรงที่มีขอมโรค ให้สะท้อนเนื้อระริก
เสียวข้างตัวเจ็บหัวสาระพางตัว นอนไม่หลับดุกลเสียดเสียบเหงไขเพื่อลม

(น.ร. 5)

คาน

คำว่า "คาน" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "แข็ง, แน่น, เรียกสิ่งที่มีลักษณะ
แข็งเป็นคานอยู่ในทอง เช่น คานเลือด คานลม" (หน้า 297)

และมีความหมายตามอักษรวิธานศรียว่า "สิ่งที่เป็นก้อนแข็งอยู่ในทอง" (หน้า 218)

ในตำรายาแผนโบราณจากสมคไทย คำว่า "คาน" จะใช้ในความหมายว่า "แข็งเป็น
ก้อน" ซึ่งจะใช้เรียกสิ่งที่มีลักษณะแข็งอยู่ในทองกันเนื่องจากโรคภัยไข้เจ็บ บางครั้งอาจใช้
ชอนกับคำว่า "เทา" เป็นไถคาน"

ตัวอย่าง

ยาแก้ลมเหงจุกเสียดแผลทองเป็นคาน เป็นก้อนเจ็บหลังเอาเป็ลือกมะรุม ๑

...

(ส.ค. 2)

ยารอนแก้ลมคานเป็นก้อน อยูในทองแลจุกอกขึ้นมา แลมันไหเสบในหัวใจ ...

(น.ร. 3)

๑ สันนิบาให้จับเบนคานแตกขึ้นไบบย เอาแกนสน ๑ จันทอม ๑ แหยมู ๑

วานนำ ๑ ยารังกา ๑ บัซท่าแทงลายนำรอนกิมหายแล

(น.ร. 1)

ยาเลือดแก้ลมแกทองเป็นคานเอาสารส้ม ๑ ... ไบกระเพราเทาษา ต้มกิน

แล

(ส.พ. 1)

แกทองแขงเป็นคารตาเลื่อง เอารากกล้า ๑ รากชุมเห็ดเทศ ๑ ... ถาจิโย
 ลังลายน้ำกิน แกไขพันรตีกโกไคแกทองเป็นคานดงแกเลื่องโกไคเพื่อกล้งแล

(ส.พ. 2)

จากตัวอย่าง คำว่า "คาน", "คาร" เป็นคำเดียวกัน คือคำว่า "คาน"

แตก

คำว่า "แตก" ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทยใช้ในความหมายว่า
 "จุก, แนน"

ตัวอย่าง

ยาแถมคีนทางทาว ฝ่ย มันขึ้นไปยไทยแขงไปทังตัว มันไทยจุกแตกมันไ
 ทองขึ้น มันฉกปวมทังตัวก็ ทั่นไเอามะหาหึ่ง ๑ ฝีกไทย ๑ ... (ส.ค. 2)

ไขยหัวขวัญนั้นมักให้สะอึกลางที่มักให้ตัวเข็น เป็นลูกเห็บแล้วเพื่อกออก
 ให้แตกขึ้นดั่งจะขาดใจตาย ... (น.ธ. 5)

๑ สันนิบาให้จับ เบนคานแตกขึ้นไบายเอาแกนสัน ๑ จันหอม ๑ แหมมู ๑
 วานน้ำ ๑ ยารังกา ๑ บัชท่าแหงลายนำรอนกินหายแล (น.ธ. 1)

แปร

คำว่า "แปร" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า เปลี่ยนนกลายไปจากลักษณะ
 หรือภาวะเดิม แปรใช้ก็คือวิธีวางยาทำให้โรคที่มีอาการหนักทุเลาลง (หน้า 539)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "แปร" จะใช้ในความหมายว่า
 "วิธีวางยา ทำให้โรคที่มีอาการหนักทุเลาลง"

ตัวอย่าง

เอยแปรแกพี่คไยพันไทยเอยรากบานาง ๑...คอกบัวทั้ง ๕ ^๕ ทมกีนแปรไยไทหาแล
(ส.ก. 2)

... ถ้าเห็นเป็นวังขาวช่อช่อคาร มั่นขึ้นสันหลังแลราวคาง แดงขึ้นเป็นดวงเพ็ญ
เนืออยู่ใหญ่กลางคืนจึงจะเห็น จึงเอยาจอมประสาคแปร ยาไททองนำมัน แลวตมนำอาบ
ให้เอยหนหลังนั้นมาแปร ... (น.ร. 5)

ถ้าไยอันไคย ๆ กี้ เอยานี้แปร; เอยไครทั้ง ๒ สีพันนางแฉ ๑ รากยาน้าง
๑ รากมากเฟือง ๑ รากซุงคือ ๑ รากลากรอง ๑ หัวค้ำ ๑ ทมกีนแปรไยรายเป็นคี่
ใหญ่วาเป็นคำเป็นแฉแล (ส.พ. 2)

ถอย

คำว่า "ถอย" มีความหมายตามพจนานุกรมฯว่า "เคลื่อนหรือทำให้เคลื่อนไปข้างหลัง,
เคลื่อนที่, ขยับออกจากที่ คคง เช่น พียถอย กำลังถอย" (หน้า 364)

ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ถอย" จะใช้ในความหมายว่า
"ไคคคงจนหายป่วย" หรือ "หายจากเจ็บไข้"

ตัวอย่าง

ถ้าเป็นไยสันนิษาพิวหลวงจเข้าในระหว่างศรีโทคนั้นกี้ ถ้าจะแก้ไยเอย
บ่ระเพ็ชร ๑ รากผักเขา ๑ ลากบัวหลวง ๑ ลูกในผักไย ๑ ... ทม ๓ เอย ๑ ไยกิน
แกกอนเอยนอน ๑ ถ้าแฉลากออกมาพั้นกถอยแลฯ (น.ร. 5)

อันหนึ่งโรกเกิดเพื่อล้ม และเสมหะโลหิตแลเก่าเคาก็คี่ โรกอันไคยก็คี่ เอยตาม
ตำราที่กล่าวไยแก้เบนหลายชะนานตามถอย ไยทำยาในตำรา เอยสิ่งละส่วนใหญ่เอยา
ในคำกี้ศัพท์ก่อน ... (น.ร. 5)

ลางที่ให้ตกเสมหะตามทวารหนักเบาให้รากโลหิตก็ด้วย เป็นลักษณะว่าโยอาไปทาด
แกควยเป็นลาชขนานแลวมิตถอยอากาศขึ้นไปถึง ๕ วันไม่ได้เลย ...

(น.ศ. 5)

ฟัง

คำว่า "ฟัง" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ตั้งใจสดับ, คอยรับเสียงด้วยหู,
ได้ยิน, เช็ด, ทำตามถ้อยคำ เช่น ให้ทำตามคำสั่งผู้บังคับบัญชา" (หน้า 600)

ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ฟัง" จะใช้ในความหมายว่า
"หายจากเจ็บป่วย" เพราะยาที่ใช้รักษานั้นถูกโรคหรือเหมาะสมกับโรค

ตัวอย่าง

ถ้าจะใคร่รู้ว่าใช้สาริบาทหรือลาภสาคก็ให้เอายานี้ดองคุเถิด เอารากฝ้าย
๑ รากมะกล่ำ ๑ รากผาหลวง ๑ ถ้าเป็นสาริบาทมันฟังแล้ะ ... (ส.พ. 1)

ยาสองไขไทยยรฐวาสินีมากฤตักสาคเอารากมะไฟย ๑ รากคลา ๑
รากกางปลา ๑ คัมภีร์หาสาริบาทไมยฟัง ทาดักสาคยุดแล (ส.ค. 2)

... ถ้ามีฟังเอาสาริบทเขี้ยวอันณคยหน้าดอกไม แทรกนำพรวเขาทั้งกิน
ทั้งจะโลมฟังแล (น.ศ. 3)

... หาเพศผู้ใดจะยาปวงไสยาไฟทองนำมันคัมหาทุกนำมันคัมแลยามีฟังเลย
คนนั้นตายแล (น.ศ. 2)

ยัก

คำว่า "ยัก" ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยใช้ในความหมายว่า
"เปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับโรค เลือกใช้ได้เหมาะสมกับโรค" คำนี้จะขัดมาจากคำว่า
"ยักน้ำกระสาย" ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงเลือกใช้น้ำกระสายยาให้รักษาโรค

โคตรงับโรคและเหมาะแก่คนไข้ เช่น การไชยาหอมอินทจักร ถ้าจะไชรักษาอาการ
เป็นลมหน้ามืด ลอนเพ็ชย์ ก็ให้ไชน้ำดอกไม้เทศ หรือน้ำเกสรดอกไม้เป็นน้ำกระสาย ถ้าจะไชร
รักษาลมแน่นจุกเสียดท้อง ก็เปลี่ยนเป็นไชน้ำขิง น้ำชาคมเป็นน้ำกระสาย

ตัวอย่าง

... ยาเขียวอาการ ๓๒ ตามแต่จะไชยเถิด สาระพัดที่จะไชยักน้ำกระสาย
เอาตามโรคเห็ดราฯ (ส.พ. 1)

... เอาแต่ใบไม้จั่วให้ใหม่บดทำผงละลายน้ำสุรากินแกพิษตานหางแกพิษฝีดาษ
แกตมูกเลือดแกคั้งแกสอิก ๑ ไชโค ๑๐๐๐ หนึ่งแลยักน้ำกระสายเอาเถิดฯ
(ส.ค. 1)

... ยานี้เอาสิ่ง ๑๒ คือดีเทาฯ พังลาย ทำเป็นผงละลายน้ำออยแดงกินกัโดย
นำฟังกัโดยนำรอนกัโดย น้ำกระสายยักยัยเอาเถิด (ส.ค. 2)

ยาล้ม ๑๐๐ จำพอกเอาถุมทั้ง ๒๒ มะรุม ๑ ทองลงใบมัน ๑ พริก ๑
ขิง ๑ คีปัด ๑ คา ๑ กะชาย ๑ ทำเป็นผงละลายน้ำรอนกัโคนำขิง ๑ นำขมิ้นฯ
ยักละลาย เอาเถิด (น.ร. 4)

ในปัจจุบัน มีส่วนวนพุกว่า "ยักกระสาย" หมายถึง คนที่พิดิกเพลง ไม่ตรงไปตรงมา
หรือมีอาการเด่นตัว¹ ส่วนวน "ยักกระสาย" นี้จะเกิดจากคำ "ยัก" หรือ "ยักน้ำกระสาย"
ในตำรายาแผนโบราณนี้เอง

¹ วิชา บุรกลีกร "ส่วนวนภาษาจากยาหมอใหญ่" ภาษาและหนังสือ

ราก

คำว่า "ราก" นี้ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย จะใช้ในความหมายตาม พจนานุกรมว่า "สำหรับออกทางปาก, อาเจียน อาหารที่กลับออกทางปาก" (หน้า 680) และความหมายตามลักษณะรากศัพท์ว่า "อาหารที่ออกทางปาก" (หน้า 576)

ตัวอย่าง

อย่าแสร้ง ๑ แกะเข้ต๋อโหราก ๑ เอารากมะพร้าว ๑ รากยานาง ๑ รากมะแว้งคัน ๑ ... (น.ร. 4)

๑ ตาแสร้งเอาผักเสี้ยนไฟ ๑ พริกขี้หนู เสนรำหัดขี้จิ้งจกเอี้ยค ลายน้ำส้มชากันแสร้งแดง (ส.พ. 2)

... ตาโง่เนื่อฤชาษาธาทักดี อีคำอ่แดงก็ รากออกมาแล (น.ร. 3)

๑ รากคองดำรัยไฟมีโคเอารากส้มกุ้ง ๑ รากมะม่วงทั้ง ๒ รากมะกั่วขึ้น ๑ กดอย ๑ กระจกทั้ง ๒ เอาระฆัง รากคองเสากินยูไฟมีโคกินอาหานยอมรากกัน เพชรอนมีโค แยกคอกัดคุดตะคาดแล (น.ร. 2)

... ตากรากคั่งนำล่างมีเท่าดี ตากรากคั่งนำขี้มันเท่าดีขี้ย่งมาไหแรงแก้งนัก ทารากไมเหมือนยั้งนี้ไม่เป็นไร ... (ส.พ. 1)

รำหัด

คำว่า "รำหัด" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "โรย" (ใช้สำหรับเอาขี้เสม เทรกยา), ใส, เทรก ; ว.อ่อน" (หน้า 685)

ในคำราชาชนบทโบราณจากสมุทรไทย คำว่า "รำหัด" จะใช้ในความหมายว่า "เพียงเล็กน้อย" โดยใช้นี้วกลางจรคนิ้วหัวแม่มือหยิบ หรือใช้ในปริมาณที่ไม่เกิน $\frac{1}{2}$ เมล็ดองุ่น¹

ตัวอย่าง

ยาทั้งนี้พันตากแดดแห้งแล้ว ทำเป็นผงละลายน้ำร้อนเกลือรำหัดครึ่งแล้ว
เผาเหล็กไทยแดงจิมยาลงสามทีแล้วกินเช็ดหายแล (ส.ค. 2)

... ดาร์อนขึ้นมา เอายาในหม้อกับน้ำทรายเข้าให้เท่ากัน เอาดินประสี
รำหัดลง พันแกรอนหายแล ฯ (ส.พ. 1)

... ถ้ารากละลายน้ำดูยกอน้ำฟุ้งกุ่มเฮน ถ้าคอแห้งระหายน้ำเมกล้มเครือ
ชะเอมยทรก ถ้าเสริมมีนทุรนทุรายน้ำคอกไม้กิมเฮนรำหัดกินหายแล ฯ ...
(ส.ค. 1)

ทำจะทำยาชะโลม ไซยสันนิบาทีให้เอาว่าลน้ำ ๑ ไบยน้ำเค็ม ๑ ไบย
ผักนอก ๑ สิริยา ๓ สิ่งนี้เอาเสมอกากเอาซึ่งรำหัดละลายน้ำเขาเข้านั้นแล้ว เขาคินรัง
แมงไม้เผาไฟชูปลั่งไวยชะโลมตัวลงแล้วเอาผ้าคลุมไวย ... (น.ร. 5)

ยาเค็มล่อมคับเอาไปมากดู ๑ ไบยมากเมีย ๑ ไบยมากยิม ๑ ไบยมากเฟือง
๑... ไบยมากคุม ๑ ขมิ้นออย ๑ พริก ๑ รำหัดคณอยโข่งมีละลายน้ำทรายเข้ากินทั้งทีโลมแล
(ส.พ. 2)

¹ นายเทพ ทิวถนอม ผู้ให้สัมภาษณ์ น.ส. เอมอร ศรีชั้น ผู้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ 8 ต.ลาดสามพราน อ. สามพราน จ. นครปฐม เมื่อวันที่ 5
ตุลาคม พ.ศ. 2527

ลง

คำว่า "ลง" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ไปสู่เบื้องต่ำ, ไปสู่พื้นดิน และพื้นอื่น ๆ, ไปสู่เบื้องที่ถือว่าตรงข้ามกับขึ้น, โดยปริยายมีอาการคล้ายคลึงเช่นนั้น ก็ใช้วางได้ในความหมาย เช่น ลงแหล่งอวน, ไล่ เช่น ลงคะแนม, จด เช่น ลงทะเบียน ฯลฯ ทองเคิน เช่น ทิ้งราก ทั้งลง (หน้า 697)

และมีความหมายตามอักษรวิธานศรีบัวว่า "อาการถ่ายอุจจาระเป็นน้ำเหลวไหลออกมา มาก ๆ" (หน้า 628)

ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "ลง" จะใช้ในความหมายว่า "ทองเคิน" หรือ "การถ่ายอุจจาระเป็นน้ำเหลว"

ตัวอย่าง

ถ้าใช้สาริบาทให้คั่งให้รากให้ลงก็ดี เอารากมะตูม ๑ รากผักไชยขึ้นผี ๑ รากมะอึก ๑ หอมแดง ๑ ต้มกินหายยา . . . (ส.พ. 1)

แล้วจึงเอาขมิ้นอ้อย ๑ โพล ๑ เอาบดเป็นแท่งไว้ฝนด้วยเล่ากินตามอายุ ถ้าจะให้ลงหนักนำไปกระเพราะลงแรงเดา . . . (ส.ค. 1)

ยานี้เอาสิ่ง ๑๒ เมื่อจ้ ต้มกินแสกโกศการพร้าวคอย ถ้าจ้ใหญ่ลงแสก
ราชพริก ๑ | ๒ เมื่อจ้กินไสยขันที่ศกอนสอน ๑ นำฝิ่ง ๒ สอนกินแกไชยสำนี้บาดแลไชย
สามชอน . . . (ส.พ. 2)

ปัจจุบัน คำว่า "ลง" ยังใช้ในความหมายว่า "ลงห้อง" อยู่ แต่ไม่ใช่ "ลง" เพียงคำเดียวในความหมายนี้ และมีคำว่า "ทองเสีย" หรือ "ทองเคิน" ใช้ในความหมายเดียวกันนี้ด้วย

1.4 การใช้คำในหมวดคำบางหมวด คือ คำลักษณะนาม คำบุรพท และคำสันธาน ซึ่งมีปรากฏอยู่มาก และมีข้อควรสนใจ ดังนี้

คำลักษณะนาม

คำลักษณะนาม คือ คำนามที่ใ้บอกลักษณะของ सामानยนาม เช่น คำเรียกพระวาทูรูป เรียกสัตว์ว่าตัว เรียกเรือว่าลำ เป็นต้น¹

ในตำราયાแผนโบราณจากสมคไทยปรากฏการใช้ลักษณะนามอยู่มาก จากการศึกษาปรากฏการใช้ลักษณะนามที่น่าสนใจ ดังนี้

- 1.4.1 การใช้ลักษณะนามไม่คงที่
- 1.4.2 การใช้ลักษณะนามที่ตามชื่ออวัยวะของร่างกาย
- 1.4.3 การละลักษณะนาม
- 1.4.4 การใช้ลักษณะนามที่ต่างจากปัจจุบัน
- 1.4.1 การใช้ลักษณะนามไม่คงที่

การใช้ลักษณะนามไม่คงที่ ไม่สม่ำเสมอปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมคไทยอยู่มาก สิ่งของอย่างเดียวกัน อาจใช้ลักษณะนามต่างกันออกไป ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากสิ่งของนั้น ๆ สามารถใช้ลักษณะนามได้หลายอย่าง ดังที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณที่ศึกษา ดังนี้

1.4.1.1 การใช้ลักษณะนาม "ลูก, ใบ" ปะปนกัน

"ลูก" พจนานุกรมฯ นิยามว่า "ลักษณะนามใช้แก่ลูกไม้ หรือสิ่งของที่มีรูปกลม ๆ หรือยาว ๆ" (หน้า 716)

---

¹พระยาอุปกิตศิลปสาร หลักภาษาไทย หน้า 73

ส่วน "ใบ" พจนานุกรมฯ นิยามว่า "ลักษณะนามสำหรับใช้เรียกผลไม้
ลักษณะ เครื่องใช้บางอย่าง หรือแผ่นเอกสาร เช่นมะม่วง 2 ใบ ถ้วย 3 ใบ
ตุ้ม 4 ใบ ใบพัด 5 ใบ" (หน้า 485)

จากความหมายตามพจนานุกรมฯ นี้ จะเห็นได้ว่าสิ่งของบางอย่าง เช่น
ผลไม้ นั้น สามารถใช้ลักษณะนามได้ทั้ง "ลูก" และ "ใบ" ดังนั้นในคำราชาแผนโบราณ
จากสมุดไทย จึงปรากฏว่ามีการใช้ลักษณะนามทั้งสองคำนี้ปะปนกัน ดังตัวอย่าง

มะกรูด

เอาสี่เล็กทั้ง ๕ ... มะกรูด ๓ ลูก โข้กะสุน ๑ ... สม ๔๐ จำพวกเสื่อขวัง
ระดูเจมดังก็อหายแล (น.ร. 4)

ดูแกลมสันคาน ทานเอาใหม่ มะกรูด ๓ ลูก ผ่านจุกเสื่อเอาพิกรไทยไสยเสา
ในลุด ๑ เอาเกลือใสลุด ๑ ก่เติมลุด ๑ มั๊กไฟไทยไม้คัลเอียต ... (น.ร. 1)

อยาทานคโมยทารไทยเอาพกรสีชา ๓ เมค มะกรูด ๓ ใบ ผา ๓ หึงเสื่อใบ
ละพริกขมิบออย ๕ แวนตั้งควยพเจ้า ๕ พอ้ง ... (น.ร. 1)

มะพร้าว

ดยามเร่งรียทารไทยเอายาเขาเขนเทคนัก... มะพร้าว ๑ ใบ โข้กะสุน ๑
หึงเหียว ๑ ตปุ้เหลก ๓ ตัว ... (น.ร. 1)

... มะพร้าว ๑ ใบ โข้กะสุน ๑ หึงเหียว ๑ ตปุ้เหลก ๓ ตัว ... (ส.ค. 2)

เมื่อจะกินให้ตั้งขวัญเข้ามากำหนึ่ง เบี่ยงกำ ๑ กล้วนน้ำสุกหัวหนึ่ง
 มะพร้าวอ่อนใบ ๑ เขียนหนักเล่ม ๑ เงิน $\frac{๑}{๒}$ ตีคเขียนจุดขึ้นจึงยกหม้อยาขึ้นก่อน
 เก้าไฟให้ใครขอไฟแล้ว เอายากินแก้สาระพัดสันนิบาต ... (น.ร. 5)

จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่าลักษณะนามของมะกรูดและมะพร้าวนั้นจะใช้ทั้ง
 "ลูก" และ "ใบ"

แบ่งข้าวหมาก

ยาของเอาแสมทั้ง ๒ แก่นซี่เหล็ก ๑ ... สมมะขาม ๑ แบ่งเข้ามา ๓๒ ใบ
 หมกเข้าเปลือกไผ่ ๓ คั้น แล้วจึงกินแลฯ (ส.พ. 1)

ยาของสีกายอมแห้ง แลมกรูดให้เอาแสมทั้ง ๒ ... แบ่งเข้ามา ๓๒ ใบ
 สมมะขามเปลือก ๑ ปั่น ได้ขยัมแล้วของทั้งนั้นกวานเสียให้แห้งแล้วจึงใส่ วิเสรคนัก
 แลฯ (ส.พ. 1)

● ยาของแกริคสีดวงบากเบื้อยหัวเบื้อยเอาค่านวยคำสามถ่าน นิงไทยสุก
 แลคัคโคไสยลงในถาง แลเอาลูกแบ่งสามลูกลูกไอยกทางไวยผ่ววานคี่แลเอาไฟล
 ๕/ ทำไหลเอยิดประสมกันเคาแลเติมลูกแบ่งอีก ๓ ลูก ... (ส.ค. 2)

"ลูกแบ่ง", "ลูกแบ่ง" ในตัวอย่างสุดท้ายนี้ก็คือ ลูกแบ่งข้าวหมากนั่นเอง
 จะเห็นได้ว่า ลักษณะนามของลูกแบ่ง หรือแบ่งข้าวหมากนั้นจะใช้ไม่เหมือนกัน
 คือใช้ทั้ง "ใบ" และ "ลูก" ซึ่งในปัจจุบันนี้จะใช้ลักษณะนามว่า "ลูก" เท่านั้น

ไข่

● ยาผอกผีมะม่วงเอาไข่ไทยลูก ๑ เอาแคไข่ยขาว กบูนขาวพอกผีมะม่วง
 แล (ส.ค. 2)

... ไข่โก๋โตไข่ เอาแต่ไข่แดง หุงแล้วให้กินตามกำลัง เกิดแก่ทรางไฟแดง

(ส.ค. 1)

จากตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่าลักษณะนามของไข่ จะใช้ทั้ง "ลูก" และ "ไข่" ซึ่งปัจจุบันนี้ลักษณะนามของไข่จะใช้ได้ทั้ง "ลูก" และ "ไข่" เมื่อเป็นภาษาพูด แต่เมื่อเป็นภาษาเขียนจะใช้ลักษณะนามว่า "ฟอง" แทน

1.4.1.2 การใช้ลักษณะนาม "จิ้น, แวน" ประปนกัน

"จิ้น" พจนานุกรมฯ นิยามว่า "ก้อนหรือแผ่นเล็ก ๆ ที่หัก แล แฉก แยก หรือแตกออกจากส่วนใหญ่ เช่น จิ้นปลา จิ้นเนื้อ จิ้นกระเบื้อง ; ลักษณะนามเรียกสิ่งที่เป็นก้อนเป็นแผ่นเล็ก ๆ เช่นนั้น เช่น ผ่าจิ้นหนึ่ง เนื้อ 2 จิ้น" (หน้า 268)

"แวน" พจนานุกรมฯ นิยามว่า "ลักษณะนามเรียกสิ่งกลม ๆ บาง ๆ ขนาดเล็ก ๆ ที่คัดออกตามขวางเป็นชิ้นบาง ๆ เช่น บอระเพ็ด 5 แวน" (หน้า 752)

จากความหมายของลักษณะนามทั้งสอง จะเห็นว่าสามารถใช้แทนกันได้ ดังนั้นในตำราภาษาแผนโบราณจากสมุดไทยจึงปรากฏการใช้ลักษณะนามทั้งสองนี้ประปนกันไป ดังตัวอย่าง

... เอาผ้า ๓๒ จิ้น ด้งควายอากาศ ๓๒ ชะมันน้อย ๕ จิ้น ด้งควาย ๕ พระองค์
บือรเพชร ๗ จิ้น ด้งควายสี่ทะวิธิปะสะดู ส้มป่อย ๗ ยี่กั้งควาย ด้ง วิจา ปู กะ
ยะ ปะ มะกรูด ๕ จิ้น ด้งควาย นะมะพะทะ ... (น.ธ. 5)

๑ยาทมแกสาร์บาดคังโคลโอง เอาซีเลกทั้ง ๕ ไบมน้าวรอยแปด ๑ ...
แกมประคู ๑ บอระเพ็ด ๓ จิ้น คีกาแดง ๓ จิ้น ชุมเหตทั้ง ๒ เอาทั้ง ๕
ทมแกสาร์บาดทาเลื่องคีนักเดา๐๐ (ส.พ. 1)

อย่าลืมกินแกแอกตักมุกกัเดอิดเอาไปยค้นที่สาวกำมีว ๑ มัดสามเปราะ ๑ กมันออย ๗
แวน ๗ บระเพค ๗ แวน ๗ ไพล ๗ แวนกัหว ๗ แวน ๗ กัพร้า ๗ หังหา ๗ คัมกิน ๗ แกล้ง
 หองเตกแล (ส.ค. 2)

... ขมันออย ๗ ซัน ๓ เอา ๑ กิน ๑ หาย ๑ (ส.ค. 1)

จากตัวอย่าง "ซัน, ซัน, ซัน" เป็นคำเดียวกัน คือหมายถึงคำว่า "ซัน" ส่วน "แวน"
 ในตัวอย่างนั้นก็คอกคำว่า "แวน" นั้นเอง

จะเห็นได้ว่าสิ่งของที่แบ่งออกเป็นส่วย่อย ๆ เช่น ซาไพล กระทือ ขมันออย นั้นจะใช้
 ลักษณะนาม "แวน" และ "ซัน" ปะปนกัน

1.4.1.3 การใช้ลักษณะนาม "ขอ, ทอน" ปะปนกัน

"ขอ" พจนานุกรมา นิยามว่า "ตอนหนึ่ง ๆ,

ซันหนึ่ง ๆ, ทอนหนึ่ง ๆ," (หน้า 132)

"ทอน" พจนานุกรมา นิยามว่า "ตอนที่ตัดหรือทอนออกเป็นตอน ๆ เช่น ทอนหัว ทอนหาง
 ; ลักษณะนามเรียกสิ่งที่ยัดแบ่งหรือทอนออกเป็นทอน ๆ เช่น ฟันทอนหนึ่ง ฟัน 2 ทอน" (หน้า 383)

จากความหมายของ "ขอ, ทอน" จะเห็นว่ามิลักษณะการใช้เช่นเดียวกัน และใช้
 แทนกันได้ จึงปรากฏการใช้ลักษณะนามทั้งสองปะปนกัน ดังตัวอย่าง

กระตุงงเห็ดอ้อม

๑ เบยี่จัน ๓ เบยี่ หางปลา ๓ หาง อู ๓ ค้ำค้ำควาย ๓ อู ๓ กตุงงเห็ดอ้อม
 ๓ ทอ ๓ กึบควาย ๑ ... (น.ร. 1)

๑ หางปลา ๓ หาง ๑ กบี่เคีเภา ๑ ลูประคำคีควาย ๓ ลู เบี้ยจัน ๓
 เบี้ย หนึ่งกะเบน ๑ กคองแมงคา ๑ กคองงเด็ม ๓ ชือ ๑ เขาควายเฟือก ๑ ...
 (น.ร. 1)

๑ ยาวสามรับกวาดทราจเอาชากอน ๑ ... กคองงเด็ม ๓ ชือ เปดล็ก
 หอยนม ๑ ... (ส.ค. 2)

"ทอ" ในตัวอย่างที่ 1 ก็คือคำว่า "ทอน" ส่วน "ขอ" และ "ชิว" ในตัวอย่าง
 ที่ 2 และ 3 ก็คือคำว่า "ขอ" จะเห็นได้ว่าลักษณะนาม "ขอ, ทอน" นั้น จะใช้ปะปนกัน
 แม้ในคำราชาแผนโบราณฉบับเดียวกัน ก็ยังปรากฏการใช้ลักษณะนามทั้งสองคำนี้ปะปนกัน

1.4.1.4 การใช้ลักษณะนาม "เบี้ย, ตัว" ปะปนกัน

"เบี้ย" พจนานุกรมฯ นิยามว่า เป็นหอยชนิดหนึ่ง
 โบราณใช้แทนเงินเมื่อตรา 100 เบี้ยเป็น 1 อัฐ (1 สatangครึ่ง) (หน้า 481) คำว่า "เบี้ย"
 นี้จะใช้เป็นลักษณะนามที่ใช้ราค่านาม "เบี้ย" เช่น เบี้ย 2 เบี้ย

"ตัว" พจนานุกรมฯ นิยามว่า เป็นลักษณะนามใช้เรียกสัตว์และสิ่งของบางอย่าง
 เช่น มา 5 ตัว ตะปู 3 ตัว เสือ 2 ตัว (หน้า 336)

จากความหมายของลักษณะนามทั้งสอง จะเห็นได้ว่า คำนาม "เบี้ย" นั้น สามารถ
 ใช้ลักษณะนามได้ทั้ง 2 อย่าง ดังตัวอย่าง

... เบี้ย แกสามตัว เพาไฟไทยไมยแล้ว ยาทั้งนี้เอาเพากันต้มกินเพื่คคิ

นักแล

(ส.ค. 2)

๑ เบี้ยจัน ๓ เบี้ย หางปลา ๓ หาง ลูประคำคีควาย ๓ ลู กคอง
 งเด็ม ... (น.ร. 1)

ยาแก้คันระดูมีมาแดงให้แห้งเจบตรง ๒ เอามะนาวทาอายุ นำประสารทอง
๑ สารส้ม ๑ คั้นประสีว + ๑) เบี้ย ๑๓ เบี้ย คงควยเลาไว ๗ วัน ...

(น.ร. 5)

๓) เบี้ย ห้างกินดโอมเกรอนภายในเป็นเปลวหายเด ร๕๐ (ส.พ. 1)

"เบี้ย, เบี้ย, เบี้ย" ในตัวอย่างนี้ก็คือคำว่า "เบี้ย" ซึ่งเป็นลักษณะนามที่ใช้คำนาม
"เบี้ย" ส่วนในตัวอย่างที่ 1 จะใช้ลักษณะนามว่า "ตัว" เหมือนลักษณะนามของสัตว์ทั่ว ๆ ไป

1.4.1.5 การใช้ลักษณะนาม "ประการ, จำพวก" ประปนกัน

"ประการ" พจนานุกรมา ให้นิยามว่า "อย่าง,
เช่น จะทำประการไร, ชนิด เช่น หลายประการ" (หน้า 493)

"จำพวก" พจนานุกรมา นิยามว่า "พวก, ประเภท, ชนิด, หมู่, เหล่า" (หน้า 227)
จะเห็นได้ว่า "ประการ" และ "จำพวก" มีความหมายเหมือนกัน สามารถใช้แทน
กันได้ ดังนั้นในตำรายาแผนโบราณจึงปรากฏการใช้ลักษณะนามทั้งสองคำปะปนกัน ดังตัวอย่าง

ยาแก้สรีโรค ๗๗ จำพวก แกะไซตาแดงทานไหเอารากน้เกือชุมพอน ๑ รากคันทา ๑
รากยานาง ๑ ส้มโอไท ๑ ... (ส.พ. 1)

สิทธิการยะจะกล่าวถึงไชยเนื่อ ให้แพรคั้งเข้าใจ เพคโค่นส้ายประการ
๑ ไชยจำพวก ๑ มี ๒ ประการจำพวก ๑ ครือลากสาต ๓ ประการ จำพวก ๑
ครือแมประคัง ๓ จำพวก หนึ่ง คือปาน ๒ ประการ จำพวก ๑ คือผีเลือด ๒ ประการ

จำพวก ๑ กรือกาญ ๓ ประการ เพศชายทั้งนี้ให้พิจารณาคูญุชยนั้นจงแท้ จำให้รู้
จำพวกใดให้โทษ ไซ้ทั้งนั้นย่อมต่างหากัน บ้างแถมกันก็มีให้สอง เทียนดู ... (น.ร. 5)

... ว่าผู้ใดจะเรียนแพทริกสำไซ เหนือนี้ก็ยอมมีหลายจำพวก ก็รประคอง
๒ จำพวก ๒ นิ่งคฤการากสาต ๗ จำพวก คฤาแมตงาว ๓ ประการ จำพวก ๑ คฤา
ปาน ๓ ประการจำพวก ๑ คฤาเชียรเสือก ๓ ประการจำพวกถึง คฤากการ ๗ ประการ
ไทพิจรนาญ ... (น.ร. 3)

จากตัวอย่าง ความหมายของ "ประการ" คือ "ประเภท" นั้นเอง ซึ่งจะเห็น
ได้ว่ามีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า "จำพวก" ดังนั้นลักษณะนาม "ประการ" นี้จึงอาจ
ใช้ลักษณะนาม "จำพวก" แทนได้ ซึ่งในคำราชาชนานโบราณจากสมุดไทยก็ใช้ลักษณะนาม
ทั้งสองคำนี้ปะปนกันไป แม้ในภาษาชนานเดียวกันก็ยังใช้แตกต่างกันหลายอย่าง เช่น

ยาแกฉุิงเป็น ๘ ประการ ... แทรกก็เกลือกตามทวนนัททวน เบ้าหายยาแปด
จำพวก ... (น.ร. 4)

สี่ที่การียะจกล้ายถึงธานีบาค ๗ ประการ เก็กแกมูกค้นลั้งล้ายธานีบาค
เขียนก็คี่ ธานีบาค ๗ ประการ นี้อยอมเปนแกปก ๒ กัน แลธานีบาคอันนึ่งมันไหตาเสือก
... (ส.พ. 1)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่า แม้ในคำราชาชนานเดียวกัน ลักษณะนามของ
สิ่งเดียวกันก็ยังแตกต่างกันไป ไม่คงที่

1.4.1.6 การใช้ลักษณะนาม "ควง, เม็ก, หัว" ปะปนกัน

"ควง" พจนานุกรมา นิยามว่า เป็นคำเรียกสิ่ง
ที่มีรูปกลมๆ เช่น ควงควาว ควงไฟ ควงตรา และบางสิ่งที่ไม่มียูบ เช่น ควงหทัย ควง
วิญญาน ; ลักษณะนามเรียกจิต วิญญาน หรือสิ่งที่มีแสงสว่าง เช่น ควาว ไฟฟ้า ตะเกียง
ว่า "ควง" (หน้า 292)

"เม็ค" พจนานุกรมฯ นิยามว่า เป็นลักษณะนามเรียกของที่เป็นก้อนเป็นตุ่มเล็ก ๆ เช่น กรวดเม็คหนึ่ง ถัว 2 เม็ค (หน้า 640)

"หิ้ว" พจนานุกรมฯ นิยามว่า เป็นลักษณะนามโบราณเรียกสมุคไทย เช่น สมุคหิ้วหนึ่ง สมุค 2 หิ้ว (หน้า 849)

จากความหมายของลักษณะนามทั้งสามคำ จะเห็นได้ว่า "ควง" และ "เม็ค" นั้นใช้กับสิ่งของที่มีลักษณะกลม ส่วน "หิ้ว" นั้นจะใช้แตกต่างออกไป ในตำรายาแผนโบราณ จากสมุคไทยจะใช้ลักษณะนามทั้งสามคำนี้เป็นลักษณะนามของโรคทราง ดังตัวอย่าง

... อายุสมุคมารนั้นได้ขวบ ๑ กับ $\frac{๗}{๘}$ เกือบแฉะริวารนั้นประจำหิ้วเนา
๑๐ หิ้วอยู่จำนาก็ ๑๐ หิ้วอยู่ประจำกะเพาะเขา ๑๐ หิ้วอยู่ประจำลิ้น ๑๐ หิ้ว หมอแก
มีดอยางยามิชอบเพราะมันแกแล้ว ... (ส.ค. 1)

... ทรางเราเล็กเป็นทรางจอนมีแม่หาหิ้วประจำอยู่กะโม้มหิ้ว ๑
กลางหลังสองหิ้วอยู่จำนาก็ ๑ รักแรคางหลังหิ้วริวารขึ้นหิ้ว ๑๐ เม็ค เป็น ๕๐ เม็ค
ควยกัน ... (ส.ค. 1)

... ทรางน้ำแม่ ๑๗ ควง แต่ละควงเติบโตไปพุททรา ลิ่นมันดังลูกนักรัง
หนาม ... (ส.ค. 1)

จากตัวอย่าง จะเห็นว่าลักษณะนามของทรางนั้นจะใช้ทั้ง "ควง" "เม็ค" และ "หิ้ว" ประปนกันซึ่งหากพิจารณาตามความหมายของลักษณะนามทั้งสามคำแล้ว ลักษณะนามที่ถูกคองน่าจะเป็นคำว่า "เม็ค" มากกว่า

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การใช้ลักษณะนามในตำรายาแผนโบราณจากสมุคไทยนั้น มีลักษณะไม่คงที่ ลักษณะนามของคำนามเดียวกัน แม้ในตำรายาขนานเดียวกันก็ยังใช้แตกต่างกันไป ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากลักษณะนามที่ใช้นั้นใช้ในลักษณะเดียวกัน

บางคำก็มีความหมายเดียวกัน และคำนามบางคำอาจใช้ลักษณะนามได้หลายอย่าง ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยจึงปรากฏการใช้ลักษณะนามที่ไม่คงที่ ไม่สม่ำเสมอเช่นนี้ด้วย นอกจากนั้นก็อาจเนื่องมาจากความไม่รู้ ความไม่ได้ใจของผู้จดบันทึก ทั้งนี้เพราะเห็นว่าไม่จำเป็นที่จะต้องพิถีพิถันให้ถูกต้องและเป็นระบบแบบแผน แคมุงเพียงอ่านให้เข้าใจ สือให้เข้าใจได้เท่านั้น

1.4.2 การใช้ลักษณะนามตามชื่ออวัยวะของร่างกาย

ในตำรายาแผนโบราณเมื่อออกสัดส่วนของเครื่องยาที่นำมาประกอบยานั้น บางครั้งจะบอกอย่างคร่าว ๆ ไม่ชัดเจน เช่น เอาซาองคุดี 1 เอาบระเห็ด 1 ซึ่งลักษณะนามของเครื่องยาดังกล่าวมานี้จะเป็นลักษณะนามตามอวัยวะของร่างกายคนเรา เช่น กำมือ แขน องคุดี ฯลฯ ดังตัวอย่าง

กำมือ

ยาเลือกเสี้ยทานให้เอาฝางกำมือ ๑ แก่นขนุนกำมือ ๑ แกแดกำมือ ๑
พระยามุลเหล็ก กำมือ ๑ ยาตมรุเลือกแด (ส.พ. 1)

๑๐๐ ยาต้มอุษประทมแกมุดตะกรีกเอารากลำเจียก ๑ รากทองลงใบมัน ๑
เปรออีกสำโรง ๑ เปรออีกยาง ๑ ฝางเขาเนี้ย ๑ ใบไฟสีสูงกำมือ ๑ ใบเทียนกำมือ
๑... (น.ร. 2)

จากตัวอย่าง กำมือ ๑ ก็คือคำว่า กำมือ ในที่นี้เป็นคำลักษณะนามออกจำนวน
ก็หมายความว่าหนึ่งกำมือนั่นเอง

แขน

เอาไซสันนิบาตคดิงทารไหเอาเบงยะชีเล็ก ๑... รากทวาขม ๑
ระเพทแขน ๑ ใบมะกรูด ๑๐๘ ใบมณา ๑๐๘ กานสเลา ๓๓ กาน ...

(น.ร. 1)

จากตัวอย่าง คำ "แขน" ก็คือคำว่า "แขน" นั้นเอง

หยิบมือ

ยารุไซ่หนำให้เอาใบมะกอกำมือ ๑ สมอไทย ๓๒ ผล หอม ๓ หัว เข้าเปลือก
๓ หยิบ ผักกูด ๗ ผัก ... ต้มรูไซ่และระน (ส.พ. 1)

คำว่า "หยิบ" ในตัวอย่างนี้ก็คือ คำว่า "หยิบมือ" นั้นเอง

องคุลี

... ขาองคุลี ๑ ใบมัตกา ๑ เปลกร้าพีรก ๑ ชนินออย ๕ ชนิงคอบพ เจา
๕ พะอ้งแฉวงจึงต้มกินแก้ไขเนือสาเนื๋บาคแล (ส.พ. 2)

คำว่า "องคุลี" ในตัวอย่างนี้ ก็คือคำว่า "องคุลี"

ลักษณะนาม "กำมือ แขน หยิบมือ องคุลี" นี้ โบราณใช้เป็นมาตราซึ่ง ทรง วัด คั้งนี้
"แขน" หมายถึงเอาความยาว 1 ช่วงแขน ตั้งแต่ไหล่จรดปลายนิ้วกลาง
"องคุลี" หมายถึงเอา 1 ข้อของนิ้วกลางโดยวัดตามความยาวของนิ้ว
ส่วน "หยิบมือ กำมือ" มีมาตราเทียบไว้คั้งนี้

150	เมล็ดข้าวเปลือก	เป็น	1	หยิบมือ
4	หยิบมือ	เป็น	1	กำมือ
4	กำมือ	เป็น	1	ฟายมือ
2	ฟายมือ	เป็น	1	กอบมือ
4	กอบมือ	เป็น	1	ทะนาน
20	ทะนาน	เป็น	1	สัด
50	สัด	เป็น	1	บั้น
2	บั้น	เป็น	1	เกียน ¹

1.4.3 การละลักษณะนาม

จากการศึกษาตำรายาแผนโบราณจากสมุทไทย ปรากฏว่า มีการละลักษณะนามมาก ดังตัวอย่าง

ละลักษณะนาม "ใบ"

เอาชีโลกทั้ง ๕ พุ่มมือโลก ๑ ... มะเคือคีน ๑ ใบมะงั่ว ๑๐๘ ใบมะนาว
๑๐๘ ใบส้มเขียว ๑๐๘ ใบส้มขาม ๑๐๘ ยาคำ ๑ เกลือทวย ๑ คัมกั้นแกเลื้อยล่อม
... (น.ร. 4)

... ถาออกลูกเลื้อยคัมกั้นเอาใบของแตก ๗ ตำละลายเลาเอาสะมัวรองแรง
ใส่ทวย ... (น.ร. 2)

๑๐๘ ไซสันนิคคังคังทไรโเอาเบงยะชีโลก ๑ ... ใบมะกรูด ๑๐๘
ใบมะนาว ๑๐๘ กานสเคา ๓๗ กาน ... (น.ร. 1)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่า ใบมะงั่ว ใบมะนาว ใบส้มเขียว ใบส้มขาม ใบมะกรูด
ชนิดละ 108 ใบ และใบของแตก 7 ใบ จะละลักษณะนาม "ใบ" ไว้เป็น ใบมะนาว 108
(ใบ) หรือใบของแตก 7 (ใบ)

ละลักษณะนาม "แวน", "จัน", "เม็ค", "หัว" ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลักษณะของ
ชิง พริก กระเทียม

๑๖๖ แลปวง ๑๒ ประกานคังนี้เอาพริก ๗ ชิง ๗ กระเทียม ๗ เกรี้ยว ๗
บัตควนนำมคณกั้นนายแล ... (น.ร. 2)

ยาทรงขโมย เอาพ ๗ คิปัด ๗ กะเทียม ๗ กะถือ ๗ ซา ๗
โพล ๗ ขซินออย ๗ ... (น.ร. 4)

ยาแก้ไข้สาริบาทให้ครึ่ง เอาจันแดง ๗ ชิน จันขาว ๗/ชิก แก่นสักชี ๗
แก่นสน ๗/หวานกิมแรด ๑... ลูกราชตัด ๑... (ส.พ. 1)

ภฏฐเดื่อค ทารโหเอาซึ่ง ๗ คา๗/กหย ๗ กเพิ่ม ๑ ตีปัด ๑ ฟักไทย ๑
หัวหอม ๗ เกล็ดสีนเทา ... (น.ร. 1)

สำหรับตัวอย่างนี้ จะเห็นว่าละดักษณนามไว้หลายแห่ง เช่น
 ละดักษณนาม"เม็ด"โคกแก พริก 7(เม็ด) เกล็ด 7(เม็ด)
 ละดักษณนาม"กลีบ, หัว"โคกแก กระเทียม 7(กลีบ,หัว) หัวหอม 7(หัว)
 ละดักษณนาม"แวน, ชิน"โคกแก ชิง กระตือ ขา ไพล ขมิ้นอ้อย ตีบตี แก่นสน กระชาย
 หนิคละ 7 ชิน หรือ 7 แวน

เป็นที่น่าสังเกตว่า ละดักษณนามที่ละไว้ นี้ มักอยู่หลังจำนวน 7 และ 108 ซึ่งอยู่ท้าย
 เครื่องยาแต่ละชนิด แต่ถาเป็นจำนวน 1 อยู่ท้ายเครื่องยา จะหมายถึง"อย่างหนึ่ง ส่วนหนึ่ง"
 ไม่ได้หมายถึงละดักษณนาม"ชิน เม็ด หัว ฯลฯ" ที่ละไว้

ละดักษณนาม "เม็ด"

... ชินชายตัวชูชิวขาวตัวเมียมีบริวารข้างละ ๒๕ ... (ส.ค. 1)

... คือเด็กเกิดวัน ๔ ชื่อว่าทรงกะตังมีแม่ ๓ หัวมีบริวาร ๓๐ ตั้งแต่มาร
 คลอดจากครรภ์ ... (ส.ค. 1)

จะเห็นว่าบริวารข้างละ 2 (เม็ด) และบริวาร 30 (เม็ด) ในตัวอย่างนี้จะ
 ละดักษณะ "เม็ด"

ละดักษณนาม "คน, ครั่ง"

... ลดาณนำทราวเขาทั้งกินทั้งชโลมยาสนเทหเดย เราโคกแก้มหมามากแล้วกว่า
๒๐๐
๑๐๐๐ แลว ... (ส.ค. 1)

ได้แก้อัจฉริยะมากกว่า ๑๐๐ "ในตัวอย่างนี้จะเห็นว่า
 ละลักษณะนาม "คน, ครั้ง" ไว้ ๑๐๐๐

ละลักษณะนาม "แห่ง"

... ทำให้ละเอียดปรุปรุลงให้กิน นำมันนั้นทาชั้นที่ พระวรทัง ๙ กินหายแล

(ส.ค. 1)

"พระวรทัง ๙" ในตัวอย่างนี้คือ "ทวารทัง ๑ แห่ง" จะเห็นว่าในตัวอย่างนี้
 จะละลักษณะนามว่า "แห่ง"

ละลักษณะนามอื่น ๆ

ชีฯ ยานักแกวคหัวสาระพัดล้มเอาพริก ๑ กินส่วคำ ๑ เขาสารคางครัก ๑
 คอย ๑ จันทัง ๒ แมงมม ๑ ลกฏระวาน ๑ แกนสะเมทะเด ๑ ยาทังนี้เอาสิ่งละ ๗
 ทำเป็นผงน็ดแลอะ ~ (น.ร. 2)

สำหรับ "สิ่งละ ๗" ในตัวอย่างนี้ จะละลักษณะนามของเครื่องยาตั้งกล่าว เช่น
 พริก 7 เม็ด แมงมม 7 หัว ฯลฯ

จากตัวอย่างตั้งกล่าว จะเห็นได้ว่าการละลักษณะนามมาก ทั้งนี้เนื่องจาก
 ต้องการบันทึกเพื่อกันลืมเท่านั้น แม้จะละลักษณะนามไว้ผู้อ่านก็สามารถเข้าใจได้เอง จึงไม่เห็น
 ความจำเป็นที่จะต้องใส่ลักษณะนาม

1.4.4 การใช้ลักษณะนามที่ต่างจากปัจจุบัน

การใช้ลักษณะนามในตำรายาแผนโบราณจากสมุคไทยที่แตกต่าง

จากปัจจุบัน มีดังนี้

ญาติ

ปัจจุบันจะใช้ลักษณะนามของญาติว่า "คน" แต่ในตำรายาแผนโบราณจาก
สมุคไทยจะใช้ลักษณะนามว่า "พระองค์" และ "องค์" ดังตัวอย่าง

... สิทธิการียะทานไว้วาเมื่อครั้ง เกิดไข้ประฤษในเมืองศักกะสินลา คณลัมทาย
เป็นอันมากน้อออกไปจากเมือง ยังมีญาติพระองค์หนึ่ง มาตบจะระณาคุณนุทาย จึงรูวา
ฝูงคณบ้ง เกิดความไข้ประฤษ ... (น.ร. 5)

... แลยาแกไคสวระพคขึ้นที่ไค ๆ กัตคาง นอกคางในกัต แกไคสิน
แลยาพระญาติ ๘ พระองค์แลฯ (ส.พ. 1)

... ยังมีพระญาติองค์หนึ่งนั้นหมี่โดยปรากคัเทยวโคจนมา เหนเมืองเปลา
เหนแต่สวากสับกายกอนยูหังบานทังเมือง เพื่อจึงตังพิคที่กอนยูชวาสวากสับขึ้น ...
(น.ร. 3)

"พระองค์", "พระองค์" และ "องค์" ในตัวอย่างตามลำดับก็คือคำว่า
"พระองค์" และ "องค์" จะเห็นได้ว่าลักษณะนามของ "ญาติ" ที่ใช้ในตำรายา
แผนโบราณจากสมุคไทยจะต่างจากปัจจุบัน

โรค

"โรค" ปัจจุบันจะใช้ลักษณะนามว่า "ประเภท ชนิด จำพวก ฯลฯ" แต่ใน
ตำรายาแผนโบราณจากสมุคไทยจะใช้ลักษณะนามว่า "ประการ" "ชนิด" และ "อัน"
ดังตัวอย่าง

... ตากุมารเกิดไคปี ๑ ขึ้นถึง ๒ ป็นร้ธาเปรไขกัวคี่ ม้นชวระสวาระสวาย
ไปเปรประการไค ๆ กัวคี่พันไคเอา... ยานีเอาเทากัรคี่สูงเลอีมเปรกระสวายบัด
ทำแทงเ็นแกทูกอว์แล ฯ (น.ร. 2)

ยากวาดแกการสิ่งอันใด ๆ ทุกอันแก้ไขเนื่อคดังแกทรางกิน เข้า ๆ มิได้
 นม
 เอาเมคในมะนาว ๑ ลิ่นพะเล๑... (ส.ค. 1)

ครันอายุสมกุมารไค๒ ขวบกับ๓ เดอื่นทำให้ตกผูกทกลเอื่อคกระทำนั้นต่าง ๆ
 ถ้าแพทยจะรักษาให้พิจรณาคูทรางจร๒ อันนี้แจ่งแท้ว่าจำพวกนี้ทรางไฟ ลางที่หมอ
 ก็ว่าทราง กำหนดทรางไฟลิ่นแล้ว ทรางอื่นจะแทรกหามิได้ ... (ส.ค. 1)

... สานี้บาค ๗ ประกานเป็ยอมเปนแกปก๒ กัน แลสานี้บาคอันนึ่งมันไท
 ทาเลื่องเก็ดเพื่อสโลก ... (ส.พ. 1)

... ยานี้เอาสเมอภาค ถ้าจะกินเอาพิมเลิ่นปรุงลงนมคแล้วจึงกินเก็ด
 แก เซอิม } แกทุกอันแลยาสนเทเลย... (ส.พ. 1)
 คลิ่ง

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า คำนาม "โรค" นั้นจะใช้ลักษณะนามว่า "ประการ, ชนิด, อัน" ซึ่งตามปกติคำว่า "อัน" นั้น พจนานุกรมฯ นิยามไว้ว่า "คำยอกลักษณะ สิ่งของซึ่งโดยปกติมีลักษณะแบน ยาว หรือเป็นชิ้นหรือเป็นแผ่น ; ลักษณะนามเรียก สิ่งที่มีลักษณะเช่นนั้น เช่น ไม้อันหนึ่ง ไม้ ๒ อัน" (หน้า 893) หากพิจารณา ความหมายตามนี้แล้ว "อัน" ก็ไม่เหมาะที่จะเป็นลักษณะนามของ "โรค" ได้ แต่ ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากใช้ตามความเคยชินหรือศักออกตามแบบเก่า เพราะใน สมัยก่อนนั้น นิยมใช้ลักษณะนาม "อัน" มาก ซึ่งเรื่องนี้ พระยาอนุমানราชชนโตกล่าว ไว้ว่า "ถ้าพูดถึงภาษาไทยเดิม คำว่า 'อัน' ใช้ได้ตลอดไปทุกอย่าง"¹

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การใช้ลักษณะนามที่ปรากฏในคำราชาแผนโบราณ จากสมุดไทยนั้น มีลักษณะการใช้แตกต่างไปจากปัจจุบัน

¹พระยาอนุราชชน เมืองสวรรคและปีศาจเทวดา หน้า 32

คำบุพบท

คำบุพบท คือคำที่ใช้นำหน้าคำนาม คำสรรพนาม หรือกริยาสภาวะมาลา เพื่อบอกตำแหน่งของคำนาม คำสรรพนาม หรือกริยาเหล่านั้นว่ามีหน้าที่ยังไร เช่น เขาคือนักมวยมือ บุพบท "ด้วย" จะบอกตำแหน่งของคำ "มือ" ว่ามีหน้าที่สำหรับตี เป็นต้น¹

คำบุพบทที่ปรากฏในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย ที่ใช้แตกต่างจาก

261

ด้วย

"ด้วย" ที่ใช้เป็นบุพบท พจนานุกรมา ให้นิยามว่า "เป็นคำนำหน้านาม เพื่อให้รู้ว่ำนามนั้นเป็นเครื่องใช้หรือเป็นสิ่งที่ใช้เป็นเครื่องกระทำ เช่น พันด้วยมีด ; ตาม เช่น ทำด้วยอารมณ์" (หน้า 293)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย "ด้วย" มีที่ใช้ดังนี้

1. ใช้ในความหมายว่า "ด้วย" ซึ่งใช้นำหน้าคำนามเพื่อให้รู้ว่ำนามนั้นเป็นเครื่องใช้ หรือเป็นสิ่งที่ใช้เป็นเครื่องกระทำ ดังตัวอย่าง

... อะหนึ่งตีรวคี่ตักใจนอยมก โกฎอนมีลับมก เปนมีคสันนิบาค ล้มพุกัก
โลหิตสันนิบาค ๔ ประการนี้ แกด้วยย้าชานดี ... (น.ธ. 1)

... ฉาเหนตารีไปยคังตีด้วยหวยชื่อแมตงาว ... (น.ธ. 3)

... แกคองล้มพุกักด้วยมันเกิดบนอากาศค้ำกั๊ ขาวกั๊แกด้วยยานี้หาย
มิตายเลยทานตีราคาไว้ ๒ ทองหนึ่งแล (น.ธ. 4)

¹พระยาอุปทิศศิลปสาร หลักภาษาไทย หน้า 97

จากตัวอย่าง คำว่า "ควย" และ "คว้ย" เป็นคำเดียวกัน คือหมายถึงคำ
"ควย"

2. ใช้ในความหมายว่า "ก๊ับ" ซึ่งปัจจุบันจะใช้คำว่า "ก๊ับ" แทน
กึ่งตัวอย่าง

... เบนคารเบนเทากั๋นหาย น้ำกะสายน้ำผึ้งก็ได๋ น้ำอ้อยแดงก็ได๋
เล้าก็ได๋ น้ำส้มชากั๋นได๋ ตามแต่จะใช้ให้ควยโรคนั้นเกิด ฯ (น.ฐ. 5)

... ยาทังนี้คำเป็นผั่งลายนำฟั้งกิน เทาอุกพุททราแกล้ม เจคจำพวกหัยสินแล
กินควยนำส้มชากั๋นโดย นำรอนกั๋นโดยนำส้มะงัวก็โดยนำมะกรูดกั๋นโดย กินควย
นำส้มมะขามเป็ยก็คี่นั๊กแล (ส.ค. 2)

๑ ทาทองซิ่นตั้งจั้งใจตาย เคาชอรรคารณกับนำมั่วแวง เคาเรือมาไลควย
นำมันสืบทาทองทาใจซิ่นใจมือแล ... (ส.พ. 2)

... สิคที่การียะยาทังนี้บ่คั่นแตงไวย ทาเปนทรางชะโมยคานชโมย
ผ่นควยเลากวาทาเคกยัยไทยผ่นควยนำมะนาวกั๋นเกสิ้วกวัก ทาจแกพิคเลคิตีคี่น
เอารากพังกามาผ่นกั๋นนำมะกรูดแลเอาเอา ไสยลั้งควยกันผ่นยากินแกพิคโลที่คยูกแล
ทาจแกลัมพานไชยมันไทยสวี่งสวาย มันไทยรากละลายควยนำมะงัว นำส้มชากั๋น
ไมยกท้นคาช่าเป็นสายเลอิคละลายควยนำคอกมะลียอกคตา ทาเป็นคี่คางทุมละลายควย
เลากั๋นโดยทา นำปูนไสยกั๋นโดยทาละลายนำไฟลั๋นโดยทา ทาเลอิคมันไทยสะทานรอน
สทานนาว ละลายควยนำใบยกเมงชะโลมทาแลปวกหัวละลายควยนำไฟล ทาเคก
เปนที่คเป็นผ่นมันฟั้ง ซิ่นมาทังตัวแแปนโคกกรากละลายควยเลากั๋นหายแล

(ส.ค. 2)

จากตัวอย่าง คำว่า "ควัย" และ "ควย" เป็นคำเดียวกันคือคำว่า "ควย"
 สำหรับในตัวอย่างที่ 4 นี้จะเห็นได้ว่า บางครั้งก็ใช้บุพบท "กั" คือ "กับ" ปนอยู่ควัย
 บุพบท "ควัย" ที่ปรากฏในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทยนั้น ปัจจุบันนี้
 บางครั้งอาจไม่จำเป็นต้องใช้ก็ได้ ดังตัวอย่าง

○ยังสันนิบาตตานึง เมื่อจับไชชัก ^{มือ} ปิกกันโบทังมือ หังศอ
 ทาวพะหวาไปมาใหญ่พหุหรือเพื่อโบลินกระคางคางแขงไชชักปากเบยัวโบลมาเพื่อตักนัค
 แชนตายชาตายจำรึงเอายานีแก ^{ขึ้นแดง} กิ่งลูเลอิม ๑ ตับบิงปลาเผาไฟ ๑
 แมงมยุเผา ๑ ทำแห่งฝนกินควยยานี้ก็กินแล ^{ชวา} (น.ร. 1)

... ถ้าหมอไม่รู้จักแล้วกำกรี่จะวางยาไม่วุ่กควัยโรค (ส.ค. 1)

... ยานี้เมื่อจะเอาตั้งมือใหญ่ ควยพระเจ้า ๑๒ พระอึ่ง คัมกั้นคี่
 นัคแลฯ (น.ร. 4)

๑ยาคุมแกบ้ำคี่เคอชีกเอาคี่เลกหัง ๕ เอาสิ่งล ๑ โยมมัทกา ๓๒ โยปลังควย
 อากานสามสี่๒ ด้กคุณ ๗ ด้ก... เมวี่ปรุงแลวเสกควยพ อีติปิโสจันจับ ๗จับแลว
 เมวี่จคุม คังมันทนล้งยันแปะทิดแลววังสายสิน เมวี่คัมสวคพ กระฉเจคจับแลว
 มีวยาชัคโยยเอาโยยไวยที่อื่น เอาตั้งไวยมันเตาเมวี่จกั้นรินเอาเทิด
 (ส.ค. 2)

จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันอาจไม่ต้องใช้ "ควัย" ก็ได้

แต่

คำว่า "แต่" ที่เป็นบุพบทนี้ พจนานุกรมฯ ให้นิยามว่า "นำหน้านามบอกเวลาหรือบอกสถานที่ เช่น มาแต่เช้า มาแต่บ้าน แต่ไหนแต่ไรมา" (หน้า 355)

เปลื้อง ณ นคร¹ ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า "แต่" ซึ่งกรรมการชำระพจนานุกรมกำหนดไว้ดังนี้

แต่ (บุพบท)

มีความหมายท่านองว่า จาก	มา <u>แต่</u> บ้าน
	เรียกเงิน <u>แต่</u> สมุหบัญชี
ตั้ง <u>แต่</u>	การเขียนหนังสือต้องหัดลายมือให้เรียบร้อย
	ไป <u>แต่</u> แรก
เพียง, เฉพาะ	กิน <u>แต่</u> ขนม, <u>แต่</u> ละอย่าง
	ทำ <u>ใ้</u> แต่เมื่อได้รับอนุญาต

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย บุพบท "แต่" มีที่ใช้ดังนี้

๑. ใช้ในความหมายว่า "แต่, เฉพาะ" ดังตัวอย่าง

๑) ชันนั้งทานโหเอาลูกช่วยเอามาตางนำเสียมคเนือจึงเอามาตำจังลเอียค
 ครงเอานำทหาร๑ทานโหเอานำคั้ง ทันนั้งไสยสลงแต่พอบันโคแล้วไสโถไวย
 เมื่อจกินโหกินแต่เทาลูกไนยฝายหายสารพัคโรคแล (ส.พ. 2)

¹ เปลื้อง ณ นคร เรียงความชั้นสูง หน้า 29

๑ นำนํ้ามือออก ให้เอาเชือกเขานำนํ้ามาแกงกับปลาชุก ให้กินเมื่อเดือน
กินคำ ๑ ให้กินแต่คนเดียว ให้ถือสินยาให้เหลือขึ้นจึ่งโดย ๓ หัน นำนํ้าออกลูก
(ส.พ. 2)

... ทารให้เอาราชพริกแห้งเปลือกทั้งไป ๑ ขุนแห้งเปลือกทั้งไป ๑
ส้มเคาแห้งเปลือกทั้งไป ๑ ขมิ้นออย ๑ ยาปากควาย ๑ ตำครองเอาแต่นำเขยิวขึ้น
เอานำนํ้าพร้าวใสเดียวไปควยกันให้คังแต่นำมันกินยานี้แต่ครึ่งนึ่งกอน ถ้ามีล้ง
ให้กินจึ่งสิ้นผายล้ง จำเพาะผีในยมคดลูกก็โดย มีคบ้ำคพร้าปากก็โคคีนักแล
(ส.พ. 2)

... เบนฐี่เหล็กทั้ง ๕ เอาแต่รากแต่แกนชะมากกว่ายาทั้งหลายเอาฟริก ๑
ชิงหนึ่ง คีปสี ๑ สิริยา ๑๕ สิ่งนี้เอาเสมอกาก ... (น.ร. 5)

ขาดองผีในทอง เอารากมะยมตัวผู้ ๑ รากมะตูม ๑ คัมกั้นแต่ถวยตะไหลย
๑ กาวผีในทองมีรากกอล้งแล (น.ร. 4)

เมื่อจะกินแต่ทอยนํ้านม ๑ กินไป ๗ วัน เหนกุนแล (น.ร. 4)

สิฎุาวิยะ ถ้าจะทำยาของแก้ลมเสยคล้มแทง มันให้เปนลูกปนกอนเพียว
ข้มเพียวไทรยออกเสยค กินอาทานมีโดย ให้เอายาที่มีคอง...คองไวย ๓ วัน
บุพค่วยทูปเพยีน คอกไมยไวย ๓ วัน แล้วให้กินแต่ชอนหอยหึ่งหายแล
(น.ร. 3)

๐๐๐สิฎุาวิยะ จะกล่าวถึงเมอื่ชั่งคักกะสิลดดาเมื่อหาล้งเมือง ทาวพู
ไพรยพันทั้งหลายเกิดความไขก้ตายเปนอันมาก คนที่ยังมีชีวิตก็หนีออกจากเมือง
สินดาพูโดยที่จะพิทักษ์รักษา เมอื่ชั่งนั้นมิโดย ยังแต่เมืองเปลา ยังมีพระธาต้อิ่งค้หนึ่งนั้น
หนีโดยปรากฏค้เพียวโคจอนมาเหนเมืองเปลา เหนแต่สรากสบก่ายกองพูทั้งบานทั้งเมือง
เพื่อจึ่งตั้งพิคที่กองพูชารากสอื่น ... (น.ร. 3)

"แต่" ในตัวอย่างดังกล่าว คือคำบุพบท "แต่" จะเห็นได้ว่า "แต่" นั้นนิยมใช้ในความหมายว่า "แค่, เฉพาะ, เพียง" มาก ในภาษาปัจจุบัน บางครั้ง อาจไม่ใช้บุพบท "แต่" ก็ได้เช่น "กินคนเดียว" หรือบางครั้ง อาจใช้คำว่า "แค่, เฉพาะ, เพียง" แทน

2. ใช้ในความหมายว่า "จาก" ดังตัวอย่าง

... ครั้นได้^๖ เคอีนแม่ทรงอันอยู่ในเพดานนั้นมันก็เลื้อนกันลงมาขึ้นใน
ถรณ์มีบริวาร^{๘๐} ห้วนขึ้นมาแต่เท้าข้างมันกินขึ้นมาแต่ลำขาทั้ง^๒ ข้างมันกิน
ขึ้นมาแต่หัวเน่าทั้ง^๒ ข้าง ... (ส.ก. 1)

คำรายนีไคมา แต่เมอิ่งตักคีลลดา ในเอามะกล่าชาว : ภาทแบ่ง^๑
... (น.ร. 3)

... แตบ้นคาคีกลาวมาทังปีก็บ้งเกิดแต่กกองทาทู บันจิมสินหังนันแลโรก
อับเืองมาแต่ บิดา } อนึ่ง พพเถระ^๘ พระอังก์ อันจรจรประจำ^{๑๒}ราษินัน
มารดา }
ก็เปเนที่สัง เคคแห่งทาทูทัง^๔ คังนี้ (น.ร. 3)

... แลสันฉิบาคีไซ เหนือตามสมุฏดาร^๓ คีรไชบ้งเกิดแต่ปิตะกองคิกำเคา^๑
วาคสมุฏดารไชบ้งเกิดแต่กกองลัม^๑ เสมหะสะสมุฏดารกฤาไชบ้งเกิดแต่กกองเสมหะ^๑
ทัง^๓ นี้ก็เปเนที่ เกิดแห่งกองไชทังปวงแล (น.ร. 3)

ที่นี้จวาควยกไสยเสยิมันเก็บแต่แมเทาทตามเสนคกริว มันไหญะชัคชัมสูง
ทังทัวมันกขึ้นไปเสยิมะเอาชวยโครงมันกะไท โกงไชงยูหารไทยแกควยนวคีแล้วไทแตง
ยานีไหญกิน ... (น.ร. 1)

จากตัวอย่าง จะเห็นว่า "แต่" ที่ใช้ในความหมายว่า "จาก" นี้นิยมใช้มาก ในตำราขยายแผนโบราณที่ศึกษา ปัจจุบันนิยมใช้คำว่า "จาก" แทน ส่วน "แต่" ที่ใช้ในความหมายว่า "จาก" นำหน้าสถานที่นั้น ปัจจุบันยังคงมีใช้อยู่บ้าง เช่น "มาแต่ไหน"

3. คำบุพบท "แต่" ที่ใช้ในความหมายว่า "ตั้งแต่" ดังตัวอย่าง

... บัดเป็นแหงไวยพันแต่หัวลงมาจันสิ้นแล (น.ร. 3)

... บัดเป็นแหงฝนควยนำทราวเขา พันแต่ตีนขึ้นไปยถึงหัว แลพิจรนาค
จันสิ้นแล (น.ร. 3)

... อนึ่งเตโชหาคูแตกมี ๔ ประการคือหยาใจจะคุจะคังสะอีก ๑ คฤปก
บือนคิรญุโคโมรุจักหน้า ๑ คิร เพื่อตกแต่น้ำถึงคือ (น.ร. 3)

4. บุพบท "แต่" ที่ใช้ในความหมายว่า "ในระยะเวลา, เมื่อเวลา"
ดังตัวอย่าง

... ท่านให้เอาใบกะเพรา ๑ ใบตาลม่อน ๑ ใบสวาด ๑ ยาคำ ๑
บดด้วยสุรากินได้แต่เช้า (ส.ค. 1)

... ยา ๔ สิ่งนี้เอาเสมอจากต้ม ๓ เอา ๑ นำสอน ๑ น้ำผึ้ง ๑ ตม ๓
เอา ๑ ไหยกินแต่ก่อนเข้านอน ๑ ถ้าแลลากออกมาพสนก็หายแล (น.ร. 5)

5. บุพบท "แต่" ที่ใช้ในความหมายว่า "ที่, เฉพาะ" ดังตัวอย่าง

... ทำญุโคเกิดพะยาที่แต่ผิวหนึ่งเอายาคันทรายไปแต่ผิวหนึ่งนั้นแลเถิด

(น.ร. 5)

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า "บุพพท" "แต่" ที่ปรากฏในคำรายน
แผนโบราณนั้น มีที่ไขได้กว้างขวางกว่าในปัจจุบัน

แห่ง

คำว่า "แห่ง" พจนานุกรมฯ ให้นิยามว่า "ของ" (หน้า 865)

ในคำรายนแผนโบราณจากสมุดไทย คำว่า "แห่ง" ก็มีความหมายที่ไขเช่น
เดียวกับในพจนานุกรมฯ ดังตัวอย่าง

... เหตุคังนั้น ทารจิงวาจตุระกฏททาตุ ๔ นั้นเป็นกรเหตุแห่งใจแล

การ
ทรง ๗ เป็นกัน ...

(น.ร. 3)

... ครั้นออกจากเรือนไฟไค้๓ เค็็นแมทรางมาขึ้นฝาคีนหัว ๑ เมื่อเกิน
๔ เค็็นให้เท้าหังสองแห่งกวมารนั้นฝกขึ้นค่น้อยให้เมื่อยตัวคีน แต่ให้กิน เขาที่ค้อย
มคมักไทนอนนาน ... (ส.ค. 1)

... ถ้าแพชฎโดย รุแลวก์ฟิงสอมใส่โดยถาม ไทรุในกำเน็คแห่งหมุ่ไข
หังหลาย มีตานทรางกำเน็ค แลตานทรางจอร เป็นคั้น ตั้งแต่เอาบคิตสิ่นทีในครัน
แห่งมารคานัน ไควัน ๕๗] เค็็น ๕๗] ซินไปยจันโค ๑๐ เค็็นไขทรางบังเก็ค
แกกวมารอันยุในครันแห่งมารคา๒ ก็เป็นไขฟิงไหแพทพุมาร ... (น.ร. 3)

... อนึ่งพะเคราะห์๔ พระอั่งอันจรรประจำ๑๒รามีนันก็เป็นทีสังเศค
แห่งทาคูหัง ๔ คังนี้พะชะบาฟิในกำฟิสมุทธิไทยจีนคาวา ... อักคังนี้ค็ีรบอกทาคูแห่งพะ
เคราะห์๕ ไหเป็นทีสังเศคแห่งกองไขมีทรางกำเน็คทอรเก็คแกทาร์กอันยุ

นอก
ใน ๗ ครันนันเป็นคั้นหึง ...

(น.ร. 3)

คำว่า "แห่ง" ในตัวอย่างนี้ก็คือคำว่า "แห่ง"
 จะเห็นได้ว่า คำว่า "แห่ง" นี้จะใช้ในความหมายว่า "ของ" ซึ่งภาษา
 ปัจจุบัน นิยมใช้คำว่า "ของ" แทน

แก

คำว่า "แก" ที่เป็นบุพพทนั้น พจนานุกรมา ให้นิยามว่า "ใช้นำหน้านามฝ่ายรับ
 เช่น ใต้เงินแกเด็ก" (หน้า 115)

ในตำราขยายแผนโบราณจากสมุดไทย บุพพท "แก" จะใช้นำหน้านามที่รับอาการ
 กระทำ

ตัวอย่าง

... อาจารย์ยะกล่าวไว้แกแพทย์ทั้งหลายให้พิจารณาคุโทษแห่งคนไช้นั้นแจ้ง
 ... (น.ร. 5)

อันว่าแพทย์จะให้ยาแกกุมารี่กุมาร เมื่อเอาประตีสนทิตินคณมารคา คลันไปได้
 ๑๐ เคื้อนแล้วกุมารดีเลิศพะยาที่ไชยเจบก็ตีไหยยาอันอ่อนแกกุมาร ... (น.ร. 5)

... ไชทรางบังเกิดแกกุมารอันอยู่ในครัน แห่งมารคา .. (น.ร. 3)

... อักตั้งนี้ศึรบอกทาทุแห่ง พพ เคระทัง ๘ ไทเปนที่สังเกด แห่งกองไช
 มีทรางกำเน็ทอรรเกิดแกทารก ... (น.ร. 3)

... ลมจำพวกนี้เกิดเพื่อทรางววมันเกิด ตั้งแต่ปคิสนทิตเหตุ ๓ เคื้อนจึงสำแดง
 โทษแกกุมารซึ่งกล่าวมาในครั้งทรักษานั้นแล ฯ (ส.ค. 1)

... ถ้าแพทจะใครรู้จักทรงข้างอันเกิดแกกมารนั้นให้รู้ ^{เมื่อออกจากเรือนไฟ}
 นั้นเกิด ... (ส.ค. 1)

... ถ้าทรงจำพวกนี้เกิดแกกใจแพทวางยายากนัก ... (ส.ค. 1)

... กะใสเก็ชเพราะอุตวาคันมันผิดแต่ปลายเท้าขึ้นไปถึงสี่สะเมื่อจะเป็นเหตุ
แกกนั้น ... (น.ร. 1)

นอกจากจะใช้น้ำหน้านามที่รับอาการกระทำ คึงตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว
 บุษบพ "แกก" ยังใช้น้ำหน้านามฝ่ายรับที่เป็นผู้ใดการพนับถือหรือบูชา ซึ่งปัจจุบันจะใช้
 บุษบพ "แกก" แทน เช่น

ตัวอย่าง

... ถ้าแกกเกิดวัน ๕ แลไชยผิวแมชื่อชื่อแขงยะที่ไทยโทคให้ค้อสันโทชค
 อักลำบากบุพเอาเขาที่คูสิการกับนำนมปั่นรูปแกกเอาไปเสียทำให้เป็นบูชาบูบเทียน
 ดอกไมยแกกพระพุทหาย (ส.พ. 2)

... ถ้าแกกเกิดโดย ๑๒ อันแลวไชยแมชื่อชื่อรักตรีบะเหให้โทคมันใน
 ศิวสันเวีโดยกินนมเลยจับเอาเขาอันขาวเขา ^{ชื่อ} ^{แกง} ^{เจ็บ} บันปั่นรูปแกกเอาเขาดอก
 ดอกไมยบูบเทียนบูชาแล้ว เอากลอยออยอ้ายแกกพระพุทที่เนกหายแล (ส.พ. 2)

... ถ้ากุมารเกิดมาไคววัน ^{อาที่ค} ^๑ โทค้อสันโทคอแขงลันบนอนโทสคอง
 แมชื่อชื่อหี่ริยะให้โทคแกกมารมัน ถ้าจับเอาเขาสุกบรีเป็นรูปแกกอันไชยนั้น
 เอาดอกไมยแกง ๑ ท้อ ๑ ออย ๑ บูชาเอาไปเสียหันทางแลอจึงทำเบนอ้ายแกก
 พระพุทที่เนกหายแล (ส.พ. 2)

... แลพระอรหันต์เจมเจ้าผู้มีชดมาญ แลผู้ประกอบไปยค้วยพะมหากรณา
แกดส์สัตว์ "ตัวโลกหังปวงจึงมาตั้งแตงยานี้ไว้ ให้ท่านแก่นรหัตถ์ยั้งหังอันบังเกิด
ความมีหริงไชยตายนี้ร ให้มีความกู่ สรัสคิมงคนจำเริญกว่ากู่ไป ให้แตงเข้าตอก
คอกไม้ยหุบเตียนชวาลาไว้ยนอบนบ คำรบุญชากแก่พระอรันนทะเลรเจ้าผู้มีพระชนะมาญนั้น
ประสิทธิแล ฯ (น. ๕. 5)

จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า พบพท "แก" จะใช้แทนคำพบท "แ่" ค้วย
จะเห็นได้ว่าการใช้พบทในคำราชาแผนโบราณนั้นนิยมใช้มาก และใช้ได้
กว้างขวางกว่าปัจจุบัน

คำสันธาน

คำสันธานคือคำที่ใช้เชื่อมถ้อยคำให้ติดต่อกันเป็นเรื่องเดียวกัน¹ ในคำราชา
แผนโบราณจากสมุดไทยปรากฏการใช้คำสันธานมาก และมีที่ใช้แตกต่างจากปัจจุบันดังนี้

ถ้าแล

คำว่า "ถ้าแล" นี้ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย จะใช้คำนี้ในความหมาย
ว่า "ถ้า, ถ้าหาก" และใช้ปะปนกับคำว่า "ถ้า" สันธาน "ถ้าแล" นี้จะใช้เชื่อมความ
โดยนำหน้าประโยค ดังตัวอย่าง

๓ถ้าแลรอนภายนอก เอาฝักเข้า ๑ รากตำลึง ๑ ดินประสิ่วขาว ๑
ดินส้อมอง ๑ ลดาบน้ำทราวเขาชโลมแล (น. ๕. 3)

¹พระยาอุปกิตศิลปสาร หลักภาษาไทย หน้า 105

เป็นเปลวสีมยุคี ๒ ส้มลงโห้ซบพิมโห้จุกมือออกปากไคมันโห้ชัก ๑ ถาแล เป็น
เปลวเชือกมันโห้จับชักมิ่งอ่ตืนงอโห้ชีโห้รากโห้ปึกค้อโห้เสียด ชาย ๑ ครงรองต้ายยู
ย้าโห้คองไฟ ๑ ถาแล เป็นเปลวมากเมื่อมันจับมันโห้ตัวแขงยูออกปากมีไคมันโห้มอม
๑ ถาแล เป็นเปลวคูกเมื่อมันจับมันโห้ส้มลงโห้เจบหัวธาระพางโห้เสบอ่กโห้นอน
มีหัลบรองต้ายยู ๑ (ส.พ. ๑)

๑ ย้าน้ำมันสาระพัดบาดแผลต้งปวงกัถิ ถาและ เพล เป็นรุ เป็นโพรงลึกมักโห้ไทย
โห้ยลอคเปาเขาไปเทิด ... (น.ร. ๑)

... ทานอนมีดบัลล้ายคอยนำคานกรวด ทามีฝั่งเอานำจันหอมลล้ายเอาผืน
แทรกนอยกั้นนอนสับแล ทาแลมันทุเรทรอนนักลล้ายคอยนำคอกโใบเอาตึงูเลื่อมแทรก
ลั้งพีมเสนราห์คั้งแตนอยแลวจึงโห้กั้นเทิด ... (ส.พ. ๑)

... ทาเป็นผีคางทุมลลายควยเลากัวโดยทา นำปูนโห้ยกัวโดยทา
ลายนำโห้ลกัวโดยทา ทาเลอิคมันโห้ยสะทานรอนสทานาว ลลายควยนำโห้ยกเมง
อะโลม ทาแลปวคหัวลลายคอยนำโห้ลทาเคกเป็นฟัดเป็นผีมันพึง ชีนมาทังคัวแลเป็น
โคกกกราคลลายควยเลากั้นหายแล (ส.ค. ๒)

... ยาทังนี้บ่คบันแหงไวย ทาแลไคยคสังลลายแคน้ำกัหย้กั้น ทาล่หายนำ
ลลายนำเคาขวนำรากบิวหองกัวโดย ทามันโห้ยลั้งสวาย ลลายควยนำเปลอิกทองลง
โห้ยมัน ... (ส.ค. ๒)

จากตัวอย่าง คำว่า "ถาแล", "ถาแล", "ถาและ", "ทาแล" ก็คือคำว่า
"ถ้าแล" ซึ่งใช้ในความหมายว่า "ถ้า, ถ้าหาก"

สันธาน "ถ้าแล" นี้ปัจจุบันไม่ปรากฏใช้ แต่จะใช้คำว่า "ถ้า" หรือ
"ถ้าหาก" แทน

แล

สันธาน "แล" นี้ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย จะใช้ในความหมายว่า "และ, แล้ว"

ตัวอย่าง

ถ้าจะพิมพ์อะโศลาหิคุณแก้ไขทั้ง ๓ ระบุนั้นแลแก้ไขเมื่อเลือกแลลม
แลเสลดแลกำเคาเมื่อคือแลคือคือสัพไซ์สันนิบาตทั้งปวง ... (น.ร. 5)

ทำเป็นไซ์สันนิบาตแลไซ์ เมื่อเลือกแลลม แลเมื่อคือแลเสลดระคนปนกันอยู่
ก็ไซ์เป็นไซ์สันนิบาตมันให้กะหายน้ำก็ไซ์ ให้พิมพ์ยาเบญจกัญใหญ่ให้ยักินเกิด ...
(น.ร. 5)

ถ้าดูโคไซ์เคอื่น } ไซ์ใน ๒ เคอื่นนี้ชื่อว่าไซ์วะศนั้ครุฑเหม็นครุฑ ติคกันแล
ให้ไซ์นั้นรอนแลนอนหอบอยู่ แลลมมันขึ้นแลให้สอิกแลเป็นการนี้เพื่อลมแล แลคำแล
... (ส.พ. 1)

... ฟังไทยดูกำพิพรมะไรทิด แลกำพิสิทิสาร ประณัมจีนคาอภัยสันตา
มหาโชตระกูลสมุทไทยจินดา อีสาร โกรคนีหาร แลกลอน ๗/๗๗ประเมหะ ๓๗
แลฉันอุติโรก แลกำพิทัวถึงสาการแลลินคำออกแดงแลรากสาคปาน คำ ๑ แล
... (น.ร. 3)

จากตัวอย่าง สันธาน "แล" จะใช้ในความหมายว่า "และ, แล้ว" ดังกล่าว
ปัจจุบัน สันธาน "แล" นี้ไม่ปรากฏที่ใช้ แต่จะใช้สันธานว่า "และ, แล้ว"

ตามปกติ การใช้ "แฉ" หรือ "และ" เชื่อมคำหรือความนั้น มักใช้เฉพาะเมื่อจะ
เชื่อมคำหรือความในช่วงสุดท้ายเท่านั้น นอกนั้นจะใช้การเว้นวรรคแทน ไม่นิยมใช้ "แฉ"
เชื่อมคำหรือความทุกช่วงดังที่ปรากฏในคำราชาที่ศึกษานั้น ซึ่งลักษณะที่ปรากฏใน
คำราชาที่ศึกษาเช่นนี้ เป็นการเน้นความให้เด่นชัดขึ้น จึงนิยมใช้เชื่อมทุกช่วงไป

เหตุว่า

สันธานว่า "เหตุว่า" นั้นในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทยจะใช้เป็นคำเชื่อม
ในความหมายว่า "เพราะว่า, เพราะ" ซึ่งปัจจุบันคำสันธานนี้ไม่มีใช้ แต่จะใช้คำว่า
"เพราะว่า, เพราะ" แทน

ตัวอย่าง

... ดาไซในเคอื่น ๔ พระอาทิตย์จรูราภิรมินไคชื่อว่าอาโปทาตุ เปนเพื่อ
กำเคาล้มเสลดคบกันแล จึงเรียกวาไซจร เหตุว่าพระอาทิตย์มาใน ๑๒ ราษีรนั้น
แพทพิงรุเทีย (น.ร. 3)

อนึ่งเตโชทาทุกำเร็บในเคอื่น ๕] นั้นเหตุว่าบริโภกอาหารนิคประลาด
กลางวันเปนอาทิจึงไหโทค ๑ วาโยทาทุกำเร็บในเคอื่น ๖] มีเหตุว่าบริโภก
ของกินอันชุมมันเปนคั้น จึงไหเก็ดูไซอาโปทาตุกำเร็บในเคอื่น ๗] นี้เหตุว่า
บริโภกอาหารอันเย็นจึงไหเก็ดูไซ ๑ บัญวีทาทุกำเร็บในเคอื่น ๘] นี้เหตุว่า
นอนมากเปนอาทิจึงไหเก็ดูไซ ... (น.ร. 3)

คำว่า "เหตุว่า" ในตัวอย่างนี้ ก็คือคำสันธาน "เหตุว่า"
ปัจจุบัน สันธาน "เหตุว่า" ไม่ปรากฏที่ใช้ แต่จะใช้สันธาน "เพราะว่า,
เพราะ" แทน

อัน

สันธาน "อัน" เป็นคำเชื่อมที่นิยมใช้มากที่สุดในตำราภาษาแผนโบราณจาก
สมุดไทย ส่วนคำเชื่อม"ที่" ซึ่ง"นั้นในตำราภาษาที่ศึกษามีปรากฏอยู่น้อยมาก

ตัวอย่าง

ถ้าจะทำข่าจุกพอกวมอันรายนัก เออรากร นางแย้ม } ฝนด้วยน้ำปูน
จุกหาอันพอกวมหายแลหา มะกรูด } (ส.พ. 1)

... ถ้าผู้ใดกินส้มโออุปะมาอุจะลูกอันใดกินนมแห่งมารคาอันว่าปรนนิบัติ
แห่งลูกมิให้สะเทือนใจได้ ... (น.ร. 5)

... ตั้งแต่เอาบคิสน์ทีในครัน แห่งมานคานันไคววัน ๒๓] เคอื่น ๒๓]
ขึ้นไปจนใจ ๑๐ เคอื่นไซหรางบัง เกิดแกกวมารอันยูในครันแห่งมารคา๒ ก็เป็นไซ
ฟิงไหแพทพูบารตามไซครันทะรักษาตามกำพีพรมปะโรทิดแลลสิทิสานแลกวมารรักษา
ตาม ยาม] ปีเคอื่นกำเน็คแห่งมารคา ทารักอันยูในครัน แลปีเคอื่นวันจรตามยาม
คืน
วัน]
อัศการ นั้นว่าจะบอกทาคุมันจบอันเป็นมูลแห่งไซ ... (น.ร. 3)

... อัญคังนี้คือบอกทาคูแห่ง พระเคราะห์ทั้ง ๘ ไหเป็นที่สังเกดแห่งกองใจมีทราง
กำเน็ทอรรเกิดแกทารักอันยู นอก] ครันนั้นเป็นคัน ... (น.ร. 3)
ในย]

... อนึ่งจะเป็นแพทกัฟิงไหญุจก ซึ่งประเทศที่วยุทั้ง ๔ คฤทน์ำคัมอันเคม
ชายทะเล ๑ ไซนันบังเกิดเพื่อเสมหะกล้า ๑ คีรทน์ำคัมอันจิกนนำเป็นฝินไซนันบังเกิด
แตกองลัมกล้า ๑ ศฤายูที่ยูเขาอันสูงป่านำชิมไซบังเกิดูแตกำเคากลา ๑ ประเทศทั้ง ๔
นึบอกลมูลทีเกิดแห่งมูโรก ... (น.ร. 3)

จะกล่าวด้วยละอันชื่ออุไทย์การ อันเกิดส่ารับทรางแดง เมื่อมันขึ้น
ไหญุทิมตั้นรอนไหญ่เอียวมิออก ... (ส.ค. 1)

ยาอันมีรคขมแกต้พุงคืหวานคืเคือคอกจัมเสดคก็คื แกสราพะปะคะคื
 ยาอันมีรคหวานแก้ใจให้สีร์... ยาอันมีรคหอมแก้ใจ ยาอันมีรคเมจหวานไปผิวหนัง...
 แพทย์ผู้ใดจะประกอบยาให้พิจารณาเอายาอันตามรคแล (น.ร. 5)

จากตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่า คำเชื่อม "อัน" นั้นนิยมใช้มากที่สุด แต่ปัจจุบัน
 นิยมใช้คำเชื่อม "ที่, ซึ่ง" มากกว่า

จากการศึกษาเกี่ยวกับคำเชื่อมหรือคำสันธานดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นว่า
 คำสันธานที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณนั้น ส่วนใหญ่เป็นคำสันธานที่ไม่ปรากฏที่ใช้
 ในปัจจุบันแล้ว ยกเว้นคำว่า "อัน" ซึ่งยังมีใช้ในปัจจุบัน

นอกจากการใช้คำดังกล่าวมาแล้วนี้ ยังมีลักษณะการใช้คำที่เด่นและน่าสนใจ
 อีก 2 ประการคือ

1. การซ้ำคำ

1.1 ซ้ำคำเพื่อเน้นความให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

และ...แล

... แกพิคไชย ๒ จำพวกแกลมเบนกอริในทอง และพันระคึกแลทองมาน
และมานกะไสย ๗ จำพวก แลสะอึกทั้ง ๔ จำพวก และซีเรือร แลหิก และ
 สันนิบาท ๗ จำพวก ก็หายสิ้นแล (น.ร. 1)

แล

ถ้าจะต้มยาปะโตลาทิกุนแก้ไชยทั้ง ๓ ระกุนั้นแลแก้ไชยเผื่อเสือกแลลม
แลเสดคแลค้ำเคาเผื่อคืเผื่อนแลคืเคือคสัพไชยสันนิบาททั้งปวง ... (น.ร. 5)

... มาขึ้นประจบกันในกลางคืนหลัง เบน๒ หัวคว้ยกันจึงสว่างออกมา
ข้างนอกก็ดี รักเร่ก็ดีขานก็ดีหวานก็ดี ย่อมจะให้ลำบากแก่กุมารทั้งปวง จะให้
ลงทองให้รักให้กระหายให้เชื่อมั่นให้อใจให้ต่อแหงให้ยอมเหลือใจให้ตก ^{มุก}
เลียด ^๗
กินเข้านมมิได้ ... (ส.ค. 1)

แก

... เอมะพรำวาระเกเป็นน้ำกะสาบพท้าวแห่งกินครอบทรงทั้งปวง
แกตมูกตกลือค แกบึกแกตี่รทุกแกอ้คะนี่สันแกลมทรงทั้งปวง คีนักแล ๖๖
(ส.ค. 1)

...มันเพาลูกพีรกไทโสพออ้มไวจงค้กินที่ล ๒๒ เมคแลวซังพีรกเทาษาตั้งนัน
กินทุกวันที่ยานีเปเนยาอายุวันชนแกสารพิคพยาที่คี่รวามัน ไหร เมื่อยค้อ เจบค้อแกบึกแก
นีวแกตครีวแกปวคหัวแก เจบสังแกค้ลงคังคี่ เขาแกล้มปะกั๊งแกทองรุงพุงมานแกริศคอง
มองคร้อแกล้มแกเลียดริงแกกรุกัลครคูวีปะรีคแกในอ้กไนใจ ... (ส.พ. 1)

การซ้ำคำเพื่อ เน้นความให้ชัดเจนนี้ จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจได้ชัดเจนถูกต้อง
และเข้าใจได้ชัด ไม่ผิดพลาด

1.2 การซ้ำคำเพื่อถ่วงดุลน้ำหนักของเสียง และช่วยให้ภาษามีความ
ไพเราะสละสลวยยิ่งขึ้น

1.2.1 การซ้ำคำหรือซ้ำเสียงเพียงบางส่วน กล่าวคือเป็น
การซ้ำเสียงของพยางค์ที่ 1 และพยางค์ที่ 3 ส่วนพยางค์ที่ 2 และพยางค์ที่ 4 นั้น
จะซ้ำเฉพาะเสียงพยัญชนะต้น แต่สระและตัวสะกดจะแตกต่างกันไป ดังตัวอย่าง

กระวนกระวาย		ระทระทวย
ระสับระส่าย, ระสับระซ่าย	-	กระสับกระส่าย
ลล่ำลลก	-	ลละล่ำลลก
ทุรนทुरาย	-	ทุรนทุราย
กระหนกระหาย	-	กระหนกระหาย
ระส่ำระส่าย, ระส่ำระซ่าย	-	ระส่ำระส่าย
ส่วิ่งส่วาย, สะวิ้งส่วาย	-	ส่วิ่งส่วาย
กระริ่งกระไรย	-	กระริ่งกระไร
โรโทโรทา	-	โรโทโรทา
ทุเรทุรอน	-	ทุเรทุรอน

1.2.2 การซ้ำคำ 2 คู่ ที่เกิดจากการใช้คำหน้าที่เป็นคำ
 เดียวกันมาซ้ำ เข้าคู่กับคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน หรือคำที่มีความหมายตรงกันข้าม เช่น

กลางแข็งกลางซา	-	กลางแข็งกลางซา
ในอกในใจ, ในอกในใจ	-	ในอกในใจ
หังบ้านหังเมือง	-	หังบ้านหังเมือง
ลำแข็งลำซา	-	ลำแข็งลำซา
ขนลุกขนพอง	-	ขนลุกขนพอง
กสิ่งไปกสิ่งมา	-	กสิ่งไปกสิ่งมา
กสิ่งขึ้นกสิ่งลง, กสิ่งขึ้นกสิ่งลง	-	กสิ่งขึ้นกสิ่งลง
ลมวิงลมเวียน	-	ลมวิงลมเวียน
อค์อ์อค์ใจ	-	อค์อ์อค์ใจ
ยุคลุกยุคนั่ง	-	ยุคลุกยุคนั่ง
วิตกวิจาม	-	วิตกวิจาม
กระบัตรอนกระบัตรณ, ษบัตรอนษบัตรณ	-	สับัตรอนสับัตรณ

2. การใช้กลุ่มคำที่มีเสียงสัมผัสคล้องจองกัน ดังตัวอย่าง

สี่ห้าคำแดง	-	สี่ห้าคำแดง
อาเจียนเหียนราก	-	อาเจียนเหียนราก
คลังโคลไลลิ่ง	-	คลังโคลไลลิ่ง
งองเงาเหานอน	-	งองหงาหวานอน
จำแนกแจกจ่าย	-	จำแนกแจกจ่าย
สิ้นก้างคางแข็ง	-	สิ้นกระค่างคางแข็ง
หลังไทรไปยมา, ลิ่งไหลไปมา	-	หลงไหลไปมา
เจบหัวมัวตา, ปวดหัวมัวตา	-	เจ็บหัวมัวตา, ปวดหัวมัวตา
ผักพล่าปลายำ	-	ผักพล่าปลายำ
สำเร็จเสร็จแล้ว	-	สำเร็จเสร็จแล้ว
พิทักษ์รักษา	-	พิทักษ์รักษา
รำไรไปยมา	-	รำไรไปยมา
สอบไล่โดยถาม	-	สอบไล่ไ้ถาม
ยอดทองพลองใส	-	ยอดทองผ่องใส

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า การใช้คำในลักษณะดังกล่าวนี้ มีจุดมุ่งหมาย เพื่อเน้นความไพเราะชวนฟังทำให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย และถูกต้อง ซึ่งจะช่วยให้รักษาโรคได้ผลดีขึ้น และเพื่อให้ภาษาไพเราะสะดุดหู

2. การใช้สำนวน

คำว่า "สำนวน" มีความหมายตามพจนานุกรม ว่าเป็นถ้อยคำที่เรียบเรียงโวหาร บางทีก็ใช้ว่า สำนวนโวหาร ถ้อยคำที่ไม่ถูกไวยากรณ์ แต่รับใช้เป็นภาษาที่ถูกต้อง การแสดงถ้อยคำออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่ง ๆ หรือหนังสือแบบหนึ่ง ๆ (หน้า 805)

ในการศึกษาเรื่องสำนวนนี้ คำว่า "สำนวน" จะใช้ในความหมายว่า "การแสดงถ้อยคำออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่ง ๆ หรือหนังสือแบบหนึ่ง ๆ" สำนวนต่าง ๆ ที่ปรากฏในตำราขยายแผนโบราณจากสมุดไทย มีดังนี้

กลางหา

สำนวน "กลางหา" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "กลางแจ้ง เช่น ร่องน้ำฝนกลางหา ; บนฟ้า เช่น เครื่องบินรบกันกลางหา" (หน้า 61) ในตำราขยายแผนโบราณจากสมุดไทย "กลางหา" จะใช้ในความหมายว่า "กลางแจ้ง"

ตัวอย่าง

... อนึ่งวาโยทาศุแตก มี ๓ ประการ คฤาเพื่อคักมากนัค คฤาหายใจ ออกมากหายใจเขานอย ๑ คฤมีเหนในกลางหา ๑... (น.ร. 3)

จากตัวอย่าง "คฤมีเหนในกลางหา" หมายความว่า "คือมองไม่เห็นในที่แจ้ง"

ปัจจุบัน สำนวนนี้ไม่ปรากฏที่ใช้ นิยมใช้ "กลางแจ้ง" แทน

กำลังอิคโรย

สำนวน "กำลังอิคโรย" ในตำราขยายแผนโบราณจากสมุดไทยจะใช้ในความหมายว่า "อ่อนเฟลี่ย"

ตัวอย่าง

... ยานานานี่ชื่อสมมิกทกุมารแก้พิศทรางจับหัวใจ ทรางมันขึ้นตบขึ้นปอค จับทรวงอังกทกมูกคกเลอ็ค เชื่อมมึนกำลังอิคโรยนัค ... (ส.ค. 1)

จากตัวอย่าง "กำลังอิทธิ" จะใช้ในความหมายว่า "อ่อนเพลีย" ดังกล่าว
ปัจจุบัน ส่วนนี้ไม่ปรากฏที่ใช้ นิยมใช้ "อ่อนเพลีย, ร่างกายอิทธิ" แทน
มากกว่า

กินจ้ำจี้

ส่วน "กินจ้ำจี้" นั้นในคำราชาชนโบราณจากสมุดไทยใช้ในความหมายว่า
"กินบ่อย ๆ, กินจุบกินจิบ"

ตัวอย่าง

... ครั้นอายุก็มีโตขวบ ๑ กับ ๗) เค็นแม่ทรงที่อกทั้ง ๕ หัวมันถอยลง
ไปขึ้นที่กะเภาะมันให้อยากอาหารกินจ้ำจี้ไป ... (ส.ค. 1)

จากตัวอย่าง "กินจ้ำจี้" ก็คือ "กินจ้ำจี้" ซึ่งหมายถึงกินบ่อย ๆ นั้นเอง
ปัจจุบัน คำว่า "จ้ำจี้" จะใช้กับการพูด เช่น เขาพูดจ้ำจี้จ้ำไช หมายความว่า
"เขาพูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ" ส่วนการกินบ่อย ๆ นั้น ปัจจุบันจะใช้ว่า "กินจุบจิบ" หรือ
"กินจุบกินจิบ"

กึ่งยา

ส่วน "กึ่งยา" ในคำราชาชนโบราณจากสมุดไทยนั้นเป็นส่วนเฉพาะ
ที่ใช้เกี่ยวกับสัดส่วนของเครื่องยา หมายความว่าให้อาเครื่องยานั้น ๆ ในสัดส่วน
ที่เท่ากับครึ่งหนึ่งของสัดส่วนเครื่องยาทั้งหมดรวมกัน

ตัวอย่าง

บารัชื่อพระแสงจักรให้เอาพริกกลอน ๑ หัสศุณ ๑ เปล่านอัย ๑ เบญจกุล ๑
ชิงหนึ่ง ๑ เทียนทั้งห้า ตรีพะลา ๑ สมุนระวาง ๑ เอาเจตมูลกิ่งยา ๑ สารส้ม
เทายา ๑ บัทพอกลู่มขี้แค้เท้า ... (น.ร. 5)

เขยิวประหารพิศ เอาผักไท ๑ โมยสะคาน ๑ โมยตีปิล ๑ ... เทียนทั้ง
๕ มะแว้งทั้ง ๒ มะเคือศิริ ๑ สะมุละแว้งทั้ง ๒ เอาสิ่งละ $\frac{๑}{๓}$ หัวเปราะะ $\frac{๑}{๑}$
โม่สะเคากิ่งยาโม่พิมเสนเทายาเมี้ยวจะบักเอาแกรต้นกรีกสะนา ... (น.ร. 2)

จากตัวอย่าง "กิ่งยา" ก็คือ "กิ่งยา" จะเห็นได้ว่า ส่วนวน "กิ่งยา"
จะใช้ในความหมายว่าครึ่งหนึ่งของเครื่องยาทั้งหมดนั้นเอง เช่นจากตัวอย่างที่ 1
เจตมูลกิ่งยา ก็คือใช้เจตมูลในสัดส่วนครึ่งหนึ่งของสัดส่วนเครื่องยาทั้งหมด คือเอา
พริกกลอน หัสศุณ เปล่านอัย ชิง เทียนทั้งห้า สมุนระวาง เบญจกุล ตรีผลา
รวมสัดส่วนทั้งหมดได้เท่าใด สมมุติว่ารวมทั้งหมดได้ 60 ส่วน ก็ใช้เจตมูล 30 ส่วน
นั่นเอง

คงแต่

ส่วนวน "คงแต่" เป็นส่วนวนเฉพาะที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจาก
สมุคไทย ใช้ในความหมายว่า "ให้เหลือแต่..." ซึ่งเป็นวิธีการประกอบยาประเภท
น้ำมันที่จะต้อง เคี้ยวให้น้ำมันอยู่ในยานั้นระเหยไปจนหมด เหลือแต่น้ำมันเท่านั้น

ตัวอย่าง

ยาน้ำมันบาทแผล เกลือ ๑ กระเทียม ๑ บระเพ็ช ๑ ขมิ้นอัย ๑ โพล
โสดกชันเอาแต่น้ำแล้วเอาน้ำมันพร้าวใส่ เคี้ยวคงแต่น้ำมันแล้ว (ส.พ. 1)

๑ นำมันยอนหูแก้มทารไหเอาใบฝักคราก ๑ ขมิ้นออย ๑ พริกไทย ๑ กะเทียม
๑ ตำเอาน้ำเทากันหุงคือน้ำมันคืบให้คั่งแต่น้ำมัน ... (น.ร. 1)

๑ นำมันใสยหูนอกทารไหเอา ใบฝักคราก ๑ ใบมุ่ม ๑ ใบลู่หลง ๑
บือรเพญ ๑ เกล็ดสิ้นเทา ๑ หุงใสยคั่งแต่น้ำมันใสยหูนอกทายแล (ส.พ. 2)

๑ หุงน้ำมันพันไสยเอาโหราบอน ๑ โหราเคี้ยไทย ๑ ลูกเบงชะกาปี ๑...
ยาลีเอาหากันหุงใสยคั่งแต่น้ำมันแลใสยคี่ฟิ่งนอยปคีฉีปากแพสทายแล
(ส.ค. 2)

จากตัวอย่าง "คั่งแต่", "คั่งแต", "คั่งแต" เป็นจำนวนเดียวกันคือ "คั่งแต่"

เคื่อนขึ้น

จำนวนว่า "เคื่อนขึ้น" ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย จะใช้ในความหมาย
ว่า "ข้างขึ้น"

ตัวอย่าง

๑ ถาน่านมมือออก ไสเอาเชือกเขานำนันมาแกงกับปลาชุก ไสกินเมื่อเคื่อน
ขึ้นคำ ๑ ไสกินแต่คนเคียวไสก่อสิ้นยาไสเหลือคีนจิงโดย ๓ หันน่านมออกแล
(ส.พ. 2)

... เมื่อไค้ครบ ๓ เคื่อนก็แตกเป็นบัญจะสาขา ๕ แห่งนั้นทรงจิงมาขึ้น
ที่ในครันแต่หัวเคียวตามรายวัน ๗ วัน เคื่อนขึ้นคั่งเนื้อสคชนไป ถ้าข้างแรมคั่ง
ไค้สคี่ลงมา ... (ส.ค. 1)

จากตัวอย่าง จำนวน "เคื่อนคีน" และ "เคื่อนขึ้น" เป็นจำนวนเดียวกัน

คม 3 เอา 1

สำนวน "คม 3 เอา 1" เป็นสำนวนเฉพาะที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุคไทยโดยใช่เป็นสำนวนเกี่ยวกับวิธีการต้มยาไทยว่าให้ใช้น้ำต้มยา 3 ส่วน เคี่ยวยาที่คั้นนั้นไปเรื่อย ๆ จนน้ำที่คั้นนั้นแห้งเหลือเพียง 1 ส่วนเท่านั้น เรียกว่า "คม 3 เอา 1"

ตัวอย่าง

๑ แก่งเลอียดเขาผาง ๑ รากกล้วยดิบ ๑ ดินตัน ๑ คม ๓ เอาหนึ่ง กินหาย
(น.ร. 1)

๕ แกอเจียนเอาจุทอม ๑ รากมะพร้าว ๑ รากตาร ๑ คม ๓ เอา ๑
กินแกรากแล (น.ร. 2)

แกมุดเลอียดแดง เปนเลอียด เอากเพิ่ม ๑ อหเปลือกงิ้ว ๑ คม ๓ เอา
กินฯ (น.ร. 3)

ยาดีในยทองพันไทยเอาเปลือกมะยมตัวกู ๑ เปลือกส้มโรง ๑ ผางเขาเหนียว
หอมแดง ๑ รากกะลุมพุก ๑ คมสามเอาหนึ่ง กินหายแล (ส.ค. 2)

ยากัมตารทรางลึงทองมียาบุษ เอ้าสัน ๑ รากขมิบขอย ๑ ลูกประจำคี่ควาย
แกนประคู ๑ รากชุมเห็ดเทศ ๑ คม ๓ เอา ๑ กินหายแล (น.ร. 4)

สิริการิยะถ้าจะทำยาแก้ไข้สารพัดไข้ทั้งปวงแล แก้ไข้ค้ำทั้งปวงแลแก้
เซากระห่า แก้ไข้ท้องปี่ก็... ยาทั้งนี้เมื่อจะเอาลึงมือเสกด้วยตัวเอง คม ๓ เอา ๑
กินแก้สารพัดโรคทั้งปวงแลฯ (น.ร. 5)

จากตัวอย่าง สำนวน "คม ๓ เอาหนึ่ง", "คม ๓ เอา ๑" "คม ๓ เอา ๑" "คมสามเอาหนึ่ง", และ "คม ๓ เอ้า ๑" ก็คือสำนวน "คม ๓ เอา ๑" นั่นเอง

คำผิด

สำนวน "คำผิด" นี้มีความหมายตามอักขรราชานศรียที่ว่า "คือตาที่ไม่เห็น
ดูผิดไปเหมือนอย่างตามอกนเป็นคั้นนั้น" (หน้า 228)

ในคำรายงานแผนโบราณจากสมุดไทย ส่วนวน "คามิด" นี้เป็นส่วนวนเฉพาะ
เกี่ยวกับอาการโรคของผู้ป่วย โดยใช้ในความหมายว่า "ตามองอะไรไม่ค่อยเห็น"

ตัวอย่าง

๑ ฤๅแลสาปียาคมนั้ไทยหน้าเฝ้าล่อง ไหยศักศ้อแลคามิดแลเวียนหัวแลสลับ
ออกปากมีโดยเอารากมะพร้าว ๑... (ส.พ. 2)

... มันขึ้นในกระมอมหัว ๑ จึงสำแดงความตาย ที่น่าผากเห็นทั้งเกลือบ
จำปาแล้ว มันจึงคลำเข้าเป็นคว้นเหียนมันออกจากกระมอมลามลงมาวางสะคือ
แล้วให้หูหนักคามิดมันลามลงมาถึงจะมูกปาก ... (ส.ค. 1)

สาริบาทจำพวก ๑ ชื่อสะแกเวียน เมื่อแรกใช้นั้นให้ปวดหัววิ้งนำวิ้งตาให้ครั้ง
กระหายน้ำให้คามิดให้ชัคตะมูก แล้วให้ลงท้องแล้วหยุดเอง ... (น.ธ. 5)

๑ แกลัมเออีคิริระทองมอกรือเกลอื่นกลาก คามิดหนุกมะแรงคิขราด
เอกเปนตานทราย ... (น.ธ. 1)

จากตัวอย่าง ส่วนวนว่า "คามิด" "คามิด" และ "คามิด" เป็นส่วนวน
เดียวกัน

ปัจจุบัน ส่วนวน "คามิด" นี้ไม่ปรากฏที่ใช้ในภาษาปัจจุบัน

ตามกำลัง

ส่วนวน "ตามกำลัง" นี้ในคำรายงานแผนโบราณจากสมุดไทย จะใช้ในความหมาย
ว่า "ตามอายุ" ซึ่งเป็นวิธีให้ยารักษาวิธีหนึ่ง กล่าวคือ คนไขที่เป็นเด็กจะให้รับประทานยา
น้อยแต่ถ้าคนไขที่เป็นผู้ใหญ่ก็จะให้รับประทานมากขึ้น เช่นเดียวกับวิธีรับประทานยา
ของแพทย์แผนปัจจุบันที่ให้เด็กรับประทานยา 1 เม็ด หากเป็นผู้ใหญ่ก็เพิ่มขึ้นเป็น 2 เม็ด

ตัวอย่าง

ยาประสะมระเพ็ช .เอามระเพ็ช ๑ | ลูกปะคำที่ควาย ๑ | ใบสะเคา ๕
พริกไท ๑ | บทเอาน้ำเกลือเป็นกระสายกินตามกำลังแก้พิษทรงภายในแลฯ
(ส.ศ. 1)

๑ยาแกทรงทั้งปวง... ยาทั้งนี้เอาเอาเป็นน้ำกระสายบังคับแห่งไว
พันควยเลากวางทรงทั้งทาไมยทั้งฝั้นควยนำมะนาวแทรกเกล็ด กวาดแกชค้เบาควย
หามยั้งแทรกคี้ดูเลื่อมพีมเสนกวาดตามกำลังเคกยูใหญ่ หันตีคาไวย ๕ ชั่งทองแล
(ส.ศ. 2)

๑๑๑๑ ยากรอดลฤกั้วคี้แกงลฤกั้วคี้ถึงระคี้กั้วคูเอาฉีมะกรุด ๑... คำเป็นนี้
ละลายกั้วคี้กินตามกำลังหาจะไครรูวโรหิตรายอันจายงไทเอากระเทียมคำ ๑
กระเทียม ๑ | บัคละเอยกละเลากินตามกำลังวันลื่อค้ออกสิ้นแล (น.ร. 2)

ปัจจุบัน ส่วนวน "ตามกำลัง" นี้ไม่ปรากฏที่ใช้

แต่งยา

ส่วนวนว่า "แต่งยา" นี้ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย จะใช้ในความหมาย
ว่า "ประกอบยาปรุงยา เพื่อรักษาโรคนั้น ๆ" ตามแบบหมอยาไทยโบราณ

ตัวอย่าง

ที่นี้จวาควยกลิยเสียมันเก็ชแตแมเทาตามเสนค้กริวมันไทยพรชค้ชับสูง
ทั้งค้วมันกั้นไปเสียมเอาชวยโครงมันกะไหโกงโขงยูทาร์ไทยแก้ควยนวดคี้แล้วให้แต่งยา
ไทกินเอาคาหลวง ๑ งาขาว ๑... (น.ร. 1)

... ไทพ่นไห้ออกคำก็ตีแดงก็ตี เหนปรากัญแดธา จึงเอายานีพ่นไทม์ลง
เอาชีกาแดง ๑ รากผักเขา ๑ ดินประสีขาว ๑ มาท ๑ ทำเอาน้ำทราวเขาเป็นกระสาย
พ่นแล้วจึงแต่งยาลอมคั้โหกิน ... (น.ร. 3)

ยาแก้คานโชมยกินตามล่ำได้ให้ลงทอง ๒ ชะเยี้ยว กุจะใบไม้เลื้อย
หน้าสะเลสเน่าก็ทำน้ำให้แต่งยาหลามเอาใบหีบตี ๑ ใบเทียน ๑ ... (ส.ค. 2)

... พระญาติโกรทาเธออยู่เมืองคุดอนนะกาโร เทอญู้จักกำเนิดเทอจึง
แต่งยานี้ให้แก้ เอาแก่นขี้เหล็ก ๑ แก่นมะทราง ๑ รากคุดมกาขาว ๑ ... (น.ร. 5)

ยาสานีบาดตาเลื่องพะฤาสีนารอดแต่งยาไอไททาน ไทเอาฟิรก ๑ จึง ๑
วานน้ำ ๑ ... (ส.พ. 1)

จากตัวอย่าง ส่วนวน "แต่งยา" และ "แต่งยา" เป็นส่วนวนเดียวกันคือ
คำว่า "แต่งยา" ซึ่งหมายถึงการประกอบยาเพื่อรักษาโรคนั้น ๆ

ทำพิษ

ส่วนวน "ทำพิษ" นี้ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย จะใช้ในความหมาย
ว่า "ให้ผลร้าย" ซึ่งจะใช้กับโรคที่คนไข้อยู่ที่นั่น

ตัวอย่าง

... เมื่อได้ ๖ เคียนแม่ทรางอยู่ในเพดานแลกระหม่อมนั้นก็จมลงมาอีกหัวหนึ่ง
ขึ้นในกลางสันหลังเป็น ๕ หัวด้วยกันมันทำพิษต่าง ๒ กุจคั้นเมื่อได้ ๑๑ เคียนแม่ทรางจมลง
มาขึ้นอีกหัว ๑ มาขึ้นในกลางสันหลังเป็น ๖ หัวสันด้วยกันแต่มันเลื้อยลงมาหัวโคนก็ให้
ทำพิษที่นั่นแล ฯ (ส.ค. 1)

... ทำระกำหนดฎพรางนี้ไว้ ว่าพรางเดิมจากที่ครั้งใดมันก็ทำพิงให้กุมาร
ลำบาก $\frac{๓}{๑๐}$ วันหนึ่ง ถ้ารูดยามิตาย ... (ส.ค. ๑)

... ครั้นไค้ขวย ๑ กับ ๓ เคียน แม่พรางที่กลางสนหลัง มันเข้าในนาก็
เป็นสองหัวด้วยกันมันทำพิงอีกครั้ง ๑... (ส.ค. ๑)

จากตัวอย่าง คำ "ทำพิง" และ "ทำพิษ" เป็นคำเดียวกัน

เท้ายาทั้งหลาย

จำนวน "เท้ายาทั้งหลาย" เป็นจำนวนเฉพาะที่ใช้เกี่ยวกับสัดส่วนของเครื่องยา
ในตำรายาแผนโบราณจากสมุคไทย โดยใช้ในความหมายว่า "ให้ใช้เครื่องยาคิดนั้น
ประกอบยาในสัดส่วนเท่ากับสัดส่วนของเครื่องยาอื่น ๆ ทั้งหมดรวมกัน เช่นเครื่องยาอื่น ๆ
ทั้งหมดรวมกันได้ 4๐ ส่วน เครื่องยาคิดที่ระบุให้ "เท้ายาทั้งหลาย" ก็จะใช้ใน
ปริมาณเท่ากับ 4๐ ส่วนเช่นกัน

ตัวอย่าง

ยาแกกลอนเอาแกนพรม ๑ ไวยะรวม ๑ แกนสะแมทั้ง ๒ มะหาดลาย ๑
กมื่นเรือเท้ายาทั้งหลาย กำดั่งงัวชะเลียมเท้ายาทั้งหลาย ทาจคองไสยคิปสี่ ๑ ทา
คำเบนฝังไสคิปสี่ ๑ ลลายควยสุรากินเขนคีนักแลกลอนหายสิ้นแล (ส.ค. ๒)

ยาแกเลออีกพรางเอาลูกจัน ๑ ดอกจัน ๑ กระจวาน ๑ การพลุ ๑ คิปสี่
แหอหมู ๑ ดอกมุนน้ำก ยาทั้งนี้เอาสิ่งล ๑ เทียนย้าอพานี ๑ จึงลค์เท้ายาทั้งหลาย
คำเบนฝังไวคีนแกยูไฟมีโคยแกแทงลูกแลเลือคราง แกเลออีกคักในท่วานเขา
แกบ่อคมอนแล (ส.พ. ๒)

... ท่านให้กินยาชำระลำไส้เสียก่อน แล้วจึงแต่งยาให้กินต่อไป
 เอาขมิ้นน้อย๑... ใบพิ้ม ๑ ใบกะเพลา ห้า ยา ทั้ง หลาย บทเป็นแห่งไวกินตามสั่ง
 ... (ส.ค. 1)

ภาคะนึ่งคู่กันเอาฟริก ๑ เกลือสินเทา ๒ คีปสี ๒ เบญจกูล ๒
 เทียน ห้า ยา ทั้ง หลาย คำเป็นฝั่งละลายน้ำฟังกก็ได้ยน้ำร้อนก็ได้กินหายแล ฯ
 (น.ร. 5)

สำนวน "ห้ายาทั้งหลาย" นี้บางครั้ง อาจเขียนสั้น ๆ ว่า "ห้ายา"
 ก็ได้คงตัวอย่าง

... มะเขือขึ้น ๑ สะมุบแวง ๑ ยาทั้งนี้สิ่งละ ๑/๓ เปลอะหอม ๑๑ | ๑
 ใบสะเคากิ่งยา ใบพิมเสน ห้า ยา ... (น.ร. 5)

... ยาชื่อพระแสงจักร ให้เอาฟริกอ่อน ๑ หักคุดู ๑ เปลาน้อย ๑
 เบญจกูล ๑ ซึ่งหนึ่ง เทียนทั้งห้า ตรีพะลา ๑ สมุนระแวง ๑ เอาเจตมูลกิ่งยา ๑
 สารส้ม ห้า ยา ๑ ... (น.ร. 5)

ยาเลอียดแก้ลมแก้ทองเป็นคานเอาสารส้ม ๑ ... รากเล็บมือนาง ๑
 ใบกระเพรา ห้า ยา ทั้ง หลาย ... (ส.พ. 1)

น้องเพล

สำนวน "น้องเพล" มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "เวลาก่อนเพล
 ระหว่าง 10 นาฬิกา ถึง 11 นาฬิกา" (หน้า 425)

ในคำบรรยายแผนโบราณจากสมุดไทย สำนวน "น้องเพล" จะใช้ในความหมาย
 ตามพจนานุกรม

ตัวอย่าง

ตั้งแต่เวลาไก่ขันจนน่องเพน เสมนะทำให้ขันลูก ๑ แม้นชัก ๑ รพีนธาก ๑
ปากวาน น้อยอาหาร ๑ เทาปีกมือปีก ๑ น้ำเดือด ๑ สังขขึ้น ๑ นักเขาไม่รู้คนให้ นาว
 ตั้งแต่เพล น่องเพน ไปจนมาย ๒ โมง กำแดงไฟ ทำให้นาง ๑ ตัวแดง ๑ กระหายน้ำ
เขาเสียง ๑ หนาราว ๑ ปากแห้ง ๑ พันแห้ง ๑ ร้อนตัว ๑ ปรกหัว ๑ ละเมอ ๑
 ตั้งแต่มาย ๕ โมง ไปจนถึงหน้าไทยเป็นเพื่อล้ม ... (น.ร. 5)

จากตัวอย่าง ส่วนน "น่องเพน" ก็คือ "น่องเพล" นั่นเอง

ปัจจุบัน ส่วนน "น่องเพล" นี้ยังมีใ้ช้อยู่ในคำบลดระกะเหี่ยม ข้าเคอเมือง
จังหวัดนครปฐม

มาแขก

ส่วนน "มาแขก" มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "แปลก ประหลาด ;
 จรมา, มาสู่" (หน้า 629)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุทรไทย ส่วนน "มาแขก" จะใช้ในความหมาย
 ว่า "โรคแทรก โรคจร"

ตัวอย่าง

... แลทรางจอนมาแขก นั้นฎีทรางฝ่าย ๑ คือ หลนึ่งชื่อแสงพระจันทร์ ๑
คือล่องพระสาตสีขาว ๑ ทั้ง๓ ประการนี้ ถ้ามั่นขึ้น แทรกเจ้าเรือน เข้าเมื่อใด
เหมือนราหูมาทับจันทร์ ให้แพทย์จงพิจารณา แมนเกิด ๒๕ ... (ส.ก. 1)

... แลทรงกระทิงจำพวกนี้เกิดเพราะทรง ^{ตะกั่ว ๆ} ค้วยกันถ้าเกิด ^{ขโมย}
แก่มารูกรมาริพวกโคท่านห้ามมิให้วางยารุแลยาฉาย ทรงจำพวกนี้มันยอมมาแขก
แทรกเจ้าเรือนกลางที่สิ้นกำหนดทรงเจ้าเรือนแล้วมันจึงมาเกิด ... (ส.ค. 1)

ปัจจุบัน ส่วนวน "มาแขก" นี้ไม่ปรากฏที่ใช้

วางยา

ส่วนวน "วางยา" ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยใช้ในความหมายว่า
"ให้ยาคนไข้เพื่อรักษาโรค"

ท้าวอย่าง

... ทามีให้สิ่งยาไสยาคำแลคีเกีลวดังเดี่ย ใหลั่งเสียมังมันใจโคท่ายพิค
ก็จหายคอก ทามันไมโคท่ายพิคเสียมังรักสาวางยามันไมโคจรพินแลี่ย ๖๐๖
(ส.พ. 1)

ข้หนึ่งสืบบันคำสิ่งทองนึ่ง จึงวางยาปีเอารังแมงโยย ๑ แมงมุมตaylorสาก๑
ไดยเคื่อนตaylorสาก ๑ นำเตาแตก ๑... (ส.พ. 2)

... แลทรงจำพวกนี้มันก็ทำให้กุมารร้ายากต่าง ๆ ถ้าแพทวางยานิดตา
ถ้าวางยาขอมไมตายเมื่อกุมารตายแล้วให้แพทิจรนาตุที่นาพิแห่งหนึ่งทีคอนั้นก็สำแดง
ออกให้เห็นเป็นสีซำคำแดงเป็นแสงเลออีก ... (ส.ค. 1)

... ทานราทีคาไว $\frac{๑}{๒๑}$ ทอง ๑ ทวางยาตั้งขวันเข้า ๑ $\frac{๑}{๒๑}$ จึงวาง
(น.ร. 4)

... ถ้าโรคเกิดแต่เสมหะ แลววาโยโลหิตแลแลกำเคาแลสันนิบาทโทษอันใดๆ
ก็ตีให้วางยาตัดเจ้าเรือน จำภาวะโรคอันกล่าวมาแต่หนหลังนั้นแล (น.ร. 5)

ปัจจุบัน ส่วนวน "วางยา" นี้นิยมใช้ในความหมายว่า "แอบเอายาพิษ
ให้รับประทานโดยอาจใส่ลงในน้ำหรืออาหาร"

สบกัน

ส่วนวนว่า "สบกัน" มีความหมายตามอักขรราชธานศรียว่า "พอกี้กัน ;
เช่น คนกินหมาก, ปูนกับพดูลหมากพอกี้กันนั้น" (หน้า 732)

ในคำรายนานโบราณจากสมุดไทย ส่วนวน "สบกัน" ใช้ในความหมายว่า
"พอกี้กัน", "เข้ากัน" เช่นเดียวกับความหมายในอักขรราชธานศรีย

ตัวอย่าง

คำรายนานจารียะกล่าวไว้ว่า "วะสิ่งดูจวนวีเสคนัก เอาชะมีนออย...
ทำเปนนึ่งละลายนำผึ้งรอง๒ สอนนำออยแดงสอน กอนไวให้สบกันแลอกินเพาหลูก
พุดทรา แต่เขาหลูก ๑ กั้นคำหลูก ๑ กั้นเดือน ๑ ยุติวเพาหาพยาที่มีโคย ...

(ส.พ. 2)

๑ภาคปึงไทยกสันใจเคคเอาชอดฝักมุง ๗ ยอกบักลเสียดล่ายนำผึ้ง แต่ฟ้อ
สบกันมายไทยเคกกิน๒ เนือง๒ จนย้งคำแกคับลงราหูแลอค์มูตักโคยแล

(ส.พ. 2)

ปัจจุบัน ส่วนวนว่า "สบกัน" จะใช้ในความหมายว่า "พบ, ถูก" และใช้กับ
สายตาเท่านั้น เช่น "ตาสบกัน"

สุยา

สำนวนว่า "สุยา" ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย จะใช้ในความหมาย
ว่า "โรคคันทานยาไค"

ตัวอย่าง

... ถ้าแพทย์ใดมีอำนาจในกาบริหารกตังให้แก้งตั้งอันทราบกตังมักสุยา
กวาดยาแต่เพียงหนึ่งทราบนั้นก็ลงไป ครั้นรุ่งเช้าทราบมันก็กลับมาขึ้นที่เก่าเล่า ...

(ส.ค. 1)

จากตัวอย่าง สำนวน "สุยา" ก็คือสำนวน "สุยา" นั้นเอง
ปัจจุบันมีสำนวน "ค้อยา" ใช้ในความหมายเดียวกัน

เสมอภาค

สำนวนว่า "เสมอภาค" นี้ในคำราชาแผนโบราณจากสมุดไทย จะใช้
ในความหมายว่า "เท่าเทียมกัน, มีส่วนเท่ากัน" ซึ่งจะใช้เป็นลักษณะของเครื่องยา
ที่นำมาประกอบยาในปริมาณที่เท่าเทียมกัน

ตัวอย่าง

ภาคหนึ่ง เอาเบ็ญญเภา ๑ รากทองหลวงน้ำ ๑ เอาเสมอภาคหลายเล่า
ทั้งกินทั้งทาหายแลฯ

(ส.ค. 2)

คยาเบญญะกนูสลคทารโหเอาพิรกไทย ๑ คีปสี ๑ กถือ ๑ โพลัย ๑
ข้า ๑ กษย ๑ จิงจ้อ ๑ สคาน ๑ รากพคูลู ๑ สนมื่อทั้ง ๓ เอาดเมือภาคตำเบน
มึงกิน

(น.ร. 1)

ยาแกลสนีบาดเลออีกเอาแปลอีกตาเสียว ๑ แคนส์แม่ทั้ง ๒ แคนบูร ๑ แคนสัน ๑
เอื่องเพคมา ๑ ... มีไฟเคอื่นหา ๑ เอาเสมอภาคต้นกั้นห้ายแล ๑๐๑ (ส.พ. ๑)

ถ้าว่าเป็นไขยสันนิบาทมันให้ตัวร่อนก็ ให้เอาคำสั่งใบย ๑ ซี้วส์ตัว ๑ ยา ๑๒
สิ่งนี้เอาเสมอภาคบักควยน้ำเขาเข้าแล้วเป็นกระสาย เอาหัวคุณฝันลงด้วยกัน
ฉะโลมดิ่งเกิดเย็นจนถึงกะถูกแลฯ (น.ร. ๕)

ยาชะโลมชื่อพัชระนิฉวา เอาใบไทร ๑ จันทังสอง สากซี ๑ แคนไซเนา ๑
ชะเอมเทศ ๑ เอาเสมอภาคบักควยน้ำดอกไม้ฉะโลมทรงหายแลฯ (ส.ค. ๑)

จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า "เสมอภาค" จะใช้เป็นส่วนส่วนของปริมาณยา
ที่นำมาประกอบยาคงต้องใช้ปริมาณเท่ากัน เช่น จากตัวอย่างที่ ๑ เบี้ยผู้เผา และ
รากของหลวงน้ำที่นำมาประกอบยาคงต้องใช้ปริมาณที่เท่าเทียมกัน หากใช้เบี้ยผู้เผา
๑ ส่วน ก็จะต้องใช้รากของหลวงน้ำ ๑ ส่วนเท่ากัน

ปัจจุบันสำนวน "เสมอภาค" นี้จะใช้ในความหมายทางการเมือง เช่น
การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นประชาชนทุกคนจะมีสิทธิเสรีภาพ เสมอภาคกันหมด

หูหนัก

สำนวน "หูหนัก" ในคำบรรยายแผนโบราณจากสมุดไทยจะใช้ในความหมายว่า
"ฟังอะไรไม่ใคร่ได้ยิน"

ตัวอย่าง

ถ้าผู้ใดไขในเคอื่น ๓ ไขใน ๒ เคอื่นนี้ชื่อว่าเหม็น คิมหันต์เมื่อไขมันเกิด
พะญาติในหูก่อนแล หูหนักเป็นเลออีกเป็นหนองแล น้ำเปื้อยแลให้รสร่าระสายหัวใจ
แลเป็น ๔ ประการนี้เป็นเพื่อกำเคาแล ... (ส.พ. ๑)

... อันการอาทริโศกแก่มอรรณภาพ นั้นคือเสโทศกสิ้น ๓ วัน เพ็พจน
 ๒๒ ๑
 หนีจากโลมาชันทุกเสน เชละเนียว กำน้อยตามักหนักจะตั้งแก่มอรรณเพลานั้น ...
 (น.ร. 5)

๑ แกลั้มเลออีตรีรควงมองครือ เกลือณกลากตามักหนักมะ เรงคี่ชราศ ...
 (น.ร. 1)

... มันขึ้นในกระมอมหัว ๑ จึงสำแดงความตาย ที่นำมากเห็นตั้งเกลือบ
 จำปาแล้วมันจึงคล่าเข้าเป็นคว้นเหียน มันออกจากกระมอมลงมาวางสะคือ
 แล้วให้หนักตามิคมันลงมาถึงจะมูกปาก ...
 (ส.ค. 1)

จากตัวอย่าง ส่วนวนว่า "หนัก" และ "หนัก" เป็นส่วนวนเดียวกัน คือ
 หมายถึง "หนัก"

ปัจจุบัน ส่วนวนว่า "หนัก" นี้ยังมีใช้ในภาษาถิ่นบางถิ่น เช่น ภาษาสงขลา
 ภาษานครศรีธรรมราช และภาษาชัยภูมิ เช่น "ชายคนนั้นหนัก" หมายความว่า
 "ชายคนนั้นพึ่งอะไรไม่ใคร่ไคอื่น"

สำหรับภาษาปัจจุบันหรือภาษารุงเทพฯ จะใช้ส่วนวนว่า "หนัก", "หนัก"
 หรือ "หนักการ" แทน.

อับจน

ส่วนวนว่า "อับจน" มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "อึดอัดไม่มีทางไป;
 สิ้นคิด, ยากแค้น" (หน้า 894)

ในคำราชาแผนโบราณจากสมุทรไทยจะใช้ส่วนวน "อับจน" ในความหมายว่า
 "หมดหนทางไม่สามารถจะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดไค และเกิดความรู้สึกว่าไม่มีทางอื่นจะทำ
 ไคแล้ว"

ตัวอย่าง

ยาชื่ออินทะบันจบทุกกัน๗ เอาลูกหินคอกจัน๑ ... ยาทั้งนี้เอาสิ่งละ๑
คือแช่เอาน้ำเป็นกระสายบท่าแห่งน้ำคอกไม้กินแก้อับจน ถ้ามีฟังเล่ากินสารพัดคานทรง
แก้อักกำมีอกำท้าวกำหายแล๗๖ (ส.ค. 1)

ยาแก้ไขทั้งปวง ทารโหเอาสามสิบรอยรอก ๑ วานกับแรด๑ไถไทย๑...
พินคอยเล่ากัโคมุคกโค แก้อับจน ๗๗ (ส.พ. 2)

ชานานึงแก้อับจน ไทหอกเอาสลักโคมูทิมกีรแกสารีบาดสองคล้องห้ายแล
๗๐๗ (ส.พ. 1)

... ลลายนำทราวเข้าทั้งกินทั้งชโลมอย่าสนเทห์โดยเราไดแก้อับจนมาากแล้ว
กว่า ๑๑๐ แล้ว ... (ส.ค. 1)

ปัจจุบัน ส่วนานี้ยังมีใช้อยู่และยังพบในส่วนอื่นเช่น อับจนปัญญา
จากการศึกษาเรื่องการใช้ภาษาคงกล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่าภาษาที่ใช้ใน
คำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยส่วนใหญ่จะเป็นคำเก่าพื้นสมัย หรือเป็นคำซึ่งยังคงมี
ใช้อยู่ในปัจจุบันแต่มีความหมายแตกต่างออกไป หรือเป็นคำศัพท์เฉพาะ ส่วนการใช้คำ
ลักษณะนาม คำบุพบท และคำสันธานนั้นพบว่ามีความแตกต่างไปจากที่ใช้ในปัจจุบัน
นอกจากนั้นยังมีลักษณะการใช้ภาษาที่มีเสียงสัมผัสคล้องจองกันและมีการซ้ำคำ ซึ่ง
ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นลักษณะหนึ่งของภาษาไทยโดยทั่วไป ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเน้น
ความให้เด่นชัดขึ้นและเพื่อให้เกิดความไพเราะ อันจะทำให้สามารถจดจำได้ง่าย
และเข้าใจความนั้น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น

คติความเชื่อที่ปรากฏในคำราชาชนโบราณจากสมุดไทย

ความเชื่อ¹ คือ ยอมรับนับถือ หรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่มีตัวตนหรือไม่มี ตัวตนก็ตามว่าเป็นความจริงหรือว่ามีอยู่จริง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมี หลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงก็ได้ การยอมรับนี้จะสั่งสมเป็นเวลานานนับตั้งแต่มนุษย์เริ่มเรียนรู้ และพยายามทำความเข้าใจ โลก ซึ่งนับเป็นระยะเวลาพัน ๆ ปี

มนุษย์สมัยโบราณต้องอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ แวดล้อมด้วยธรรมชาติ แต่ความ เข้าใจในธรรมชาติมีน้อย เมื่อเกิดเหตุการณ์ใดขึ้น เช่น น้ำท่วม ฟ้าผ่า พายุ รอค ภัยไข้เจ็บ ฯลฯ ที่เป็นเหตุให้มนุษย์ต้องทุกข์ยาก ได้รับบาดเจ็บล้มตายก็ไม่สามารถ อธิบายเหตุผลได้ ความกลัวและความไม่รู้ในสิ่งเหล่านี้ทำให้มนุษย์สมมุติให้สิ่งเหล่านี้ มีตัวตนขึ้น แล้วมีการบวงสรวงบูชา เอาอกเอาใจเพื่อให้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นพวก เคี้ยวกับตน เกิดความเมตตาไม่โกรธและทำร้ายตนทั้งยังบันดาลให้เกิดประโยชน์แก่ ตนตามที่ต้องการอีกด้วย เมื่อนานเข้าก็กลายเป็นธรรมเนียมของสังคมซึ่งสืบทอดกันต่อมา นอกจากนั้นความเชื่อยังทำให้เกิดศาสนารุ่นและขณะเดียวกันศาสนาทำให้เกิดความเชื่อ ใดควย เช่น การนำคาถาบาลีจากคัมภีร์ทางศาสนามาใช้เป็นคาถาในการรักษาโรค เป็นต้น ความเชื่อเหล่านี้มนุษย์มักแสดงออกมาทางพฤติกรรมอยู่เสมอ แม้ในยุคที่ วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าขึ้นมากเช่นในปัจจุบัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมนุษย์มี ความรู้ความรอบรู้ก็ยังยึดความเชื่อเหล่านี้เป็นที่พึ่งทางใจ ซึ่งนอกจากจะเป็นที่ยึด เหนี่ยวแล้ว ความเชื่อยังก่อประโยชน์ ดังนี้²

¹ประสาธ อิศรปริศา และคนอื่น ๆ ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาว
อีสาน หน้า 5

²มณี พยอมยงค์ "ความเชื่อของคนไทย" ใน คติความเชื่อ หน้า 3

1. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ
2. ความเชื่อทำให้เกิดพลัง
3. ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค
4. ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี
5. ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม
6. ความเชื่อเป็นพื้นฐานทำให้เกิดปัญญา
7. ความเชื่อทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง
8. ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ

เนื่องจากความเชื่อทำให้เกิดผลต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น เราจึงมักพบเห็นการ
แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ในชีวิตประจำวันที่สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อใน
เรื่องต่าง ๆ อยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของการป่วยไข้ ผู้ป่วยก็ยอมต่อการ
หายจากโรคที่เป็นอยู่ เมื่อไปปรึกษากับหมอยา ผู้เป็นหมอยาจะพยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้
ผู้ป่วยหายจากการเจ็บไข้ ดังนั้นนอกจากจะตรวจวินิจฉัยโรคโดยให้ยารับประทานแล้ว
หมอยาก็ยังใช้คาถาจากบทสวดมนต์ ฯลฯ มาประกอบในการรักษาโรค เพื่อเป็นการช่วย
ให้การรักษาโรคได้ผลดียิ่งขึ้น ทั้งนี้การที่ต้องใช้คติความเชื่อต่าง ๆ ประกอบการรักษา
โรค อาจเนื่องมาจากผู้ป่วยที่มารับการรักษานั้น มิได้ป่วยเพียงร่างกายเท่านั้นแต่ยังป่วย
ทางใจด้วย คือ เกิดความท้อแท้ หมดอาลัยในชีวิต ดังนั้นการให้ยารักษาจึงเป็นการ
บำบัดรักษาอาการป่วยทางกาย ส่วนการยึดถือความเชื่อต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการรักษา
โรคก็เป็นการบำบัดรักษาอาการป่วยทางใจเมื่อกายและใจได้รับการรักษาพร้อมกันไป
เป็นอย่างดี ผู้ป่วยก็จะหายจากโรคร้ายไข้เจ็บได้เร็วขึ้น ด้วยเหตุนี้ในการรักษาโรคของ
หมอยาไทยจึงยังคงมีเรื่องของความเชื่อต่าง ๆ ปรากฏควบคู่กันกับการรักษาโรคอยู่เสมอ

จากการศึกษาคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม
และสมุทรสาคร ผู้ศึกษาพบว่า มีเรื่องของความเชื่อที่เกี่ยวกับการรักษาโรค ดังนี้

1. ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา
2. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์
3. ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์
4. ความเชื่อเรื่องเคล็ดและข้อห้าม

ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา

ศาสนามีความเกี่ยวข้องกับจิตใจของมนุษย์มาแต่โบราณกาล เพราะเป็นแบบฉบับ และเป็นหลักที่พึ่งของมนุษย์ทั้ง เป็นประทีปให้ความสว่างในการดำเนินชีวิตแก่มนุษย์ สำหรับคนไทยเรานั้นมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ พฤติกรรมส่วนใหญ่ของคนไทยจึงเป็นพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนาที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย มีดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องบุญกรรม

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่ถือพระเจ้าหรือเทวนิยม (Atheism) คือไม่ให้เอาความหวังฝากไว้กับพระเจ้าหรือเทวดา แต่มุ่งให้สนใจการกระทำของตนเอง โดยชี้ให้เห็นว่าผู้ใดประกอบกรรมดี กรรมดีย่อมตอบสนอง ผู้ใดประกอบกรรมชั่ว กรรมชั่วก็ย่อมตอบสนอง ดังนั้นกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลใดประกอบไว้ไม่ว่าจะดีหรือชั่วก็ตาม ไม่มีวันสูญหายไป และก็ไม่สามารถจะสร้างกรรมดีไปลบล้างความชั่วที่ตนกระทำไว้ได้ กล่าวคือ กรรมดีจะตอบสนองในทางดี ขณะเดียวกันกรรมไม่ดีก็จะส่งผลในทางไม่ดีต่างกรรมต่างวาระกัน และเมื่อทำชั่วแล้วจะบวงสรวงหรืออ่อนน้อนเทวดาหรือพระเจ้าอย่างไรก็ไม่สำเร็จผลตามปรารถนา พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่เชื่อในเรื่องกรรม ถือว่า กรรมเป็นตัวกำหนดสรรพสิ่งทั้งหลาย ดังปรากฏในพระบาลีว่า "กมฺมมฺนา วฑฺฒติ โลกิ"

หมายความว่า กรรมเป็นเครื่องบันดาล กรรมเป็นเครื่องสร้างสรรพสิ่งทั้งหลาย ผู้ใด
 ทำกรรมไว้อย่างไร ย่อมเกิดผลแห่งการกระทำนั้น¹ ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์
 ศาสดาได้ตรัสไว้ในอภินิหารเวทมนต์สูตรว่า "หญิงชาย คฤหัสถ์ บรรพชิต ควรพิจารณา
 เนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มี
 กรรมเป็นเวหาพันธุ มีกรรมเป็นที่อาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจัก
 ได้รับผลแห่งกรรมนั้น"²

และในวาเสฏฐสูตรว่า

บุคคลไม่ได้เป็นคนชั่ว ไม่ได้เป็นคนดี เพราะชาติ หากเป็นเพราะการกระทำ
 บุคคลเป็นชาวนา เป็นศิลปิน เป็นพ่อค้า เป็นคนรับใช้ เป็นโจร เป็นทหาร เป็น
 นักบุญชายัญ เป็นพระราชา ก็เพราะการกระทำ โลกเป็นไปเพราะกรรม สัตว์ทั้ง
 หลายผูกพันอยู่ที่กรรมเหมือนกับสลักลิ่มเป็นเครื่องยึดรถที่แล่นไปฉนั้น³

ดังนั้นผู้ปรารถนาจะพบความสุขหนีทุกข์ได้ ก็ด้วยการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตาม
 คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ให้ "มละบาปฆ่าเพื่อบุญ ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส" ซึ่ง
 มีสอนไว้เป็นชั้น ๆ ตามระดับแห่งปัญญาความรู้ของผู้ที่ปฏิบัติ เป็นลำดับกันไปตั้งแต่ต่ำไป
 สูง เพื่อประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า และเพื่อประโยชน์อย่างยิ่งที่จะให้พ้นจากโลก
 หน้าและโลกนี้ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ หรือที่เรียกว่า นิพพาน⁴

¹อานนท์ อภานิหาร สังคม วัฒนธรรม ประเพณี หน้า 51

²ทวิศักดิ์ ญาณประทีป วรรณกรรมศาสนา หน้า 212

³ดู หน้า 213

⁴พระยาอนุมานราชชน ลัทธิศาสนา หน้า 3

ชาวไทยทั่วไปเชื่อเรื่องกรรมมาก ไม่ว่าจะยากดีมีจนอย่างไรก็ถือว่าเป็น เพราะกรรมที่ได้กระทำไว้ ดังที่ทุกคนติดปากว่า "ตามบุญตามกรรม" หรือ "แล้วแต่บุญ กรรมที่ทำไว้" แม้เมื่อป่วยเป็นโรคที่รักษายาก หรือรักษาไม่หาย ก็มักเชื่อกันว่าเป็น เพราะกรรมของผู้ป่วยอีกเช่นกันที่ทำให้เป็นเช่นนั้นดังที่ลาธุแมร์¹ ได้กล่าวถึงความเชื่อ เรื่องนี้ไว้ว่า "ถ้าหากยานั้นไม่สามารถจะรักษาหายได้ก็ถือว่าเป็นกรรมของคนไข้" หากผู้ป่วยได้กระทำกรรมดี หรือที่เรียกว่า "บุญ" ไว้มากโรคที่เป็นอยู่ก็อาจหายไปได้ หรือรักษาได้ง่าย บุญและกรรมจึงมีผลในการรักษาโรค หรือมีส่วนที่ทำให้เกิดโรคได้ด้วย

ความเชื่อเรื่องบุญกรรมนี้มีปรากฏในคำบรรยายแผนโบราณจากสมุดไทยของ จังหวัดนครปฐม และจังหวัดสมุทรสาคร ดังนี้

ยาแก้โรคคอคิศาจ แก้ไขสารพัด

... เมื่อจะกินละลายน้ำเปลือ

มะเคือ	}	ถ้าไม่ผงยาแกลเลย <u>เปนกำของผู้นั้น</u>
มะกอก		
ทับทิม		

แฉ ๗

(น.ร. 1)

ข้อความข้างต้นนี้กล่าวถึงการให้ยาแก่ผู้ป่วย ซึ่งชี้ให้เห็นความเชื่อที่ว่า ถ้ากิน ยานี้ไม่หายก็ถือว่าเป็นกรรมของผู้นั้น

ยาแก้กาฬ

... ผู้ใดเปนยั้งนี้วากำมาถึงแล ๑ สองคืนจะรอดก็ คิล (น.ร.4)

ข้อความนี้แสดงให้เห็นความเชื่อที่ว่า ผู้ป่วยที่เป็นโรคกาฬ เมื่อมีอาการถึงขั้น รุนแรงแล้วก็ยากที่จะรักษาให้หายได้ จึงให้ถือว่าเป็นกรรมของผู้นั้นและถ้าจะรอดชีวิตได้ ก็มีโอกาสน้อย

¹ เกอลาธุแมร์ จกหมายเหตุลาธุแมร์ แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร หน้า 278

ยาแก้ผี

อันปิ้งชื่อมะทานอนยอมเกิดขึ้น แพบรูทวาน เกิดแก่ผู้ใด เป็นกำแกณุนั้นตีค่าตัว
ก่อนจึงวางยารักษาเกิดคืนักแล ฯ (น.ร.5)

ข้อความนี้กล่าวถึงผู้เป็นโรคมทานอน* หรือเป็นผีที่ทวารหนัก ซึ่งโรคนี้เชื่อกัน
ว่า ถ้าผู้ใดเป็นก็เป็นกรรมของผู้นั้น

โรคทางขโมย

๑ถ้าจะใคร่รูปร่างนี้มันขึ้นในคอนั้นเป็นอย่างไร ท่านให้ฝนยาทานิ้วมือ ทำชาว
เหลืองไปคู่ก็รู้แท้ ว่าทรงจำพวกนี้มาขึ้นตั้งกล่าวแต่หลังท่านว่า เป็นกำของกุมาร ที่เกิด
มานั้นแล ฯ (ส.ค.1)

ข้อความนี้กล่าวถึงผู้ป่วยที่เป็นโรคทางขโมยที่คอ ผู้ใดเป็นโรคนี้ถือว่าเป็นกรรม
ของผู้นั้น

โรคละอองพระบาท

ที่นี่จะกล่าวให้รูวาละอองพระบาทตัวผู้ค่า แดง เขียว ตัวเมียขาวเหลืองขึ้นบน
สัน๒ แถ้วไตสัน๒ แถ้วก้อจะโค ถาขึ้นบนสัน๓ แถ้วไตสัน๓ แถ้ว ผีรายนัถ์จกานษ
ผีการจะมาเอาไปยกำแกณุนั้นแล้ว ฯ (น.ร.4)

ข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้แสดงให้เห็นความเชื่อว่าการที่ผู้ป่วยเป็นโรคละออง
พระบาทถึงขั้นร้ายแรงและรักษาได้ยากมากนั้นก็เพราะเป็นกรรมของผู้ป่วยนั่นเอง

*จากการสัมภาษณ์หมอยาหลายท่าน ปรากฏว่าไม่มีใครรู้จักโรคนี้ จึงสันนิษฐานว่า
คงเป็นโรคที่เรียกตามลักษณะอาการของผู้ป่วยมากกว่า กล่าวคือ เมื่อเจ็บป่วยด้วยโรคนี้
ผู้ป่วยจะนั่งไม่ไค้ เพราะเจ็บปวดดีมาก ไค้แต่นอนอย่างเดียวจึงเรียกว่า มทานอน ซึ่งน่าจะ
จะตรงกับโรคฝีคัณฑสูตรในปัจจุบัน

โรคสันนิบาต

... ถ้าเป็นคั้งนี้กินยาไม่ลงหายเอาเลือดออกจนกวต๋ารให้หนักยาจึงชอบ
กำหนด ๑๕ วันตาย จึงมีพระฤๅษีโกรทานารอดประกอบยาไว้ให้แก้ตามบุญ ... (น. ๕.5)

ข้อความข้างคั้งนี้ แสดงให้เห็นความเชื่อว่ ผู้ป่วยที่เป็นโรคสันนิบาตและมี
อาการร้ายแรงนั้น หากผู้ป่วยมีบุญจริงก็สามารถรักษาให้หายได้

... ครันได้ ๑๕ วันแปรไปแปรสั้มบัจจวน มักให้เจ็บท้องแลให้ท้องขึ้นมักเกิด
สะเลคปะทะอกแลหัวใจ ถ้าแก้สะเลคไม่ฟังกาย แก้ตามบุญ ... (น. ๕.5)

ข้อความคั้งกล่าว กล่าวถึงผู้ป่วยที่เป็นโรคสันนิบาตประเภทหนึ่งและมีอาการ
รุนแรงซึ่งเชื่อกันว่ ถ้าผู้ป่วยมีบุญก็สามารถรักษาให้หายได้เช่นกัน

ไข้ประเภทต่าง ๆ

... แพทย์โคพิจรนาเห่นพินะทาตุแตกแล้วก็ฟังให้พยุบานไปตามบุญเทิด ...
(น. ๕.3)

... ถ้าไขอันโค๒ ก็คิเปนพินะทาตุ พินะทญนแตกทั้ง ๔ แล้วผู้นั้นก็จะถึง แก
มือรชค้ำเปนอัน เทียงแหซึ่งจแก้ค้อไปนั้นก็ให้แก้ตามบุญเทิด ... (น. ๕.3)

ข้อความคั้งกล่าวข้างคั้งนี้ กล่าวถึงการรักษาผู้ป่วยที่มีอาการรุนแรงมาก ซึ่ง
เชื่อกันว่หากผู้ป่วยมีบุญก็ค้งรักษาให้หายได้

จะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุคไทย
นั้นจะปรากฏในลักษณะว่เมื่อผู้ป่วยเป็นโรคร้ายยากแก่การรักษา หรือมีอาการป่วยถึงขั้นร้าย
แรงก็เชื่อกันว่เป็นเพราะกรรมของผู้ป่วย ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่เข้ามามีบทบาทในการ
รักษาโรคและปรากฏในตำรายาคั้งกล่าวนี้ก็อาจเป็นเพราะเพื่อต้องการให้ผู้ป่วยได้ทำใจ
หรือปลงตักค้อชีวิตของตนเอง และในขณะเดียวกันก็อาจเป็นการเตือนสติให้ผู้ป่วยประพฤติ
ปฏิบัติแก่คุณงามความดีในระยะเวลาดันคั้งนั้นให้เต็มที

2. ความเชื่อเรื่องนรก - สวรรค์

ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์นี้เป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องบุญกรรมตามหลักพุทธศาสนา ผู้ใดประกอบกรรมดีก็จะได้เสวยสุขบนสวรรค์ซึ่งมี 6 ชั้น เรียกว่า ฉกามาพจร ไค้แก๊ จตุมหาราชิกา คาวคิงส์ ยามะ ดุสิต นิมมานรดี ปรินิมิตวัสสวดี ส่วนผู้ที่ประกอบกรรมชั่วก็จะต้องได้รับทุกข์เวทนาในนรก ซึ่งเชื่อกันว่าอยู่ใต้บาดาลลงไป นรกใหญ่หรือมหานรกมีทั้งหมด 8 ชุม ไค้แก๊ สนิษัพนรก กาลสุตคนรก สังฆาฏนรก โรหุพนรก มหาโรหุพนรก ตาปนรก มหาตาปนรก และมหาอวิจีนรก หรือที่เราเรียกว่า นรกอเวจี

การยกเรื่องนรก สวรรค์ มากล่าวอ้างไว้ก็เพื่อเป็นการจูงใจให้คนประพฤติปฏิบัติแต่กรรมดี หรือสิ่งที่ถูกต้อง เมื่อจะประกอบกรรมชั่วหรือประพฤติสิ่งที่ไม่ดี ก็ไม่กล้าประพฤติ เพราะเกิดความกลัวที่จะต้องได้รับทุกข์เวทนาในนรก คนจึงมีระเบียบดี เพราะความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์นี้เอง ซึ่งนับว่า เป็นวิธีการช่วยควบคุมสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

จากการศึกษาเรื่องความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยนี้ พบว่า มีกล่าวถึงแต่เฉพาะความเชื่อเรื่องนรก ดังปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม รวม 2 ขนาน ดังนี้

ยาแก้โรคสารพัด

... ๗ สิ่งนี้เอาน้ำออกก็ไค้หน้าผิงก็ไค้ไสยมือไมพะนิกไวยเซนฮักจิงดี เอาทองคำผูกค้อมือ ๒ ฝั่งเขาเปลือกไวยสามเคื่อน กินวันละชอนกับโรกหังปวง ฝั่งออกก็กลับค่างเกาถากินไค้ ๒ เคื่อน สรรพะพิคข้มมีตายเลย อายุยืน ๒๐๐ ปีมีกำลัง ๗ ขางสารเสียงเพราะรูงงามหาโรกมีไค้เลยใหญ่เอาผูกคนกินยาไวย เอาทองแดงโอบางแซล้งไวย ๓ เคื่อน เป็นทองคำห้มซาดเนือแทไม่มีราศีเลย ถ้าผู้ใดมีเชื่อให้ตักนรก ถ้ามีเป็นใหญ่ไวยตำรานี้ให้ตักนรกแสนกันจะนันทะซาด ยาให้พบพระพุท พระธรรม พระสง
เทามะคินเมคทรายเลย ...

(น. ๕. 3)

จากตัวอย่างนี้ เมื่ออวคอ้างสรรพคุณของยาแล้วในตอนท้ายกล่าวว่า หากไม่เป็น
ดังที่กล่าวมาก็ขอให้เจ้าของตำรายาขนานนี้ต้องทนรกเป็นเวลาแสนกัลป์ ไม่ได้ยุคไม่ได้เกิด
ไม่ได้พบพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แม่แต่เล็กน้อย และผู้ใดมีเชื่อสรรพคุณยาขนานนี้ก็
ขอให้ทนรกเช่นกัน

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นยาแก้โรคสารพัดเช่นกัน

... ถ้าผู้ใดพบเขาแล้วไปบอกต่อกันก่อนมีอายุยืนต่อไป เพราะวาใหญ่
เบนทาร์แล ถ้าผู้ใดมีเชื่อพรตำรานี้ ชื่อไทยคั่นรักแสนกัณอันน้ำชากเทิด พระตำรานี้
คิดปัญนามาโคตตเมืองอโภยะสาลี ทารคิชาไวยเบนทอง + ชังทองแล (ส.พ.2)

จากตัวอย่างนี้ กล่าวว่า ถ้าผู้ใดมีเชื่อตำรายาขนานนี้ก็ขอให้ทนรกแสนกัลป์เช่นกัน
การกล่าวถึงความเชื่อเรื่องนรกดังกล่าวยังคงจะเห็นได้ว่า เป็นการกล่าวใน
ลักษณะที่พาดพิงถึงทั้งผู้ป่วยและผู้รักษา ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ยาขนานนี้มีคุณภาพดีเยี่ยม
หมอจึงกล้าที่จะยอมนำตัวเข้าไปเสี่ยงกับเรื่องของนรก และการที่กล่าวถึงผู้ป่วยคนใดว่า
ถ้าไม่เชื่อก็ขอให้ทนรกด้วย ก็เป็นเพราะมีเจตนาที่จะให้ผู้ป่วยปฏิบัติตามเพื่อจะได้หายขาด
จากโรคนั้นโดยเด็ดขาด การน่านรกมากกล่าวอ้างถึงในทั้ง 2 กรณีนี้ นับว่าเป็นการสร้าง
ความเชื่อมั่นในการรักษาโรคอย่างหนึ่ง

ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์

ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เป็นความเชื่อที่ปรากฏให้เห็น หรือได้ยินได้ฟังกันอยู่
เสมอสำหรับความหมายของคำนี้มีผู้กล่าวไว้ดังนี้

พระยาอนุমানราชชน¹ ได้ให้ความหมายของไสยศาสตร์ว่า หมายถึง ความเชื่อ
ด้วยความรู้สึกเกรงขามในสิ่งที่เราเข้าใจว่าอยู่เหนือธรรมชาติ หรือในสิ่งลึกลับอันไม่

¹พระยาอนุমানราชชน การศึกษาเรื่องประเพณี และชีวิตชาวไทยสมัยก่อน หน้า 222

สามารถจะทรงรวมโคควาย เหตุผลคามหลักของวิทยาศาสตร์และสิ่งนั้นอาจให้ผลคือหรือ
ผลร้ายแก่ผู้ที่เชื่อถือได้

ปิ่น มุกทุกันต์¹ ได้กล่าวถึงไสยศาสตร์ว่า คือ "ความรู้ว่าด้วยการปลุกเสก
ให้ขลัง (Occultism magic) วิชาไสยศาสตร์เป็นความรู้นอกพระพุทธศาสนา"
ซึ่งได้มาจากศาสนาพราหมณ์แล้วนำมาปนกับความเชื่อดั้งเดิม และพุทธศาสนา ด้วย
เหตุนี้แม้จะเป็นเรื่องนอกศาสนาแต่ก็มีปะปนอยู่ในพิธีทางพุทธศาสนาอยู่เสมอ จนมีคำกล่าว
ว่า "พุทธกับไสยย่อมอาศัยกัน" พุทธในที่นี้ หมายถึง พุทธศาสนา และไสย ก็หมายถึง
ไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นลัทธิอื่นเนื่องด้วยเวทมนต์คาถาที่ได้มาจากอินเดียนั่นเอง²

ไสยศาสตร์ในความหมายเดิมนั้น หมายถึง สรรพวิชาทั้งหลายที่ประมวลเป็น
ความรู้ต่าง ๆ เริ่มด้วยคัมภีร์พระเวทซึ่งเป็นตำราทางไสยศาสตร์ และมีอยู่มากใน
อาถรรพเวท ซึ่งเป็นพระเวทที่มีมนต์สำหรับใช้ในกิจการทั้งปวงทั้งในค่านี และร้าย
เช่น การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ขจัดเหตุร้ายหรือทำร้ายศัตรู หรือทำให้ผู้อื่นหลงรักตน
มากยิ่งขึ้นโดยการทำเสน่ห์ยาแฝด ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ไสยศาสตร์นั้น เป็นความ
รู้ที่บุคคลหนึ่งบุคคลใดใช้ประกอบการอย่างหนึ่งอย่างใดให้เกิดผลสำเร็จดังปรารถนา
โดยอาศัยเวทมนต์คาถาประกอบอำนาจจิต และอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ³ ไสยศาสตร์
จึงมีส่วนประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ คาถาอาคม ผู้ทำพิธี และพิธีกรรม

การถือไสยศาสตร์นี้ ภาษาอังกฤษเรียกว่า magic and superstition
คำแรกเป็นการกระทำ คำหลังเป็นความเชื่อและความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์
แต่ทั้งสองคำนี้จะเกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ เมื่อมีความเชื่อความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่อง
ไสยศาสตร์แล้ว ก็จะแสดงความเชื่อและความรู้สึกนั้นออกมาเป็นการกระทำในรูปของ

¹ปิ่น มุกทุกันต์ ประมวลศัพท์ทางศาสนา หน้า 656

²พระยาอนุমানราชชน การศึกษาเรื่องประเพณีไทย และชีวิตชาวไทยสมัยก่อน
หน้า 401

³พ.ท.อ.ธลล อุตทภากรัน "ไสยศาสตร์ที่เกี่ยวกับแพทย์แผนโบราณ" ใน
หมอลไทยยาไทย หน้า 65

พิธีกรรมอันเนื่องด้วยเวทมนต์คาถาเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ตน การกระทำไสยศาสตร์ที่เป็นไปในทางดี เพื่อให้เกิดสิริมงคล หรือป้องกันเหตุร้ายและเรื่องอุบาทว์จัญไรไม่ให้เข้ามาเบียดเบียนตนนี้เรียกว่า white magic ส่วนการกระทำไสยศาสตร์ที่เป็นไปในทางชั่ว เช่น มีการกระทำเสน่ห์ยาแฝด หรือกระทำเพื่อให้ร้ายแก่ผู้อื่น เรียกว่า black magic¹ เพราะฉะนั้นการกระทำในทางไสยศาสตร์ตามคติความเชื่อของไสยศาสตร์จึงมีวัตถุประสงค์ทั่วไป 2 ประการ คือ

1. ในด้านก่อ (Positively) มีวัตถุประสงค์ที่จะให้การปฏิบัติตามลัทธิไสยศาสตร์นั้น ๆ นำมาซึ่งโชคดี และสิ่งที่เป็นมงคลต่อมนุษย์และสังคม เช่น ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ

2. ในด้านทำลาย (Negatively) มีวัตถุประสงค์ที่จะให้การปฏิบัติตามลัทธิไสยศาสตร์ทำลายหรือขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วปมมงคล กษัยพิบัติอันจะบังเกิดแก่ทรัพย์สินและตัวมนุษย์ เช่น การสูญเสียทรัพย์สินเงินทอง อุบัติเหตุ การสูญเสียตำแหน่งหน้าที่การงาน หรือการสูญเสียอำนาจ เป็นต้น²

ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์นี้เป็นความเชื่อพื้นฐานของมนุษย์แต่เดิม แม้คนที่เจริญแล้วก็ยังถืออยู่ไม่มากนัก มีใครบ้างเผาผีวันศุกร์ แต่งงานวันอุบาทว์ ฯลฯ แม้จะไม่ถือ แต่ก็ไม่ทำก็ไม่สบายใจ แม้ประชาชนทางตะวันตกก็ยังมีเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อเช่นนี้ไม่น้อยเหมือนกัน³

การศึกษาค้นคว้าความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จะศึกษาเฉพาะความเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถาเท่านั้น สำหรับความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทพเจ้า ผีसाงเทวดา ฯลฯ นั้นจะแยกกล่าวเป็นอีกประเด็นหนึ่งโดยเฉพาะ

¹พระยาอนุমানราชชน การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน

หน้า 222 - 223

²อานนท์ อากาศิกรม มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรม หน้า 12 - 13

³พระยาอนุমানราชชน "ไสยศาสตร์" ศาสนาเปรียบเทียบ หน้า 43

เวทมนต์คาถาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถานี้เป็นความเชื่อที่เชื่อว่า สามารถนำอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนได้ตามต้องการ

พระยาอนุমানราชชนโคกกล่าวถึง เวทมนต์คาถาไว้ดังนี้

คำว่า "เวท" นั้นเป็นชื่อคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 4 หมวดใหญ่ หมวดแรกของคัมภีร์ เรียกว่าลหิตา ซึ่งรู้จักกันดีในภาษาไทยว่า คัมภีร์พระเวท คัมภีร์หมวดลหิตานี้จะบรรจุบทความสำหรับใช้สวดขับสฤติเทวดา ถ้านำมาใช้บริกรรมเสกเป่าเพื่อบังคับผีหรือเทวดาให้ท่องอ่านเรียงที่ตนปรารถนา ก็เรียกว่ามนต์ มนต์นี้จะแต่งเป็นคำฉันท์ มีอัตราคำสี่บาทเป็นบทหนึ่ง ๆ เรียกว่า โสลก ... คำว่า โสลกเพี้ยนให้กับคำว่า คาถา ... คือ บทประพันธ์เป็นคำฉันท์ แต่ความหมายระยะที่สองของคำว่า คาถามีความเท่ากับคำวามนต์เมื่อนำไปใช้ในทางไสยศาสตร์ โดยวิธีบริกรรมหรือสวดขับ เพื่อให้เกิดสิริมงคลหรือเพื่อประโยชน์อย่างอื่น มนต์ แปลว่า คำศักดิ์สิทธิ์สำหรับใช้เสกเป่า¹

ดังนั้นคำว่า เวทมนต์ และคาถาจึงอาจกล่าวได้ว่า มีความหมายอย่างเดียวกัน ในบางครั้งจึงสามารถใช้คำว่า "คาถาอาคม" แทนคำว่า "เวทมนต์คาถา" ได้ คาถาอาคม คือ "ข้อความที่ผูกขึ้นและถือว่ามีอำนาจลึกลับอยู่ในนั้น เมื่อนำไปใช้ตามลัทธิที่กำหนดไว้ เช่น บริกรรมเสกเป่า หรือสวดขับตลอดจนปลุกเสกสิ่งไรมียันต์ เป็นต้น ก็จะเกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์"² หรืออาจกล่าวได้ว่า "คาถาอาคม" เป็น "มนต์ทำให้ขลัง"³

¹พระยาอนุমানราชชน การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน
หน้า 228 - 229

²พระยาอนุমানราชชน "คาถาอาคม" ใน สารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน
หน้า 3037

³ปิ่น มุทุกันต์ ประมวลศัพท์ทางศาสนา หน้า 66

ดังนั้นทั้งเวทมนต์คาถา และ "คาถาอาคม" จึงกล่าวได้ว่ามีความหมายเหมือนกัน คือ หมายถึง อักษรศักดิ์สิทธิ์ และอาจอำนวยความสะดวกต่อการตามพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ได้

ในสมัยโบราณ เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยมักคิดว่าเกิดจากการกระทำของผีสิงเทวดา จึงต้องมีการใช้คาถาเพื่อเสกเป่าประกอบในการรักษาด้วย อำนาจของเวทมนต์คาถา จะทำให้ผีสิงเทวดาหลีกหนีไป โรคที่ป่วยอยู่ที่หายได้ ความเชื่อนี้มีผลต่อการรักษาโรคเป็นอย่างมาก

เวทมนต์คาถาที่ใช้ประกอบในการรักษาโรคนั้นส่วนใหญ่จะได้อมาจากคาถาภาษามาลีในพระพุทธศาสนา ดังความในพระปริตบทรัตนสูตรมีความว่า

ครั้งหนึ่งในนครไพศาลี ได้เกิดทุพภิกขภัยแล้งทำให้ชาวยากหมากแพง คนล้มตายด้วยความอดอยากหิวโหยเป็นอันมาก ชากศพเหม็นคุ้งคลบไปหมด จนบังเกิด อหิวาตกโรคขึ้น ผู้คนก็ยิ่งล้มตายมากขึ้นทุกที กษัตริย์ลิจจวี บรรดาอำมาตย์ และราษฎร ทั้งปวงจึงได้ปรึกษากันลงกันอัญเชิญ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เสด็จมาทรงระงับมหากภัยนั้น ด้วยเดชะพระพุทธานุภาพก็บังเกิดฝนตกหนักจนเกิดน้ำท่วมพัดพาเอาชากศพที่เน่าเหม็นไปจนหมดสิ้นก่อนที่พระพุทธองค์ พร้อมสงฆ์สาวกอีก 500 รูปจะเสด็จไปถึง เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปถึงก็ได้ทรงพระกรุณาประทานพระพุทธมนต์รัตนสูตรให้พระอานนทก็ทรงถือบาตรน้ำมนต์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเจริณูรัตนสูตรเที่ยวเค้นประพรมน้ำมนต์ไปทั่วกำแพงพระนคร ความเจ็บไข้ทั้งหลายที่ชาวเมืองประสบอยู่ก็อันตรธานสูญหายไปหมด¹

และยังปรากฏเรื่องการสวดโพชฌงค์ปริตร เพื่อเป็นการบรรเทาโรคาพาชที่พระพุทธองค์ทรงประจวบอยู่ได้สำเร็จ แม้พระมหาสาวกที่อาพาชก็หายได้ เพราะได้ฟัง

¹ เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธมนต์ไอสถ หน้า 27 - 29

โพชนงคปริตโร ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการนำเอาคาถาต่าง ๆ ที่ศักดิ์สิทธิ์อันสามารถขับไล่โรคภัยมาปฏิบัติ เมื่อได้รับผลดีก็ปฏิบัติสืบต่อกันมา

ความเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถาที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยนั้นแบ่งไว้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การใช้คาถาอาคมเสกยา ทั้งที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ดังนี้

1.1 การเสกคาถาสักกัฏฐา

พระคาถาสักกัฏฐานี้ผู้ใดจำ เรืองภาวนาอยู่เสมอจะสามารถขับไล่โรคภัยได้ทุกประการตลอดจนขับไล่โรคภัยไข้เจ็บได้ด้วย หมออาจจะใช้พระคาถาสักกัฏฐานี้ปลุกเสกยาเมื่อจะปรุงยา บดยา นำยาลงหม้อ หรือเมื่อจะรับประทานยา พระคาถาสักกัฏฐามีดังนี้¹

๑ สักกัฏฐา พุทธระตะมัง	ไอสะถัง อุตตะมัง ะรัง
พิคังเทวะ มะนุสสานัง	พุทธะเตเชนะ โสตถินา
นัสสันตุ ปัททะวา สัพเพ	หุกขา วุปะสะเมนตุเม ฯ
๑ สักกัฏฐา ชัมมะระตะมัง	ไอสะถัง อุตตะมัง ะรัง
ปะริทาหุปะสะมะมัง	ชัมมะเตเชนะ โสตถินา
นัสสันตุ ปัททะวา สัพเพ	กะยา วุปะสะเมนตุเม ฯ
๑ สักกัฏฐา สังฆะระตะมัง	ไอสะถัง อุตตะมัง ะรัง
อาหุเนยยัง ปาหุเนยยัง	สังฆะเตเชนะ โสตถินา
นัสสันตุ ปัททะวา สัพเพ	โรคา วุปะสะเมนตุเม ฯ

¹ เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธมนต์ไอสถ หน้า 35 - 36

พระคาถาสักกัตวานี้มีใจความเกี่ยวกับอำนาจของการสักการะพระรัตนตรัย
นั้นเป็นประจักษ์โองถอันวิเศษที่จะระงับโรคทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้จึงนิยมเสกยาด้วยพระคาถา
สักกัตวานี้

การใช้พระคาถาสักกัตวาเสกยามีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย
ของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร ดังนี้

ยาแก้โรคสารพัด

คนานึ่งทานไธเอาส้มโอไท ... เมื่อบีบคั้นชาบูบเทียบโคเร็กคี่แล้วทำเท็ด
เสกคอบยสี่พุกทา ๑๐๘ สัปดาห์ ๑๐๘ สักกัตวา ๑๐๘ จึงบีคคูกอนไวเทากุกพุทรา
ไซโค ๑๐๘ ประทาน ... (ส.พ.๑)

ยาแก้โรคสารพัดขนานนี้ กำหนดให้เสกยาด้วยพระคาถาสักกัตวาควบคู่ไปกับ
พระคาถาสัปดาห์สี่ และพระคาถาสรรพพุกทา โดยให้เสกพระคาถาละ 108 คาบ

ยาแก้ไข้จับสั่น

๑ยาแก้ไข้จับเอาพลึงไทย ๑๑ เมค คีปสี่ ๑๑ เมคซิง ๑๑ ซินฝางทอน๑
มตุ่มสี่กั่มสามเอานึ่งเมื่วจกีนเอานำฟิงสัยนอยนึ่ง เสกควยสักกัตวา ๓ จับ กีนเท็ด
หายแเด (ส.ค.๒)

ยาแก้ผีในกระดูก

... เสกควยตัวเองตัม ๓ เอา๑ แก่สำหรับไข้คักรากผีในกระดูก เมื่
จะกินเสกควยสักกัตวา ๓ ... (น.ร.๔)

ยาต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุให้เสกยาด้วยพระคาถาสักกัตวา 3 จบ

ยาขับประจำเดือน

สีกที่การิบะยิงโคมีระคูแลเลอคือมีที่กตามระคู ลางยิงทุกกะสัทหัวเนา ...
 บัดปรุงนำยาลังโสทวยตังปากมัวตังไฟรอนเอาเลกสับพะคุณกอนโหเคอคือแลวเสกควย
สั๊กตะวาจึงกินเท็ด (น.ร.๒)

ยาขับประจำเดือนนี้ ระบุให้เสกยาค้วยพระคาถาสั๊กตะวา แต่ไม่ใ้ระบุจำนวน
 ครั้ง

การปลุกเสกยาค้วยพระคาถาบทนี้ เชื่อกันว่าจะช่วยทวีความแรงของยาให้เพิ่ม
 มากขึ้น ซึ่งจะช่วยบำบัดโรคร้ายให้ผู้ป่วยหายได้เร็วขึ้น นอกจากนั้นยังอาจใช้พระคาถา
 บทนี้เสกน้ำมันตรึงรั้งทุกข์ภัยประการใด ๆ ก็ได้ มักนิยมเสกพระคาถานี้คู่กับพระคาถา
 สัพพาสี

1.2 การเสกคาถาสัพพาสี

พระคาถาสัพพาสีนี้นิยมใช้เสกยากูกับพระคาถาสั๊กตะวา พระคาถา
 สัพพาสีมีดังนี้

๑ สัพพาสีวิธชาคีนัง	ทิพพะมันตา	คะหัง	วิยะ
ยันนาเสติ	วิสังโฆรัง	เสสญจาปี	ปะริสสะยัง
อาณักเขตคัมหิ	สัพพัตถะ	สัพพะทา	สัพพะปาณินัง
สัพพะโสปี	นิวาเรติ	ปะริตตันตัม	ภะณามะเห ¹ าว

พระคาถาสัพพาสีนี้มีใจความเกี่ยวกับอานุภาพของการสวดพระปริตว่า สามารถ
 ขับพิษร้ายของงูให้พินาศไปประดุจยาวิเศษอันประ กอบด้วยมนต์พิพม์ทั้งยังสามารถป้องกัน
 อันตรายจากสัตว์ร้ายทั้งหลายได้

¹ เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธมนต์โอสถ หน้า 36

ในการใช้พระคาถาสัพพาสีนี้มีเคล็ดอยู่ว่าจะต้องเปลี่ยนคำลงท้ายจาก "ภะณามะเห" เป็น "ภะณามะหาย" และเปลี่ยน "ทิพพะมันตา" เป็น "ทิพพะมนตา" จะทำให้ยาทวีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นเคล็ดที่ลากคำ 2 คำนี้เข้ามาหากำที่ มีความหมายว่า "หาย" หรือ "ทิพย์มันต์" ซึ่งจะทำให้ยาศักดิ์สิทธิ์รักษาโรคได้หาย สมดังพระคาถา ทั้งเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ป่วยให้มั่นใจว่าตนจะต้องหายจากโรคร้าย ไข้เจ็บอย่างแน่นอน¹

การใช้พระคาถาสัพพาสีเสกยานั้น หมอชาวบ้านท่านอาจใช้พระคาถานี้ เสกยา เพียงพระคาถาเดียวไม่ต้องใช้ควบคู่ไปกับพระสักัถวาก็ได้ ดังที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม ดังนี้

ยาแก้รกไม่ออก

ถารักมือออกเอาแกนส้ม ๑ เกลือสีนเทา ๑ บัคลี่ลายน้ำมันคืบ เสกค้อยสาม พาสี ๓ ฟ้าคพาทองนอยบางกินบางออกแล (ส.พ.๒)

"สามพาสี" ในตัวอย่างนี้ก็คือ พระคาถาสัพพาสี ซึ่งในตำรายาขนานนี้กำหนด ให้เสกยาคอยพระคาถาสัพพาสี 3 ที หรือ 3 ครั้ง เพียงพระคาถาเดียว

ยาบำรุงเลือดลม

ดิษที่การียะ ยาบำรุงเลือดลมแลมันโหหอบหาแรงมีโค ... เมื่อจะลงมือ ควยสัภาสี ๓ คาบ แล้วลงยันกีรสิงเหปิษปากมือ ยานี้คัมกินคีนักแล (น.ร.๔)

ยาบำรุงเลือด

๑ทาญยั้งฟูเไซไมโยคยถึงระภูเลอ็ครางเอาตุกผักกาค ๑๑ เอาผักคราด ๑๑ พริกไทย ๑๑ ไบยกุมบัก ๑๑ คำเปนผ้งละลายนำฟังกินแก้วโดย เลากัวโดย เสกควยสัภาสี ๓ จับ ๗ จับ กินหายแล (ส.ค.๒)

¹แพทย์ สารีบุตร คัมภีร์พุทธมนต์โอสถ หน้า 36 - 37

"สัปดาห์" ในยบายำรุงเลือดทั้ง 2 ขนานนี้ ก็คือ พระคาถาสัปดาห์นั่นเอง
จะเห็นได้ว่า ยายทั้งสองขานนี้ คือ ยายำรุงเลือดค่อม และยายำรุงเลือด
ระบุให้ใช้พระคาถาสัปดาห์เสกยาเพียงพระคาถาเดียวเท่านั้น ซึ่งยายำรุงเลือดขาน
แรกกำหนดให้เสก 3 คาบ สำหรับขานที่ 2 กำหนดให้เสก 3 จบหรือ 7 จบ

ยาแก้โรคสารพัด

คณานึ่งทานโหเอาส้มโอโต ๕๕ ... ยา ๓๒ สิ่งนี้ คู่มือการเขาคอยกันแล้วจึง
เอาน้ำส้มทั้ง ๕ เบนก่สายเมื่อจับคอบุชาทุบเทียนไค้เรื่กดีแล้วทำเท็ดเสกคอบยสัปดาห์พุดหา
๑๐๘ สัปดาห์ ๑๐๘ สัปดาห์คั่ว ๑๐๘ จึงบีคคูกอนไวเทาดูกพุดหาไซโค ๑๐๘ ประกาน
... (ส.พ. 1)

สำหรับยาแก้โรคสารพัดขานนี้ กำหนดให้ใช้พระคาถาสัปดาห์นี้เสกยาควบคุม
ไปกับพระคาถาสักกัควา และพระคาถาสรรพพุดหาด้วย โดยให้เสกพระคาถาละ
108 คาบ

1.3 การเสกพระคาถาสัมพุทธเฮงสา

พระคาถาสัมพุทธเฮงสาเป็นพระคาถาที่ศักดิ์สิทธิ์ และมีคุณานุภาพ
มากอาจบันดาลให้เป็นไปได้ทุกประการ เช่น ทำน้ามนตร์คแก้ไขเจ็บ แก่ถูกกระทำด้วย
คุณผีคุณคน ถูกเสน่หยาแค้นบ้ควังควานไค้ทุกประการ แม้เป็นบ้คสังกัหายสิ้นทั้งสะเคาะห้
ลูกในท้อง บ้คพิษงู พิษสัตว์ทั้งหลาย ภาวนาทุกวันจะป้องกันโรครภัยอันตรายไค้ทุกอย่าง
พระคาถาสัมพุทธเฮงนี้มีดังนี้¹

¹แพทย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธมนต์โอสถ หน้า 44 - 45

ดสัมพุทเชอฏฐวีस्थ्यจะ พุทโธเมอัมหากังปกากรัง ทเววาทะस्थ्यจะ สหัสสะเก
 สัมโมเมอัมหากังปกากรัง ญัญจะสะตะสะหัสสานิ สังโฆเมอัมหากังปกากรัง
 นะนามิสิริระสาอะหัง สัพเพพุทธาชะนาจิตตัง เตสังขัมมัญจะสังขัญจะ สัพเพธัมมา
 ชะนาจิตตัง อาพะเรนะนะนามิหัง สัพเพสังฆาชะนาจิตตัง นะมะการานุกาเวนะ
 มะอะอุหันทวา สัพเพอุปัตตะเว อุอะมะอะเนกา อันตะรายาปิ นะโมพุททาเย
 วินัสสันตุ อะเสสะโต ยะชาพุทโธนะ ๗๑

การใช้พระคาถาสัมพุทเชตงสาเสกยามีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจาก
 สมุคไทยของจังหวัดสมุทรสาครเพียงชานเดียว ดังนี้

ยาแก้ลมสันนิบาต

๑ ยาแก้ลมสันนิบาตเอาแกนมะทราง ๑ เกสอนบัวลอม ๑ จันทัง ๒ ชูลุก ๑
 สักชี ๑ ยาทั้งนี้บดบั่นแห้งไวย ลลายน้ำจันกัวโดยนำดอกไมยกัวโดยเสกควยสำพุทเท
 แทรกพุมเสนกินหายแล (ส.ค.๒)

"สำพุทเท" ในตัวอย่างนี้ ก็คือ พระคาถาสัมพุทเชตงสา

1.4 การเสกคาถาดอนโบสถ์

คาถาดอนโบสถ์เป็นคาถาที่ใช้ถอนแก้ไหมนัตของอีกฝ่ายหนึ่ง เสื่อม
 การเจ็บไข้ของชาวบ้านนั้น เชื่อกันว่าสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้เจ็บป่วยได้ก็คือ ถูกผู้
 เวทมนต์คาถากระทำหรือผีร้ายให้แรง ดังที่เรียกว่า ถูกคุณผีคุณคน ดังนั้น เพื่อให้
 เวทมนต์คาถาของอีกฝ่ายหนึ่งเสื่อมไป คนไข้จะได้หายจากการป่วยไข้ จึงต้องมีการเสก
 ยาด้วยคาถาดอนโบสถ์เพื่อถอนแก้มนัตดังกล่าว

พระคาถาดอนโบสถ์นี้มีหลายบท ไม่มีเฉพาะเจาะจงว่าจะต้องใช้บทนั้น ๆ เหมือน
 พระคาถาอื่น ๆ ที่ใช้ประกอบในการรักษาโรคแต่การจะเลือกใช้พระคาถาบทใดนั้นก็ขึ้น
 อยู่กับหมอยาแต่ละคนที่จะจดจำเอามาใช้ ซึ่งอาจได้มาจากการเล่าเรียนหรือจากครูผู้สอน

ดังนั้นหมอยาแต่ละคนจะมีคาถาดอนโบสถ์ไม่เหมือนกัน อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นบทใด เมื่อขึ้นชื่อว่าคาถาดอนโบสถ์แล้วก็ยังมีผลให้มนต์ของอีกฝ่ายหนึ่งเสื่อมไปได้ทั้งสิ้น

การใช้พระคาถาดอนโบสถ์เสกยามีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐมรวม 3 ขนาน ดังนี้

ยาแก้ถุกกระทำด้วยคุณผีคุณคน

☀️ ระมุหะนัตถิ ระมุหะคาโต ระมุหะคาโป ระมุหะคันจะ คาถาดอนโบสถ์
วานน้ำ ๑ วานทางข้าง ๑ ไบยสะสหมิ ๑ ไบยมีคักกา ๑ ขมิ้นออย ๑ ไบยคันดินสือ ๑
ยาต้มทั้งกินทั้งทา แล้ว ๗ เสกด้วยตรีนิสิงเห ๗ คาบ คาถาทอนโบสถ์ ๗ คาบ กินแก้
 คุณ ... (น. ๕.5)

ยาขนานนี้ระบุให้เสกด้วยพระคาถาตรีนิสิงเห 7 คาบ พระคาถาดอนโบสถ์ 7 คาบ สำหรับตัวพระคาถาดอนโบสถ์ที่ใช้เสกนี้ น่าจะเป็นพระคาถาที่กำหนดมาให้ในช่วงต้นของขนานยา คือ ระมุหะนัตถิ ระมุหะคาโต ระมุหะคาโป ระมุหะคันจะ

ยาปิดกัณหอมเค็กชัษฏคดี

อวยายปิดกัณหอมเค็กชัษฏคดีพร้ายเขายูมีโดยออกแล ... เอายันนี้ล้งกัการ
เสกคอกคาถาดอนโบสถ์ ระมุหะเนยยะ ระมุหะเนติ ระมุหะนาโต ระมุหะชาเอวเสมา
ระโมหะนะคัพพา เสกยาแล้วเอายาพอกกัณหอมแล้วเอายันนี้ที่ปลั่งบันยานีออกแล (ส.พ. 2)

ยาขนานนี้ ระบุให้ใช้พระคาถาดอนโบสถ์ที่กำหนดมาให้นี้ เสกยาปิดกัณหอมเค็ก เพื่อขับไล่ภูตผีที่เข้าอยู่ จะเห็นได้ว่า พระคาถาดอนโบสถ์ในยาขนานนี้จะแตกต่างจากพระคาถาดอนโบสถ์ที่ใช้เสกยาแก้ถุกคุณ

ยาแก้สันนิบาต

... ยา ๓ มีนี้เสกคอกคาถาทอนโบสถ์ยา ๓ มือนี่กินห้ายามามากแล้ว ๗๖

(ส.พ. 1)

สำหรับยานานนี้จะแตกต่างจากที่กล่าวมาแล้ว คือ ไม่ได้ระบุตัวพระคาถา
ถอนโบสถ์ แต่ระบุเพียงว่าให้ใช้พระคาถาถอนโบสถ์เสกยาใน 3 หม้อนั้น การไม่ระบุตัว
พระคาถาถอนโบสถ์ให้ชัดเจนนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าอาจเป็นเพราะเจ้าของยานี้ให้อิสระ
แก่ผู้พบตำรายานี้ว่าจะใช้พระคาถาถอนโบสถ์บทใดที่ตนจำได้ในการเสกยานี้ก็ได้ และอาจ
เป็นเพราะเจ้าของยาอาจจะหวงวิชาจึงไม่บอกให้ชัดเจน

1.5 การเสกคาถาปัจจุบัน

พระคาถาปัจจุบันเป็นคาถาที่ใช้เสกเพื่อขับไล่วิญญาณปีศาจแก่คุณคนคุณผี
หรืออาจใช้คัดถอนอาคมของอีกฝ่ายหนึ่งให้เสื่อมไป พระคาถาปัจจุบัน มีดังนี้

อุพุทัง บัจจัก ขามิ

อัมมัง บัจจัก ขามิ

สังขัง บัจจัก ขามิ ฯ¹

การใช้พระคาถาปัจจุบันเสกยามีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของ
จังหวัดสุพรรณบุรีเพียงขนานเดียว ดังนี้

ยาแก้ตะบองร่าหู อัมมุขี สะพัน

๑ ยาหาคัมบองร่าหูอัมมุขีสัมพัน ไหเอาใบนาค ๑ รวนนำ ๑ รากชาพลู ๑ ใบ
พลับเพ็ลอง ๑ พันธุ์ผักกาด ๑ มันทิง ๑ กำเทียบม ๑ พริกต้นอยม้มควยเลาหา ถาจับนัง
ล้ายมุคของเงาตัวทาฝ่าตีนมือหื้อเนารักแร เสกคอบปัจจุบันคาถา เคกทองขึ้นหาหัวคือออก
แล

(ส.พ. 2)

ยานานนี้กำหนดให้เสกพระคาถาปัจจุบันเมื่อคนไข้ป่วยหนักด้วยโรคตะบองร่าหู
อัมมุขี และสะพัน ทั้งนี้อาจสันนิษฐานได้ว่า เพื่อขับไล่วิญญาณที่ทำให้เจ็บป่วย เช่น แม้อ้อหรือ
เพื่อขับไล่วิญญาณที่เข้าเติมให้ไข้ทรุดหนักลง ผู้ป่วยจะได้หายจากการเจ็บป่วย

นอกจากจะใช้พระคาถานี้เสกยาแล้ว ยังใช้พระคาถานี้ลงอักขระพระคาถาใน
สมุนไพรมานำมาประกอบยาด้วย ดังที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัด
นครปฐมเพียงขนานเดียว ดังนี้

¹แพทย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธมนต์โอสถ หน้า 263

ยาแก้คุณผีคุณคน

๑ยาแก้คุณ เอ้า ... วารีทางช้าง ลงประจวบ ...

(น.๕.4)

ยานานนี้ ระบุให้ลงอักษรพระคาถาปัจจุบันที่วารีทางช้าง หิ้งนี้เพื่อ
ขับไล่คุณคนคุณผีให้ยู่ไม่ไค้ตองออกไป ผู้ป่วยก็จะได้หายจากป่วยไข้

1.6 การเสกคาถาเข้าพรรษา ออกพรรษา

พระคาถาเข้าพรรษา และออกพรรษานี้ปกติเป็นพระคาถาที่
พระภิกษุใช้สวดเมื่อถึงเวลาเข้าพรรษา และออกพรรษา

พระคาถาเข้าพรรษา มีดังนี้

๑อิ มัตถิง อวาเส อิมัง เตมาสัง วัตถัง อุเบมิ ฯ¹

พระคาถาออกพรรษา มีดังนี้

*สังขัมกันเต ปะวาเรมิ ติฏฐะนะวา สุเตนะ วา ปะริสังกายะ วาวะ
หันทุ มัง อายัสมันโต อะนุกัมปัง อูปาทายะ บัสสันโต ปะฏิกกะริสสามิฯ
พุตติยัมปิ กันเต สังขัง ปะวาเรมิ ติฏฐะนะวา สุเตนะ วา ปะริสังกายะ วา
วะหันทุ มัง อายัสมันโต อะนุกัมปัง อูปาทายะ บัสสันโต ปะฏิกกะริสสามิฯ
ตะตติยัมปิ กันเต สังขัง ปะวาเรมิ ติฏฐะนะวา สเตนะ วา ปะริสังกายะ
วา วะหันทุ มัง อายัสมันโต อะนุกัมปัง อูปาทายะ บัสสันโต ปะฏิกกะริสสามิ ฯ²

การใช้พระคาถาเข้าพรรษา และออกพรรษานี้เสกยามีปรากฏในตำรายา
แผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรีเพียงขนานเดียว ดังนี้

¹ สวคมนตรีเจ๊กตำนาน หน้า 65

² ฎ หน้า 65 + 66

ยาแก่วิดีลีควงจุมก

... เมื่อจะกินว่าออกภาวะษา เมื่อจะวงสานลัญว่าเข้าพันษา ปรากฏะหลาค
 ย่างตัวหนึ่งย่างให้กรอมใส่ลงในชวัญเข้า ... (ส.พ.1)

พระศาสดาออกพรรษาซึ่งใช้ในยานานนี้ระบุให้เสกยาเมื่อจะกินยา (นิยม
 เสกเมื่อกินยากครั้งแรกเท่านั้น) ส่วนพระศาสดาเข้าพรรษานั้นระบุให้เสกเมื่อจะวง
 สายลัญจนเป็นเขตมณฑลเพื่อคัมยา

การใช้พระศาสดาออกพรรษาเสกยาเมื่อจะกินยานั้น สันนิษฐานว่า เพื่อเป็น
 การนำชื่อพระศาสดาเป็นเคล็ด คือ ใช้คำว่า "ออก" เป็นเคล็ดว่ากินแล้วให้โรคออก
 ไปให้หมด ผู้ป่วยจะได้หายจากเจ็บป่วย ส่วนเมื่อจะวงสายลัญจนเป็นเขตมณฑลคัมยา
 ให้เสกคาถาเข้าพรรษาก็อาจสันนิษฐานได้ว่า เป็นการนำชื่อของพระศาสดามาเป็น
 เคล็ดเช่นกัน คือ ใช้คำว่า "เข้า" เป็นเคล็ดว่าได้เชิญครู เจ้าของยา สิ่งศักดิ์สิทธิ์
 เข้ามาร่วมในการรักษาโรคด้วย ทำให้ยาศักดิ์สิทธิ์ขึ้น รักษาโรคได้หายทั้งเป็นการ
 ให้กำลังใจผู้ป่วยอีกด้วย

1.7 การเสกคาถาอิติปิโส

อิติปิโส ในที่นี้ก็คือ บทสวดพระพุทธคุณ ๑ อิติปิโส ภาคะวา ฯลฯ
 พุทโธ ภาคะวาติ ฯ บทสวดพระธรรมคุณ ๑ สวากขาโต ภาคะวะตารัมโม ฯลฯ
 วิญญูหิติ ฯ และบทสวดพระสังฆคุณ ๑ สุปะฏิปันโน ภาคะวะโต สวาระกะสังโฆ ฯลฯ
 ปุณฺณุกเขตตัง โลกัสสาติ ฯ

การใช้คาถาอิติปิโสนี้เสกยามีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุคไทยของ
 จังหวัดสมุทรสาครเพียงชานเดียว ดังนี้

นายชอน หงษ์ทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชั้น เป็นผู้สัมภาษณ์
 ที่บ้านเลขที่ 70 หมู่ 7 ต.ท่าไม้ อ.กระทุ่มแบน จ.สมุทรสาคร เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม

พ.ศ. 2528

ยาแก้ผ้าเค็เคือก

... เมื่อปรุงแล้วเสกควยพ อธิวิโสจิม ๗ จิม เมื่อจุ่มตั้งมันหันลงยับ
แปะที่คิ้วแล้ววงสายสั้น เมวี่คัมสวดพ กระฉะเจจจิมแล้วมีวายากบายไว้อื่น เอาคังไว
มันเตาเมื่อจิมรินเอาเทิด (ส.ค.2)

ยาดานนี้ ระบุให้เสกพระคาถาอธิวิโส 7 จบ เมื่อปรุงยา และตั้มยาดานนี้

1.8 การเสกคาถาสรรพพุทธา

พระคาถาสรรพพุทธาถือว่าเป็นพระคาถาที่เชื่อว่า เป็นพรตอง
พระพุทธรเจ้า พระคาถานี้ พระจะใช้ในการสวดให้ศิลาให้พร เพื่อให้ปราศจากโรค
ภัยอันตรายต่าง ๆ พระคาถาสรรพพุทธา มีดังนี้¹

๑ศัพท์พุทธานุภาเวนะ ศัพท์ะขัมมานุภาเวนะ ศัพท์ะสังฆานุภาเวนะ พุทธะ
ระตะนัง ขัมมะ ระตะนัง สังฆะระตะนัง คิณณัง ระตะนัง อานุภาเวนะ
จะตุราสีติสะหัสส สะขัมมกัชนิธานุภาเวนะ ปิฎะกัถะขานุภาเวนะ ชินะสวอะ
กานุภาเวนะ ศัพท์เพ เทโรคา ศัพท์เพ เทภะยา ศัพท์เพ เท อันตะรายา ศัพท์เพ
เต อุบัททะเว ศัพท์เพ เท หุน นิमितถา ศัพท์เพ เท อะวะมังคะลา วินัสสันตุ
อายุวัฑฒะโก ณะนะวัฑฒะโก สิริวัฑฒะโก ยะสะวัฑฒะโก พะสะวัฑฒะโก
วัณณะวัฑฒะโก สุชะวัฑฒะโก โหตุ ศัพท์ะทา ฯ พุทธะโรตะภะยา เวรา
โสถกา สัตตุ อุบัททะวา คะเนกา อัมตะรายาปิ วินัสสันตุ จะ เทชะสา ชะยะ
สีหิ ชะนัง ฉากัง โสทธิ ภาคยัง สุขัง พะสัง สิริ อายุ จะ วัณโณ จะโกคัง
วุทธิ จะ ยะสะวา สะตะวัสสา จะ อายุ จะ ชีวะะสิหิ ภาวันตุ เท ฯ

การใช้คาถาสรรพพุทธาให้เสกยา มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย
ของจังหวัดสุพรรณบุรี เพียงขนานเดียว ดังนี้

¹ สวคมนตรีเจ้าค่านาน หน้า 18

ยาแก้โรคสารพัด

กานานิ่งทานไทเออาสมือไท ... เมื่อบีบคณฑาทุบเทียนโคเรกตี แลวทำเท็ด
เสกคอยดบัพพุททา ๑๐๘ สัพพาสี ๑๐๘ สักกักควา ๑๐๘ จึงบีบคณฑากอนไวเหาลูกพุททา
ไซโค ๑๐๘ ประกาน ... (ส.พ.๑)

ยารานานี่ระบุให้เสกยาด้วยพระคาถาสรรพพุททาควบคุมไปกับพระคาถา
สักกักควา และพระคาถาสัพพาสี โดยเสกพระคาถาละ 108 คาบ

1.9 การเสกคาถาโองการพระอิศวร

พระคาถาโองการพระอิศวรนี้มีคุณานุภาพมาก อาจบันดาลให้
เป็นไปไคตามประสงค์ทุกประการ เช่นขับไล่วิญญาณปีศาจ แลถูกกระทำด้วยคุณคนคุณผี
ผีรูปผีรอย บำบัดโรคภัยไข้เจ็บ ฯลฯ พระคาถาดังกล่าวนี้เป็นพระคาถาที่สำคัญ
และหาไคยาก ในปัจจุบันจะมีผู้รู้จักและสามารถจดจำพระคาถานี้ไคนอຍมาก
พระคาถานี้มีความดังนี้¹

นะโมนมัสการข้าไหว้พระอิศวรผู้เป็นเจ้าเซอจึงเสด็จลงมาตั้งพระคาถาองค์การ
พระอิศวรอันศักดิ์สิทธิ์อิศอันคมกร่าไลคัพพัน ผุ่งผีพ่ายแพพินาศสูญหายบันโรยะจัก
ค้วยคุณพระรัตตะไกรแก้วทั้งสามประการ อม พุทธัง บัจจักขาเต อมธัมมังบัจจักขาเต
อมดังมิง บัจจักขาเต ประทิมะเท มะหาสาระจักทรงพระนามชื่อว่าพระพุททะจัก
สักคาเค็สอันคมกล้าสำหรับที่จะเข่นฆ่าภูตปีศาจ ทั้งผุ่งผีที่ร้ายกาจให้เล็อมริคพระยศ
ควยรอนบิ่งกว่าเพลิงกรตสักพันเท่าสำหรับให้หมาอนเภาโลกก็จะมีมายมุด ถ้า
แมนไคแรงชกมนุษย์ที่เป็นอันตะพาลจะฉิบหายวายปร่าน ไม่เหลือเหลือจะสามคณัญญา
ลันคาเครือพฤษชาติก็จะเหี่ยวแห้งตายวายวินาศ เป็นบุญผดุงค้วยเค็สสะเคระพระ

¹พระครูเกษมณวกิจ เจ้าอาวาสวัดเกาะวังไทร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาว
เอมอร ทวีชั้น เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วัดเกาะวังไทร อ.เมือง จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 11
สิงหาคม พ.ศ. 2528

พุทฺธของคฺ ภูทฺรงณานสมาบัติด้วยอำนาจพระปฏิหารย์บันดาลสัตว์ทั่วโลก อาจจะมี
 ระเบิดดับเสียซึ่งหมู่โลก อันบังเกิดแก่ออกคะนิกาคพานิโลก สมมุติว่ากระทำด้วย
 อำนาจคุณและสยบั้งเกิดผีทำและคนไขด้วยดินหนึ่งเสื่อที่กระทำด้วยมังดัง และ
 กระตุกให้ถูกต้องเข้าอยู่ในห้อง และร่างกายบ้างกระทำด้วยกรวดและทรายและ
 หินเผาบ้างกระทำด้วยเขี้ยวงาและเล็บหนาม บ้างกระทำด้วยถ้วยชามและทอง
 แดง บ้างปั้นเป็นรูปเอาหนามแทง เอาเข็มสัก ทำรูปลอยให้ตัวรักตัวชัง ถูกด้วยใบ
 กราสั่งเขียนลงด้วยใบรักใบจากกระทำให้กำจัดพรัดพรากด้วยใบเตาร้าง มี
 ประการต่าง ๆ เหลือที่จะพรรณนาที่จะพรรณนา องค์การพระศาสดาพระอิศวรอันเรา
 จะกล่าวขึ้นคราวนี้ให้แตกหักทำลายหายสูญเสียด้วยอำนาจธาตุกระสุน อะภิชาน
 นะมะพะทะ เป็นทานให้คลาดเคลื่อน เป็นคนว่า นะสะเพื่อนพระสุทธาเลื่อนหัว
 ไหว มะเป็นหมอกควันคันเป็นเมฆพระสุทธาฟ้าอากาศเข้าพระสุเมรุมาศกัณฑ์หัว
 จักวาล ะทรงไฟมีดล้วยกัณฑ์ใหญ่ร้อน ะทรงสมุทรสาคร เค็กรอนกระฉอนกระชอก
 ะฉอกชายด้วยเคระชาตุ้ทั้งหลายบันดาลพระเวททั้งนี้ให้ประสิทธิฤทธิ์ เคชะมะโ
 มะหิ มะนุภาพ โอม มะหาปราบศัตรู ครุทานประสิทธิ อิติหะอุโอะอะ นะมะ พะทะ
 นะระอะอุ มะทะระ วิทะกุ ผู้สามารถอาจจะผจญให้เป็นเม็คนไปทั้งอากาศ
 สายฟ้าก็มาพาดคณาหลายให้เป็นเพลิงกระจายด้วยศัตราคม อม มะ อะ อะ มะ
 ทะ พุทโมะนะ อี อะ เอ อี อุ อี อะสิ มะริ กะสิ อะอะ นะอะพุทโธ เอโอ
 ฟ้าผ่า อะอะ ฟ้าลั่น ห้วนหวาด ณีภูทปีศาจเร่งเร็วออกไป อะอะ อ่าอ่า อ่าอ่า
 ทามกัญญา โสสะจิเจสะติ วิยะ อินทรี มะอุ นิ มิ่งเร่งเจรจามิ่งรู้ภาษากูเรียก
 มิ่งชานวานกู่ใช้ให้มิ่งก็ไปหา เจ้านายมิ่งอย่าทำคือคิง ทำแล้วทำกัน ยะฮายะโธ
 คัจฉะอะมุหิ อุหิ อุหัง อะสังปะสัง พะวังจิต อุหะอุ ตะปะติ ฐัมมังนิมิตตัง โอม นะมะ
 พะทะ กะละมะ ทะนะอะมะนิมิ มะอะ อุอุอินะอะ วิกะวิตติ พะทะทิกะโซ นะโม
 มะยิกู ชับสารพัดปีศาจทั้งหลายที่มาคิดร้ายต่อมนุษย์ให้บัง เกิดฉันทิวุติโรคะทั้งหลาย
 เก้าสิบหกกริบแยกยกกันออกไปทั้งผีพายและผีภูตอัปเปรีต อสุรกาย ณีภูทพายและ
 ภูมารที่พวกพาลและมนุษย์เอาสมมุติสะ เรนอกผีอารักสะนิโรงศาล ณีบ้านป่าโปรง

ด้ตายโหงตายหาอย่าซ้ำเร่งออกไปให้หมดด้วยอำนาจมันล้ายจักกรค พระคาถา
 นิรีโอสัพพะสัมบันนา หิตาสนโศ สัปปริสาโล กวาระธัมมาติวัจจะเร เสวยผู้ง
 ปีศาจหินชาติ อะมมนุษย์ ประทศสายแรงออกจากกายให้หายโรคามิงอย่าเข้ามา
 อยู่ในบ้านเมืองใหญ่ขึ้นเคื่องเช่นชอนเร่งนายคนมิงไม่ทานทนเวทมนต์คาถาเขาใช้
 มิงมา อย่าซ้ำสูญหาย มิงไม่เคื่องคายก็จะลายพระเวทด้วยอำนาจพระครูอุปเสธา
 ประสิทธิ์ เมกะระณี อนันติมานี เสวยอสุระดิศร้ายเร่งออกจากไฟแพ่งแกกู่เร่งไฟ
 พับกั้นพันให้หัวมิงชาติให้ตื่นเคชด้วยพระชรรค์เพชรศิรีพระกะระณีมิงอย่าถือคือเร่ง
 หนีดีเร้น กูเห็นตัวเองมิงไม่เกรงกลัวหัวมิงจะขาดด้วยตราคม กูจะอมอ่านเวท
 คาถาวิเศษท้าวเวสสุวรรณถวายพระพุทธรเจ้า สำหรับป้องกันผู้งผีอาพันที่มันประทศ
 ทัมมนุษย์นานา อย่าว่าแต่มิงถึงเทวดาวิทยากร คนสุวรรณโโล สุรา สุรินทร์ ทาน
 อินทร์พระพรหม พระยมมะกาน สัตโโลบาล พระยามารชาอุชัย ล้วนฤทธิไกรแก้ว
 กล้าก็ไม่อาจมาสู่พระคาถาอาคมของบรมครูประเสริฐเลิศความมนุษย์ และเทวดา
 กูจะอาราธนามาทุกพระองค์ เองจะเร่งไปอย่าเข้าในจักรวาลมณฑลออกไปให้
 พันวินาศสันติวิประสิทธิ์ สนะมะทพุจักขุมันต์สสะ สิริมะโต กูจะไหว้พระวิประสิทธิ์
 อันมีเมหิทธิฤทธิ์รุ่งเรืองพุ่งเฟื่องกระเคื่องทั้งคืนฟ้าประกอบด้วยจักขุ 5 ประการ
 มีทิพจักขุदान เป็นต้น เคชพระทศพล และฐานจงกำจักผีภูตและผีพาย ยักษ์มาร
 ทั้งหลาย อสุระกายร้ายกาจ ปีศาจทุกสถานจงนิบหายวายปรมาณ อย่าได้ทานทน
 ให้มันร่อนรนกระวนกระวาย ผู้งผีทั้งหลายเร่งหนีออกไป มิงเป็นไฟไหม้ป่นเป็นจุล
 ด้วยคุณพระเจ้าเฒ่าลาญบันไร ลีลิสปีลัจฉนะมีทฐ สัพพะภูตานุภาปิโน กูจะไหว้
 พระลิลีลัจฉนะ สัพพันอายุ ด้มีพระพุทธรหมิไทยีครอนุเคราะห์แก่เวไนยให้พ้นพยามัจจุราช
 ด้วยเคชะอำนาจพระพุทธรองค์จงกำจักผู้งผีอุบาทว์กาสิต่างภาษา เร่งพากันออกขอบ
 จักรวาล เคชนะมีทฐ นะหาคะกัลลสะ ตะบัสสิโน กูจะนมัสการ พระเวสสะคุต
 อันปราบศัตรูหมูกิเลสแหลกเป็นจุล ด้วยอำนาจศีลคุณบุญฤทธิ์สิทธิศักดิ์คี เคชะพุจัก
 จะมาประทานผู้งที่พาลให้ย่อยยับอับจน นมะสสะกะกุดันชัสสะ มาระเสนะ ปะมัทธินโน
 กูจะไหว้พระกะกุดันชัสสะ ผู้ประจัญประจันบาลอสุระเสนามาร พาลพินาศไม่อาจจะสูญ

บุญ ขอเคชะคุณบุญภาพจงกำราบปราศพวกปีศาจให้ประหลาดแล้วแต่กระจัดกระจาย
 ฝูงผีทั้งหลายอย่าช้าเร็วไว กลับไปถิ่นมึงอย่าได้คือตั้งมึงจักพินาศโกนาคะมะนะสะ
 สนะมะทุ พรหมมะนัสสา สะวุติปะโต กูจะพระบาทพระศาสดัทธิจารย์ สมณะโคคม
 บรรณครุจะเป็นคินาวะราช ยอมคร้ามกลัวหัวฟ้าคินสิ้นทุกสถานขอจงบันดาลพลาญ
 เผาพวกเฝ้าเหล่านมนุษย์ประทุรรายให้พ่ายแพ้แก่มารหืออย่าได้หลบหนีสะเคลื่อนใจกาย
 กัสสะปัสสะนะมีสกุ วิปะมุทัสสะ สัพพะติกุ จะถวายนมัสการ พระไสยม พระวะ
 ฌาน อันประหารหักล้างสักการะจักพินาศ ปราศจากกิเลส ขอเคชะพระคุณอุลลยเคช
 สิทธิมหิตติมหานุภาพปราบนิกรสัตว์ ขอจงบำบัคอุบัทวะอันตรรายแห่งฝูงผีทั้งหลาย
 ให้รักให้ชังคั่งคุมใจกำจัดออกไปอย่าได้อย่ายี่ อังคิระตัสสะนะมีสกุ จักกะยะ
 ปุคตัสสะ สิริมะโต กูจะอันชูลี พระสิริสักกะยะปุคตอุตตะมะเคชรา วิเศษด้วยรัศมี
 4 ประการอาจจะทศประมาณเวทคาและมนุษย์ให้ยอยนหยุดไฟร้ายหายขาดจาก
 ฌกรรจ์ ลุดค่านอนันต์ฤทธิสิทธิศักดิ์เป็นเอกอัครระโลกา ขอพระอัธสอะระหาสิ
 คุณอุลลยเคช จะไปใส่เศกวัดบำบัคคี่กะลี้กะรัมพาลที่เฝ้าบวจร ไปคุณไสยนามบุญญา
 รอรัง แฉนเนื้อแฉนหนังมังสทั้งหลาย ตรวจทรายหลายยัง ก้างฝักก้างปลาเสี้ยน
 นามโลมางูลานถ่านไฟไม้ท่อนก่อนหินดินอิฐหินสาหน่อ ก้าง งา กระดูกลูกไม้
 ทั้งผองหม้อเหยื่อไยของ ของเล็กของใหญ่ใส่ถุฑธียาอย่าช้าออกไปอย่าได้กลับมา
 อ่านาจเคชะพระพุทธานุภาพอันปราบฌกรรจ์และโลกะท้านไม้อาจจะอยู่มาสู่บุญ
 บารมี เคชะพระอะสิสรรเพชรทั้ง 7 พระองค์ จงบ้องบัตวิบัติอันตรรายฝูงผีภูคมีศาจ
 ร้ายให้ถายหนี ขอพระบารมีพระพุทธรเจ้าจงแผดพลาญผีพายละลายเสี้ยนเคียนหย่น
 ตะลุยทุกสถานอย่าทานทนให้รอนลนด้วยฤทธิพระศาตาแต่บันดาลมาลิ่งสู่อยู่ในกายให้
 มั่นนิบหายพ่ายแพ้ละลายเสี้ยนเคียนตะลุยเป็นผุยผง ถ้ามันทะนงอภัยตาย กายมันแตก
 แผลกเป็นจนค้วยอ่านาจอิทธิฤทธิ์จะประสิทธิประสาทให้เคลื่อนคลาดคลายไครอย่าอยู่
 ไกลที่ตีนมนุษย์โอม มะอะนิ รุก พุทจักประลัยใช้อิทธิฤทธิ์ พุทชัง ประสิทธิ ชัมมัง
 ประสิทธิ สังขังประสาท สังขังควาคีให้กระจัดกระจายบนบานของทั้งหลายที่มีง
 สมมุติ อย่างนึ่งจึงกริ่งจะกลับทั้งคืนทั้งกลับจงฟื้นขึ้นมาเร่งพากันไปอย่าได้อยู่ช้า

เร็ว ๆ ไว ๆ คังเรามาบูชาหังพระสุริยาเร่งมาสานลันลูกขึ้นเร็วพลัน พระนารายณ์
ทรงฤทธิ พระอิศวรประสิทธิทรงฟ้าอากาศ มีนฤติปีศาจเร่งออกจากตัว โอมมะศัตรา
มหาอาคม บรมมหาอุตุคุด อะอิเอ โอิ นะโม นะนิมิตตั้ง จิตตั้ง จิตตะ ชาตะ อุคตะหิ
ลูกขึ้นเร็วลาพระนารอดให้หาสัตว์ประสมเมฆหมอก อะก็มีคกรุ่มประชุมเทวา รูปะรูปา
คนร่อนเป็นคนเคขพระมนต์ท่นอยู่มิได้ วิชัย เกษัย นะมะนะโม นะนิมิตตั้ง นะโมอะระ
คะโต ลุชะตัสสะ นะมะพะทะ จะตุโลกะปาลา ชุติมันโต ยัสเกติห็นทีคะโอ อัตตะอัทโต
วะโรวะระฐิ ทัสซัง รูปหังหลายทรงหายคล้ายโดยจิตอิธิฐาน ตามอาจารย์ วิริยะประสิทธิ
มาด้วยเคษาแห่งฎให้อัปรางค์กาลิ เทวะราชามะโหสะคามะหิธิโก อะธิลาจะมะหา
เตเช ศัจจะติ ทังสะกา กุกัง อินหะระบังหุรง ทิสะวา อะสุระคะนา ปารายันติ อิทธิ
ฤทธิลิตหิมะอะอิ ลุ อะวิตติ อือะวิตติ อะระหัตสะโต คุดโต วัตตะอะโส ภคะวา สัพเพ
ยักขา ปะรายันติ

การใช้พระคาถาโองการพระอิศวรเสกยามีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจาก
สมุดไทยของจังหวัดสมุทรสาครเพียงชานเดียว ดังนี้

ยาแกชาง

๑ ทรางออกไทยคั้นเอาไปยทองลงไยมัน ๑ ไยมะตูม ๑ ไยมะอิก ๑ ไย
ไยปลา ๑ ไยรากชะพิง ๑ บักเสกควยอังกานพอื่นสวนแก่กันแล (ส.ค.๒)

ยาชานานี้ระบุให้ใช้พระคาถาโองการพระอิศวรในการเสกยา
คาถาที่ใช้ในการเสกยานอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีคาถาสั้น ๆ ที่ระบุไว้ในยา
บางชานานที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยโดยเฉพาะ ซึ่งรวบรวมมาได้ ดังนี้

ยาแก้ถูกคุณ

๑ พุทธบริจจะขามิ ชัมมัม บริจจะขามิ สัมบริจจะขามิ (ชำรุด) อุทะสัโก มะกาเร
สะประริวา รั สะนิตถานิ นีวัคคัณิขชะถามิ อามุพพะ ถามิ ฯ ไซ้เสกยาทาแก้ถูกคุณ

(น.๕.5)

๑ นาพะวา นะบริจจะโย ฯ เสกยาให้กินแก้ถูกคุณ

(น.๕.5)

๑ พุทธชายะ ชัมมาเยะ สัมชายะ ฯ เสกยาให้กินแก้ถูกคุณ

(น.๕.5)

๑ ยะทาปี พุท ทิ มิระ มะพาวัง ปีมั พุททะ เสถโถ จะมะทาเตชั ประริตตัน
ตา ภาณา มะเท ฯ เสกยาให้กิน

(น.๕.5)

๑ ทานาเสนา ณะนา พานินั ฯ เสกยาหยอดแก้ถูกคุณ

(น.๕.5)

๑(ชำรุด) นะโมพุทชายะ ยะธา พุทโมนะ มะอะลุ อะนิจจำ นิพพานั อะทะเว
ราชา มะนุญตาพุทญัฎฐะ ยันตี พุท ฐะ เทชะ ฯ เสกน้ำมันแก้ถูกคุณ

(น.๕.5)

คาถาพนทราง

๑ อัง อัง อี อัง สวาหะ ฯ เสก ~~ที่~~

(น.๕.4)

คาถาเสกไฟลกิน

๑ นะโมพุทชายะ พุทโฆมะหาบญัญเ อานุกาเว นัง เทรักขันตุ สัพพะทา ฯ

(ส.พ.2)

คาถาแกพิษงู

๑ พิสะอิ เสยยะ หะ อะรี นิสสะ นะ ฯ เสกที่ผ้าแล้วเอาผ้ารัดไม่ให้พิษ
แดนขึ้นหัวใจ (ส.พ.2)

๑ เขยสะริวา ตัง อัมมะตัง ปะ นีตัง ฯ (ส.พ.2)

คาถาเสกยาลงหม้อ แกโรคริดสีดวงจมูก

๑ อิมังบังสะกุดะจีวะรัง สังคักสะนิยาเทมะ ฯ (ส.พ.1)

คาถาเสกยา สารพัตถยา

๑ นะโม พุทธัสสะ นะโมธัมมัสสะ นะโมสังฆัสสะ เสยยะรู้ทั้งหู หู หู หู
สะวาหะยะ นัตตะ หุลา กุทะ ปัจจะ ฯ (ส.พ.2)

คาถาเสกแก้ไขปาก

๑ ราชโตวา แล ฯ ปักคันคัมภะนามะเห ๓ กราบ แล้วเสกพุทธรักษา
๓ กราบ ฯ (น.ธ.5)

อนึ่ง วิธีเสกคาถาต่าง ๆ นี้มีวิธีเสก 2 วิธี คือ

1. เสกรวมคาถาแต่ละคาถาตามที่ตำรายาแต่ละขนานกำหนดไว้ ดังที่กล่าว
มาข้างต้นทั้งหมด

2. การเสกด้วยคาถาที่ใช้ลงเลขของยันต์ในสมุนไพรมิใช่เรียกว่า "การเสก
ด้วยตนเอง" กล่าวคือ สมุนไพรมิใช่มีการลงเลขของยันต์ เมื่อลงเสร็จแล้วจะต้องมีการปลุกเสก
หรือเสกด้วยคาถาที่กำหนดอีกครั้งหนึ่ง ในกรณีที่กำหนดให้เสกด้วยคาถาที่ใช้ลงยันต์นั้นจะ
เรียกว่า "การเสกด้วยตนเอง"¹ การเสกแบบนี้มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุค
ไทยด้วย ดังตัวอย่าง

¹ พระครูเกษมจันทวิมล เจ้าอาวาสวัดเกาะวังไทร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาว
เอมอร ศรีชัน เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วัดเกาะวังไทร อ.เมือง จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 2
มกราคม พ.ศ. 2528

ยาแก้สารพัดโรค

... ไขยัศวรอน แลออกผีเห็นหัวแล้วก็ตี ท่านให้เอาใบมะนาว ๑๐๘ ใบ
ลงควยอิติปิโส ๕๖ ใบ ลงควยสวาทะยาโต ๓๘ ใบ ตั้งควยสุภทินโน ๑๘ เอาฆ่า
๓๒ ขึ้นตั้งควยอาการ ๓๒ ขะมันอ้อย ๕ ขึ้นตั้งควย ๕ พระองค์ บ็อรเพชร ๗ ขึ้น
ลงควย สัตตะ วิ อี บี ปะ สะ อู ส้มป่อย ๗ ผัก ตั้งควย ตั้ง วิ ชา ปุ่ กะ ยะ ประ
มะกรูด ๔ ขึ้น ตั้งควย นะมะพะทะ ใบยมะกา ๑๒ ใบตั้งควยตรีนิสิงเห ผักราชพริก
๗ ผัก ... ยาทั้งนี้เมื่อจะเอาตั้งมือแก้ด้วยตัวเอง ต้ม ๓ เอา ๑ กินแก้สารพัดโรค
ทั้งปวงแล (น.ร.๕)

จากตัวอย่าง พระคาถาทั้งหมดที่ใช้ลงอักขระในสมุนไพรมานำมาประกอบยา
 มีดังนี้

1. ใบมะนาว 108 ใบ ลงอิติปิโส 56 ใบ ก็คือ ลงพระคาถาอิติปิโสตั้งแต่
 "อิติปิโส ภะคะวา จนถึง พุทธโธภะคะวาติฯ" ใบมะนาวลงสวาทะยาโต 38 ใบ ก็คือ ลง
 พระคาถาอิติปิโส ตั้งแต่ "สวาทะยาโตภะคะวะตาสมิโม จนถึง เวทิตัพโพ วิญญูหิติฯ"
 ส่วนใบมะนาวที่เหลืออีก 14 ใบ จะลงสุภทินโน คือ ลงแค่ "สุภะทินโน ภะคะวะโต
 สวาทะกะสังโฆฯ" (ดูรายละเอียดเรื่องการลงอักขระพระคาถารัตนตรัยหน้า ๒๐๓)
2. ชา 32 ขึ้น ลงพระคาถาอาการ 32 คือ ลงอักขระพระคาถานี้ตั้งแต่
 "เกสาโลมา จนถึง มัตถะลุงคันติ ฯ"
3. ขมันอ้อย 5 ขึ้น ลงควย 5 พระองค์ คือ ลงอักขระพระคาถาหัวใจ
 พระเจ้า 5 พระองค์ "นะ โม พุท ธา ยะ"
4. มอระเห็ด 7 ขึ้น ลงอักขระพระคาถาว่า "สะระ วิ บี ปะ สะ อู"
5. ส้มป่อย 7 ผัก ลงอักขระพระคาถาว่า "ตั้ง วิ ชา ปุ่ กะ ยะ ประ"
6. มะกรูด 4 ขึ้น ลงอักขระพระคาถาว่า "นะ มะ พะ ทะ"

7. ไบเมกา 12 ไบ ลงอักษรพระคาถาตรีนิสิงเห ตั้งแต่ "ตรีนิสิงเห สัตตะนาเค จนถึง บัญจะพุทธานะมามีหัง ฯ"

คั้งนั้นพระคาถาที่ใช้เสกยาหรือเสกด้วยตนเอง เมื่อจะเอาลงหม้อตามที่ตำรายาระบุ ก็คือ พระคาถาที่ใช้ลงอักษรพระคาถาในสมุนไพรมื่อนำมาประกอบยา คั้งกล่าวข้างต้นนั้นทั้งหมด คั้งนี้

อธิธิปิโส ณะคะวา ๗๓๗ พุทโธ ณะคะวาติ สวากขาโต ณะคะวาตาสัมโม ๗๓๗ เวทิตัพโพ วิญญูหิติ สุปะฐิบันโน ณะคะวะโต สวาระกะสังโฆ เกสาโลมา ๗๓๗ มัตตะลุงคันติ นะโม พุทธายะ สะระริ ภิ ปะสะธุ สังวิธาปุณะยะปะ นะมะพะทะ ตรี นิสิงเห สัตตะนาเค ๗๓๗ บัญจะพุทธานะมามีหัง ฯ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ยาแก้ไข้จับสั่น

ยาแก้ไข้จับ เอาเอาบ้านางกำมือ ๑ บระเพ็ช๗ องคุลีลงสะทะวิปิปะสะธุ ขมิ้นน้อย ๕ แห้วนลง นะโมพุทชายะ หอม ๓ หัว ลงมะอะอุ เล็กด้วยตนเองต้มกิน
แด ๕ (ส.พ. 1)

จากตัวอย่างนี้ คาถาที่ใช้ลงอักษรในสมุนไพรมื่อ 3 พระคาถา คือ สะระ วิปิปะสะธุ นะโมพุทชายะ และมะอะอุ คั้งนั้นคาถาที่ใช้ "เสกด้วยตนเอง" ก็คือ พระคาถาที่ใช้ในการลงพระอักษรในสมุนไพรมื่อทั้งหมด ซึ่งได้แก่ พระคาถาทั้ง 3 บท คั้งนี้ ๑ สะ ระ วิ ภิ ปะ สะ อุ นะโมพุทชายะ มะอะอุ ฯ

การเสกคาถาเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะใช้สวดหรือเสกในโอกาสต่าง ๆ คั้งนี้

1. เมื่อจะนำเครื่องยาทั้งหมดลงหม้อ คั่งตัวอย่าง

ยาแก้โรคโรคสีดวงจมูก

... เมื่อจะต้มเอาปลากระหลาดมาใส่ลง เป็นว่ายาตัดรากลโรคสีดวงจมูก
เมื่อจะเสกยาลงหม้อให้ว่าดังนี้ อิมัง บัง ละ กุละจี ะวัง สังคค์สนิยาเหมะ ๗

(ส.พ.๑)

2. เมื่อจะบดยาหรือปรุงยา คั่งตัวอย่าง

ยาแก้สารพัดโรค

... เมื่อจับคอบขานูบเหียนโคเวือกี้แล้วทำเหือก เสกด้วยสับพุดทา ๑๐๘ สับพาสี
๑๐๘ สักกัควา ๑๐๘ ...

(ส.พ.๑)

3. ใช้เสกเมื่อจะกินยา คั่งตัวอย่าง

ยาแก้โรคผีในกระดูก

๖... เสกด้วยตัวเองต้ม ๓ เอา ๑ แก้วสำหรับใช้ตัดรากลผีในกระดูก เมื่อ
จะกินเสกด้วยสักกัควา ๓ ...

(น.ร.๕)

และจากการศึกษาคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยนี้ พบว่า การเสกคาถา
อาคมนั้น หากไม่ได้กำหนดจำนวนไว้ว่าให้เสกเท่าใดแล้ว ก็จะกำหนดการเสก ดังนี้

1. เสกตามกำลังวัน วันแต่ละวันจะมีกำลังไม่เท่ากัน^๑ ดังนี้

วันอาทิตย์มีกำลัง 6 เพราะทางโหราศาสตร์ถือว่า พระอาทิตย์นั้นพระอิศวร
เป็นผู้สร้างขึ้นโดยเอาราชสีห์ 6 ตัวมารายเวทให้ละเอียดยเป็นผงแล้วห่อด้วยผ้าสีแดง
ประพรมด้วยน้ำอมฤต ก็บังเกิดเป็นพระอาทิตย์ขึ้น วันอาทิตย์จึงมีกำลัง 6

^๑พระยาสุจริตภิมย์ เทวกำเนิด หน้า 37 - 62

วันจันทร์ พระอิศวรทรงสร้างพระจันทร์ขึ้นโดยนำนางฟ้ามา 15 องค์ แล้วร้ายพระเวททำให้นางฟ้าเหล่านั้นละเหี่ยคเป็นดวง แล้วทรงเอาผ้าขาวนวลมาห่อ ประพรมด้วยน้ำอมฤตก็บังเกิดเป็นพระจันทร์ขึ้น จึงถือว่า วันจันทร์มีกำลัง 15

วันอังคาร พระอิศวรทรงสร้างพระอังคารจากกระป๋อง 8 ตัว ที่ร้ายพระเวทให้ละเหี่ยคเป็นดวง แล้วทรงห่อด้วยผ้าสีแดงหั่ว ประพรมด้วยน้ำอมฤตก็บังเกิดเป็นองค์พระอังคารขึ้น จึงถือว่า วันอังคารมีกำลัง 8

วันพุธ พระอิศวรทรงสร้างพระพุธจากพระยาชสาธา 17 ตัว โดยร้ายพระเวทให้ละเหี่ยคเป็นดวง แล้วทรงห่อด้วยผ้าสีเขียว ประพรมด้วยน้ำอมฤตก็บังเกิดเป็นองค์พระพุธขึ้นจึงถือว่าวันพุธมีกำลัง 17

วันพฤหัสบดี พระอิศวรทรงสร้างพระพฤหัสบดีขึ้นจากถาปี่ 19 ตน โดยทรงร้ายพระเวทให้ละเหี่ยคเป็นดวง แล้วทรงห่อด้วยผ้าสีแดง ประพรมด้วยน้ำอมฤต ก็บังเกิดเป็นองค์พระพฤหัสบดีขึ้น วันพฤหัสบดีจึงถือว่ามีกำลัง 19

วันศุกร์ พระอิศวรทรงสร้างพระศุกร์ขึ้นจากคาวีหรือโค 21 ตัว โดยร้ายพระเวทให้ละเหี่ยคเป็นดวง ทรงห่อด้วยผ้าสีฟ้า แล้วประพรมด้วยน้ำอมฤตก็บังเกิดเป็นองค์พระศุกร์ขึ้น จึงถือว่าวันศุกร์มีกำลัง 21

วันเสาร์ พระอิศวรทรงสร้างพระเสาร์ขึ้นจากพยัคฆ์ 10 ตัว โดยร้ายพระเวทให้ละเหี่ยคเป็นดวง แล้วทรงห่อด้วยผ้าสีดำ ประพรมด้วยน้ำอมฤต ก็บังเกิดเป็นองค์พระเสาร์ขึ้น จึงถือว่าวันเสาร์มีกำลัง 10

สำหรับวันพุธตอนกลางคืน มีกำลังไม่เท่ากับพุธกลางวัน ทั้งนี้เพราะเทพของพุธกลางคืน คือ พระราหูนั้น พระอิศวรทรงสร้างขึ้นจากหัวผีโขมด 12 หัว โดยร้ายพระเวทให้ละเหี่ยคเป็นดวงแล้วทรงห่อด้วยผ้าและประพรมด้วยน้ำอมฤต ก็บังเกิดเป็นองค์พระราหูขึ้น จึงถือว่าพุธกลางคืนมีกำลัง 12

ดังนั้นในการเสกคาถาก็จะต้องเสกเท่ากับกำลังของวันที่เสกคาถาคด้วย เช่น หากเสกคาถาในวันอาทิตย์ก็ต้องเสก 6 คาบ หากเสกคาถาในวันศุกร์ ก็จะต้องเสก 21 คาบ หรือหากเสกในวันเสาร์ก็ต้องเสก 10 คาบ

การเสกคาถาตามกำลังวันที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย มีดังนี้

ยาแก้ตะบองร่าหู

๑. นะโมพุททายะ พุทโธมะหาปัญโญ อานุภาเว นัง เตรีภักขันตุ สัพพะทา ๑
เสกโพลเทาอายุก็โดยตามกำลังวันที่ โดยใวโยในยสุธาเชียวโพลกับสุธา พันแคะ
ปลายเทาขึ้นมาถึงห้อย แตะห้อยถึงปลายเทาขึ้นสิ้นโพลนั้นก่อน ... (ส.พ.2)

2. การเสกตามอายุ หรือเทาอายุ คือ เสกเทาอายุของผู้ป่วย ผู้ป่วยมีอายุ
เท่าใดก็เสกเท่านั้น เช่น ผู้ป่วยมีอายุ 10 ปี ก็เสก 10 คาบ หรือ 10 จบ นั้นเอง
ดังที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ดังนี้

ยาแก้ตะบองร่าหู

๑. นะโมพุททายะ พุทโธมะหาปัญโญ อานุภาเว นัง เตรีภักขันตุ สัพพะทา
เสกโพลเทาอายุก็โดย ตามกำลังวันที่โดย ใวโยในยสุธาเชียวโพลกับสุธา ...
(ส.พ.2)

3. การเสกตามข้างขึ้นข้างแรม คือ วันที่จะเสกคาถานั้นเป็นวันขึ้นแรมก็คำ
ก็เสกคาถาเป็นจำนวนเท่านั้น เช่น หากเสกในวันขึ้น 8 คำ ก็ต้องเสกคาถา 8 จบ หรือ
8 คาบ หากเสกในวันแรม 15 คำ ก็จะต้องเสกคาถา 15 จบ หรือ 15 คาบ ดังที่
ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ดังนี้

ยาพอกกระหม่อมเด็ก

๑๑๑ จะกะสะ จะพะจะกะสะพะกะจา อันแรมเสกยนั้น ตามคีนตามแรม ปีก
 แดกแล กลางวันกลางคืนจันคำจันรุ่งหายแล (ส.พ.๒)

การเสกคาถาในยานั้นจะช่วยให้ยาศักดิ์สิทธิ์และรักษาโรคได้ผลดี เพราะได้
 อารมณ์อำนาจคุณพระมาเป็นที่ยิ่งให้ช่วยรักษาโรคด้วย สิ่งอันเป็นเสเนียดิจูโรหรือ
 ผีร้ายต่าง ๆ ก็หมดไป ทั้งยังช่วยให้ผู้ป่วยมีขวัญและกำลังใจดี อีกทั้งอำนาจเมตตาจิต
 ที่ต้องการให้คนไข้หายป่วย และอำนาจสมาธิจิตในขณะภาวนาพระคาถาของหมอยาก็
 ย่อมบันดาลให้โรคหายได้ดังประสงค์

2. การใช้คาถาอาคมเสกน้ำล้างหน้าและการส่องเทียน

นอกจากจะมีการใช้คาถาเสกยาตั้งกล่าวแล้วยังมีการเสกคาถาในการ
 ล้างหน้าและการส่องเทียนรักษาไข้ด้วย ทั้งนี้เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยคนนั้นป่วยเป็นโรคใดแน่
 เพราะผู้ป่วยบางรายอาจมีอาการไข้ที่ไม่ปรากฏให้เห็นได้แน่ชัดพอที่จะวินิจฉัยได้ถูกว่าเป็น
 โรคใด การส่องเทียนจะทำให้หมอยาทราบว่าผู้ป่วยเป็นโรคใดแน่ ซึ่งจะช่วยให้หมอยา
 รักษาไข้ได้ถูกต้อง

วิธีการส่องเทียนนั้นผู้เป็นหมอจะบริกรรมคาถาอาคมเสกเทียนแล้วใช้เทียนนั้น
 ส่องที่ร่างกายของผู้ป่วยพร้อมกับบริกรรมพระคาถาค้วย^๑ อาการไข้ของผู้ป่วยก็จะปรากฏ
 ให้เห็น หมอยาก็จะสามารถวินิจฉัยโรคได้ถูกต้อง การส่องเทียนจึงถือเป็นการดูแลสุขภาพ
 คาถาอาคมซึ่งเป็นวิธีการทางไสยศาสตร์วิธีหนึ่งที่ผู้เป็นหมอมองต้องเรียนรู้มาโดยเฉพาะ จึง
 จะสามารถทำได้

---

^๑พระครูเกษมณวกิจ เจ้าอาวาสวัดเกาะวังไทร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาว
 เอมอร ศรีชั้น เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วัดเกาะวังไทร อ.เมือง จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 4
 สิงหาคม พ.ศ. 2528

การส่องเทียนมีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดนครปฐม
ดังนี้

... ใพิจรนำคุแพคไขนรเพียงแห่วาไขจำพวกโคมาโทโต ทาและจะคุ
แพคฟูโดยจโรกรูใหเอา คาดานี้ ภาวะไปยกว่าจะถึงคณไซ แลวจึงเสกนำลงหน้า
แลวจึงส่องเทียนคูให้หัวผูไขนั้นเทิด ๗ อัญตัง เจ คณะ สุธา สุธา บักโย โลปะนะ
โส โมนะ มะเกส สิริระ โคโส คัพพะสันติ ลาภี โส คณะ สะ พระคาดานี้หังภาวนา
หังเสกนำลงหน้า จึงส่องเทียนคูเทิด เหนประจักษังกลาวไวนี้แล ๗ (น. ๕.3)

... อาจารย์ะกลาวไววาราจะถือไขเข้าใหม่ริกาด้วยพระค่างานี้ไปกว่าจะถึง
เรือนผูไขครรถึงแล้วให้เสกนำลงหน้าเส็กก่อนแลวจึงเอาเทียน ๓ เล่ม ของคูผูไขแล ๗
อิตติเจตะ โสปะนะโมณะปะเกสสิจะโตโสคากันติคาทีโสชะปะสันตี สุทาสักมกคา ...
(น. ๕.5)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ หมอยาที่จะส่องเทียนคูไขนั้นต้องภาวนาพระคาดาในระหว่าง
การเดินทางไปบ้านผู้ป่วย เมื่อถึงบ้านผู้ป่วยแล้วก็ต้องภาวนาพระคาดาเสกนำข้างหน้า
เพื่อกันคุณผีคุณคนหรือกันอากาศเข้าตัวแล้วจึงภาวนาพระคาดาเสกเทียนเพื่อส่องคูที่ร่างกาย
ของผู้ป่วย พระคาดาที่ไขเสกเทียนที่ปรากฏในตัวอย่างทั้ง 2 นี้ไม่เหมือนกัน

... แลจะโรกรูว่าเป็นไขแท้ให้เอาเทียนของคูจึงจะเหน ถ้ามีเหนทหาว่า
ยังคูยกให้กินยากระทุงภายใน แลพนยากี่ปรากฏ ถ้ากินยากระทุงพนยาแลยังมีเหน
ปรากฏ นันหารวามันกินยูในไขพุงแล คับปอกคักตาย แลวจึงคอยคุดออกมาให้ปรากฏ
เหน เป็นลายคุดจะการเพือก คุดจะลาย คีบุกก็มีคุดจะครามตักเป็น ๒ วง ๒ ก็มี คุดจะ
ลายเพือกก็มี ... (น. ๕.5)

การส่องเทียบคุณลักษณะไขให้ปรากฏนั้น เพื่อจะได้วินิจฉัยโรคได้ถูกต้อง แต่
ถ้าส่องเทียบดูแล้วยังไม่ปรากฏให้กินยากระตุ้นไข และพยายามดูไขไปเรื่อย แต่ยังไม่
ปรากฏอีกแสดงว่าไขลุกลามไปถึงที่ตับ ปอดแล้ว คนไข้กึ่งของตาย เมื่อตายแล้ว
ลักษณะอาการไขจะปรากฏออกมาให้เห็น เช่น เห็นผิวหนังเนื้อเป็นตาตุ่มขึ้นเยื่อ
บ้าง เป็นสายสีมูกบ้าง

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ตาแดงของเทียบดูนั้นเห็นประคุดจะตุ่มจึงจ้อสุกเป็นเงาอยู่ในเนื้อนั้น เรียกว่า
มะหาเมกให้แรงแกแลอันประกายระหับ ประการนั้นเมื่อเห็นคุดจะเมฆไขปลา แลรายไป
หึ่งตัวแลมกให้ลินกระคางขวางแขง แลให้สะลบไปก็มี โทแรงรึกสา ... (น.๑.๕)

จากตัวอย่างนี้ ถ้าส่องเทียบดูแล้วเห็นเป็นคังตุ่มจึงจ้อสุกเป็นเงาอยู่ในเนื้อ
นั้นแสดงว่าเป็นไขหมาเมฆ แต่ถ้าเป็นเม็ดเหมือนไขปลาแสดงว่าเป็นไขประกายระหัด
ใหญ่เป็นหมอยารักษาเถิด

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

... เพคไขหึ่งนี้ให้พิคจระณาคนุผู้ไขยนั้น จงแทจ่าให้รู้จ่าพวกโคให้โทคไข
หึ่งนั้นยอมตางกัน บ้างแกมกันก็มี ไขส่องเทียบดู ... แลเห็นฟิงขึ้นยังยุงขับชื่อประคัง
มีคแล ถ้าเห็นยังรินยังผิวมะกรูดชื่อ ... (ซำรุค) ... ถ้ามีหัวยังคุดมะยมสูกชื่อ
ประคังงัวแลท่ามีหัวคัง เมคเข้าสารหักชื่อประคังดิงแลท่ามีหัวคังตาปลาชื่อว่ประคัง
แมวแล ... (น.๑.๕)

สำหรับตัวอย่างนี้เป็นลักษณะการส่องเทียบดูอาการไขอีกประการหนึ่งถ้าเห็น
พริ้ง* ขึ้นเหมือนยุงกั เรียกว่า ไขประคังมค ถ้ามีหัวเหมือนคุดมะยม เรียกว่า ไข

* พริ้ง เป็นลักษณะอาการโรคประการหนึ่ง มีลักษณะเป็นเม็ดเล็ก ๆ ตาม
ร่างกาย

ประคองไว้ ถ้ามีหัวเหมือนเม็ควิวสารทักเรียกว่า ประคองลิง ถ้ามีหัวเหมือนตาปลา
เรียกว่า ประคองแมว

3. การใช้คาถาอาคมลงเลขลงยันต์

ความเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถานี้ นอกจากจะใช้สำหรับเสกยาแล้ว ยังใช้
ในการลงเลขลงยันต์ในสมุนไพรรักษา โดยใช้เหล็กแหลม ๆ หรือคินสอดำเขียนตัวเลข
หรืออักขระที่ศักดิ์สิทธิ์ลงบนสมุนไพรรักษาที่นำมาประกอบยา ในขณะที่ลงเลขหรืออักขระนั้น
จะต้องว่าสูตรที่ลงคาถาตามที่มีกำหนดไว้ด้วย เช่น เมื่อจะลงอักขระพระคาถา นะโม
พุทธายะในเครื่องยา ก็จะต้องว่าสูตรดังนี้ "นะกาโรโทติ สัมภะโว จงมาบังเกิดเป็นนะ
โมกาโรโทติสัมภะโว จงมาบังเกิดเป็นโม ฯลฯ"¹ ใหว่าสูตรลงที่ละตัว และมือที่เขียน
กับปากที่ว่าสูตรจะต้องไปพร้อม ๆ กัน จะขาด หรือเกินกันไม่ได้ มิฉะนั้นจะไม่ได้
เพราะถือว่าไม่ศักดิ์สิทธิ์ อักขระที่ลงนั้นจะเขียนเป็นรูปอักขระขอมเพราะเป็นอักขระที่
เกี่ยวกับพุทธศาสนาแต่โบราณกาล

เมื่อลงเลขหรืออักขระเสร็จแล้วก็จะต้องมีการเสกอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้นจึงถือ
กันว่ายาที่ได้ลงเลขหรือลงอักขระนั้นจะศักดิ์สิทธิ์มากกว่าการเสกธรรมดา เพราะมี
ทั้งเขียนและเสกทั้งสองอย่างซึ่งมากกว่าการเสกธรรมดาเท่าตัว และจะทำให้ยาทวี
ความแรงเพิ่มมากขึ้นอันเป็นผลให้รักษาโรคได้ดียิ่งขึ้น และผู้ป่วยจะหายจากโรคร้าย
ไว้งั้นเร็วขึ้น

การลงเลขลงอักขระในสมุนไพรรักษา หรืออื่น ๆ ที่เกี่ยวกับรักษาโรคนั้น มีวิธี
การลงเลขลงอักขระ 4 วิธี ดังนี้²

¹แพทย์ สารีบุตร คัมภีร์พุทธมนต์โอสถ หน้า 25

²พ.ศ.อ. ชลอ อุทกภาชน "ไสยศาสตร์ที่เกี่ยวกับแพทย์แผนโบราณ"

ใน หมอไทย ยาไทย หน้า 66

1. ลงเลขลงยันต์ในชิ้นส่วนต่าง ๆ ของสมุนไพรร เช่น ลงค้วยพระเจ้า 5 พระองค์ หรือ มะอะอุ เพื่อทำให้ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้นก่อนที่จะนำมาปรุงยารักษาโรค
2. ลงเลขลงอักขระหรือลงยันต์ที่ก้นหม้อยา เพื่อทำให้ยาศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น
3. ลงเลขยันต์บนผ้าขาว ผ้าแดง เพื่อให้ปิดปากหม้อยาที่ไซ้คมให้คนใช้รับประทานเพื่อทำให้ยาศักดิ์สิทธิ์ในการรักษายิ่งขึ้น
4. ลงเลขลงยันต์บนฉลวปิดปากหม้อยา เช่น ฉลว 3 แฉก ลงอักขระ มะอะอุ หรือฉลว 5 แฉก ลงอักขระนะโมพุทธานะ หรือฉลว 8 แฉกลงอักขระ ลิติปิโสแปดทิศ เพื่อทำให้ยาในหม้อมีความศักดิ์สิทธิ์ในการรักษาโรคยิ่งขึ้น

การลงเลขลงยันต์ที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย มีดังนี้

3.1 การลงอักขระนะโมพุทธานะ

นะโมพุทธานะ¹ นี้เป็นหัวใจของคาถาพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ ดังความว่า

๑ นะ กาโร กฤษฺณโฆ โม กาโรโกนาคมโน พุทฺธ กาโรกัสมฺพุทฺโธ ธา กาโรโกตโมพุทฺโธ ยะ กาโรรียเมตเตโย ปัญญพุทฺธา นะนามิหิง ฯ

คาถาหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ หรือพระเจ้า 5 พระองค์นี้ สืบเนื่องมาจากความเชื่อในเรื่องการสิ้นยุคของโลกที่ว่าเมื่อสิ้นกัปหนึ่ง ๆ ก็จะมีไฟล้างโลกครั้งหนึ่ง ดังความในคัมภีร์โบราณตั้งแต่ครั้งต้นปฐมกัปกัปว่าโลกนี้ยังว่างเปล่า เพราะเหตุที่ไฟประลัยกัลป์ไหม้โลก เผาผลาญสรรพสิ่งต่าง ๆ จนหมดสิ้นแล้วบังเกิดฝนตกลงมาจนน้ำท่วมโลก เหลือแต่พรหมโลกเท่านั้นที่รอดพ้นจากไฟไหม้โลก และน้ำท่วมโลก ในขณะที่น้ำค่อย ๆ ลดลงจนเกือบแห้งนั้น ก็เกิดคอกบัวผุดขึ้นมา 5 คอก แต่ละคอกมีพระอักษระกำบังอยู่ คือ

¹ เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์หัวใจ 108 หน้า 33 - 57 และ คัมภีร์พุทธมนต์

ดอกบัวดอกที่ 1	มีพระอักษร	นะ	กำกับอยู่
ดอกบัวดอกที่ 2	มีพระอักษร	โม	กำกับอยู่
ดอกบัวดอกที่ 3	มีพระอักษร	พุท	กำกับอยู่
ดอกบัวดอกที่ 4	มีพระอักษร	ธา	กำกับอยู่
ดอกบัวดอกที่ 5	มีพระอักษร	ยะ	กำกับอยู่

ท้าวสหบดีพรหมซึ่งประทับอยู่บนพรหมโลกได้ทอดทัศนาการเห็นดังนั้น จึงทรง
ท้าววันทนากการ แล้วตรัสกล่าวคำพยากรณ์ว่า กัลป์ที่จะเกิดใหม่นี้ชื่อว่ากัทรกัลป์ จะมี
พระพุทธรเจ้ามาตรัสรู้ 5 พระองค์ คือ

พระ กุกุสันโธ	องค์ที่ 1
พระ โกนาคมน	องค์ที่ 2
พระ กัสสป	องค์ที่ 3
พระ สมณโคดม	องค์ที่ 4
พระ ศรีอาริยมฤคไตรย	องค์ที่ 5

ท้าวสหบดีพรหมจึงได้ทรงเอาหน้าคาทิงลงมา ทำให้บังเกิดเป็นแผ่นดินขึ้น
ต่อจากนั้นก็บังเกิดมีมนุษย์ สัตว์ และพืชทั้งหลายสืบมาจนทุกวันนี้

ฉะนั้นพระอักษรทั้ง 5 นี้ คือ นะโมพุทชายะ จึงเป็นพระอักษรที่แสดงให้
รู้ถึงพระพุทธรเจ้า 5 พระองค์ที่จะมาตรัสรู้ในกัทรกัลป์นี้

พระอักษร	นะ	นั้นหมายถึง	พระ กุกุสันโธ
พระอักษร	โม	นั้นหมายถึง	พระ โกนาคมน
พระอักษร	พุท	นั้นหมายถึง	พระ กัสสป
พระอักษร	ธา	นั้นหมายถึง	พระ สมณโคดม
พระอักษร	ยะ	นั้นหมายถึง	พระ ศรีอาริยมฤคไตรย

โบราณจารย์จึงนำพระอักษร นะโมพุททายะนี้มาใช้เป็นอักษรย่อ หรือหัวใจ
คาถาพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ ใช้สำหรับสวดหรือเสกเป่า หรือลงเลขลงยันต์ เมื่อได้
ภาวนาพระอักษรทั้ง 5 นี้แล้วก็เปรียบเสมือนได้พบพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ และ
เนื่องจากเป็นพระอักษรที่บังเกิดขึ้นเอง จึงจัดเป็นเวทมนต์คาถาที่สำคัญสูงสุด ถือเสมือน
เป็นเครื่องยาหมูที่จะต้องแทรกซึมในศิวาทุกขนานไม่ว่าจะเป็นคาถาหรือเลขยันต์อันใด
จะต้องมีคาถาทั้ง 5 อักษรนี้ประกอบอยู่ด้วย ถึงแม้จะไม่มีบังคับบอกไว้ก็จำเป็นต้องใช้
ทุกคราวไป ฉะนั้นจึงเป็นพระคาถาที่สามารถจะพลิกแปลงใช้ได้ทุกประการ เช่น
คงกระพันชาตรี เมตตามหานิยม หรือนำน้ำพุทมนต์ปักเป่าโรคภัยไข้เจ็บ

นอกจากนั้นโบราณจารย์ยังจัดนะโมพุททายะเป็นแม่ธาตุที่จะช่วยให้คนดำรง
ชีวิตอยู่ได้ แม่เทวดาอินทร์พรหม และสรรพสิ่งต่าง ๆ ในภพนี้ก็ดำรงอยู่ได้เพราะธาตุ
ทั้งสิ้น ถ้าไม่มีธาตุโลกทั้ง 3 ก็จะไม่ดำรงอยู่ การจะประกอบวิद्याคมให้บังเกิดอิทธิฤทธิ์
ปาฏิหาริย์ดังปรารถนานั้นจึงสำคัญอยู่ที่ธาตุ ท่านจัดจำแนกธาตุไว้ดังนี้

นะ ไค้แก่ อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) มีกำลัง 12

โม ไค้แก่ ปถวีธาตุ (ธาตุดิน) มีกำลัง 21

พุท ไค้แก่ เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) มีกำลัง 6

ธา ไค้แก่ วาโยธาตุ (ธาตุลม) มีกำลัง 7

ยะ ไค้แก่ อากาศธาตุ (สมหทัยใจ) มีกำลัง 10

กำลังธาตุทั้ง 5 ธาตุนี้เมื่อรวมกันแล้วจะได้ 56 ซึ่งเท่ากับคุณพระพุทธเจ้า 56
พระคาถา คือ

๐อิติปิโสภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุคะโต
โลกะวิภู อนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ สัตถาเทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภะคะวาติ ฯ

เพราะฉะนั้นจึงแสดงว่า อักขระ นะโมพุททายะนี้เป็นม่อเกิดให้เกิดคาถาพระพุทชคุณ
ขึ้นและเมื่อแบ่งพระพุทชคุณทั้ง 56 ออกเป็น 2 ส่วน จะได้ส่วนละ 28 เมื่อเอา ยะ คือ
อากาศชาคุซึ่งมีกำลัง 10 บวกเข้ากับ 28 นี้ ก็จะได้เท่ากับ 38 อันจัดเป็นคุณพระธรรมเจ้า
38 พระคาถา คือ

๑ สวากขาโต ภะคะวะตาธัมโม สันทิฏฐิโก อะกาลิโก เอหิปัสสิโก โอปะนะยิโก
ปัจจุตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิติ ฯ

และพระคาถาพระพุทชคุณ 56 นี้ เมื่อแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ก็จะได้ส่วนละ 14
ซึ่งเท่ากับกำลังของพระสังฆคุณ 14 พระคาถา คือ

๑ สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ฯ

เมื่อนำพระพุทชคุณ 56 พระธรรมคุณ 38 และพระสังฆคุณ 14 นี้มารวมกันก็จะได้
เท่ากับ 108 อันเป็นจำนวนที่ผู้ปฏิบัติกิจในเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ถือเป็นจำนวนศักดิ์สิทธิ์
อาจจะยังปาฏิหาริย์ให้เกิดขึ้นได้ตามต้องการ

การลงอักขระ นะโมพุททายะ มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของ
จังหวัดสุพรรณบุรีและนครปฐม ดังนี้

ยาแก้ไข้จับสั่น

ยาแก้ไข้จับ เอาชา ๑ ขมิ้นอ้อย ๕ แ้วน บระเพช ๑ กานสเคา ๗๓ กานลงควย
ฝนแสนห่ามะอะอุ นะโมพุททายะ ต้มกินหายแล ฯ (ส.พ.๑)

ยาคุณพระแก้เลือด

๑ ยาคุณพระต้มแก้เลือด ให้เอายาค่า ๑ ... ขมิ้นอ้อย ๕ แหว้นลง ๕ พระองค์ ...
ต้มกินแล ฯ (ส.พ.๑)

ยาแก้ไข้คุมเกลือ

ยาให้ทานให้เอาการสเลา๓๓ ก้าน ก้านทองกลางไมน ๓๓ ก้าน ขมิ้นน้อย
๕ แห้วนลง ๕ พระองค์ ... ขาต้มแก้ไข้กระมุกระเรือ๕๕ (ส.พ.๑)

ยาแก้โรคฝีคั่งวงจุมก

ยาริศควงจุมกทานให้เอายาเข้าเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๕ ... ใบมะนาว ๑๐๘
ใบลงควย ๕ พระองค์ลง ๕ ใบใส่กันหมก... (ส.พ.๑)

"ลงควย ๕ พระองค์" ในตัวอย่างดังกล่าว ก็คือ ลงอักขระนะโมพุททายะ ...

ยาแก้โรคคานขโมย

๑ดยาคานคโมยหารไทยเอาพ กสีฟ้า ๓ เมก มะตรูค ๓ ใบ ผา ๓ ซึ่งเสียใบ
ละทริกขมิ้นน้อย ๕ แวน ลงควยพ เจา ๕ พอง ... แกตารขโมยปวคทองคั่นกแล
(น.ร.๑)

ยาแก้ไข้เหนือ ไซ้สันนิบาต

... ขมิ้นน้อย ๕ ขึ้นลงควยพ เจา ๕ พอง แลวจึงต้มกินแก้ไข้เหนือสันนิบาต
แล ฯ (ส.พ.๑)

"ลงควยพ เจา ๕ พอง" และ "พ เจา ๕ พอง" ในตัวอย่างดังกล่าวนี้
ก็คือ ลงอักขระพระคาถาหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ หรือนะโมพุททายะ.

ยาแก้ชราด

๑ดยาคชราดหารไทยเอาปรอดนิก ๑ ... เมื่อจะบ้ทวันอังคานไหลงหิน
บ้ชควยพ ะเจาหาพ อังบันเบนแห่งสิยสิเมคไหกินวันละ ๒ เมค เจควันหายแล (น.ร.๑)

สำหรับตัวอย่างนี้ระบุให้ลงอักขระพระเจ้าห้าพระองค์หรือนะโมพุททายะที่หิน
บคยาคควย

นอกจากจะลงอักขระนะโมพุททายะแล้ว ยังนำนะโมพุททายะมาใช้เสกยาอีกด้วย
ดังที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสมุทรสาครชานานหนึ่ง ดังนี้

ยาแก้โรคมีมะม่วง

จดจำไทยเคกเอาหังแดงไชยขาวพอกไทยแตก เสกควยพ เจาหาพ อังแตก

แล

(ส.ค.2)

จากตัวอย่างระบุให้ไช้ไช้แดงและไช้ขาวพอกดีแล้วเสกพระคาถา "พ เจาหา
พ อัง" คือ พระคาถาพระเจ้าห้าพระองค์ ซึ่งหมายถึง นะโมพุททายะ นั่นเอง

3.2 การลงอักขระนะ มะ พะ ฆะ

อักขระ นะ มะ พะ ฆะ นี้เป็นพระคาถาหัวใจธาตุทั้ง 4

นะ มะ พะ ฆะ นี้เป็นตัวละครที่ถูดออกจากแม่ธาตุใหญ่ คือ นะโมพุททายะ
แต่ที่คัดเหลือเพียง 4 ธาตุ ก็เนื่องจากอากาศธาตุนั้นมีอยู่โดยรอบในส่วนอันว่างเปล่า
และธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ นั้นเป็นตัวประกอบอันสำคัญที่จะบังอากาศธาตุให้
ยืนอยู่ได้ หากธาตุใดธาตุหนึ่งเกิดวิบัติขึ้นจนหมดทางแก้ไขก็จะเป็นจุดเสื่อมของอากาศ
ธาตุ จนทำให้อากาศธาตุหมดไปด้วย อากาศธาตุจึงเป็นธาตุใหญ่ที่ครอบคลุมธาตุทั้ง 4 ไว้
ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อพิจารณากำลัง อาโปธาตุ 12 ปรถวีธาตุ 21 เตโชธาตุ 6 วาโยธาตุ 7
นั้นเมื่อรวมกันแล้วจะได้เท่ากับจำนวน 46 ซึ่งเมื่อเอาเลข 4 และเลข 6 นี้รวมกันเข้า
จะได้เท่ากับจำนวน 10 อันเป็นกำลังของอากาศธาตุพอดี เพราะฉะนั้นอากาศธาตุ ก็
เท่ากับ อาโปธาตุ + ปรถวีธาตุ + เตโชธาตุ + วาโยธาตุ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า นะ
นั้นเท่ากับ นะ + โม + พุท + ฆา นั้นเอง ดังนั้นในการพิจารณารวมธาตุทั้ง 4 จึงได้
ถอดอักขระออกจากแม่ธาตุเฉพาะ นะโมพุททายะ เท่านั้น คือ

นะ	อาโปธาตุ	ถอดออกเป็น	นะ
โม	ปรถวีธาตุ	ถอดออกเป็น	มะ
พุท	เตโชธาตุ	ถอดออกเป็น	พะ
ฆา	วาโยธาตุ	ถอดออกเป็น	ฆะ (หรือ ทะ)

นะ มะ พะ ษะ ชาตุทั้ง 4 นี้ถือเป็นธาตุหล่อเลี้ยงร่างกาย หากธาตุทั้ง 4 นี้
คงอยู่โดยสมบูรณ์ไม่วิปริตผิดแผกไป สังขารร่างกายก็คงอยู่โดยไม่ได้เจ็บป่วยแต่อย่างใด
แต่หากธาตุทั้ง 4 นี้เกิดวิปริตขึ้นเมื่อใด จะเป็นธาตุใดธาตุหนึ่งก็ตาม อาการเจ็บป่วยก็จะ
เกิดขึ้นทันที และก็เป็นไปตามลักษณะธาตุที่วิปริตนั้น ดังนั้นหมอยาจึงถือเอาธาตุทั้ง 4
เป็นสมุฏฐานใหญ่สำหรับใช้พิจารณาตรวจอาการเจ็บป่วยทั้งหลาย¹

การลงอักขระ นะ มะ พะ ษะ ในสมุนไพรมักโดยเหตุผลดังกล่าว คือ ถือว่า
ที่เจ็บป่วยนั้นเพราะธาตุใดธาตุหนึ่งพิการไป การลง นะ มะ พะ ษะ ในสมุนไพรมันจะ
ทำให้ธาตุของผู้นั้นสมบูรณ์ขึ้น ซึ่งจะทำให้ผู้นั้นหายจากการเจ็บป่วย

การลงอักขระ นะ มะ พะ ษะ นี้ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย
ของจังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม รวม 2 ขนาน ดังนี้

ยาคุณพระแก้คุณผีแก้เลือดเสีย

๑ ยาแก้คุณผี คุณกระทำ แก่สารพิษแฉะเอา ... มะกรูด๑๕ ชีก ลงนะ มะ พะ ษะ
ต้มกินหาย (น.ธ.4)

๒ ยาคุณพระต้มแก้เลือด ให้อา ... มะกรูด๒ ลูก ฆ่าลูก๒ ชีก ลงกำย
ธาตุทั้ง ... (ส.พ.1)

"ธาตุทั้ง๔" ในตัวอย่างที่ 2 นี้ก็คือ พระคณาหัวใจธาตุทั้ง ๔ หรือนะมะพะชะ
นั่นเอง

3.3 การลงอักขระ อะสัง วิ สุ โล ปุ สะ พุ ณะ

อะ สัง วิ สุ โล ปุ สะ พุ ณะ นี้ท่านถอดใจความสำคัญออกมาจาก
พระพุทธรูปทั้ง 56 พระคณาโดยถอดเป็นอักขระย่อ หรือหัวใจ 9 อักขระ คือ

¹แพทย์ สารีบุตร คัมภีร์หัวใจ 108 หน้า 58 - 60

	<u>อะระหัง</u>	(อะ)
	<u>สัมมาสัมพุทธโฆ</u>	(สัง)
	<u>วิธชาจะระณะสัมปันโน</u>	(วิ)
	<u>สุคะโต</u>	(สุ)
อิติปิโสภะคะวา	<u>โลกะวิทู อะนุตตะโร</u>	(โล)
	<u>ปุริสะทัมมะสาระถิ</u>	(ปุ)
	<u>สัตถาเทวะมะนุสสาयัง</u>	(สะ)
	<u>พุทธโฆ</u>	(พุ)
	<u>ภะคะวาติ</u>	(ภะ)

อักษรหัง ๑ นี้ เรียกว่า หัวใจพระนพทศคุณ มีคุณานุภาพแก้เสียดจัญไร คุณผี
คุณคน ฯลฯ ยังมีพรรณนาไว้ว่า

หนึ่งอยู่ยงคงกระพัน อารุขสรรพทั้งมวล เขี้ยวขานุกกระบวน อสรพิษต่าง ๆ พรรณ
ภูตผีปีศาจรายมิกดักกรายทุกสิ่งอัน คุณคนคุณไสยสรรพ โรคภัยมิได้พาน เสกทำ
นํ้ามนต์ประเสริฐล้นมหาศาล ชับโลภูกฎีฆาต ลมพยอมพัดเป็นสังข์จิ่ง ทองบ่มนตร์อย่างย่อ
น้อย ๆ พอจะเสกขลัง เริ่มต้น แต่ อะ สัง วิ สุ โล ปุ สะ พุ ภะ เออ ฯ¹

การลงอักขระ อะ สัง วิ สุ โล ปุ สะ พุ ภะ นี้มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณ
จากสมุดไทยของจังหวัดนครปฐม 2 ขนาน ดังนี้

ยาแก้คุณผีคุณคน

๑ ยาแก้คุณผีคุณคน คุณกระห่าแกสารพันแล เอาฝักร้าชะพถก ๗ พัก ลง อะสัง

วิสุโล ปุ สะ พุ ภะ ...

(น. ๕.4)

¹ เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์หัวใจ 108 หน้า 140 - 141

๑ ยากุณ เอ้า ... โพล ๗ ชิน ดิ่งควย อะสังวิสุโล ปุ สะพุทะ ... (น.ร.๔)

บาททั้งสองขนานดังกล่าวนี้ ระบุให้ลงอักขระ "อะสัง วิ สุ โล ปุ สะ พุ ทะ" ที่ฉักราชพฤกษ์ และโพลตามลำดับ

3.4 การลงอักขระ มะอะอุ (หัวใจพระไตรปิฎก)

พระคาถา มะอะอุ นี้มีที่มาทั้งทางไสยศาสตร์และพุทธศาสตร์¹ สำหรับทางไสยศาสตร์นั้นถือว่ามีมาจากคำว่า "โอม" อันเป็นคำขึ้นต้นของมนต์ทุกบท คำว่า "โอม" นี้เดิมเป็นคำอุทานที่มนุษย์เลียนมาจากเสียงของน้ำทะเลซึ่งม้วนตัวเป็นคลื่นเข้าซัดฝั่ง เสียงลมพัด เสียงฟ้าร้อง เสียงโอม นี้จึงเป็นเสียงแรกที่มนุษย์รู้สึกว่าเป็นเสียงที่แสดงถึงความน่าสะพรึงกลัวเป็นอย่างมาก เป็นเสียงธรรมชาติ หรือเสียงของพระเจ้าที่ประสพความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่มนุษย์ จึงนำคำนี้มาใช้เริ่มต้นในการบริกรรม เวทมนต์คาถา ตามลัทธิไสยศาสตร์นั้น โอม หมายถึง พระผู้เป็นเจ้าทั้งสาม คือ

อะ หมายถึง พระวิษณุ (พระนารายณ์)

อุ หมายถึง พระศิวะ (พระอิศวร)

มะ หมายถึง พระพรหม

ต่อมาภายหลังนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาได้คิดแปลงคำทั้งสามนี้มาเป็นพระรัตนตรัย อันเป็นพระเจ้าทั้งสามตามพุทธศาสนา คือ

อะ หมายถึง อรหันต์ (พระพุทธ)

อุ หมายถึง อุตตรธรรม (พระธรรม)

มะ หมายถึง มหาสังฆ (พระสงฆ์)

ซึ่งความหมายที่กล่าวมานี้เป็นของใหม่ ความหมายดั้งเดิมที่เราใช้กันมาแต่โบราณกาล คือ

¹ เทพย์ ชารีบุตร คัมภีร์หัวใจ 108 หน้า 113 - 116

มะ หมายถึง พระพุทธรูป คือ มะนุสสานัง พุทโธ ภาวะวาติ
 อะ หมายถึง พระธรรม คือ อะกาลิโก เอติยัสสิโก ฯลฯ
 อุ หมายถึง พระสงฆ์ คือ อุชุปะฐินโน ภคคะวะโต สาวะกะสังโฆ ฯลฯ
 ในคัมภีร์โบราณต่าง ๆ เมื่อจะลงมือไม่ว่าจะเป็นงานใดก็ตาม เมื่อลงมาถึงพระเจ้า
 5 พระองค์ คือ นะโมพุททายะแล้ว จะต้องลงไปเป็น มะอะอุ แล้วจึงจะเข้าองค์พระ**
 เมื่อจะลงเป็น มะอะอุ นั้นต้องมีจัดการด้วยคาถา ดังนี้

อมะอะอุลักขะมังชาตัง มะกาโรพุทโธลักขะมัง อะกาโรขัมมะลักขะมัง อุกาโร
 สังฆะลักขะมัง อิจเจตังระตะนัตตะยัง ฯ

ตามความหมายของพระคณาบทนมัสการนี้ จะบอกให้ทราบว่า มะ คือ พระพุทธรูป
 อะ คือ พระธรรม อุ คือ พระสงฆ์ ส่วนความหมายชนิดใหม่นั้น เข้าใจคำว่า มะอะอุ
 ว่ามีรูปศัพท์เช่นเดียวกับ อะอุมะ เมื่อเห็นว่าทางศาสนาพราหมณ์เขาให้ความหมายเช่นนั้น
 จึงเลียนแบบเอาตามเขามา ซึ่งความจริงของเขาใช้คำว่า อะอุมะ ส่วนของไทยใช้
 มะอะอุ

อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ มะอะอุ ของไทยนั้นมีใช้เอามาจากคำว่า "โอม" เหมือน
 คำว่า "อะอุมะ" แต่เป็นคำย่อมาจากพระอรหันต์ผู้เป็นอธิมहाสาวกอันเป็นผู้นำในการ
 ทำปฐมสังคายนาเพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎกให้ถาวรสืบมาจนทุกวันนี้ คือ

* ลยเม เป็นวิธีการเขียนยันต์แล้วลยยันต์นั้นเพื่อนำผงมาใช้ ผงที่ได้จากการลยยันต์
 ถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์และนำไปใช้ได้ตามลักษณะของผง เช่น ผงอิทธิเจ จะใช้ในทาง
 เมตตามหานิยม ผงบังมัจฉใช้ในทางป้องกันตัวอยู่ยงคงกระพัน ผงตรีนิสิงเหใช้ป้องกันภูติผี
 ปีศาจ แก้วโรคคมเพลมพัด

* เข้าองค์พระ หมายถึง เข้านิพพาน คือ จบการทำผงแต่ละชนิด (นายเทพ
 ทิวถนอมเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ตรีชั้น เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ 8
 ตลาดสามพราน อ.สามพราน จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2528)

มะ หมายถึง พระมหากัสสปะ

อะ หมายถึง พระอานนท์

อุ หมายถึง พระอุบาลี

คเวยเหตุนี้โบราณจารย์จึงได้ตั้งนามของท่านทั้งสามมาเป็นหัวใจพระศาสดาพระไตรปิฎก เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระอรหันต์มหาสาวกทั้งสาม ต่อมาความหมายของคำ มะอะอุ ได้ขยายกว้างออกกลายเป็นอักษรตัวแทนของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ดังที่กล่าวมา คำรามางฉบับนี้แสดงความหมายของ มะอะอุว่าเป็นหัวใจตรีเพชร ซึ่งก็น่าจะมีความหมายเหมือนหัวใจพระไตรปิฎกนั่นเอง เพราะคำว่า "ตรีเพชร" ในพุทธศาสนานั้น ก็ควรจะ หมายถึง พระไตรปิฎกทั้งสามหมวด คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

พระศาสดาหัวใจพระไตรปิฎกนี้ มีอานุภาพมากมายในการใช้เป็นเวทมนต์ปลุกเสกเลขยันต์ต่าง ๆ เป็นพระคาถาที่ต้องใช้คู่กับนะโมพุทธายะ เมื่อขึ้นต้นคเวย นะโมพุทธายะ แล้วตอนลงจบจะต้องลงคเวย มะอะอุ เสมอไป

การลงอักษร มะอะอุ มีปรากฏในคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม ดังนี้

ยาแก้ไขสันนิบาต

ยาต้นแกสารีบาต ... ขมิ้น๗ ขึ้น ดิ่งคเวย มะอะอุ ... (ส.พ.1)

ยาแก้ไขจับสัน

ยาแก้ไขจับ เอาชำ๑ ขมิ้นน้อย๕ แ้วน มะระเพช๑ ก้านสเคา๓๓ ก้าน
ลงคเวยผันแสนห้า มะอะอุ นะโมพุทธายะ ต้มกินหายแล ฯ (ส.พ.1)

ยาแก้ไขจับสัน

ยาแก้ไขจับ เอาเถาย่านางกำมือ๑ มะระเพช๗ องคุลีลึง สะทะวีปิยะสะอุ
ขมิ้นน้อย๕ แ้วนลง นะโมพุทธายะ หอม ๓ หัวลงมะอะอุเล็กคเวยตนเอง ต้มกินแล (ส.พ.1)

ยาแก้ไข้ประคอง

ยาแก้ไข้ประคองเอาฆาลิงคทาย มะอะอุ ... (น.๕.4)

ยาแก้คุณผีคุณคน

ยาแก้คุณผี คุณกระทำแกลสารพันเดเอา ... ตาไมเฒ ๓ ตาลงมะอะอุ ... (น.๕.1)

ยาแก้คุณ เอา ... บระเพช ๓ จีรัง มะอะอุ ... (น.๕.4)

3.5 การลงอักขระ สะ ชะ วิ ปี ประ สะ อุ

สะ ชะ วิ ปี ประ สะ อุ นี้เป็นพระคาถาหัวใจสมโพชนงค์ที่ถอดมาจากโพชนงค์ปริตร คือ

สติสมโพชนงค์ คือ ความระลึกได้ (สะ)

สัมมวิจยสมโพชนงค์ คือ ความสอดส่องธรรม (ชะ)

วิริยสมโพชนงค์ คือ ความเพียร (วิ)

ปิติสมโพชนงค์ คือ ความอิมใจ (ปี)

ปัสสัทธิสมโพชนงค์ คือ ความสงบใจและอารมณ์ (ประ)

สมาธิสมโพชนงค์ คือ ความตั้งมั่น (สะ)

อุเบกขาสมโพชนงค์ คือ ความวางเฉย¹ (อุ)

พระคาถาหัวใจสัตตโพชนงค์นี้ เป็นพระคาถาที่ใช้สำหรับบรรเทาความเจ็บไข้เมื่อเกิดเป็นโรคขึ้นไม่ว่าจะเป็นโรคระบาดหรือโรคธรรมดา เมื่อเอาพระคาถานี้เสกน้ำมันต์ประพรมหรืออาบกิน ก็สามารถจะบรรเทาอาการป่วยให้เบาบาง ถ้าภาวนาอยู่เสมอจะไม่เกิดโรคร้ายแต่อย่างใด²

¹เจือ สตะเวทิน ตำรับวรรณคดี หน้า 388

²แพทย์ สารีบุตร คัมภีร์หัวใจ 108 หน้า 162

สำหรับพระคาถาโพชฌงค์นั้น มีดังนี้

๑โพชฌงค์ ๓ สติสังขาโต สัมมานัง วิจะโย ตะธา วิริยัมปิติ
 บัณฑิติ โพชฌงค์า จะ ตะธา ปะเร สะมาฐุ เปกขะโพชฌงค์า
 สัตเต เต สัพพะทัสสิณา มุนินา สัมมะทักขาทา ภาวิตา พะหุลีกะตา
 สังวัตถันติ อะภิญญาเย นิพพานายะ จะ โพธิยา ฯ¹

คำว่า โพชฌงค์ แปลว่า ธรรมอันเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ เป็นหลักธรรมชั้นสูง
 ที่พระอรหันต์เจ้าเมื่อระลึกถึงก็สามารถคลายความทุกข์เวทนาในขณะที่อาพาธได้ ดังมี
 เรื่องเล่าว่า เมื่อพระมหากัสสป และพระโมคคัลลานะอาพาธ พระพุทธเจ้าก็ตรัส
 เทศนาโพชฌงค์ทั้ง 7 โปรด พร้อมทั้งแสดงอานิสงส์แห่งการเจริญโพชฌงค์ พระมหา
 กัสสป และพระโมคคัลลานะเมื่อได้ฟังก็เปลือกเปล็นภานิมิต्तของพระพุทธเจ้าเลยหาย
 จากการอาพาธ ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ทรงประชวร เสวยทุกข์เวทนาแสนสาหัส จึง
 รับสั่งให้พระมหาจุนทะแสดงโพชฌงค์ 7 เมื่อพระมหาจุนทะแสดงโพชฌงค์จบพระพุทธองค์
 ก็หายจากประชวรทันที²

ด้วยเหตุนี้จึงถือเอาโพชฌงค์ปริตรเป็นมนต์ต่ออายุ เมื่อคนใดป่วยหนัก เห็นว่า
 มีทางรอดใญ่ก็ทำพิธีต่ออายุ คือ นิมนต์พระมาสวดบทโพชฌงค์ โดยนัยที่ว่าเมื่อ
 ผู้ป่วยระลึกถึงก็จะคลายทุกข์เวทนาได้ แมต้อมากการสวดโพชฌงค์จะกลายเป็นสติพิธี
 อย่างหนึ่งที่คนส่วนมากยังไม่เข้าใจเพราะสวดเป็นภาษาบาลีส้อย่างเดียว แต่สำหรับผู้
 หนักมีจิตใจเสื่อมใสก็อาจทำให้ใจค่อยสบายขึ้น ซึ่งอาจเรียกได้ว่า โพชฌงค์นี้เป็นยา
 กาลังทางใจที่จะช่วยให้หายจากโรคร้ายบางอย่างได้

การลงอักษรระ สะ ฐะ วิ ปิ ปะ สะ อู มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจาก
 สมุคไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม ดังนี้

¹ดวงธรรม โชนเจติประทีป คาถาเวทยาคม หน้า 2

²แปลก สนธิรักษ์ พิธีกรรมและประเพณี หน้า 20

ยาแก้ถูกคนตีคน

ยาแก้ถูกคนตีกระทำ เอา ... บระเพ็ดลงควยพวงทั้ง ๗ ทะ สะ วิ ปี ประ
 สะ อู ... (น.ร.4)

ยาแก้คนตี คนกระทำแก่สารพิษเด เอา ... ขมิ้นออย สะ ทะ วิ ปี ประ
 สะ อู ... (น.ร.4)

ยารุกุนในท้อง เอาใบมะกอกำมือ ลงควย สัททะ วิ ปี ประ สะ อู ... (น.ร.5)

ยาแก้ไข้สารพัด

ลิดทิกการิยะถ้าจะทำยาสารพัดไขหวัดป่วยโตยต้องฝึกดีเข้าอยู่ที่กินยานี้ได้ออก
 ทานให้เอาใบยมนาว ๑๐๘ ... บอระเพ็ด ๗ ขึ้นลงควย สัททะ วิ ปี ประ สะ อู
 ตรีโทษซึ่งทั้ง ๗ ... (น.ร.5)

ยาคุณพระแก้เลือดเสีย

ยาคุณพระต้มแก้เลือด ให้เอา ... บอระเพ็ด ๗ ทอนลงควยสะ ทะ วิ ปี ประ
 สะ อู ... (ส.พ.1)

ยาต่าง ๆ ดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าระบุให้ลงอักขระ "สะ ทะ วิ ปี ประ สะ อู"
 ที่เครื่องยาด้วย

ในปัจจุบันการสวดโพชฌังคานั้นจะใช้เมื่อผู้ป่วยหนักเป็นผู้มีอายุเท่านั้น หากเป็น
 เด็กหรือคนวัยหนุ่มสาวก็ไม่ใช้สวด อาจเนื่องจากว่า บุคคลในวัยนี้ยังไม่มีความรู้พอที่จะ
 เข้าใจทราบซึ่งในพระธรรมที่พระสวดให้ทั้ง¹

¹พระยาอนุমানราชชน ประเพณีเก่าของไทย ประเพณีเนื่องในการตาย

3.6 การลงอักขระคาถาอาการ 32

พระคาถาอาการ 32 นี้เป็นคาถาที่สำคัญคาถาหนึ่ง พระคาถาดังกล่าว
นี้ มีดังนี้

๑ อักขิ อิมัสมิง กายเย เกสา โลมา นขา หันตา ตะโจ มังสา นหารู
อัญชิ อัญชิมิญชัง วิกัง หะหะยัง ยะกะนัง กิโถมะกัง ปิหะกัง บัปผาสัง อันตัง
อันตะคุดัง อุตริยัง กะรีสัง ปิตัง เสมหัง บุพโพ โลหิตัง เสโท เมโท ฮัสสุ
วะสา เซโพ สิงฆานิกา ละสิกา มุคตัง มัตตะเก มัตตะคุดังคันติ ฯ¹

จะเห็นได้ว่า อาการ 32 นี้ ก็คือ ส่วนต่าง ๆ หรืออวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย
นั่นเอง กล่าวคือ

เกสา - ผม, โลมา - ขน, นขา - เล็บ, หันตา - ฟัน, ตะโจ - ผิวหนัง,
มังสา - เนื้อ, นหารู - เอ็น, อัญชิ - กระดูกสามร้อยท่อน, อัญชิมิญชัง - เยื่อในกระดูก,
วิกัง - ม้าม, หะหะยัง - เนื้อหัวใจ, ยะกะนัง - ตับ, กิโถมะกัง - พังผืด, ปิหะกัง - ไต,
บัปผาสัง - ปอด, อันตัง - ลำไส้ใหญ่, อันตะคุดัง - ลำไส้เล็ก, อุตริยัง - อาหารใหม่,
กะรีสัง - อาหารเก่าที่ค้างอยู่กลายเป็นคุด, มัตตะคุดัง - สมอ, ปิตัง - คี, เสมหัง -
เสลด, บุพโพ - หนอง เกิดเพราะบาดแผลชอกช้ำ, โลหิตัง - เลือด, เสโท - เหงื่อ,
เมโท - มันทัน มีสีเหลืองติดอยู่กับผิวหนัง, เซโพ - น้ำลาย, สิงฆานิกา - น้ำมูก,
ละสิกา - ขี้ในข้อ ติดอยู่ที่ขั้วกระดูก, มุคตัง - มูตร, ฮัสสุ - น้ำตา, วสะ - มันทะ²

ผู้เป็นหมอจะต้องรู้เรื่องอาการ 32 ของร่างกาย เช่นเดียวกับเรื่องธาตุทั้ง 4
และเชื่อว่าอาการที่ผู้ป่วยเกิดเจ็บป่วยขึ้นก็เพราะส่วนของร่างกายเหล่านี้ไม่สมบูรณ์นั่นเอง
ดังนั้นในการรักษาจึงต้องลงอักขระคาถาอาการ 32 ในสมุนไพรมานำมาประภอยยาด้วย

¹พระครูสมุห์เอี่ยม สิริวฑฺฒโน มนต์พิธี หน้า 47

²สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ตำราเภสัช ฯ

คั้งที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และ
สมุทรสาคร คั้งนี้

ยาคุณพระต้มแก้เลือด

๑ ยาคุณพระต้มแก้เลือด ให้เอา ... ใบมะกา ๓๒ ใบลงอาการ ๓๒ ...
(ส.พ.1)

ยาแก้คุณผีคุณคน

ยาแก้คุณเอา ... คา ๓๒ ขึ้น ลงอาการ ๓๒ ... (น.ร.4)

ยาคุณผี คุณกระทำแกลสารพิษแฉ เอ้า ... คา ๓๒ ลงอาการ ๓๒ ...
(น.ร.4)

ยาแก้ไสยสารพัด

ลิตทิการิยะ ถ้าจะทำยาสารพัดไชยทั้งปวงไชยต้องฝึกคี่คี่เข้าอยู่คี่คี่กินยานี้
ผีออก ท่านให้เอา ... มา ๓๒ ขึ้น ลังค้วยอาการ ๓๒ ... (น.ร.5)

ไชยตัวรอน แลออกผีเห็นหัวแล้วคี่ ท่านได้เอา ... มา ๓๒ ขึ้น ลังค้วย
อาการ ๓๒ ... (น.ร.5)

ยาแก้บ้าคี่เดือก

๑ ยาต้มแก้บ้าคี่เดือกเอาคี่เลขทั้ง ๕ เอาสิ่ง ๑ ใบมีกา ๓๒ ใบยลงค้วย
อาการสามสี่ ๒ ... (ส.ค.2)

การลงอักขระคาถาอาการ 32 ในสมุนไพรนั้นก็เพื่อให้อาการ 32 ของร่างกาย
ที่ไม่สมบูรณ์จนทำให้เกิดเจ็บป่วยนั้นมีความสมบูรณ์ขึ้นซึ่งจะทำให้ผู้ป่วยหายจากความเจ็บป่วย

ความเชื่อเรื่องอาการ 32 นี้ ปรากฏว่า มีตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสุพรรณบุรี ชนานหนึ่ง กล่าวถึงความเชื่อเรื่องนี้ด้วย โดยการสมมุติให้สมุนไพรรที่เป็นเครื่องยาแต่ละชนิดนั้นเป็นอาการแต่ละอาการ ดังนี้

ยาเขียวอาการ 32 แก่โรคสารพัด

๑เกสร ผักเคลด โลมา ชุ่มเห็ดทั้ง๒ นขา ฝ่ายแคง ทันทา ผักกระชาย ๓โจ ผักคราด มังสัง เต้าเกยัด นหารู ท้าวยามม่อม ฮัญรี ผักเข้ ฮัญรี ใบญานาง มิญฉง ญาโตใบ วักกัง ใบถัวมิม พหังใบกะเม็ง ยกนัง ใบน้ำเตา กีโลมกัง ใบถั่วภู บิทกัง ใบสเคา บัณผาสัง ขอบขนาง อันตัง ซาลี อันตคูนัง คำดิงตัวผู้ อุทรีย์ยัง ใบคารมอัน กรีสัง มะระะ ปิตตัง ผักขวง เสมหัง คันทรง บุบโพ ใบลำโพง โลหิตัง ใบนางู เสโท ใบจึงจอกทั้ง๒ เมโท ใบบิบ ฮัสสุ กะรังโหม วสาไฟล เซไฟ พริกไทย สิงฆา ชิง นิกา ใบสมิ ลติกา ใบชี้หนอน มุตตัง ซาพลู มัตถเก ใเบเกกา มัตถลุงคันติ ใคนทิสอ ยาเขียว อาการ 32 ตามแต่จะไชยเถิดุ สาระพัดที่จะไชยกน้ำกระสายเอาตามโรคเห็ฐ ฯ

(ส.พ.๑)

การสมมุติให้อาการแต่ละอาการใน 32 อาการเป็นเครื่องยาแต่ละชนิดนั้นก็ เท่ากับว่า หมอเอาไคลงอักษรอาการ 32 แล้ว แม้จะไม่ได้เขียนเป็นอักษรแต่การเอ่ยชื่อแต่ละอาการ และสมมุติให้แต่ละอาการเป็นเครื่องยาแต่ละชนิดนั้นก็ยังผลให้ผู้ป่วยหายจากโรคได้เช่นกัน

3.7 การลงอักขระพระรัตนตรัย

การลงอักขระพระรัตนตรัยก็คือ การลงพระคาถาบทสรรเสริญ พระพุทธรูป พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ ซึ่งในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยนั้นอาจ เรียกแตกต่างกันไป ดังที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณของจังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม ดังนี้

ยาแกกษณฺ์คณฺ์คน

• ยาแกกษณฺ์คณฺ์คณฺ์ คุนกระทำแกสวระพิมแล เอ้า ... ไบมนาว ๑๘ ลงพุดทณฺ์
ท้ามะคณฺ์ สังขณฺ์ ... (น.ร.๔)

• ยากินแกกษณฺ์คณฺ์กระทำ เอ้าไบนาว ๑ ลงควยพุดทณฺ์ ท้ามะคณฺ์ สังขณฺ์ ...
(น.ร.๔)

• ยาแกกษณฺ์เอ้าไบนะนาว ๑๘ ลงอิติปิโส ภควาติ ... (น.ร.๔)

ยาแก้ไข้สวระพิด

• สิกทิกการียะถาจะหายาสวระพิดใช้ ทั้งปวงไซ้ทองยี่กิด มีเจ้าชุกก็คิกนยา
นี้คืออก ทานให้เอ้าไบนะนาว ๑๘ ลงควย อิติปิโส ... (น.ร.๕)

ยาคุณพระแกเลื้อคเสี่ย

• ยาคุณพระต้มแกเลื้อค ให้เอายาค้า ๑ ไบนะนาว ๑๘ ใบ ลงพุดทณฺ์ ...
(ส.พ.๑)

คำว่า "อิติปิโส ภควาติ" "อิติปิโส" และ "พุดทณฺ์" ในตัวอย่างที่ 3, 4 และ 5 ความสำคัญ นั้นจะมีความหมายถึงบทธรรเสริญพระพุดทณฺ์ พระธรรมคณฺ์ และพระสังฆคณฺ์ เหมือนตัวอย่างที่ 1 และตัวอย่างที่ 2 ซึ่งการลงอักขระพระคาถานี้มักนิยมใช้ ไบนะนาว จำนวน 108 ใบ เนื่องจากกำลังพระพุดทณฺ์ พระธรรมคณฺ์ พระสังฆคณฺ์นั้นรวมกันแล้ว จะได้เท่ากับ จำนวน 108 เพราะฉะนั้นเวลาลงอักขระก็จะใช้ไบนะนาว 1 ใบ ลงอักขระ 1 พระคาถา (หรือ 1 อักขระนั่นเอง)

พระคาถาสรรเสริญพระพุดทณฺ์ มี 56 พระคาถา (56 กำลัง) คือ

๑ อธิติปิโส ภาวะวา อระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชาจาจะระณะสัมบันโน สุคะโต
โลกะวิหุ อเนตตะโร ปุริสะหัมมะสาระถิ สักกา เทวะมะนุชฌานัง พุทโธ ภาวะวาติ ฯ

สำหรับบทสรรเสริญพระบรมคุณนั้น มี 38 พระคาถา (มีกำลัง 38) ดังนี้

๑ สวากขาโต ภาวะวาทา ชัมโม สันติญฺญิโก อกะสิโก เอหิภัสสะโก โอบะ
นะอิโก บัจจัตถัง เวทิตัพโพ วิญญูหิติ ฯ

ส่วนบทสรรเสริญพระสังฆคุณนี้จะใช้เพียง 14 พระคาถาเท่านั้น จึงได้จำนวน
108 พอดี ก็จะใช้เพียง

๑ สุปฏิปันโน ภาวะวะโต สวาระกะสังโฆ ฯ

ในคำรายนามนโบริภาษจากสมุคไทย ยาวางขนานก็จะบอกไว้ชัดเจนว่า ในการ
ลงอักขระคาถาทั้ง 3 บทนี้จะต้องลงพระพุทฺธคุณ 56 พระบรมคุณ 38 พระสังฆคุณ 14
ดังนี้

ยานกัสารพัคโรค

... ไชยตัวรอน แลออกผีเห็นหัวแล้วก็ดี ทานให้อาโบมะนา ๑๐๘ ไบย
ลงคัวยอติปิโส ๕๖ ไบย ลงคัวยสวาระชาโต ๓๘ ไบย ลงคัวยสปฏิปันโน ๑๔...

(น.ร.5)

ยารานานี้ ระบุให้อาโบมะนา 108 ไบนั้นลงพระคาถาอติปิโส 56 ไบย ลง
พระคาถาสวากขาโต 38 ไบย และลงพระคาถาสปฏิปันโน 14 ไบย

อนึ่ง ในคำรายนามขนานแม่ระบุให้ลงพระคาถาอติปิโส แต่ถาสมุนไพรมันมี
ขนาดเล็กเกินกว่าจะลงพระคาถานี้ได้ก็ถึงอาจต้องเปลี่ยนเป็นลงพระคาถาหัวใจแก้ว
3 ประการ คือ อี สวา สุ แทน ดังที่ปรากฏในคำรายนามนโบริภาษจากสมุคไทยของ
จังหวัดนครปฐม เพียงขนานเดียว ดังนี้

ยาแก้ไข้ประคัง

ยาแก้ไข้ประคังเอ้า ... ประเพช ๓ อังกุสีลงอิติปิโส ... (น.ร.๔)

บอระเพ็ด 3 อังกุสีที่ใช้ในยาชานานี้ มีปริมาณไม่มากพอที่จะลงพระคาถาบท พระพุทธรคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณได้ แม้มบทพระพุทธรคุณบทเดียวก็ยังไม่สามารถลงได้ ดังนั้นการลงพระคาถาในตัวอย่างนี้ก็อาจลงพระคาถาหัวใจแก้ว 3 ประการ คือ อี สวา สุ แทน

การลงอักขระพระคาถาสรรเสริญพระพุทธรคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ นี้ก็เพื่อยึดเอาคุณพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งในการขจัดโรคร้าย ซึ่งจะเห็นได้จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นว่า โรคเหล่านี้เกิดจากภูมิจักระทำ หรือเกิดจากความไม่รู้ของผู้มีวิชาคาถาอาคมกระทำ เป็นส่วนมาก อำนาจของคุณพระรัตนตรัยย่อมมีคุณานุภาพเหนืออำนาจใจ ๆ เมื่อได้ลงอักขระพระคาถานี้แล้วโรคร้ายนั้นก็ไม่สามารถจะคงอยู่ในร่างกายของผู้ป่วยได้อีก ผู้ป่วยก็หายจากโรคร้ายไข้เจ็บ

3.8 การลงอักขระ อี สวา สุ

อี สวา สุ นี้เป็นพระคาถาหัวใจแก้ว 3 ประการ

แก้วประการที่ 1 อี ถอดมาจากบทสรรเสริญพระพุทธรคุณ ๑ อิติปิโส ภาคะวา
วลา พุทโธ ภาคะวาติ ฯ

แก้วประการที่ 2 สวา ถอดมาจากบทสรรเสริญพระธรรมคุณ ๑ สวากขาโต
ภาคะวะโค วลา ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิติ ฯ

แก้วประการที่ 3 สุ ถอดมาจากบทสรรเสริญพระสังฆคุณ ๑ สุปะฏิบันโน ภาคะ
วะโต วลา ญญุกเขตตัง โลกัสสาติ ฯ

การใช้พระคาถาหัวใจแก้ว 3 ประการนี้มักจะใช้คู่กันไปกับหัวใจพระไตรปิฎก
ท่านเปรียบเทียบคาถาทั้งสองบทนี้เข้าในพระพุทธลักษณะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า

มะอะอุ คือ พระเนตรเบื้องขวา
 อีสวาสุ คือ พระเนตรเบื้องซ้าย¹
 การลงอักขระอิสวาสุ นี้มีปรากฏในตำราขยายแผนโบราณจากสมุคไทยของ
 จังหวัดนครปฐมเพียงขานเดียวเท่านั้น ดังนี้

ยาแก่คุณคุณคุณ

๑ ยาแก่คุณ คุณกระทำแก่สาระพิน เจ้า ... กัซิง อี สวา สุ ... (น.ร.4)

จะเห็นได้ว่าในขานานี้ สักขีให้นำมาประกบขานนั้นให้ลงอักขระ อี สวา สุ ด้วย

3.9 การลงอักขระ สัง วิ ฆ พุ กะ ยะ ปะ

อักขระพระคาถา สัง วิ ทา พุ กะ ยะ ปะ นี้ เรียกว่า หัวใจ
 พระธรรม 7 คัมภีร์ กล่าวคือ นำชื่อพระคัมภีร์ในพระอภิธรรมปิฎกทั้ง 7 หมวด มาย่อ
 เป็นอักขระหรือ "หัวใจ" เพื่อใช้ในการเสกเป่า หรือลงเลขลงยันต์ดังนี้

สัง มาจาก พระสังคินี

วิ มาจาก พระวิภังค์

ฆา มาจาก พระธาตุถลา

พุ มาจาก พระบุคคลบัญญัติ

กะ มาจาก พระกถาวัตถุ

ยะ มาจาก พระยมก

ปะ มาจาก พระมหาปฏิฐาน²

พระคาถาหัวใจพระธรรม 7 คัมภีร์นี้มีคุณานุภาพยิ่งสารพัดที่จะใช้ได้ทุกประการ
 เมื่อเกิดเจ็บป่วยขึ้นก็สามารถใช้คาถานี้เป่าพ่นหรือทำน้ำมันตรีคอบหรือกินแก้โรคร้ายได้
 เจ็บ! แก่กระทำคุณคุณคุณทุกประการ

¹แพทย์ สารีบุตร คัมภีร์หัวใจ 108 หน้า 123 - 124

²ดู หน้า 132

การลงอักษรพระคาถานี้มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ของ
จังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม ดังนี้

ยาแก้ตานขวาง*

ยาถมแก้ตานขวาง เอารากตำรหมอน ๑ กระเพราทั้ง ๒ ... บระเพ็ด ๗
ทอนลงสังวิทา ปุเกยะปะ ... (ส.พ.๑)

ยาแก้คนเฝ้าคน

ยาแก้คนเฝ้า คนกระทำแก่สาระพิษแด เอ้า ... ชมป่อย สังวิทา ปุเกยะปะ
... (น.ร.๔)

ยาแก้คนเฝ้ากระทำ เอ้า ... ฝักชมป่อยลงควย สังวิทา ปุเกยะปะ...

(น.ร.๔)

ยาแก้ไขสารพัด

เลือกที่การิชะถ้าจะทำยาสารพัด ไซ้ทั้งปวง ไซ้ทองฝักตีฝักเข้าอยู่ที่คิงินยานี้
ฝักออก ท่านให้เอา ... ฝักส้มป่อย ๗ ฝักดิ่งควย สังวิทา ปุเกยะปะ ... (น.ร.๕)

... ไซ้ตัวร้อนแลออกผีเห็นหัวแล้วก็ตี ท่านให้เอา ... ส้มป่อย ๗ ฝักดิ่ง
สังวิทา ปุเกยะปะ ... (น.ร.๕)

ยาต่าง ๆ ข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าระบุให้ลงอักษรพระคาถา สังวิทา ปุเกยะปะ
ที่ฝักส้มป่อยที่นำมาประกอบยาด้วย

ยาคุณพระคัมแกเลือก

๑ ยาคุณพระคัมแกเลือก ให้เอา ... ฝักส้มป่อย ๗ ฝัก ลงควยสังวิทา ...

(ส.พ.๑)

*ตานขวาง เป็นชื่อโรคเด็กชนิดหนึ่ง ซึ่งในที่นี้เขียนตามอักษรวิธีปัจจุบัน

คำว่า "สิ่งวิทา" ที่ปรากฏในข้อความข้างต้นนี้ ก็คือ พระคาถา สัง วิทา ปุ กะ
ยะ ปะ

3.10 การลงอักขระ อา ปา มะ จุ ปะ

อักขระ อา ปา มะ จุ ปะ นี้เรียกว่า พระคาถาหัวใจพระวินัย
โดยอักขระแต่ละอักขระนั้นจะย่อมาจากคัมภีร์ในพระวินัยปิฎก ดังนี้

อา มาจาก อาทิกรรม

ปา มาจาก ปาจิตตีย์

มะ มาจาก มหาวรรค

จุ มาจาก จุลวรรค

ปะ มาจาก ปริวาร¹

การลงอักขระ อา ปา มะ จุ ปะ นี้มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย
ของจังหวัดนครปฐมเพียงฉบับเดียว ดังนี้

ยาแก้คุณผีคุณคน

ยาแก้คุณผี คุณกระทำนกดสาระพีแฉด เอ้า ... จันลง อา ปา มะ จุ ปะ ...

(น.ร.4)

ยาดังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุให้จันท์ที่นำมาประกอบยานั้นลงอักขระ อา ปา มะ
จุ ปะ ด้วย

3.11 การลงอักขระ ที มะ สัง ลัง ชุ

อักขระ ที มะ สัง ลัง ชุ นี้เรียกว่า พระคาถาหัวใจพระสูตร
โดยอักขระแต่ละอักขระนั้นย่อมาจากคัมภีร์ในพระสูตร คือ

¹แพทย์ สารีบุตร คัมภีร์หัวใจ 108 หน้า 134

ที มาจาก ทีนิกาย

มะ มาจาก มัตถนิกาย

สัง มาจาก สังยุทตนิกาย

อึง มาจาก อึงคฤศรนิกาย

ชุ มาจาก ชุททนิกาย¹

พระคากาหัวใจพระสูตรนี้ มีอานุภาพมากใช้ได้ทุกประการ

การลงอักขระที่ มะ สัง อึง ชุ นี้ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย
ของจังหวัดนครปฐมเพียงชานเดียว ดังนี้

ยานกคุณเณ็คน

ยานกคุณเณ็ คุนกระท่าแกสาระพ็แบ เ้า ... จินข้าวสัง ที่ มะ สัง อึง ชุ

...

(น.ร.4)

ยากังกล่าวข้างต้นนี้ระบุให้จันทน์ขาวที่นำมาประกอบยานั้นลงอักขระ ที่ มะ สัง
อึง ชุ ^๑ด้วย

3.12 การลงอักขระ จี เจ รุ ณี

อักขระ จี เจ รุ ณี นี้เรียกว่า พระคากาหัวใจพระปรมัตถ์ อักขระ

ทั้ง 4 อักขระนี้ยอมมาจาก

จี ยอมมาจาก จิตสัง

เจ ยอมมาจาก เจตสัง

รุ ยอมมาจาก รูป

ณี ยอมมาจาก นิพพานัง²

¹ เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์หัวใจ 108 หน้า 133

² ท หน้า 191

พระคาถาหัวใจพระปรมาตมนี้เป็นพระคาถาที่ใช้ทางอุบายคงกระพันและเมตตา หรือขับผี

การลงอักขระนี้มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดนครปฐม
เพียงชานเดียว ดังนี้

ยาแก้คุณผีคุณคน

ยาแก้คุณผี คุณกระทำแก่สวาระพีชแล เอ้า ... สวามะแล้ง จิ เจ รุ นิ

...

(น.ร.4)

ยาทั้งกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า ระบุให้ลงอักขระ จิ เจ รุ นิ ที่สมทละด้วย

3.13 การลงอักขระ อี กะ วิ ตี

อักขระ อี กะ วิ ตี นี้เรียกว่า พระคาถาหัวใจพระพุทเจ้า หรือหัวใจพระอิติปิโสเป็นพระคาถาที่ถอดออกมาจากพระคาถาอิติปิโส ๑ อิติปิโส ๖๓ พุโธ ภควาติ โดยเอาคำต้นของบท คือ อี, คำกลางของบท ๒ คำ (คือ โลกะวิหุ ยอเม้น ะวิ) และคำท้าย ๑ คำ คือ กะกะวาติ มารวมกันเป็น ๑ อีกะวิติ ฯ พระคาถา นี้มีอำนาจมาก ใช้ได้สารพัดทุกทาง ทั้งคงทน เมตตา และป้องกันโรคร้ายหรือถอนคุณ ผีคุณกระทำก็ได้¹

การลงอักขระ อี กะ วิ ตี นี้ มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของ จังหวัดนครปฐมเพียงชานเดียว ดังนี้

ยาแก้คุณผีคุณคน

ยาแก้คุณผี คุณกระทำแก่สวาระพีชแล เอ้า ... สวามะแล้ง อี กะ วิ ตี ...

(น.ร.4)

¹ แพทย์ สาริกบุตร คัมภีร์หัวใจ 108 หน้า 188 - 189

ยาคังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุให้ผสมสารที่นำมาประกอบยานี้ของอักษรระ อี กะ วิ
คี่ ค้วย

3.14 การลงอักขระพระเจ้า 16 พระองค์

พระคาถาพระเจ้า 16 พระองค์นี้มีความหมายมาก ผู้ใดภาวนาจะได้
อานิสงส์มากและป้องกันอันตรายได้สารพัดทั้งคุณผีคุณคน หรือใช้เสกน้ำมันศักดิ์สิทธิ์หรือเป่าแก้
โรคร้าย เสกข้าวกินจะทำให้มีปัญญาปราศจากโรคร้าย

คาถาพระเจ้า 16 พระองค์มีดังนี้

อนะ มะ นะ อะ นอ กอ นะ ณะ กอ ออ นอ อะ นะ อะ กะ อัง ฯ

๑อุมิ อะมิ มะหิสุตัง สุนะพุทัง อะสุนะอะ ฯ¹

พระคาถาพระเจ้า 16 พระองค์ทั้ง 2 บทนี้ เรียกว่าพระเจ้า 16 พระองค์
บทตัวผู้และบทตัวเมีย แต่การใช้พระคาถานี้ในทางเวทมนต์นิยมใช้เพียงบทตัวผู้ คือ บทแรก
ที่ขึ้นต้นด้วย นะ มะ นะ อะ เท่านั้น แม้ในการลงสมุนไพรมานำประกอบเป็นยาแก้เพียง
บทตัวผู้บทแรกเท่านั้น

การลงอักขระคาถาพระเจ้า 16 พระองค์นี้มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจาก
สมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดนครปฐม รวม 2 ขนาน ดังนี้

ยาแก้คุณผีคุณคน

ยาแก้คุณเฒ่า ... วารนำ ๕ ใบ อัง พระเจ้า ๑๖ พระองค์ ... (น.ร.4)

ยาคังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุให้ลงคาถาพระเจ้า 16 พระองค์ที่ว้าน้ำ 5 ใบค้วย

¹แพทย์ สารีบุตร คัมภีร์พุทธมนต์โอสถ หน้า 48

ยาแก้ตานขวาง

ยากมแก้ตานขวาง เอารากตำรหมอน ๑ กระเพราะทิ้ง ๒ ... ไฟล๑๒
แหวนลง ๑๒ พระองค์ กระเทือ ๑๗ แหวน ... (ส.พ.1)

"๑๒ พระองค์" ในตัวอย่างนี้ก็ คือ ลงคาถาพระเจ้า 16 พระองค์
 นอกจากนี้ยังปรากฏการเสกยาโดยใช้พระคาถาอื่นอีกด้วย ดังที่ปรากฏใน
 คำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดนครปฐมเพื่อบุขชนวนเคียว ดังนี้

ยาแก้ไข้จับสัน

ยาแก้ไข้จับสันหาย เอารากชิงชี ๑ ... ยานี้เมื่อจะเอาดั่งมือโหเสกควยพระเจ้า
๑๒ พระองค์ คมกินคีนักแล (น.ร.4)

ระบุให้เสกยาชนวนนี้เมื่อจะเอาขาดหมัดคมโดยใช้พระคาถาพระเจ้า 16
 พระองค์

3.15 การลงอักขระคาถาฝนแสนห่า

พระคาถาฝนแสนห่า คือ ๑ คีหังจะโตโรทินัง ๗1 นี้ เป็นพระคาถา
 ประจำที่ศอกเนย์ซึ่งเป็นพระคาถาหนึ่งในแปดของพระคาถาอิติปิโส 8 ทิศ หรือคาถา
 แปดทิศ ดังนี้

1. คาถากระทู 7 แยก ประจำที่ศอกเนย์ (อิระชาคะตะระลา)
2. คาถาฝนแสนห่า ประจำที่ศอกเนย์ (คีหังจะโตโรทินัง)
3. คาถานารายณ์เกสรสมุทร ประจำที่ศอกกนิธ (นิลัมระโลปุตพุทธ)
4. คาถานารายณ์ดอกจัน ประจำที่ศอกศรี (โสมระกะริดาโ)
5. นารายณ์ตรีงไทรภพ ประจำที่ศอกประจิม (กะสัมสัมวิสะเทกะ)
6. นารายณ์พลิกแผ่นดิน ประจำที่ศอกพายัพ (กะพุทธันทุพุมะคะ)

¹ เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธมนต์อีสาน หน้า 48

- 7. ทวารวาทิมพานต์ ประจำทิศอุดร (วาโรโธโนอะมะมะวา)
- 8. นารายณ์แปลงรูป ประจำทิศอีสาน (อะวิธสูตสูตสูติ)

พระคาถาทั้ง 8 ทิศนี้มาจากบทสรรเสริญพระพุทธคุณ เมื่อนำพระคาถาทั้งหมดนี้มารวมกันก็จะได้บทสรรเสริญพระพุทธคุณ ดังนี้

1	2	3	4	5	6	7	8
อิ	ติ	ปิ	โส	ภะ	คะ	วา	อะ
ระ	หัง	สัม	มา	สัม	พุท	โธ	วิธ
ธา	จะ	ระ	ณะ	สัม	ภัน	โธ	สุ
คะ	โต	โล	กะ	วิ	หุ	อะ	นุท
ตะ	โร	ปุ	ริ	สะ	หัม	มะ	ศา
ระ	อิ	สั	ตา	เท	วะ	มะ	นุส
สา	นัง	พุท	โธ	ภะ	คะ	วา	ติ ¹

พระคาถาทั้ง 8 ทิศนี้มีคุณานุภาพมากมาย ใช้ทำน้ำมันตรวดถอนภูตกระทำ ป้องกันอันตรายได้ทุกประการ กุศมีปีศาจมิถิลารบกวน ในกรณีที่ใช้แยกใช้เป็นส่วน ๆ แต่ละบทก็จะมีคุณานุภาพต่างกันไป สำหรับบทแผนแสนห้านี้จะใช้ทำน้ำมันแก้ไข้ ไข้ทับทิมหรือจะโรลงอักขระในสมุนไพรมานำมาประกอบเป็นยาตั้งที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยก็ได้

การลงอักขระพระคาถาแผนแสนห้าที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของวังหลวงสุพรรณบุรี เพียงขนานเดียว ดังนี้

บายักไข้จับสัน

ยาแก้ไข้จับ เอากา^๑ ขมิ้น^๑ แ้ว^๑ บระเพต^๑ ก้านสเคา.๓๓ ก้าน
ลงควยแผนแสนห้า มะอะอุ นะโมพุทธายะ คัมภีรหายแด ๗ (ส.พ.๑)

¹ควงธรรม โชนเชิดประทับ คาถาเวทย์าคม หน้า 3

ยาดังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุให้ลงอักษรพระคาถาฝนแสนห่า มะอะอุ และนะโม
พุทธายะที่ก้านสะเคา 33 ก้านควย

สำหรับพระคาถา 8 ทิศนั้นมีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของ
จังหวัดสมุทรสาคร เพียงขนานเดียว ดังนี้

ยาแก้มาตีเหือด

... เมื่อปรุงแล้วเสกด้วยพ อิติปิโ สจันจิม ๗ จิม เมิวจ่มตั้งมันทนลงยัน
แปะเทิด แล้ววงสายสั้น เมวิท้มชวดพ กระณเจดจิมแล้วม้วยายกโยยไวยที่อื่น เอาทัง
ไวยบนเตา เมิวจิมรินเอาเทิด (ต.พ.๒)

ยาดังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุให้ใช้คาถา 8 ทิศลงยันต์เป็นปริมณฑลในการต้มยา
เพื่อกันภูตผีปีศาจ ซึ่งวิธีการลงยันต์แบบทิศเป็นปริมณฑลนี้มีวิธีการแตกต่างกันไป บาง
คนก็ใช้การลงอักษรพระคาถาทังแปดทิศนี้ทีละ 1 คาถา ติดไว้ประจำทิศ บางคนก็
อาจเขียนเป็นรูปเหลี่ยมต่าง ๆ แล้วลงคาถานี้ประกอบแต่ละทิศ ซึ่งเรียกว่า ลงยันต์

3.16 การลงอักษรพระคาถาตรีนิสิงเห

พระคาถาตรีนิสิงเหเป็นพระคาถาที่ใช้ขับไล่อันตราย

๓ตรีนิสิงเห ๓คคณาเค ๓ัญจะเพชรณดูญ์จจะ ๓ิจคุเทวา ๓วัชระ
ราชา ๓ัญจะอินทรา ๓ะเมวะจะ ๓ะกะยักขา ๓ะวะเทวา ๓ัญจะ
พรพมาสะหะบตี ๓ะเวราชา ๓ัญจะอรหันตา ๓ัญจะพุทธา ๓ะมาหิง ๓า^๑

การลงอักษรพระคาถาตรีนิสิงเหมีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุด
ไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม ดังนี้

ยาคุณพระแก้เลือด

ยาคุณพระต้มแก้เลือด ให้เอา ... ชา ๑๒ แห้วลงตรีนิสิงเห ... (ต.พ.๑)

^๑แพทย์ สาริกบุตร มหาพุทธาคม หน้า 67

ยาแก้ไข้สารพัด

... ไข้ตัวร้อน แลออกผื่นเห็นหัวแล้วก็ดี ทานให้เอา ... ใบมะกา ๑๒
ใบปลิงควยตรีนิสิงเห (น.ร.๕)

โรคที่การียะถ้าจะทำยาสารพัดไข้ทั้งปวง ไข้ท้องปี่ก็คี่ผีเข้าอยู่ก็คี่กินยานี้
 ออกทานให้เอา ... ใบมะกา ๑๒ ใบปลิงควยตรีนิสิงเห ... (น.ร.๕)

ยาแก้คุณผี

ยากินแก้คุณผีกระทำ เอา ... ใบมะกาลงควย กีรปี่สิงเห ... (น.ร.๔)

ยากิ่งกล่าวข้างคั้นี้ จะเห็นได้ว่า ระบุให้ลงคาถาตรีนิสิงเหที่เครื่องยาต่าง ๆ
 คว

การลงพระคาถานี้ในสมุนไพรมี่จะประกอบยานั้น จะใช้สมุนไพรมี่ ๑ ใบ หรือ
 ๑ ก้อน ลงเลขพระคาถา ๑ เลข โดยเขียนเรียงตามลำดับ คั้งนี้

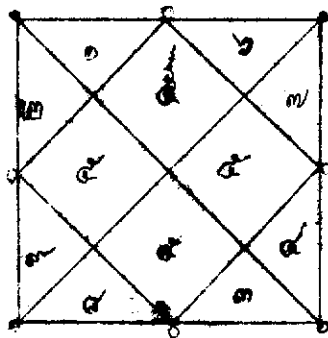
ใบที่ 1	ลงควยเลข 3	เวลาเขียนเลข 3 ให้ว่า มะอะอุ ตรีนิสิงเห
ใบที่ 2	ลงควยเลข 7	ว่า สึง วิ ภา ปุ กะ ยะ ปะ สัตตนาเค
ใบที่ 3	ลงควยเลข 5	ว่า อา ปา มะ จุ ณะ ัญจเพชฌัญญูจะ
ใบที่ 4	ลงควยเลข 4	ว่า นะ มะ พะ ทะ จักขุเทวา
ใบที่ 5	ลงควยเลข 6	ว่า อี สวา สุ สุสวาอิ ฉวีจรรยา
ใบที่ 6	ลงควยเลข 5	ว่า ทีมะสังอังขุ ัญจอินทรานเมวจะ
ใบที่ 7	ลงควยเลข 1	ว่า มี เอกยักขา
ใบที่ 8	ลงควยเลข 9	ว่า อะ สึง วิ สุ โล ปุ สะ พุ ณะ นวเทวา
ใบที่ 9	ลงควยเลข 5	ว่า สะ ทะ ะ ญะ ตรี ัญจพรหมาสทบตี
ใบที่ 10	ลงควยเลข 2	ว่า พุทโธ ทเวราชา
ใบที่ 11	ลงควยเลข 8	ว่า เสพเสวะ เสตะอะเส อัญอรหันตา
ใบที่ 12	ลงควยเลข 5	ว่า นะโมพุทธาเย ัญจพุทธา นะนามิหัง ภา

ถ้าสมุนไพรมีเกินจำนวน 12 ดังตัวอย่างที่ 3 นั้น ก็ให้ลงเลยไปขึ้นรอบใหม่จนหมดก็ได้ หรืออาจจะใช้วิธีการที่แตกต่างจากนี้ไปได้ขึ้นอยู่กับวิธีการของแต่ละคน นอกจากนี้จะมีการลงอักขระคาถาตรีนิสิงเหตังก้าวแล้วยังมีการลงยันต์ตรีนิสิงเหต้วัย ดังที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุคไทย ของจังหวัดนครปฐมเพียงชานเดียว ดังนี้

ยาบำรุงเลือดลม

สีฟ้าการียะ ยาบำรุงเลือดลมแล ... วารทางข้างต้น ๑ ใตลงกับผักราชชะพฤก ๗ ผัก ชะยาแต่นำ เมื่อจะลงมีดเค้ ควยสับถาสี ๓ คาบ แล้วลงยันตรีสิงเหปิงปากมีอยานี้ต้มกินคืนกแล (น.ร.๔)

ยาดังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุให้ลงยันต์ตรีนิสิงเห พระคาถาตรีนิสิงเหในกรณีที่ใช้เป็นยันต์ จะเขียนรูปใดดังนี้

นอกจากนั้นพระคาถาตรีนิสิงเหยังใช้ในการเสกค้วัย ดังที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุคไทยของจังหวัดนครปฐมเพียงชานเดียว ดังนี้

ยาแก้คุณผีคุณคน

๑.สะมุหะมัตถิ สะมุหะคาโต สะมุหะคาโป สะมุหะคินจะ คาถาดอนโปรษ วันน้ำ ๑ วันทางข้าง ๑ ไบยคินคินสื่อ ๑ ไบยสะสทธิ ๑ ไบยมัตถกา ๑ ขมิน้อย ๑ ยาต้มทั้งกินทั้งทาแล ฯ๑ เสกค้วัยตรีนิสิงเห ๗ คาบ คาถาดอนไบค ๗ คาบ กินแก้คุณ ... (น.ร.๕)

ยาคังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า ระบุให้เสกยาด้วยพระคาถาตรีนิสิงเห 7 คาบ และพระคาถาดอนโบสถ์ 7 คาบ

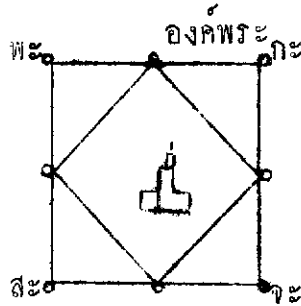
3.17 การลงยันต์ จะ ภาะ กะ สะ

จะ ภาะ กะ สะ นี้เป็นพระคาถาหัวใจพระกรณีย์

การลงอักขระพระคาถานี้มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัด สุพรรณบุรี เพียงชานแก้ว ดังนี้

ยาพอกกระหม่อมเด็ก

ฉวยยาพอกข่มอมเอาจิง ๑ โพล ๑ มุกยอม ๑ ผลานสักตุร ๑ วานน้ำ ๑ มหาหิง ๑ บัดลี้เอี้ยคพอกก้มอมแลวยันอันนี้ทับยาลัง

๑ อะจะกะสะ จะกะพะกะ สะพะกะจา อันแรมเสกยันนั้นตามคีนตามแรมปิด
 เตกแลกลางวันกลางคีนจันคำจันรุงหายแล ๑ สะจะกะพะ จะสะกะพะสะ ยันอันนี้ปิด
 คางแรมแล (ส.พ. 2)

ยาคังกล่าวข้างต้นนี้ให้พระคาถา จะ ภาะ กะ สะ มาลงประกอบยันต์โดยเขียน
 ยันต์นั้นบนยาที่ปิดกระหม่อมเด็ก แล้วต้องปลุกเสกด้วยคาถาคามจำนวนข้างขึ้นข้างแรมของวันที่
 ปลุกเสกนั้น ส่วนคาถาที่ใช้ปลุกเสกก็น่าจะมาจากพระคาถาหัวใจพระกรณีย์ จะ ภาะ กะ สะ
 นั้นเอง บทแรกที่ชื่อว่า อะ จะ กะ สะ นั้น น่าจะเขียนผิด เพราะไม่ปรากฏว่ามีพระคาถา
 นี้ในคัมภีร์เวทมนต์ ที่ถูกต้องนั้นน่าจะเป็น จะ ภาะ กะ สะ ซึ่งการเขียนผิดเป็นอักขระ อะ จะ
 กะ สะ นี้มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดนครปฐมเพียงชานแก้ว
 ดังนี้

ยาแก้คุณผีคุณคน

ยาแก้คุณผี คุณกระทำแกสวะพิษแล เอ้า ... ลูกมะกรูษ กะ จะ อะ สะ

...

(น.ร.4)

ยาคังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุให้ลงอักขระพระคาถา "กะ จะ อะ สะ" ที่ลูก
มะกรูษควย

การเขียน จะ กะ กะ สะ เป็น อะ จะ กะ สะ นี้หากไม่เป็นเพราะเขียน
ผิดแล้วก็อาจเป็นพระคาถาที่พระเถระแต่ละองค์เป็นผู้คิดขึ้นใช้แก้ไม่เป็นที่แพร่หลายจึง
ไม่มีปรากฏในคัมภีร์เวทมนต์ต่าง ๆ ก็ได้

3.18 การลงอักขระ กะ มะ นะ อะ

กะ มะ นะ อะ นี้เรียกว่า พระคาถาหัวใจ กะชะ

การลงอักขระพระคาถานี้มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของ
จังหวัดนครปฐมเพียงชานเดียว ดังนี้

ยาแก้คุณผีคุณคน

ยาแก้คุณผี คุณกระทำแกสวะพิษแล เอ้า ... แกนสั้น กะ มะ นะ อะ ...

(น.ร.4)

ยาคังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุให้เอาแกนสั้นที่นำมาประกอบยานั้นลงอักขระพระคาถา
กะ มะ นะ อะ

นอกจากพระคาถาดังกล่าวมาแล้วยังมีการลงพระคาถาอื่น ๆ อีกมากที่ปรากฏ
ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย แต่ไม่ปรากฏว่ามีที่มาจากพระคาถาบทใด ดังที่ปรากฏ
ในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดนครปฐมเพียงชานเดียว ดังนี้

ยาแก้คุณผีคุณคน

ยาแก้คุณผี คุณกระทำแก่สารพัดเคราะห์ แอ้ ... ไมค์ กะวิมัททะ ... แกชีโลก
จะ วิ จะ อา ... แกร กรรเกรา อี อะ สะ อะ ... แกรปรู วิ มะ สึง ...
การสเคา สก การ ระ กะ ชะ จะ ฉะ จะ ปะ แกนปะคุดง อะ นุต ตะ โร ...
วานกึบแรค กะ ระ เตะ สะ ... วานรอนทอง ปะ พะ ยู หะ ... คัมกึนหาย (น.๑.4)

ยาคังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุให้ลงอักขระต่าง ๆ ดังนี้
 ไมล์ก ลงอักขระพระคาถา กะ วิ มัท ทะ
 แกนชีเหล็ก ลงอักขระพระคาถา จะ วิ จะ อา
 แกรปรู ลงอักขระพระคาถา วิ มะ สึง
 กานสะเคา ลงอักขระพระคาถา ระ กะ ชะ จะ ฉะ จะ ปะ
 แกนประคุด ลงอักขระพระคาถา อะ นุต ตะ โร
 วานกึบแรค ลงอักขระพระคาถา กะ ระ เตะ สะ
 วานรอนทอง ลงอักขระพระคาถา ปะ พะ ยู หะ
 แกนกันเกรา ลงอักขระพระคาถา อี อะ สะ อะ
 อักขระต่าง ๆ ที่ลงในยาคังกล่าวข้างต้นนี้ แม้จะสอบถามผู้รู้ในทางเวทมนต์
 คาถาก็ไม่ทราบว่าเป็นหัวใจคาถาใด มีบางคาถาที่คล้ายกับพระคาถาที่มีปรากฏในคัมภีร์
 หัวใจ 108 คือ

กะ ระ เตะ จะ นั้น ปรากฏว่ามีพระคาถาหัวใจพระเตมีย์ว่า สะ ระ เตะ จะ
 ปะ พะ ยู หะ ปรากฏว่ามีพระคาถาหัวใจพระมหาชนกว่า ปะ พะ ยะ หะ
 คังนั้นคาถา กะ ระ เตะ จะ อาจเป็นพระคาถาหัวใจพระเตมีย์ และ ปะ พะ
 ยู หะ ก็อาจเป็นพระคาถาหัวใจพระมหาชนก็ได้แต่ที่เขียนคลาดเคลื่อนไปก็เนื่องจากเขียน
 ผิด คัดลอกผิด หรือไม่แม่นยำในเรื่องหัวใจพระคาถาต่าง ๆ นั้นเอง

จะเห็นได้ว่าพระคาถาที่ลงในสมุนไพรมัน ส่วนใหญ่เป็นพระคาถาที่เป็นหัวใจพระคาถา ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการลงคาถา แม้ในการภาวนาก็นิยมใช้คาถาที่สั้น ถ้าเป็นคาถาที่ยาวมาก ก็มักจะดัดเอาแต่ใจความสำคัญเท่านั้น หรือที่เรียกว่า "หัวใจ"

นอกจากจะใช้คาถาหัวใจต่าง ๆ และพระคาถาที่รู้จักกันแพร่หลายแล้ว ยางบางขนานก็ลงคัมภีร์พระคาถาที่ไม่ทราบว่าเป็นคาถาใด ดังที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ดังนี้

ยาแก้ไข้เหนือ สันนิบาต

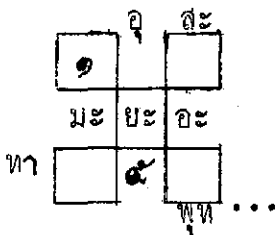
๑... ขมิ้นน้อย ๕ ขึ้นฉ่องควย ป่าปีมะเกลือขจ สัตตานะอหังปะสามี้กิง

มรศรีรังนี้ป่าปีเปมะ ...

(ส.พ.1)

ส่วนยันต์ที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยนั้น นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ก็ยังมียันต์อื่น ๆ อีก ดังนี้

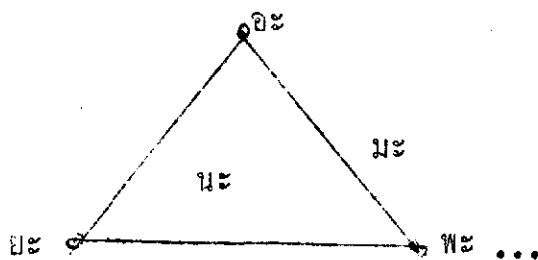
๑. ยาปีคัมภีร์มอเมเตกกันผีพูดพร้ายเขาผู้มีโคยดอกแด เอา ... เมื่อบดคั่งควย

(ส.พ.2)

... ใบมะนาว ๑๐๘ ใบ ลงคัมภีร์ ๕ พระองค์ ดง ๕ ใบใส่กันหม้อยันนี้

ปิดปากหม้อ

(ส.พ.2)

ยันต์เหล่านี้ไม่ทราบว่าเป็นยันต์ใด อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นยันต์ใด หรือ พระคาถาใดเมื่อนำมาลงสมุนไพรมแล้วจะมีจุดมุ่งหมายเดียวกันทั้งสิ้น คือ เพื่อให้ยานั้น กักคืลพิษ โรคที่เป็นอยู่จะหายทันที จากตัวอย่างต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ยานานที่ลงคาถาอาคม หรือที่เรียกว่า ยาคุณพระนี้มีสรรพคุณใช้รักษาโรคที่ถูกคุณคน คุณผี เป็นส่วนใหญ่ เมื่อผู้ป่วยเป็นโรคนี้ก็ต้องประกอบยาคุณพระรักษา อวนาจของคุณพระ บอมทำให้ภูตผีปีศาจเกิดความเกรงกลัว หลบหนีหนีไป โรคที่เป็นอยู่ก็หายได้ การลง คาถาอาคมก็เพื่อขออำนาจคุณพระเป็นที่พึ่งดังกล่าว ส่วนการจะเลือกใช้พระคาถาใด ขึ้นอยู่กับหมอแต่ละคนจะเลือกใช้ ทั้งนี้เพราะคาถาทุกคาถาต่างก็ใช้เพื่อขับไล่ภูตผี ปีศาจทั้งสิ้น

การใช้พระคาถาต่าง ๆ ในการสวด เสกเป่า หรือลงเลขลงยันต์ในสมุนไพรมนั้น นอกจากจะทำให้ยา กักคืลพิษขึ้น รักษาได้ผลดี ผู้ป่วยหายจากโรคเร็วขึ้นแล้ว ยังช่วยให้ ผู้ป่วยมีกำลังใจดีขึ้น เพราะคาถาอาคมเหล่านี้จะเป็นเครื่องช่วยทำให้ จิตใจของผู้ป่วย ชุมขึ้นอยู่ในพระพุทธรูป พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ ทำให้ผู้ป่วยมีจิตใจเข้มแข็งไม่หวาดกลัวต่อความเจ็บไข้ เมื่อจิตตั้งมั่นได้เช่นนี้ ก็ย่อมเป็นผลใหญ่ผู้ป่วยหายจากโรคภัยเร็วขึ้น อีกโสดหนึ่ง

ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้เป็นความเชื่อถือในสิ่งลึกลับที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ และสามารถบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ ความเชื่อเรื่องนี้เป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณกาล และเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์

ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุทไทย มีดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องผีसाงเหวคา

ความเชื่อเรื่องผีसाงเหวคานี้ผูกพันกับมนุษย์มาเป็นเวลานาน นับตั้งแต่ มนุษย์ยังครองค่างชีวิตที่แวดล้อมด้วยสภาพธรรมชาติ อาศัยธรรมชาติเป็นที่พึ่งหาเลี้ยงชีพ ต้องประสบกับสิ่งที่ดีและร้ายจากปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ อยู่เสมอ จึงเชื่อว่า

เหตุการณ์เหล่านี้เกิดจากการกระทำของผี หรือเทวดา ซึ่งประจำอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ตาม
 ธรรมชาตินั้นมันดลให้เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้สิ่งใดที่ปรกติเราไม่สามารถมองเห็นตัวได้
 แต่เราเชื่อว่ามีอิทธิฤทธิ์และอำนาจอยู่เหนือคน อาจให้ดีหรือให้ร้าย คือ ให้คุณหรือให้
 โทษแก่เราได้ สิ่งนี้เรากลัวเกรงและบางทีก็นับถือด้วย เราเรียกสิ่งนี้ว่า ผี¹ ผีจึงเป็น
 สิ่งลึกลับที่มีสภาพเกินคน มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

ผีแบ่งออกเป็น 2 พวก คือ ผีดี และผีร้าย ผีดีนี้แต่เดิมเราเรียกว่า ผีฟ้า
 เพราะเข้าใจว่าท่านอยู่บนฟ้า ต่อมาเราได้คำ "เทวดา" มาจากอินเดีย จึงเรียกผีดี
 นี้ว่า เทวดา และเรียกที่อยู่ของท่านว่าสวรรค์ ส่วนคำว่า "นาง" นั้น ก็แปลว่า ผี
 นั้นเอง แต่บางทีจะเป็นผีชั้นสูงยิ่งกว่าผีฟ้าทั่ว ๆ ไป ที่เรียกว่า "เทวดา" ก็ได้²

ดังนั้นคำว่า "ผีนางเทวดา" ไม่อาจจะแปลรวมหรือแปลความหมายแยกก็
 หมายถึง ผีเหมือนกัน แม้ภายหลัง "เทวดา" และ "ผี" จะแยกออกจากกันเป็นคนละพวก
 อย่างเด็ดขาด แต่ความคิดในเรื่องเทวดาก็มีก็ยังแยกจากกันไม่ได้

คนเรามักยึดถือเอาผีนางเทวดาเป็นที่พึ่ง เมื่อมีความเคียดแค้นเรื่องใด ก็มัก
 บนบานศาลกล่าวเมื่อสมปรารถนาก็เกษม ด้วยเหตุนี้ผีจึงยังมีอยู่ไม่หมดไปง่าย ๆ เพราะ
 สิ่งที่คนยังไม่รู้และไม่เคยเห็นตัวยังมีอีกมากนักต่ออาจเปลี่ยนชื่อหรือแปลความหมายใหม่
 เพื่อให้เข้ากับยุคสมัย ดังที่ปัจจุบันเรานับถือพระเจ้าหรือพระวิญญูภาคใหม่ ก็เป็นเรื่อง
 นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งลึกลับซึ่งมองไม่เห็นตัวและมีอิทธิฤทธิ์เหนือคนเหมือนคนแต่เดิมนั้นเอง
 เพียงแตกต่างกันที่ชื่อเรียกเท่านั้น ซึ่งความสำคัญของความเชื่อเรื่องนี้ พระยาอนุমানราชชน
 โดกล่าวไว้ว่า

มีคำกล่าวของนักปราชญ์โบราณชาวตะวันตกอยู่บทหนึ่งว่า ถ้าเราไม่มีพระเจ้า
 ไม่มีผีนางเทวดา เราก็ควรจัดสร้างขึ้น เพื่อจะไล่ผีผู้ชั่วเป็นที่เคารพยึดถือ เพราะ

¹ พระยาอนุমানราชชน เมืองสวรรค์และผีนางเทวดา หน้า 279

² พระยาอนุমানราชชน การศึกษาเรื่องประเพณีไทย และชีวิตชาวไทยสมัย

ถ้ามนุษย์ไม่มีสิ่งใดสำหรับยึดถือเพื่อเหนี่ยวรั้งความประพฤติของตน เช่น ไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีอิทธิฤทธิ์เหนือคนคอยบันดาลให้คุณให้โทษได้แล้ว คนก็จะไม่มีที่เกรงขามหันไปประพฤติแต่ความเลวทรามต่ำช้า กระทำให้หาความสงบสุขในหมู่ไม่ได้

คงได้กล่าวแล้วว่า สิ่งใดที่เกิดขึ้นโดยมนุษย์ไม่รู้เหตุผล ก็มักคิดว่า เป็นเพราะผีกระทำขึ้น ดังนั้นคนในสมัยก่อนเมื่อเกิดเจ็บป่วยขึ้น ก็มักโทษว่าเป็นการกระทำของผี วิธีการป้องกันไม่ให้เกิดโรคก็ต้องป้องกันไม่ให้มีร้ายมารบกวนโดยการผูกตะกรุดพิสมร คาคั่วประเจียดลงเลขยันต์และคาถาอาคม วงศ์ยาสายสิญจน์หรือปักเจดิว ๆ ไว้ตามเขตบ้าน นอกจากนี้ยังมีการปักตราขุนพลไว้ป้องกันผีทำด้วย ตราขุนพลนี้ทำจากหม้อตาลที่ไซ้บรรจุน้ำตาลปึก แล้วเอาปูนแดงเขียนเป็นรูปคล้ายกากบาทแล้วมีวงกลม ๆ เล็ก ๆ สองวงที่ก้นหม้อ สมมุติให้วงกลม 2 วงนี้เป็นตา ลางที่ก็เขียนวงกลม ๆ ข้างล่างอีกวงหนึ่งโดยสมมุติให้เป็นปาก แล้วนำไปติดไว้บนปลายไม้ปักไว้ที่หน้าบ้าน หรือตรงบันไดขึ้นเรือนผีทำอะไรจะไม่กล้าเข้ามา เพราะถือว่ามันมีขุนพลนายผีนายยักษ์คุ้มครองอยู่²

ในกรณีที่เกิดป่วยขึ้น ยาที่ใช้รักษายางขนานหาผู้เป็นเจ้าของตนมารับไม่ได้ ก็ยังเรียกยารักษาว่า "ยาผีบอก" อีกด้วย³ วิธีการรักษาของหมอชาส่วนใหญ่ก็สืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องผีสงเทวดา¹ เอง เช่น ยาที่ใช้รักษาโรคของคนไข้ที่ตายจะต้องเททิ้งให้หมดเพราะถือว่ายาเหล่านั้นถูกผีหยิบแล้วใช้ไม่ได้ ผู้เป็นหมอชาถ้าเห็นคนไข้ใกล้จะสิ้นใจ ก็จะจัดแจงเอาลวดยาออกไปนอกชายคาเรือน เพราะกลัวว่ายาในลวดยาจะถูกผีหยิบไปไม่ได้⁴

¹พระยาอนุমানราชชน "ผีสงเทวดา" ใน เรื่องเกี่ยวกับประเพณีไทย (เนื่องในเทศกาลตรุษสารท) หน้า 373

²พระยาอนุমানราชชน เมืองสวรรค์และผีสงเทวดา หน้า 286

³สุนทร ปุดไผท "ยากลางบ้าน" ใน สวนหลังบ้าน 3 หน้า 256

⁴พระยาอนุমানราชชน ประเพณีเก่าของไทย ประเพณีเนื่องในการตาย

จากการศึกษาตำราภาษาแผนโบราณจากสมุทไทย ของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร ปรากฏความเชื่อเรื่องผีสิงเทวดาในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1.1 เมื่อผู้ป่วยเกิดเป็นโรคที่หาสาเหตุไม่ได้ และไม่ทราบว่าเป็นโรคอะไรแน่แต่มีอาการของโรคปรากฏให้เห็น เช่น ปากเปื่อย เป็นลม ปวดเมื่อยตามร่างกาย ชัก จุก เสียค แนน ฯลฯ ก็มักเชื่อกันว่าโรคนี้เกิดจากการกระทำของผีดังที่เรียกกันว่า "ถูกคุณผี" หรือบางทีอาจเกิดจากการกระทำทางไสยศาสตร์ของผู้รักษาอาคมดังที่เรียกกันว่า "ถูกคุณคน" ซึ่งบางครั้งจะเรียกรวมกันว่า "ถูกกระทำด้วยคุณผีคุณคน" ดังตัวอย่าง

... ถ้าตองคุณผีเห็นหัวอกนั้นเขี้ยวอยู่นอย ๑ ถ้าตองคุณผีเรื่อนค่างพ้อเห็นรักแรคางชวายนอย ๑ ถ้าตองผีเรื่อนคางแมเห็นที่รักหยันนั้นชวายนอย ๑ ถ้าตองผีพลายเห็นที่ไร่มนั้นเขี้ยวอยู่นอย ๑ แล ฯ (น. ๕.5)

จากตัวอย่างนี้ได้กล่าวถึงการสังเกตผู้ป่วยว่าหากหน้าอกของผู้ป่วยมีสีเขี้ยว ๆ แสดงว่าโรคนี้เกิดจากการกระทำของผี ถ้าถูกผีเรื่อนข้างพ้อกระทำก็จะได้เห็นรักแร้ข้างขวามีสีขาว ๆ ถ้าถูกผีเรื่อนข้างแมกระทำจะได้เห็นรักแร้ข้างซ้ายมีสีขาว ๆ ถ้าถูกผีพรายกระทำก็จะได้เห็นผิวหนังบริเวณไร่มนั้นมีสีเขี้ยว ๆ

๑ สติหากิริยะถ้าจะทำยาสาระพักไชยทั้งปวง ไชยตองผีก็ตีผีเข้าอยู่ก็ตีกินยานี้ ผีออก ... (น. ๕.5)

๑ "ไชยตองผี" ในข้อความข้างต้นนี้ก็คือ โรคที่เชื่อว่าเกิดจากการกระทำของผี วิธีการรักษาโรคที่ถูกคุณผี หรือคุณคนคุณผีนั้นนอกจากจะใช้ยาบำบัดรักษาแล้วยังต้องมีวิธีทางไสยศาสตร์ประกอบด้วย เช่นการใช้คาถาอาคม และการแต่งขมาลเสียดผี ดังปรากฏในตำราภาษาแผนโบราณจากสมุทไทย ฯ ดังนี้

ถ้าของคุณนี้พิ้ง ท่านให้เอาแป้งมาคลึงเสกด้วยคาถานี้เหมือนกัน เสกแป้งแล้ว
เอามาคลึงให้ทั่วทั้งตัว แล้วจึงตั้งกบาลเสียดีเสียหาย ฯ (น.ร.5)

ข้อความข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า มีการใช้แป้งที่เสกด้วยพระคาถา (ในขณะคลึง
แป้ง) นำมาลูบทาตัวให้ทั่วแล้วให้ตั้งกบาลเสียดีเสียหาย

เสกกบาลเป็นชื่อของอุบายวิธีเพื่อขับไล่ผีร้ายที่เข้ามาสิงอยู่ในคน ทำให้คนต้อง
เจ็บป่วย ถ้าผีออกจากคนไปแล้ว คนจะหายเจ็บป่วยและเป็นปกติดังเดิม¹วิธีทำกบาล
เอากาบกล้วยมาทำเป็นรูปกระมะสีเหลี่ยม มีขนาดโตเท่าฝ่ามือหรือโตกว่านั้นแล้วแคะ
ต้องการ พื้นของกระมะมีไม้ไผ่ขัดกัน และพับควายใบตอง กระมะรูปอย่างนี้บางที่ก็
เรียกว่า บัตร เอาตุ๊กตาตัวหนึ่งซึ่งปั้นด้วยดินเหนียวนุ่งหมควย เสนวนาของผู้ป่วยที่เคยใช้
แล้วเขียนชื่อผู้ป่วยที่หน้าอกทุกด้านแล้วใส่ลงในบัตร พร้อมทั้งกระพวงอาหารคาวหวาน
เหล้า น้ำ หมากพลู ดอกไม้รูปเทียน เทียนเงิน ๑ บาท สำหรับให้เป็นทานที่บัตรจะ
ปักธงกระคายเล็ก ๆ ไว่ควย ซึ่งจำนวนกระพวงข้าวปลาอาหารและสิ่งของของที่ใช้ประดับ
บัตรนั้นจะขึ้นอยู่กับหมอที่จะเป็นผู้ดูว่า ผู้ป่วยถูกอะไร

เอาบัตรหรือกบาลนี้ไปวางไว้ที่หัวนอนคนไข้ จุดรูปเทียนเชิญให้ผีที่สิงอยู่ในร่าง
ของผู้ป่วยมากินเครื่อง เช่นคาวหวาน เสร็จแล้วจะยกเอากบาลหรือบัตรนี้เวียนรอบหัว
คนไข้พร้อมทั้งว่าคาถาอาคม เรียกว่าการปักธงควาน เพื่อขับไล่ผีให้ออกไปแล้วนำกบาล
วางที่ปลายเท้าของผู้ป่วย ผู้ทำพิธีจะเอาใบมะยม ประนมบนศีรษะคนไข้ตั้งแต่ศีรษะ
ไปทางปลายเท้า แล้วเอาใบมะยมไปไว้เหนือเท้าในถุงข้าว ให้ไฟรมใบมะยมนั้นเป็น
เวลา 3 วัน แล้วจึงนำไปทิ้งในที่อันสมควร ส่วนกบาลนั้นจะต้องนำไปส่ง หรือไปเสีย
ที่ทางสามแพร่งตามทิศที่หมอดูให้ หรือกำหนดให้²

¹ พระยาอนุমানราชชน การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน
หน้า 201

² นายเทพ ทิวถนอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชั้น เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ 8 ตำบลสามพราน อ.สามพราน จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม
พ.ศ. 2527

เรื่องการแต่งงานนี้ พระยาอนุমানราชชน¹ ได้กล่าวแตกต่างไปจากนี้ คือ ไม่มีการเขียนชื่อผู้ช่วยที่หนอกอกคูกตาแต่อย่างใด และเมื่อแต่งบัตร์หรือกบาลเสร็จแล้ว จะนำบัตร์นี้ไปวน ๆ ที่ตัวคนเจ็บ 3 รอบ แล้วนำบัตร์นั้นลงเรือไป มีร้ายที่อยู่ในตัว ผู้เจ็บพอใดกลืนอาหารก็จะออกจากตัวคนเจ็บเข้าไปกินเครื่อง เช่นในบัตร์ คนในเรือก็จะรีบปิดประตูเรือ ส่วนคนนำบัตร์ก็จะนำบัตร์ออกไปให้ไกลบ้านไปวางไว้ตรงทางสามแพร่ง หรือถ้าอยู่ริมน้ำไหลก็จะลอยบัตร์นั้นไปแต่จะไม่เอาบัตร์นั้นไปวางไว้ในเขตบ้านของผู้ใด มิฉะนั้นจะมีโทษผิดตามกฎหมายเก่า เมื่อวางเสร็จแล้วเวลากลับ ห้ามเหยียบ หลังบัตร์ ถ้านำไปทิ้งทางบกบางคนที่ทิ้งไม่จากกันไม้ไกลทางคึกมือมาด้วยกึ่งหนึ่ง บางคนที่เอาอะไรไปสิด ๆ หรือทำเป็นรูปกากบาทขวางหนทาง เพื่อพรางผีไม่ให้กลับ มาได้ถูกทาง เมื่อกลับมาถึงบ้านผู้ป่วยแล้วก็จะตะโกนถามคนบนเรือว่า "บ้านนี้อยู่ที่ไหนดีหรือ" หรือ "บ้านนี้อยู่เย็นเป็นสุขทุกคนหรือ" คนบนเรือก็จะตะโกนขานตอบลงมาว่า "จะ อยู่ดีกินดี ไม่มีใครเจ็บใครไข้" ตอบแล้วจึงเปิดประตูเรือได้เป็นอันเสร็จพิธี พิธีเสียดกบาลนี้แม่แต่ละถิ่นจะมีข้อปลีกย่อยแตกต่างกันไป แต่ก็มีหลักอย่างเดียวกัน คือ เป็นการทำพิธีขับเคราะห์ที่บังเกิดความอันเกิดจากถูกผีร้ายกระทำทั้งนั้น

พิธีเสียดกบาลนี้หมอประพาศีสืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีของหมอยาอย่างหนึ่งว่า เมื่อหมอยาได้รับเชิญให้ไปรักษาโรค เมื่อตรวจดูอาการของคนไข้แล้วเห็นว่า เป็นไข้หนักไม่น่าไว้วางใจ หลังจากที่ถูกลงคาเปิดลมยาและวางยาแล้ว หมอยาก็จะ ~~ทำพิธี~~ เสียดกบาลทันที²

ในกรณีที่เกิดไม่สบาย หมอยาก็อาจแต่งงานดแล โดยเป็นรูปสารพัดสัตว์สารพัดผี ทั้งนี้เพราะเห็นว่าอาจถูกผีกระทำ นอกจากนั้นผมเขายังมีความเชื่อว่า เกิดคนละคน มีผีประจำตัวเด็กที่เรียกว่า "แม่ซ้อ" เด็กที่ไม่สบายอาจเป็นเพราะแม่ซ้อเล่นกับเด็กแรง

¹ พระยาอนุমানราชชน การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน
หน้า 201 - 202

² ฎ หน้า 201

เกินไป (ดูในเรื่องแม่ชื้อหน้า ๓๘) จึงต้องมีการแต่งงานเพื่อเช่นสังเวชนี้อ แมชื้อ
จะได้ดูแลเด็กให้หายป่วย จึงจะชวยกันอย่างที่ปรากฏในคำรายงานแผนโบราณจากสมุดไทย
ดังนี้

๑ ถ้าเด็กเป็นไข ก็ินเขามีโคยยอมราก็ดี จึงทองก็คืนอันมีหลักก็ดี ไทยทำ
กัการ ๒ วันให้เอาดินมาปั้นเป็นรูปสารจักรวรรค์ศักดิ์ ๑ เอาน้ำส้มโอไทย ๑ เอาแบ่ง
มาปั้นเป็นแม่ลูก ๓ คนอุ้มกันใส่มืออันเอาพร้าว ๑ ความที่เหมือนนั้นแลอ เอาไปยหลยน้ำเสีย
เอากัการนั้นเอาไปยเสียหันทา โดยเราขูไปยทิกนั้นหายแล ฯ (ส.พ.๒)

ข้อความข้างต้นนี้จะเห็นไควว่าเด็กเป็นไข ก็ินข้าวไม่ได้ มีอาการอาเจียน
ถ่ายท้อง นอนไม่หลับให้ทำกบาล ๒ อัน ใส่อินเป็นรูปสัตว์ และผีใสในกบาลนั้น ไขแบ่ง
และน้ำส้มโอไทยปั้นรูปคนแม่ลูก ๓ คนอุ้มกัน (ทำเป็นตัวตายแทนไปให้ผี) แล้วใสในหม้อ
ดิน นำหม้อดินนี้ตั้งบนกะมะกบาล นำมะพร้าวขำที่กบาลแล้วเอาไปลยน้ำ ส่วนกบาล
นำไปส่งหรือไปเสียทางทิศใต้ เด็กที่เป็นไขก็จะหายเจ็บไข

๑.๒ นำความเชื่อเรื่องผีนี้มาใช้เป็นสำนวนเปรียบเทียบแสดงอาการ
ไข้ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในคำรายงานแผนโบราณจากสมุดไทย ดังนี้

ลักษณะโรคที่เกิดจากธาตุไฟ

... ทำต้มไขยลิ่ง ๓ วันให้ร้อนทั่วสาระพางกาย ร้อนทั้งภายในแลภายนอก
ให้ทุรินทุราย ให้พรมน้ำอุยมิไคชาค ให้ลื่นแห้งคือแห้ง ๆ จนหวงอีกกระหายน้ำเป็น
กำลัง ให้คั้งไม่เป็นสมประดีให้เป็นต่าง ๆ ถึงคนมารยา ให้ยากของแสดง ทิมมิทอม
โรค คั้งมีผีเข้า ... (น.๕.๕)

สำนวน "คังฉีเข้าอยู่" ในข้อความข้างต้นนี้เป็นสำนวนเปรียบเทียบอาการไข้ของผู้ป่วยว่า มีอาการคั่ง ไม่รู้สึกตัว ไม่มีสติ ทำอะไรที่ผิดไปจากเวลาปกติกระทำและอยากรับประทานอาหารของแอสง ลักษณะคังกล่าวนี้เหมือนคนที่เชื่อกันว่า ถูกผีเข้า จึงนำสำนวนนี้มาเปรียบเทียบลักษณะอาการไข้ของผู้ป่วย

ยาแก้คลื่น
๑ หล้าคลื่นไหล่ง ๑ ใส่น้ำเย็น ๑ ใส่น้ำเย็น ๑
๗ วัน ...

ระส่ำระสาย
คั่ง

↓

เจนนะจาไปยควยฉี โหนอนมีลับ เปนมาไปย

(น. ๑. 1)

ลักษณะโรคที่เกิดจากขาดลม

... ให้นอนสะกุงหาสติมิได้ หายเพื่อไ้โดยรากว่าลายไหลให้พันราย เจนนะจา
ควยฉี มือเท้าเย็นนั้นไซยคังนี้ ...

(น. ๑. 5)

"เจนนะจาไปยควยฉี" และ "เจนนะจาควยฉี" ในตัวอย่างนี้ก็คือ "เจนนะจาควยฉี" ซึ่งหมายถึง การพูดเพื่อเจอไม่ได้เรื่องราว ไร้สาระ ทั้งนี้เป็นเพราะพิษไข้ของผู้ป่วยนั่นเอง

การนำความเชื่อเรื่องผีมาใช้เป็นสำนวนเปรียบเทียบนี้ จะช่วยให้หมอเข้าใจอาการของผู้ป่วยได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะมีผลให้หมอยารักษาผู้ป่วยได้ถูกต้องและหายป่วยเร็วขึ้น

1.3 จากความเชื่อเรื่องผีสร้างเทวดานี้ การรักษาโรคบางโรคในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยจะกำหนดไว้ว่า การนำสมุนไพรบางชนิดมาประกอบเป็นยานั้นจะต้องมีการบวงสรวงผีสร้างนางแม่ควยไ้ โดยการจัดบางส่วนของสมุนไพรบางชนิดไปเสีย¹ ดังตัวอย่าง

นายฉลอง อำพันธ์แดง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชัน เป็น
ผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 7 ต. บ่อพลับ อ. เมือง จ. นครปฐม เมื่อวันที่ 29 เมษายน
พ.ศ. 2527

ยาแก้โรคสี่ดวง

... มะกรูดคักกลางลูกทั้งสี่ แล้วทิ้งเสียซีกหนึ่ง๒ เอาแต่ซีกหนึ่ง ... (ส.ค.2)

๑ ยาดองแก้โรคสี่ดวงทั้งเอา เอามะกรูด ๓ ลืบ ๓ ลูกผ่านกลางลูกถึงเสียซีกหนึ่ง๒
เอาแต่ซีกหนึ่ง ... (ส.ค.2)

ข้อความข้างต้นนี้ จะเห็นว่า ตำรายาระบุให้ผ่าลูกมะกรูดออกเป็น 2 ส่วน
หรือ 2 ซีกแล้วทิ้งไปซีกหนึ่ง เหลือไว้เพียงซีกเดียวเท่านั้น

ยาแก้ตานขโมย

อชานาคโมย ทารไทยเอาพ กี่ฟ้า ๓ เมค มะกรูด ๓ ใบ ผา ๓ ทิ้งเสีย
ไมละพริกขมิ้นขอย ๕ แวน ตั้งควยพเจา ๕ พดิ่ง ... (น.๕.1)

จากตัวอย่างนี้ ระบุนำลูกมะกรูดออกเป็น 3 ซีก แล้วทิ้งไปซีกหนึ่ง เหลือไว้
ไว้เพียง 2 ซีกเท่านั้น

สิทธิาริยะ ยาทานคะโมยมันไหเจมทองเปนกำดั่ง ... ลูกคี่กา ๓ ลูกผาลิหิง
เสียสิก ๑ ทั้ง ๓ ลูก ... (น.๕.3)

ยาแก้ลมเสียดแทง

สิทธิาริยะ ถ้าจะทำยาของแก้ลมเสียดแทง มันไหเปนลูกเปนกอนเหี่ยวข้ม
เหี่ยวไทรยออกเสียด กินอาทานมีโค ไทเอายานี่คอง มะกรูด ๓๓ ใบย ๓ ใบขกา ๕
หิงเสียดสิก ๑ ทั้ง ๓ ใบย ... (น.๕.3)

ยาแก้ตาขวาง

๑ ยาแก้ตาขวาง ... มกรูดลูกหนึ่งภาสี่ซีกหนึ่ง เสียสิกหนึ่ง ลูกคี่กาแคงลูกหนึ่ง
ภาสี่ซีกถึงเสียสิกหนึ่ง ท่มกีนหายแ (น.๕.2)

จากตัวอย่างยาทั้งสามขนานนี้ จะเห็นได้ว่า ระบุให้เอาลูกมะกรูด หรือลูกชี่กา นั้นมาออกเป็น 4 ซีกแล้วเอาไปทิ้งเสียซีกหนึ่ง เหลือไว้ใช้เพียง 2 ซีก

ยาขับเลือด, แก่นี่มกลูก

๑.เอาลูกชี่กาแดงมา ๔ เอา ๓ ลีก ระยะเวลาออก ๓ แวนที่มควยเสารู เลือคอันดับ
แก่นี่มกลูกควยแล (น.ธ.2)

ยาแก้ไขเหนื่อ ไซสันนิบาท

... ลูกชี่กา ลูก ๑ ภา ๕ เอา ๓ ... (ส.พ.1)

สำหรับยาทั้งสองขนานนี้ ระบุให้เอาลูกชี่กาออกเป็น 4 ซีก เอาใช้ 3 ซีก ส่วนอีกซีกหนึ่งนั้นให้ทิ้งไป

จากที่กล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะแบ่งสมุนไพรออกเป็น 2 ส่วน 3 ส่วน หรือ 4 ส่วนก็ตามจะต้องมีการทิ้งสมุนไพรนั้นไป 1 ส่วนเสมอ

เมื่อมีการทิ้งบางส่วนของสมุนไพรบางชนิดที่จะนำมาประกอบเป็นยาแล้ว เชื่อกันว่าจะทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคร้ายไข้เจ็บเร็วขึ้น แม้โรคนั้นจะมีได้เกิดจากผีเป็นยัตินาคก็ตาม อาจเป็นเพราะความเชื่อในอิทธิฤทธิ์ของผีที่อาจบันดาลให้ดีหรือให้ร้ายก็ได้จริงใจให้เกิดวิชิการ เช่นนี้ขึ้น และหากเกิดจากผีเป็นผู้กระทำก็จะได้เป็นการบวงสรวงเพื่อขอโทษด้วย ผีสงฆ์เทวดาก็อาจให้ความช่วยเหลือโดยบันดาลให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บ

เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีสงฆ์เทวดานี้คนไทยเรามีความเชื่ออีกประการหนึ่งว่า คนไม่ทุกคนมีรุกขเทวดาอาศัยอยู่ ซึ่งพระยาอนุมานราชชน¹ ได้กล่าวไว้ว่ารุกขเทวดาเหล่านี้เป็นพวกเทวดาที่โกรธง่าย เพราะเป็นครึ่งผีครึ่งเทวดา ดังนั้นเมื่อจะทำสิ่งใดเป็นพิเศษก็ต้องเซ่นสังเวยบอกกล่าวให้ทราบมิฉะนั้นอาจได้รับความเดือดร้อนในกิจการ

¹พระยาอนุมานราชชน เมืองสวรรค์และผีสงฆ์เทวดา หน้า 287

ที่ทำการศึกษาก็ไม่สำเร็จก็ได้ ด้วยเหตุนี้เมื่อจะนำสมุนไพรมาประกอบเป็นยา จึงต้องมีการรักษาเช่นตรวจโดยการหึ่งบางส่วนของสมุนไพรบางชนิด การรักษาโรคก็จะรักษาได้สำเร็จ ซึ่งเหตุผลที่แท้จริงของเรื่องนี้อาจเป็นการสงวนพันธุ์พืชไว้ให้สูญพันธุ์ เพราะส่วนของพืชที่หึ่งไปนั้นอาจเจริญเติบโตขึ้นได้อีก และอาจจะเป็นเรื่องของสัดส่วนเครื่องยาที่กำหนดกันไว้แต่ดั้งเดิม เนื่องจากสมัยก่อนยังไม่มีเครื่องมือ ชั่ง ตวง วัด ที่แน่นอน การกำหนดปริมาณสัดส่วนของเครื่องยาในลักษณะเช่นนี้ย่อมสะดวกและได้มาตรฐานกว่า¹

นอกจากนั้นการหึ่งสมุนไพรที่ฆ่าแล้วไปจำนวนหนึ่งจากจำนวนทั้งหมด ยังอาจเป็นเคล็ดว่า โรคที่ผู้ป่วยเป็นอยู่นั้นจะกินยารักษาเพียง 1 ส่วนเท่านั้น นอกนั้นจะหายไปเอง² เช่นหากแบ่งเป็น 4 ส่วนแล้วหึ่งไป 1 ส่วน ก็หมายความว่า โรคที่ป่วยอยู่ 3 ส่วนไม่ต้องกินยา ก็จะหายป่วยอีกส่วนหนึ่ง คือ ส่วนที่หึ่งสมุนไพรไปนั้นจะต้องกินยารักษาจึงหายป่วยได้ จะเห็นว่า ส่วนที่ต้องกินยารักษานั้นเป็นส่วนน้อย แสดงว่า อาการของโรคไม่หนักมาก เมื่อกินยาแล้วก็จะหายได้ในเวลาอันรวดเร็ว

นอกจากนั้นในการนำสมุนไพรมาประกอบยานั้น คำร่ายบางขนานยังกำหนดไว้ว่า จะต้องมีการหึ่งสมุนไพรบางชนิดก่อนที่จะนำมาประกอบยาอีกด้วย

---

¹ นายสิงห์ อินทร์บำรุง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ทวีชัย เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 156 หมู่ 3 ต. คันตาล อ. สองพี่น้อง จ. สุพรรณบุรี เมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2528

² นายช้อย พันธุ์จินดา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ทวีชัย เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 17 หมู่ 2 ต.หนองปากโลง อ. เมือง จ. นครปฐม เมื่อวันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2528

พลี แปลว่า บวงสรวง บูชา การพลีสมุญไพร จึงเป็นการขอแบ่งเอาออกมา โดยบอกกล่าวให้ทราบ และขออนุญาตไม่ควยในตัว เพราะถือว่า ตนไม่เป็นสรรพชาติที่มีวิญญาณ มีเทพคาอาศัยอยู่ ซึ่งจะช่วยให้ยาศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น รักษาได้ผลดี ในการพลีนั้น ผู้พลีจะนำดอกไม้ ธูปเทียน และหมากพลูไปบูชาที่โคนต้นไม้ พร้อมทั้งบอกกล่าวให้ทราบว่า จะขอต้นไม้นี้ไปทำยารักษาโรคนั้น โรคนี้ ส่วนวิธีการพูนนั้นก็แล้วแต่เทคนิคเฉพาะตัวของหมอยาแต่ละคน ดังตัวอย่าง

๑ (ชื่อผู้ทำ) จำ จะมาขอยาแก้โรค (ชื่อโรค) ไค้ใหม่ร๑ (แล้วผู้พลีจะสมมุติตัวเองเป็นผีนั้น ๆ ขอบอนุญาตว่า) "ไค้" (แล้วผู้พลีก็จะเค็ดเอาต้นไม้ขึ้นไปทำยา)¹

หรือ

๒ พ่อหมอ (ชื่อผีที่ท่องกร๑) จำ ฉันทนำดอกไม้ ธูปเทียน หมากคำ ๑ มาบูชา คุณหมอ ขอเชิญคุณหมอไปช่วยรักษาโรค (ชื่อโรค) ไค้ (เจียชื่อไค้) สิ่งนี้ควยที่กำดังเป็นอยู่เวลานี้ ขอให้หายดังประสงค์ได้ทุกประการ หายสมายดีแล้ว จะใส่บายกรกรวดนำมาฉลองพระคุณคุณหมอ เวลามีก็ขอเชิญคุณหมอไปช่วยรักษาไค้เลย" เมื่อขอเสร็จแล้ว ก็จะได้ผีหรือเก็บผีนั้นมาเคย²

¹ เป็นที่น่าสังเกตว่า จากการสัมภาษณ์หมอยาในจังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม ส่วนใหญ่เรียกว่า "คลี"

² นายฉลอง อำพันธ์แดง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีสัน เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 7 ต.บ่อพลับ อ.เมือง จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2527

² นายประสิทธิ์ สิงห์คะนอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีสัน เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 34 ถนนทหารบก หมู่ 8 ต.บ่อพลับ อ.เมือง จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2527

หรือ

บอกว่าวันนี้จะมาขอยารักษาโรคนั้น โรคนี้ พร้อมทั้งพูดว่า "อมพฤษา มหา
พฤษา ฤาษีเทวา ประสิทธิเม"¹

การพลีสมุนไพรมีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ศึกษา ดังนี้
ยาแก้รกไม่ออก, ลูกตายในท้อง

๑. ทาลูกตายในยท้องตันไทย พลีเอารากขิงสี่คางตัวนอกคัม ๓ เอาหนึ่งกินลูกออก
และถึงลูกตายในยท้องแล้วก็มีออก ๓ สีนยาขนานนี้ทานทีคาไว $\frac{๕}{๔}$ ทั้งท้องนิ่งแล (ส.ค.๒)

ยาแก้ถอนไม่หลับ

๑. อันหนึ่งพลีเอารากอ้างศรีขาว ๑ เกลดปลาร้อน ๑ เป็นควยน้ำทาลงหายแล ...
(น.๕.๕)

ยาแก้ปวด

คั้นานหนึ่ง พลีเอารากว้ายดัง ว้ายคคา ว้ายขี้ม คัม ๓ เอา ๑ กินหาย ๑๐๑
(ส.พ.๑)

ยาแก้คลั่ง

ให้พลีเอาทองกลางใบมนมาฝนควยน้ำทั้งกินทั้งทาแก้ร้อนก็แล ๑๐๑ (ส.พ.๑)

¹ นายแดง บุญวิเศษ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีสัน เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ 1 ต.ลำพญา อ.เมือง จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ.

ยาพันแนบ

ยาพันแนบทานให้เปลือกเอามะขามเทศตากขึ้น๒ ถากลิ่ง ๑ เปลือก ...

หมาก ๓ คำพลีเอาเปลือกขามเทศ ๗๗ (น.ร.๕)

สำหรับยาพันแนบนี้ จะเห็นว่าแตกต่างจากตัวอย่างอื่น ๆ ที่ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าจะต้องใช้หมาก 3 คำในการพลีด้วย

นอกจากนั้น คำร่ายบางขนานยังมีเคล็ดในขณะที่เก็บเครื่องยาสมุนไพรที่พลีด้วย เช่นขณะเก็บเครื่องยาที่พลีนั้นห้ามเหยียบเงาต้นไม้ หรือไม่ให้เงาตนเองทับต้นไม้ ดังที่ปรากฏในคำร่ายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ศึกษา 2 ขนาน ดังนี้

ยาแก้ไขจับสั้น

๑ ยาร่วมไชยจับเอามาก ๓ จับไปยพลีเอาผักม้งยาไทยเงาทับตำมาตำร่นหาย

(ส.ค.๒)

ยาดังกล่าวข้างต้นนี้ระบุให้เอามาก 3 จับไปยออกกล่าวเอาผักม้งโดยไม่ให้ "เงาทับตัว" ซึ่งน่าจะหมายถึง อย่าให้เงาของผู้เก็บสมุนไพรนั้นทับต้นไม้ หรืออย่าเหยียบเงาของต้นไม้ตัวเอง

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ยาแก้เจ็บท้อง

๑ ถาออกลูกแลอยัง เจบท้องก็ตีเป็นลิ่มก็ตี ใเอารักคักเคาตัว๑ รากมะรุ๑
เมื่อจ้ เอายาเหยียบเงา พลีเอาจิ้งศีมไทยกิน เอายาปลุงลิ่งเอาพิ๑ ก ๑ ซึ่ง ๑ ก็เหยียบ
ก็ลอกกินแล้วคักหายแล

(ส.พ.๒)

จากข้อความข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าเมื่อจะไปเก็บสมุนไพรที่จะนำมาประกอบยาแก้เจ็บท้องผู้เก็บยาจะต้องระวังไม่ให้เหยียบเงาของเครื่องยาสมุนไพรต่าง ๆ และต้องบอกกล่าวเสียก่อน จึงจะนำสมุนไพรเหล่านั้นมาประกอบยาได้

การที่ในตำรายาบางขนานกล่าวถึงเกล็ดกบเกาะเก็บสมุนไพรว่า ห้ามเหยียบเงาของสมุนไพร หรืออย่าให้เงาของผู้เก็บสมุนไพรทับสมุนไพรนั้นก็เพราะเชื่อว่า จะทำให้ยาไม่ชง ไม่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจะทำให้รักษาไข้ไม่หาย หรือหายช้า ความเชื่อเหล่านี้อาจมีเหตุผลที่เนื่องมาจากความเป็นผู้มีมรยาตติของคนโบราณก็เป็นได้ กล่าวคือ สิ่งใดที่มีคุณมีประโยชน์แล้วก็ถือว่า การเคารพโดยมีมรยาตติที่มีสัมมาคารวะนั้น เป็นการแสดงความกตัญญูอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมุนไพรที่นำมาประกอบยานับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสูง เพราะสามารถรักษาไข้ของผู้ป่วย ดังนั้นจึงเป็นเรื่องไม่สมควรที่จะเหยียบแม้จะเป็นเพียงเงาของสมุนไพรก็ตาม หรือแม้แต่เงาของตนเองก็ไม่ให้ทับต้นสมุนไพร

นอกจากนั้นเมื่อเด็ดหรือเก็บสมุนไพรได้แล้ว ยังห้ามหมอลยา หรือผู้เก็บสมุนไพรนั้นหันหลังกลับไปมองต้นไม้ที่พลีนั้นอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องมาจากถือว่าการหันหลังกลับไปมองนั้นอาจเป็นการแสดงให้เห็นว่า หมอลยาหรือผู้พลีสมุนไพรนั้นขาดความเค็ดเคียว ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะทำให้รักษาโรคให้หายขาดได้ยากก็เป็นได้

การพลีนี้ นอกจากจะมีการพลีพืชสมุนไพรก่อนจะนำมาประกอบเป็นยาแล้ว ยังมีการพลีกบที่จะใช้ประทานยาหรือก่อนจะต้มยาอีกด้วย ดังตัวอย่างที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ดังนี้

ยาแก้เลือดเสีย

อยากองดำรับเลือดกรายอันซัด เอาไปประคุด ๑ เทพะทาโร๒ ... แกนสะแหมทะเล ๑ ผังเขาเปรอีกิว ๓ วัน พลีจึงกินแคพิวก่าดังซิบ เลือดกรายเนาด้งชาวปลากั่วตีกระโสดานเสยวหะวานนั๊กเนาแก้วตีหายแล (น. ๕. 2)

การพลิกก่อนจะรับประทานยาในข้อลดความข้างต้นนี้ ก็คือ การทูกอธิษฐานว่าให้
รับประทานยานี้แล้วหายจากโรคภัยไข้เจ็บด้วย บางรายอาจจะยืนยันด้วยว่า ถ้าหายเจ็บไข้
จะทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้เมื่อกล่าวแล้วจึงรับประทานยาตามกำลังคน คือ อาบุนอกที่
รับประทานปริมาณมาก ถ้าอาบุนอกก็รับประทานยาปริมาณน้อย

ยาแก้ไข้จับสั่น

... คีปลี ๑ ถ้าต้มให้คนไข้ ให้พลีเอามากของเทียนเล่ม ๑ เงินสหลังแล

(ส.พ. 1)

ข้อความดังกล่าวนี้ ระบุให้พลียาตอนต้มยาให้คนไข้โดยเอาหมากของ 1 เทียน
เล่ม 1 และเงินพลีอีก 1 สลึงวางลงบนหมอยา

ยาแก้โรคตานขโมย

๐๐๐ อะนึ่งถาเคกลิ่งทองผอมเลื่องทองโปงลิ่งเปนมุกเปนเลือคชีเมนเนาเปร
ชวานัก เอาลูกมะแวงเครือ ๑ รากมะแวงเครือ ๑ ลูกจิ้งจิวใหญ่ ๑ เอาเท่ากัน เมื่อจะกิน
เงินบาท ๑ พลียานี้กินคืนักแล

(น.ธ. 2)

ข้อความข้างต้นนี้ ระบุให้บอกกล่าวยาเมื่อจะรับประทานนั้นโดยใช้เงินพลี 1 บาทด้วย
การพลิกก่อนจะกินยานี้ เป็นการระลึกถึงหรือบอกกล่าวครูบาอาจารย์ หรือเจ้าของ
ย่าวา จะกินยานี้แก้โรคนั้น ๆ เมื่อรับประทานแล้วขอให้หายจากโรคที่กำลังเป็นอยู่
หากหายแล้วจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้

1.4 เมื่อผู้ป่วยได้รับการรักษาอย่างดีจนอาการดีขึ้น แต่ต่อมาเกิดอาการ
ทรุดหนักลง หรือที่เรียกว่า ไขกลับนั้น ก็เชื่อกันว่า เป็นเพราะมีผีขวางอยู่ทำให้ไข้ไม่หาย
จำเป็นต้องแก้ไข้ให้อาการไข้ดีขึ้น วิธีหนึ่งที่หมอยาใช้ปฏิบัติก็คือ การบูชาเตาไฟ ดังที่
ปรากฏในคำร่ายยาแผนโบราณจากสมุดไทย ดังนี้

๑ ถ้าไขกั๊กมีให้บูชาจึงดีมาก ๓ ดอกไม้ ๓ ดอก บูชาเตาไฟ ๑๒ ๓ ๔ (น. ๕. 4)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่า ระบุให้ไข่มาก 3 คำ ดอกไม้ 3 ดอกบูชาเตาไฟ
ในกรณีที่ไขกลับ

การบูชาเตาไฟนี้ก็เชื่อขอความคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข เพราะถือว่าเตาไฟ
เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีเทพารักษ์หรือพระภูมิเจ้าที่ประจำอยู่ ทำให้โรคภัยกลับทรุดหนักนั้นกลับ
ดีขึ้น ทั้งผีที่ขวางให้ไขกลับนั้นบางท่านก็ว่าเป็นการกระทำของพระภูมิเจ้าที่นั่นเอง การ
บูชาเตาไฟก็เท่ากับเป็นการบูชาพระภูมิเจ้าที่ซึ่งจะทำให้เจ้าที่เลิกขวางไข ซึ่งเชื่อว่า
อาการไขก็จะดีขึ้น และผู้ป่วยจะหายจากป่วยไขในที่สุด

เรื่องการบูชาเตาไฟว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้คนไทยโบราณนับถือมากดังจะเห็นได้
จากการกราบขอสมาเตาไฟก่อนขึ้นกระดานไฟเพื่ออยู่ไฟหลังจากคลอดบุตรของหญิงโบราณ
และเมื่ออยู่ไฟครบกำหนดแล้ว เวลาออกไฟก็ต้องทำพิธี มีอาหารเล็ก ๆ น้อย ๆ ไข่
กระทงเล็ก ๆ สำหรับเซ่นสังเวญแม่เตาไฟและกราบไหว้รำลึกความดีพระแม่
คัมภีร์ไฟ¹

ผีสงที่กล่าวมานี้ เป็นผีสงเหวคาทั่วไป แต่มีผีสงเหวคาบางประเภทที่
ปรากฏชื่อเฉพาะเจาะจงในคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย คือ

ก. แม่ชื่อ

แม่ชื่อเป็นผีผู้หญิงประเภทหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับเด็ก เป็นผีประจำตัวเด็กที่มา
รบกวนเด็กอยู่เสมอ ทำให้เด็กเจ็บป่วย นอนสะดุ้งตกใจ หรือมีอาการผิดปกติต่าง ๆ
เช่น อมยิ้ม หัวเราะ ร้องไห้ ก็เพราะการกระทำของแม่ชื่อทั้งสิ้น

ความเชื่อเรื่องแม่ชื่อนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อถือแต่เดิมที่ถือกันว่ามนุษย์ที่เกิด
มาที่ผีเป็นผู้สร้างให้เกิด ผีเป็นผู้ปั้นรูปร่างลักษณะ แล้วคอยดักจับวิญญาณใส่รูปร่างนั้นให้มีชีวิต
ก่อนส่งเขาสู่อสุภกรรมมารดา ดังนั้นจึงถือกันว่าผีเป็นเจ้าของเด็ก ถ้าเด็กเกิดมามีรูปร่าง

¹พระยาอนุমানราชชน ประเพณีเนื่องในการเกิดและการตาย หน้า 34, 47

งคงานดีขอมใจก็จะเอาเด็กไปเลี้ยงเอง คือทำให้ตายนั้นเอง แต่ถ้าไม่พอใจเด็กก็จะทิ้งไว้ให้คนเลี้ยง ค้วยเหตุนี้เมื่อเด็กเกิดได้ 3 วัน จึงต้องมีการใส่กระตังรอน แล้วจัดให้คน ๆ หนึ่งเอาเบี้ย 33 เบี้ยมารับซื้อเด็กเป็นการหลอกผู้ว่าเด็กไม่น่ารักแม่แท้แม่ของเด็กเองก็ยังไมรัก ผู้จะได้ไม่เอาเด็กไป คนที่รับซื้อเด็กในพิธีนี้จึงเรียกว่า แม่ซื้อ ซึ่งต่อมาแม่ซื้อนี้ได้กลายเป็นผีไปตั้งที่หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ศิศกุล ได้ทรงเขียนไว้ว่า

ค้วยเหตุนี้จึงเชื่อกันว่า ผีเป็นเจ้าของลูกมากอน ฉะนั้นเมื่อถึงวันเกิดจึงเอาเด็กใส่กระตังแวง * ถามว่า "สามวันลูกผี สี่วันลูกคน ลูกของใครมาเอาไปเน้อ" แล้วก็จัดให้หญิงแก่คนหนึ่งเอาเบี้ย (ในสมัยนั้นใช้เบี้ยแทนสตางค์) เข้ามาเป็นผู้รับซื้อว่า "ฉันรับซื้อเป็นลูกฉันเอง" ผู้รับซื้อนี้จึงมีชื่อว่า "แม่ซื้อ" คือ คนที่ได้รับซื้อเด็กมาจากผีแล้วภายหลังเข้าใจปะปนกันไปว่าแม่ซื้อ ก็คือ ผีนั้นเอง¹

ตำราโบราณกล่าวไว้ว่า แม่ซื้อนี้มีทั้งหมดถึง 35 คน แต่เท่าที่ปรากฏชื่อแม่ซื้อตามตำราทุกแห่งนั้นมีเพียง 7 ชื่อ ดังนี้

แม่ซื้อกุมารวันอาทิตย์ ชื่อวิจิตรนาวรร หนึ่งวันจันทร์แม่ซื้อ ชื่อวันฉานงคราญ หนึ่งวันอังคารแม่ซื้อ ชื่อนางยักษบรีสุทธิ หนึ่งวันพุธแม่ซื้อ ชื่อนางสามลัทธ หนึ่งวันพฤหัสบดีแม่ซื้อ ชื่อนางกาโลทุก หนึ่งวันศุกร์แม่ซื้อ ชื่อนางยักษนงเยาว์ หนึ่งวันเสาร์แม่ซื้อ ชื่อนางเอกาไลย² ...

* การเอาเด็กใส่กระตังรอนนี้ พระยาอนุমানราชชน กล่าวไว้ว่า ต้องทำเมื่อเด็กเกิดมาแล้ว 3 วัน ไม่ใช่ทำในวันคลอด (อ้างอิงมาจาก ประเพณีเนื่องในการเกิดและตาย หน้า 60 ของพระยาอนุমানราชชน)

¹ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ศิศกุล ประเพณีพิธีไทย หน้า 1

² ไร่เรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพน ฯ ตำราเกดธ ฯ หน้า 98

แม่ชื่อทั้งเจ็ดคนงานี้ เป็นแม่ชื่อประจำวันของเด็กทั้งเจ็ดวันตั้งแต่อาทิตย์จนถึงวันเสาร์ส่วนอีก 28 คนนั้นเป็นแม่ชื่อเมืองบน (เมืองฟ้า) แม่ชื่อกลางบน (กลางอากาศ) แม่ชื่อเมืองล่าง (แม่ชื่อบนแผ่นดิน) แม่ชื่อใต้พื้นดิน และแม่ชื่อที่อยู่ตามอวัยวะต่าง ๆ ของเด็ก เช่น ในลำไส้ ในสะดือ ในเนื้อตัว ในกระดูก เป็นต้น¹ แม่ชื่อนี้มักรบกวนเด็กให้ไม่สบายต่าง ๆ เช่น เป็น หละ หลาว สะพัน ลำบอง ราชู สารพัดโรค ซ้ออัน โยเย เลี้ยงยาก ฯลฯ ดังปรากฏในใบบอกแม่ชื่อว่า "แม่ชื่อกลางบางวันอยู่ในเคียวทำให้อาเจียรเสียงแห้งแหบ แอบอยู่ในเนื้อ เพื่อสะกูดร่องหวาดหวีด ผิวเลือกซัดลันกำเคา แม่ชื่อกลางบางเนาในกระดูก มักยอมร้องไห้มิหยุด เป็นทรางบุคให้ตาแข็ง แม่ชื่อกลางบางแฝงอยู่ในซงค์ มักให้ไหลหลง ตกใจร้องตื่นมือนองเย็นเฉียบ"² ทั้งนี้เพราะแม่ชื่อรักเด็กคนนั้นต้องการเอาตัวเด็กไป คือ ให้เด็กตายนั่นเอง

แม่ชื่อที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยนั้น แตกต่างจากแม่ชื่อต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือ นอกจากจะมีแม่ชื่อประจำวันทั้งเจ็ดวันซึ่งมีชื่อต่างกันแล้วก็ยังมีแม่ชื่อของเด็กที่เกิดได้ 8 วันขึ้นไป จนถึง 29 วัน แม่ชื่อของเด็กที่เกิดได้ 1 เดือน 2 เดือน เรื่อยไป จนถึง 1 ปี 1 เดือน 1 ขาม เมื่อนับแม่ชื่อที่กล่าวถึงนี้ ปรากฏว่ามีทั้งหมด 39 คน แม่ชื่อทั้งหมดนี้มีชื่อกล่าวถึงทุกคน กังจะขอยกตัวอย่าง ดังนี้

๑) อากุมารเกิด วัน ^{จัน} ๒ แลไขลงบนคอยแม่ชื่อชื่อมารประทีโให้ทอด ใหนักินเขากินนมมีโต มีกรองไหลแล ดาจรูชาให้เอาเขาทุ่ ไสยนำนมแมกุมมารนคอยแลบับรูปเดกเอาไปเสี้ยเกลลาเยนตั้งหันทางหายแล (ส.พ. 2)

จากตัวอย่างนี้ กล่าวว่า เด็กที่เกิดวันจันทร์ถ้าเกิดเจ็บป่วย ก็เพราะถูกแม่ชื่อชื่อมารประทีโกระทำ ให้เอาข้าวตุก น้ำนมของแม่เด็กที่ป่วยใส่ลงในบัตรพลีแล้วเอาไปส่งเวลาเย็น

¹ พระยาอนุমানราชชน ประเพณีเนื่องในการเกิดและการตาย หน้า 60

² สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณหัดพระเชตุพนฯ ตำราเภสัชฯ หน้า 98

ธิดาเกิดเกิดโค ๒๕ วัน แลไขแม่ชื่อชื่อนางโอรสที่ไทยโทคแกเคก ๓๓ มให้ตื่นเยน
มักรงโหนักมักทองขึ้น ผอมเหลืองไปย ถาจุมุชาเอาเขาเกอ อันข้าวแลห้องากุฎีการกัน
เขามันเป็นรูปเคกญูไซแล ... (ส.พ.๒)

จากตัวอย่างนี้ ถาเด็กเกิดโค 25 วัน แลเป็นไขไม่สบายนั้นเพราะถูกแม่ชื่อ
ชื่อนางโอรสที่กระทำใหเอาข้าวสุกและถ่วงากลुकเคล้าเข้าควยกันแลบั้นรูปเด็กญูป่วย
จากที่กล่าวนี้จะเห็นได้ว่าเมื่อเด็กเกิดไม่สบายขึ้นเพราะถูกแม่ชื่อกระทำแล
ก็จะต้องทำพิธีเช่นสังเวชแม่ชื่อโดยคกแท่งบัตรพลี พร้อมทั้งบั้นรูปเด็กใส่ไว้ควย โดยถือ
เอารูปบั้นเด็กนั้นเป็นตัวแทนเด็กให้แม่ชื่อไป คังข้อความในโองการแม่ชื่อว่า "เราให้รูป
ใหม่ไปต่างตัว จงไปชมชักรูปในบัตร" เด็กที่ป่วยเป็นไขก็จะไคหาย ส่วนแม่ชื่อเมื่อกิน
เครื่องพลีสังเวชซึ่งเป็นเสมือนรางวัลหรือสินบนแลว ก็จะไปพร้อมกับบัตรเป่าโรคภัย
ในกายเด็กให้หายไปควย

การพลีแม่ชื่อนี้ บางท่านก็ใช้วิธีการขว้างข้าวแม่ชื่อ ซึ่งวิธีนี้ พระยาอนุমানราชชน¹
ได้กล่าวถึงวิธีทำว่า ให้เอาข้าวสุกปากหม้อ ซึ่งยังร้อนและบริสุทธิ์เพราะยังไม่มีใครคค
กิน มาบั้นเป็น 4 บั้น บั้นละสี่ คือ สีขาว สีเหลืองโดยการคคขมึ้น สีแดงโดยการคค
ปูนแดง และสีดำโดยการคคคินหม้อ เอาข้าว 4 บั้นนี้วางลงในฝาละมี หรือในชามหรือ
ในกระทง แล้วยกขึ้นที่ละบั้นวนที่ตัวเด็ก 3 ครั้ง เพื่อล่อให้ผีหรือโรคออกมา แลวกล่าว
คำพาดเศราระห์ เช่น "แม่ชื่อเมืองล่าง แม่ชื่อเมืองบน แม่ชื่อกลางหน แม่ชื่อไคพื้นอน
มารับเอาก้อนข้าวของลูกไป โรคภัยไขเจ็บไปให้หมคว" แลวเอาก้อนข้าวสีขาว สีเหลือง
สีแดงขว้างข้ามหลังคาไป ส่วนสีดำให้ขว้างไปไคถุนเรือน หรือโยนบนพื้นคินที่โหนักไค
แลวเอาน้ำล่างฝาละมีหรือภาชนะที่วางข้าวราคตามไปควย ขณะโยนข้าวให้ร้องวูกูเหียก
ควย การขว้างข้าวแม่ชื่อนี้บางท่านให้ทำเวลาพลบค่ำ และบางรายก็ว่าต้องขว้างจาก
ทางทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก บางรายก็ขว้างจากหน้าเรือนไปหลังเรือนก็มี การขว้าง
ข้าวแม่ชื่อนี้มาจะเลื่อนมาจากการทำบัตรพลีบูชาแม่ชื่อ

¹พระยาอนุমানราชชน ประเพณีเนื่องในการเกิดและการตาย หน้า 56 - 57

นอกจากนั้นก็ยังมีการทำกรรมเพื่อสังเวณี เนื่องจากเชื่อว่ากรรมที่เด็กไม่สบาย นั้น นอกจากจะเป็นเพราะแม่ชื่อกระทำแล้ว ก็ยังอาจเป็นเพราะถูกผีตายโหงหรือผีอื่น ๆ กระทำด้วย หมอยาบางท่านก็อาจทำทั้งการขวางข้าวแม่ชื่อ และการทำกรรมควบคุมกันไป ก็มี

๗. พระภูมิ

พระภูมิ คือ ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน หรือผู้อยู่มาก่อน เมื่อเวลาจะตายจิต ผูกพันอยู่กับทรัพย์สมบัติบ้านเรือน เมื่อตายลงจิตที่ยึดเหนี่ยวอยู่กับเรื่องนี้ทำให้ต้องเข้า ทรัพย์อยู่ที่นั่น ทั้งนี้เพราะมีคติว่า จิตของมนุษย์นั้น เวลาจะตายถ้าจิตจจจจอยู่ทีใดก็มัก จะไปที่นั่น ค่ายเหตุนี้จึงบอกคนจะตายให้พูดว่า พุทฺโธ ๆ หรืออรหัง เพื่อให้ไปถึง พระพุทธเจ้าผู้ทรงนำไปสู่ความดี จะได้ไปสู่ที่เป็นสุขเพราะจิตจจจจอยู่ที่ความดี ดังนั้น ผู้มาอยู่ที่นี่ใหม่จึงต้องสร้างศาลเล็ก ๆ ให้อยู่พร้อมด้วยความสุขที่มีข้าพเจ้าขางม้าวัวควาย ทรัพย์สมบัติให้ครบถ้วน จะได้หมดความหวังและอานวยพรให้เจ้าของบ้านที่มาอยู่ใหม่อยู่ เย็นเป็นสุขสืบไป¹

มีคติที่เกี่ยวกับพระภูมิอีกอย่างว่า พระสงฆ์เมื่อเวลาจะมรณภาพจะต้องประจุชาต คือ กล่าวคำจาจากสมณเพศเสียก่อน มิฉะนั้นจะต้องไปเกิดเป็นพระภูมิ²

ในทางศาสนาพราหมณ์ ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินนี้ คือ ท้าวพลีหรือเจ้ากรุงพลี ซึ่งมีเรื่องอยู่ในปางที่ 5 ของลิลิตนารายณ์สิบปาง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6 ว่า มียักษ์ คนหนึ่งชื่อพลี ถูกเวทคาม่าตายในสงครามกวนน้ำทิพย์ พวกพ้องพาศพไปให้พราหมณ์ภรรยา คุระชุบให้ฟื้นขึ้นมาใหม่แล้วบำเพ็ญตบะจนเรื่องฤทธิจึงยกทัพไปแก้แค้นพระอินทร์ผู้เป็น หัวหน้าเทพทั้งหลาย ปรากฏว่าเวทคาม่าแพ้ ท้าวพลีได้เป็นผู้ครองโลกทั้งสาม คือ สวรรค์ มนุษย์และบาดาล ต่อมาพวกเวทคาม่าได้เชิญพระนารายณ์มาปราบโดยปลอมเป็นพราหมณ์มา ขอแผ่นดิน 3 ย่างก้าวจากท้าวพลีจนได้แผ่นดินทั้งหมดคืนมา แล้วลงโทษท้าวพลีให้ไปอยู่

¹ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย คีศกุล ประเพณีพิธีไทย หน้า 57 - 59

² พระยาอนุমানราชชน เรื่องเกี่ยวกับประเพณีไทย (เนื่องในเทศกาลตุลาคม)

มาศาลแต่ท้าวพลีลุลอ้อนวอนขอโทษจนพระนารายณ์โปรดยกโทษประทาน และให้ไปครอง
แดนสุดล คือ ภาคสูงของมาศาล และประทานพรว่า ในอนาคตจะให้ครองโลกอีกครั้งหนึ่ง
ด้วยเหตุนี้ เมื่อโหรบูชาเวทคำจึงกล่าวนามว่า "โอมพระภูมิพระชนีกรุงพลีอันเรืองฤทธิ์"

ในตำราพระภูมิเจ้าที่ของไทยนั้น กล่าวว่า พระภูมิเจ้าที่มีด้วยกัน 9 องค์ ได้แก่
พระภูมิบ้านเรือน พระภูมิรักษาประตูและหัวบันได พระภูมิรักษาโรงบ่าวสาวหรือเรือนหอ
พระภูมิโรงวัวควาย พระภูมิยุงข้าว พระภูมินา พระภูมิสวน พระภูมิลาน และพระภูมิวัด
พระภูมิเหล่านี้เป็นพี่น้องกันหมดที่มีมากถึง 9 องค์แสดงว่า ที่ตรงไหนสำคัญก็ถือว่า มี
พระภูมิรักษาอยู่ทั้งสิ้น¹

จากการศึกษาคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ปรากฏความเชื่อเรื่องพระภูมิ
ดังนี้

๑. ตาเคกเกิดวัน ๕ แลไชขิ้วแมชื้อชื้อแขงยะที่ไทยโทคไทศัวันในชัคอังก่าบาก
บุพเอาเขาชู้คูสิการกับนำนม บันรูปเคกเอาไปเสียบทำเขาเป็นบูชาทูปเทียนดอกไม้แย
พระพุมหายแล (ส.พ. 2)

การบูชาพระภูมิที่ปรากฏในข้อความข้างต้นนั้นเป็นการบูชาด้วยข้าวบิณฑ์ ดอกไม้
รูปเทียน
ส่วนอีกตัวอย่างหนึ่งกล่าวถึงการบูชาพระภูมิในเวลาเช้าด้วยข้าวตอก ดอกไม้
และรูปเทียน

๑. ตาเคกเกิดวัน ๗ แลไชแมชื้อชื้อมึนนำให้โทค เคกมักให้แลคูลังคา มักให้ศัวัน
เมนชามเมนปาก ตาจบูชาคอบเขาชู้กับนำนมบันรูปเคกเอาไปเสียบ จึงเอารากมลิ ๑ โกฎ
สอ ๑ รวนนำ ๑ หนึ่งเสื่อ ๑ หนึ่งแรค ๑ บัดคอยนำเฒียวอ้อหาหายแล ๑ จึงแตงเขาตอก
ดอกไม้ทูปเทียนบูชาพระพุมเมื่อเพลเอาหายแล (ส.พ. 2)

¹ พระยาอนุমানราชชน เรื่องเกี่ยวกับประเพณีไทย (เนื่องในเทศกาลตรุษ
สารท) หน้า 383 - 384

เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระภูมิ ดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า เมื่อเด็กไม่สบาย เพราะถูกแม่ซื้อกระทำหรือแม่ซื้อให้โทษ นอกจากจะแก้โดยการตกแต่งบัตรพินิจบูชาแม่ซื้อแล้ว ก็ยังอาจมีการตกแต่งบัตรพินิจบูชาพระภูมิประกอบไปด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อขอให้พระภูมิซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินนั้นช่วยดูแลปกป้องคุ้มครองภัยไข้เจ็บให้หมดไปจากทางหนึ่ง เด็กจะได้หายไข้เร็วขึ้น และมีแต่ความสุขสืบไป

2. ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า

เทพเจ้าต่าง ๆ เช่นพระอินทร์ พระพรหม พระอิศวร ฯลฯ นั้นที่แท้จริงก็คือ ผีนั่นเอง ดังที่พระยาอนุমানราชชนโคกกล่าวไว้ว่า

... ไทยแต่เดิมนับถือผี ถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังนับถืออยู่ พระอินทร์ พระพรหม และพระอะไรต่ออะไรก็เป็นผี พระเจ้าหรือพระเป็นเจ้าก็เป็นผี โดยเหตุที่ท่านเหล่านี้เข้าใจกันว่าอยู่บนฟ้าสูงลิบขึ้นไปบนโน้น ไทยแต่เดิมจึงเรียกท่านเป็นคำรวมว่า ผีฟ้า ภายหลังเมื่อไทยนับถือพุทธศาสนาแล้วก็เปลี่ยนเป็นเรียกท่านว่า เทวดา และเรียกที่อยู่ของท่านว่าสวรรค์¹

เทวดาหรือเทพเจ้าเหล่านี้เป็นเทวดาในศาสนาพราหมณ์และไทยวิสุทธิพิธีนี้
มา. ในปรัญญาฉบับฉบับนี้จึงแยกกล่าวเป็นประเด็นหนึ่งโดยเฉพาะ

จากการศึกษาคำราชาภาษาโบราณจากสมุดไทยพบว่า มีการนำเทพเจ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับคัว โดยการสมมุติให้สมุนไพรแต่ละชนิดที่นำมาประกอบยานั้นเป็นเทพเจ้าแต่ละองค์ ดังที่ปรากฏในคำราชาภาษาโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสุพรรณบุรีชานานหนึ่ง ดังนี้

¹พระยาอนุমানราชชน การศึกษาเรื่องประเพณีไทย และชีวิตชาวไทยสมัยก่อน

ยาแก้ไขเหนื่อ ไขสันนิบาต

... ทานในเอาท้าวหาพรมคีรگانต์เคา ๑ พะอื่นสอนคีรบอร์เพด ๑
พะนร่าย คีรเจตมุนเพลิง ๑ พะพีเนคคีรگانพลู ๑ พะพิน้ายคีรดูชาพลู ๑
พะอื่นคีรขมึนออย ๑ พะมาตตุลีคีรพีรกโท ๑ พะเพชชฎกันคีรทีปดี ๑ พะอาทิต
คีรวานนำ ๑ พะจันคีรวานเปราะะ ๑ พะยัมคีรจันขัว ๑ พะจักกุโลกกบ้านคีรช้ำหลง
๑ ... นางจัน คีรจันแคง ๑ พะโพลัมคีรดูกกระวาน ๑ พะกจ่ายคีรชิง ๑ พะเจก
กระโพคคีรดูจัน ๑ แลวเอาตเมื่อภากั้ม ๓ เอา ๑ ... (ศ.พ.๑)

ข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้กล่าวถึง เพชเจ้าต่าง ๆ ซึ่งมีนามดังนี้

ท้าวหาพรม คือ พระพรหม

พะอื่นสอน คือ พระอิศวร

พะนร่าย คือ พระนารายณ์

พะพีเนค
พะพิน้าย } คือ พระพิฆเนศ

พะอื่น คือ พระอินทร์

พะมาตตุลี คือ พระมาตูลี

พะเพชชฎกัน คือ พระเพชชฎกรรม หรือ พระวิศวกรรม หรือวิษณุกรรม

พะอาทิต คือ พระอาทิตย์

พะจัน คือ พระจันทร์

พะยัม คือ พระยม

พะจักกุโลกกบ้าน คือ ท้าวจตุโลกบาล

นางจัน สันนิษฐานว่า เป็นเพชเจ้าที่ประจำอยู่ในไม้จันทน์แดง

พะโพลัม คือ พระโพสพ

พะกจ่าย คือ พระกัจจ่ายนเถระ

พะเจกกระโพค สันนิษฐานว่า คือ พระยม เข้าใจว่าน่าจะมาจากคำว่า

พระจิตรูปต์หรือเจตภูตซึ่งหมายถึง พระยม

การกล่าวนามเทพเจ้า และพระกัจจายนเถระนี้ สันนิษฐานว่ามีเหตุผลดังนี้

1. เทพเจ้า (ยกเว้นนางจัน) และพระกัจจายนเถระนี้เป็นเทพเจ้าที่มีความสำคัญเป็นเทพเจ้าที่ประชาชนเคารพบูชา เมื่อจะทำการใดก็จะต้องกราบไหว้บูชาเสมอ ๆ เช่น พระพิฆเนศได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะวิทยาการ เทพเจ้าผู้อำนวยความสำเร็จผล พระพรหม พระอิศวร และพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าที่สำคัญสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น

2. ในโอกาสชุมนุมครูจะกล่าวถึงเทพเจ้าทั้งหมดนี้ (ยกเว้นนางจัน) และพระกัจจายนเถระด้วย และถือเอาเทพเจ้า และพระคังกล่าวนี้เป็นหนึ่งในจำนวนครูทั้งหมด คังนั้นในการทำพิธีใด ๆ ทางไสยศาสตร์รวมทั้งการไหว้ครูของหมอยาก็จะต้องเชิญเทพเจ้าและพระคังกล่าวนี้มาร่วมในพิธีด้วยเพื่อความศักดิ์สิทธิ์และสำเร็จผลดังที่ปรารถนา

ส่วนนางจันนั้น จากการสัมภาษณ์หมอยา ปรากฏว่าไม่มีหมอยาคณิศทราบถึงประวัติและความสำคัญ จึงอาจสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นเทพเจ้าที่ประจำอยู่ในไม้จันทน์แดงก็เป็นได้

คังนั้นการกล่าวนามเทพเจ้า และพระคังกล่าวโดยสมมุติให้สมมุติแต่ละชนิดเป็นเทพเจ้า และพระแต่ละองค์นั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญและก่อให้เกิดผลคังนี้

1. ผู้ป่วยมีกำลังใจดีขึ้น มีความมั่นใจว่าตนจะต้องหายจากป่วยไข้แน่นอน
2. ผู้ป่วยเชื่อมั่นในสรรพคุณของยาว่าเป็นยาดี ยาศักดิ์สิทธิ์ เพราะเครื่องยาแต่ละชนิดนั้นก็คือ เทพเจ้าต่าง ๆ และพระที่ตนเคารพนับถือ อีกทั้งการกล่าวถึงเทพเจ้า และพระคังกล่าวยังเป็นเสมือนการเชิญท่านมาช่วยในการรักษาไข้ให้ได้ผลดียิ่งขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าอำนาจของเทพและพระอรหันต์จะช่วยขจัดโรคร้ายให้หมดไปได้แน่นอน
3. เมื่อผู้ป่วยเชื่อมั่นในสรรพคุณของยาเช่นนี้ก็จะหมั่นกินยาอยู่เสมอมิได้ขาดแม้จะเป็นคนกินยายากเพียงใดหรือไม่อยากกินยากด้วยเหตุใด ๆ ก็ตาม คังเหตุผลของความเชื่อคังกล่าว ซึ่งทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคร้ายไข้เจ็บได้เร็วขึ้น

สำหรับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าพระพิฆเนศนั้นนอกจากจะปรากฏในลักษณะคังกล่าว
นี้แล้วยังปรากฏในเรื่องแม่ชื่อคิ้วว่า เมื่อเด็กไม่สบายเพราะถูกแม่ชื่อกระทั้น นอกจาก
จะให้ทำเครื่องบัตร์พสิษฐาแม่ชื่อแล้วก็ยังให้บูชาพระพิฆเนศด้วย ดังที่ปรากฏในคำรายา
แผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสุพรรณบุรี 2 ขนาน ดังนี้

๑. ฤๅเกิดโดย ๑๒ อันแลอไชยแม่ชื่อชื่อ ... บันเป็นรูปเทกเอาเขาตอก
คอกไม้เทียมบูชาแล้ว เอากลอยออยถวายแก่พระพุทฺธิ์เนกหายแล (ส.พ. 2)

ข้อความคังกลาวนี้ จะเห็นได้ว่า นอกจากจะให้ปั้นรูปเด็กผู้ป่วยมีข้าวตอก
คอกไม้ รูปเทียมบูชาแม่ชื่อแล้ว ยังให้เอากล้วยออย ถวายพระพิฆเนศด้วย
นอกจากนี้ในคำรายาบางขนาน ยังระบุให้เอาข้าวสุกปั้นรูปเด็กผู้ป่วย มีคอกไม้
แดง ตัว อ้อย เอาไปส่งที่ถนนแล้วทำเป็นถวายแก่พระพิฆเนศ ดังปรากฏข้อความในคำรา
ยา ดังนี้

๑. ฤๅกานารเกิดมาไคววัน ^{อาทิต} ๑ ไทคือสัน ... ถาจับบูชาเอาเขาที่ บัรเป็นรูปเทก
อันไชยนั้นเอาคอกไม้แดง ๑ ท้อ ๑ ออย ๑ บูชาเอาไปเสียบหนทางแลจึ่งทำเบนท้อาย
แก่พระพุทฺธิ์เนกหายแล (ส.พ. 2)

การที่เมื่อเด็กไม่สบายนอกจากจะให้ทำเครื่องบัตร์พสิษฐาแม่ชื่อแล้วก็ยังให้
บูชาพระพิฆเนศด้วย ทั้งนี้่าจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อขอความสำเร็จผลในการรักษาไข้ให้
เด็กหายป่วยโดยเร็ว เนื่องจากพระพิฆเนศเป็นเทพแห่งศิลปวิทยาการและเทพแห่ง
ความสำเร็จผลคังกล่าว

อนึ่ง นอกจากจะมีการกล่าวนามถึงเทพเจ้าคังกล่าวมาแล้ว ก็ปรากฏว่า ยังมี
การกล่าวนามถึงยักษ์มารด้วย ดังที่ปรากฏในคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ของ
จังหวัดสุพรรณบุรี เพียงขนานเดียว ดังนี้

ยาแก้ไข้เหนือไข้สันนิบาต

... ทานใ้เอาตำร่ามหาพิรมคีรگانส์เดา ๑ ... พะยามาราที่ร่าคีรพีรภ
หาง ๑ กุมพันยักคีรโกคส์อ ๑ นางร่าชากคีรโกคชเมา ๑ นางออรตีคีรโกคจุลา
ลัมพา ๑ นางคันทาคคีรแพคหอม ๑ ... แลวเอาสม้อภากคัม ๓ เอา ๑ ... (ส.พ.1)

ข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้กล่าวถึง ยักษ์มารซึ่งมีนาม ดังนี้

พะยามาราที่ร่าค คือ พระยามาราชิรราช

กุมพันยักสา คือ กุมภันทยักษ์

นางร่าชาก คือ นางร่าคา

นางออรตี คือ นางออรตี

นางคันทา คือ นางคันทา

การกล่าวนามยักษ์มารในตำร่ายาชานานนี้มีความเกี่ยวข้องกับสมุนไพรร่างต่าง ๆ ในลักษณะของการสมมุติให้สมุนไพรร่าละชนิดที่นำมาประกอมยานั้น เป็นยักษ์มารแต่ละคนซึ่งสันนิษฐานว่ามีเหตุผลในเรื่องดังกล่าว ดังนี้

1. ในร่างกายของมนุษย์นั้นจะมียักษ์มารอยู่ด้วย ยักษ์มารในที่นี้ ก็คือ กิเลสคันทาต่าง ๆ เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งกิเลสคันทาต่าง ๆ เหล่านี้เองที่เป็นต้นเหตุให้มนุษย์ต้องประสบความเดือดร้อนอยู่เสมอแม้กระทั่งโรคร้ายไข้เจ็บก็เกิดขึ้นจากกิเลสคันทานี้ได้ ดังนั้นการกล่าวนามยักษ์มารในตำร่ายาชานานนี้ก็เพื่อบูชาพระยาอัยกษ์พระยามารผู้เป็นใหญ่เหนือยักษ์มารทั้งปวง ซึ่งจะทำให้ยักษ์มารที่เป็นต้นเหตุให้เกิดโรคนั้นเกิดความกลัวและหลบหนีไป ทำให้ผู้ป่วยหายขาดจากโรคที่เป็นอยู่

2. เพื่อเป็นการอัญเชิญพระยาอัยกษ์มารมาช่วยในการรักษา มาคุ้มครองผู้ป่วยยักษ์มารที่จะมารบกวนผู้ป่วยหรือทำให้เกิดโรคร้ายก็จะหนีไป ทำให้ผู้ป่วยหายจากเจ็บป่วยได้เร็วขึ้น ซึ่งความเชื่อนี้จะเห็นได้จากกรที่คนสมัยก่อนมักแขวนรูปพระยาอัยกษ์อยู่เหนือเปล

สำหรับเด็กอ่อนนอน เพื่อป้องกันอันตรายจากผีและยักษ์ที่จะมาทำอันตรายแก่ทารก
 ทั้งนี้เพราะถือว่าท่านเป็นนายของผีและยักษ์ทำให้ผีและยักษ์อื่น ๆ ไม่กล้ามารบกวน
 เพราะเห็นนายของพวกเขาคนยืนเฝ้าอยู่

3. เพื่อขอความสำเร็จผลในการรักษา มิให้พระยาภิรมย์มารมาคอยขัดขวาง
 ในการรักษา ทั้งนี้เพราะถือว่า คำว่า "มาร" อาจหมายความได้ว่า คือ ความคิดขัด
 ความไม่สะดวกต่าง ๆ ที่หมอยาอาจประสบ ซึ่งอาจมีผลให้ยาไม่ศักดิ์สิทธิ์ รักษาโรคไม่
 หาย เมื่อได้กล่าวนามพระยาภิรมย์มารแล้วพระยาภิรมย์มารก็จะได้นับศาลความสำเร็จผล
 ให้ดังต้องการ

อาจกล่าวได้ว่าการกล่าวนามเทพเจ้า พระกัจจายนเถระหรือยักษ์มารใน
 คำรายาในลักษณะของการสมมุติให้เป็นสมุนไพรแต่ละชนิดที่นำมาประกอบยานั้น ก็มี
 จุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ ต้องการให้ผู้ป่วยมีกำลังใจ มีใจและหายจากโรคร้ายไข้เจ็บ
 อย่างแน่นอน และรวดเร็วนั่นเอง

3. ความเชื่อเรื่องครูยา เจ้าของยา

คนไทยเคารพนับถือครูอาจารย์อย่างเคร่งครัดมาแต่โบราณกาล ไม่ว่า
 จะทำสิ่งใดก็ถือว่า ต้องมีครูอยู่เสมอโดยเฉพาะการเป็นหมอยารักษาโรคซึ่งมีความสำคัญ
 เกี่ยวกับความอยู่รอดของผู้ป่วย ก็ยิ่งต้องเคร่งครัดต่อการเคารพนับถือครูเพื่อรักษา
 ผู้ป่วยหาย

ครูของหมอยานั้น นอกจากจะหมายถึง บุคคลที่ได้สั่งสอนถ่ายทอดความรู้เกี่ยว
 กับยาและการรักษาโรคให้หมอยาแล้วยังมีความหมายรวมไปถึงคำรายาต่าง ๆ ที่หมอยา
 ได้ศึกษาหรือคัดลอกท่องจำสืบทอดกันมา และรวมทั้งเจ้าของยา ซึ่งเป็นผู้คิดหรือผู้ค้นพบ
 คำรายาขนานนั้น ๆ

ดังนั้นในการรักษาไข้หมอยาจึงต้องมีการสักการะครูด้วย ทั้งนี้เพราะเชื่อว่า
 จะได้ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ในการรักษาเพิ่มมากขึ้นด้วยบารมีของครูที่นับศาลให้เกิดขึ้น

จากการศึกษาคำรายนามโบราณจากสมุดไทย ปรากฏความเชื่อเรื่องครุฑ
และกรรมวิธีอันเกี่ยวเนื่องกับการบูชาครุฑ ดังนี้

3.1 การตั้งขวัญข้าว

การตั้งขวัญข้าวเป็นการบูชาครุฑ และเชิญครุฑมาช่วยรักษาผู้ช่วย
ด้วย เพื่อให้การรักษาได้ผลดียิ่งขึ้น สิ่งของที่ใช้ในการตั้งขวัญข้าว ก็มีเงินค่าขวัญข้าว
จำนวน 12 บาท หรือ 6 บาท หรือ 6 สลึง แล้วแต่ครูแต่ละท่าน เงินค่าขวัญข้าวนี้
ถือเป็นค่าขึ้นครุฑ ค่าบูชาครุฑ หมอจะนำเงินจำนวนนี้ไปใช้จ่ายส่วนตัว หรือจะทำบุญอุทิศ
ส่วนกุศลให้ครูก็ได้ ส่วนสิ่งของอื่น ๆ ที่ใช้รวมในการตั้งขวัญข้าวก็มี ข้าวสาร กล้วย
หมากพลู ดอกไม้ ฐูป เทียน ซึ่งอาจแตกต่างกันไปในจำนวนปลีกย่อย เช่น หมอยา
บางคนอาจใช้ธูป 5 คือ ฐูป 5 ดอก เทียน 5 เล่ม ดอกไม้ 5 ดอก หมาก 5 ลูก
และพลู 5 จีบ¹ หรือบางคนก็อาจใช้ข้าวสาร 1 ลิตร กล้วยน้ำว่า 1 หวี หมากพลู
3 คำ ดอกไม้ฐูปเทียนไม่จำกัดจำนวน² และบางคนก็ใช้พลู 1 เรียง ข้าวสาร หมาก
ฐูปเทียนไม่จำกัดแล้วแต่จะจัด³ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จัดรวมใส่ลงในพาน เราเรียกว่า
ขวัญข้าว หมอยาจะนำไปตั้งไว้ที่บ้านคนไข้ โดยตั้งไว้ที่สูง ๆ เช่นบนโต๊ะ หรือหัวนอน
เบื้องสูงเพื่อให้เด็กจับต้อง มิฉะนั้นจะทำให้ผู้นั้นมีอาการชักทันที แม้ผู้ใหญ่จะจับต้อง
ด้วยความลบลูกก็ไม่ไ้เช่นกัน เมื่อจะตั้งขวัญข้าว หมอยาจะต้องจุกฐูปเทียนเพื่อข่มขุม

¹ นายแดง บุญวิเศษ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีขัน เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ 1 ต. ลำพญา อ. เมือง จ. นครปฐม เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ.
2527

² นายเทพ ทิวถนอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีขัน เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ 8 ตลาดสามพราน อ. สามพราน จ. นครปฐม เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม
พ.ศ. 2527

³ นายประสิทธิ์ สิงห์ตะนอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีขัน เป็นผู้
สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 34 หมู่ 8 ต. บ่อพลับ อ. เมือง จ. นครปฐม เมื่อวันที่ 21
พฤษภาคม พ.ศ. 2527

เทวดา และอารยธรรมาครุ โภยกบอกรถว่าความดีนี้ เมื่อคนไข้หายแล้ว จะต้งนำขวัญข้าว ไปตั้งคืนให้หมอยา ซึ่งหมอยามารงคนก็อาจจะบ่ไว้ว่าจะต้งนำไปตั้งในวันพฤหัสบดี พร้อมทั้ง สิ่งของอื่น ๆ ด้วย ซึ่งได้แก่

1. เงินตมนาคุณให้แก่มหมอยา จะเป็นจำนวนเท่าใดก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่ความพอใจของผู้ให้

2. เครื่องบวงสรวงตามธรรมเนียม เช่น หัวหมู 1 หัว เหล้า 1 ขวด ขนม ตมแดง ขนมตมขาว บายศรีปากชาม 1 คู่ ไช้ตม 2 ฟอง

หมอยาจะนำสิ่งเหล่านี้มาทำพิธีไหว้ครุ ขอเชิญครุกินเครื่องสังเวย และบอกกล่าวให้ทราบว่าได้ไปรักษาไข้หายแล้ว ต่อจากนั้นหมอยาจะประพรมน้ำมนต์ครุให้พร้อมทั้งอวยชัยให้พร เมื่อเสร็จพิธีแล้วหมอยาจะนำเงินจำนวนหนึ่งไปซื้อสิ่งของทำบุญ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ครูอาจารย์

การตั้งขวัญข้าวนี้ นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อเชิญครุมาช่วยรักษาแล้ว ยังเป็นการตั้งมั่น ตั้งหลักฐานของหมอยาว่า ผู้ป่วยยินดีให้หมอยานี้ผู้นั้นเป็นผู้รักษาไข้ จึงเท่ากับเป็นการผูกมัดหมอยาหรือเป็นการรับรองว่า หมอยาผู้นั้นจะรับรักษาไม่ทอดทิ้ง ผู้ป่วยจะไม่ตายเพราะโรคที่เป็นอยู่แน่นอน เพราะหากคนไข้อาการหนักเกินความสามารถของหมอยา หมอยาก็จะไม่รับตั้งขวัญข้าว แม้จะอ่อนวอนอย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่ ให้หมอยาคนหนึ่งคนใดรักษาผู้นั้น ห้ามหมอยาคนอื่นมายุ่งเกี่ยวเป็นอันขาด ถือว่าเป็นการผิดครุกัน ทำให้คนไข้ไม่หายจากโรคที่เป็นอยู่ และหากไม่อยากจะให้หมอยาที่กำลังรักษาผู้นั้นรักษาไข้อีกต่อไปก็ให้ยกขวัญข้าวนั้นลงเสีย ส่วนใหญ่เมื่อตั้งขวัญข้าวแล้วจะต้องมีการตั้งสินบนด้วยว่าหากรักษาหายแล้ว ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยจะให้เงินแก่มหมอยาจำนวนเท่าใดเพื่อเป็นค่าบ่บการที่ต้งมาดูแลผู้ป่วยอยู่เสมอ เงินสินบนนี้ถือเป็นเงินส่วนตัวของหมอยาจะนำไปใช้อย่างไรก็ได้

การตั้งขวัญข้าวนี้หมอยาแต่ละท่านอาจปฏิบัติแตกต่างกันไป เช่น หมอยาบางท่านเห็นว่า การตั้งขวัญข้าวนี้ อาจก่อให้เกิดอันตรายแก่ผู้ช่วยหากไปจับต้องเข้า ก็อาจแนะนำให้ผู้ช่วยใช้วิธีบนไข่แทน โดยให้ผู้ช่วยจุกธูปบนบน และเมื่อหายจากโรคแล้ว คนไข้ก็นำสิ่งของตามที่บนบนไว้มาให้หมोजัดการต่อไป¹

การตั้งขวัญข้าวนี้ มีปรากฏในคำราชาชนวนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม ดังนี้

ยาแก้คุณผีคุณคน

๑ แก้ว น้ำมันแก้คุณผีแลคุณคนเสก สี่ เทียนหนัก ๑ ขวันเข้า ๒ จึงประสิทธิ์

แล ๗๑

(น. ๕.5)

ข้อความนี้ จะเห็นว่า ขวัญข้าวในที่นี้ ระบุให้ใช้เงินขวัญข้าว 6 สลึง และเทียนหนัก 1 บาท

ยาแก้ผีในลิน

ผีอันหนึ่งชีในลินขาวแดงคำก้อมี เทาเมคเข้าโพค เมคพิรกีไทก้อมี ... ผีชีน
แต่ ^๗ เทาห้วมัน ลางคั้นวาทรางละอองพระกิริคพระบาท จะแก้ไต่ตั้งขวันเข้า ๑
จึงแก้เก็ด ...

(น. ๕.4)

ยาแก้ละอองพระบาทในลิน

... ทานราศีคาไว + ทอง ๑ ทาวางยาตั้งขวันเข้า ๑ | จึงวาง (น. ๕.4)

^๑ประสิทธิ์ สิงห์คะนอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชั้น เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 34 หมู่ 8 ต.บ่อพลับ จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2527

ยาแก้กาฬ

... สารพีคคานทั้งปวงเมื่อจู่จูกานนั้นเอารากเลมมีนาง ๑ แกนประกู ๑
 ปั้นควยเลวาวังไวคอนจึงจูกานทาหามีโคเอาไมม่เกสืวมาม่คควยนำปนวงไวคอนเทิก
 จึงจูกค้อนเข้า ๘ สลิ่ง จึงววังเทิกหัยมามากแลว (ส.พ. 1)

ขวัญข้าวในยาคังกล่าวข้างคนี้ ระบุให้ใช้เงินขวัญข้าวจำนวน 1 บาท 1 สลิ่ง,
 1 คำสึง และ 8 สลิ่ง ตามลำดับ

ยาแก้สันนิบาต

... เมื่อจะกินให้ตั้งขวัญเข้าหมากคำหนึ่ง เบียงคำ ๑ กล้วยน้ำสุกหรีหนึ่ง
 มะพร้าวอ่อนใบ ๑ เทียนหนักเลม ๑ เงิน $\frac{9}{16}$ คิคเทียนจุกขึ้นจึงยกหม้อยาขึ้นก่อนเท
 ยาให้ใครชื่อไฟแล้วเอายากินแก้สาระพัดสันนิบาต ฯ (น. ๕. 5)

สำหรับขวัญข้าวในยาคานานนี้ ระบุให้มี หมาก 1 คำ เบียง 1 คำ กล้วย
 น้ำสุกหรีหนึ่ง มะพร้าวอ่อนใบหนึ่ง และเงินคิคเทียน 1 บาท 50 สตางค์ ค้วย

ยาแก้โรคสี่ควงจุมุก

... เมื่อจะกินว่าออกภะวะษา เมื่อจะวงสานสัญญาเข้าพันษา ปลากะหลาด
ยางตัวหนึ่งย่างให้กรอบใส่ลงในขวัญเข้า ชั่งเข้าโพด ๓ ชั่ง เมื่อจะกินเอาเปลือกหมาก
 สุก เปลือกกะเขา ๑ เมื่อจะค้มเอาปลากะหลาดมาใส่ลง เป็นว่ายาตัดรากโรคสี่ควง
 จุมุก (ส.พ. 1)

ส่วนขวัญข้าวในยาคานานนี้ ระบุให้มีปลาสดคย่างกรอบ และชั่งข้าวโพด 3
 ชั่งค้วย

จะเห็นได้ว่าสิ่งของอื่น ๆ ที่ใส่รวมอยู่ในขวัญข้าว นั้นอาจแตกต่างกันไป เช่น
 บางตำรายาอาจระบุให้มีปลาสดคย่างใส่ในขวัญข้าวค้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรกำหนด เป็น

คราว ๆ ไปของหมอยาแต่ละคน และจะเห็นได้ว่าโรคที่มีการตั้งขวัญข้าวนี้ก็มีโรค
ธรรมดา แต่เป็นโรคที่มีความร้ายแรงพอสมควรจึงต้องมีการตั้งขวัญข้าวเพื่อเชิญครุมา
ช่วยรักษาทำให้รักษาใช้ได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจว่า ตนมีหมอยา
คอยดูแลอยู่เสมอไม่ได้ถูกทอดทิ้ง ซึ่งจะมีผลให้หายจากโรคที่ป่วยเร็วยิ่งขึ้น

3.2 การผูกคอหมอยา

ยาบางขนานเมื่อจะต้มยาต้องมีการนำเงินหรือทองผูกคอหมอยา
เพราะถือว่าการกระทำเช่นนี้ เป็นการไหว้ครูหรือบูชาครู ซึ่งจะช่วยให้ยามีอานุภาพ
มากยิ่งขึ้น และรักษาโรคได้ผลดียิ่งขึ้นด้วย การผูกคอหมอยานั้นจะทำโดยนำเงิน
หรือทองที่จะผูกคอก่อนนั้นวางบนปากหมอยา หรือบรรจุในผ้าซึ่งจะต้องเอาผ้าพันหลาย ๆ
ชั้น เพื่อมิให้ไฟเลียถึงแล้วจึงนำไปผูกที่คอหมอยา ซึ่งเป็นหม้อดินก่อนที่จะต้มยา เมื่อผู้ป่วย
กินยาขนานนี้หายแล้ว จะต้องนำเงินที่ผูกคอก่อนนั้นไปซื้อของทำบุญใส่บาตร อุทิศส่วน
กุศลให้ครูยา เจ้าของยา ในกรณีที่ใช้ทองผูกคอก่อนก็จะต้องนำทองนั้นมาแลกเปลี่ยน
เป็นเงินเสียก่อน แล้วจึงนำไปซื้อของทำบุญต่อไป¹

การนำเงินหรือทองผูกคอหมอยานั้น มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุค
ไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร ดังนี้

ยาแก้กลอน

อย่าต้มแก้กลอน ... ไปนาคเตหายาทั้งลายเมื่อจต้มเอาเงินผูกค้อมัว + ๑
นึ่งคัมสามเอานึ่งกินหายแล (ส.ค. 2)

¹นายฉลอง อ่ำพันธ์แดง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชั้น เป็น
ผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 7 ต.บ่อพลับ อ.เมือง จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 29
เมษายน พ.ศ. 2527

ยานักคลัง

๑ ยาทิมกินแกคลัง เอ้ายาคำ ๒ รากมะตูม ๑ ผักเสี้ยนแห้ง ๑ รากชะพลู ๑
 ยานาง ๑ ยาลมามัน ๑ ผักราชาพฤก ๑ ต้มกิน เงินผูกค้อมือ ๒ (น.ร.๔)

ยาแก้ฝีคาง

๑ จะกลาถึงฝีคางสองหัวแล้ว มันเป็ญฝีคางในคือเป็ญของโหวทำยากวงกินเถียน
 เอากถือ ... เงินผูกค้อมือ ๒ เอ้าเข้ตอกคอกไม ทูบเหียนครู เมื่อจะเอ้ายามือ
 ผัง เข้าเปลือก ๗ วัน ประสิทธิแล ... (น.ร.๔)

ยาแก้ปวด

ค่านานึงเอาสันจันไมสักหูกแฉง เงิน ๒ ต้มคอกยกันต้ม ๓ เอา ๑ แลจึ่ง
 เผาเลกลับพุนชูลัง ซี ไทกินห้าย ๑๐๗ (ส.พ.๑)

ยาแก้ไขสันนิบาท

๑ ยาไซสันนิบาทคคลังทารโหวเอา ... เมื่อจะต้มเอาเงิน ๑๒ ผูกค้อมือต้ม ๓
 เอานึงกินหายแล (น.ร.๑)

ยาแก้อุปทม มุตกิต

... ยาทั้งนี้ต้ม ๓ เอา ๑ เสกควยนะโมพุททายะ เงินผูกค้อมือ ๒ เทียน
 เลม ๑ มาก ๓ คำหายแล (น.ร.๒)

๑ ยาต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุให้นำเงิน ๑ บาท, ๑ เื้องและ ๒ สลึงตามลำดับ
 มาผูกคอกหม้อยาควย สำหรับการผูกคอกหม้อยาในตัวอย่างที่ ๓ และตัวอย่างที่ ๖ นั้น
 จะเห็นว่านอกจากจะมีเงินผูกคอกหม้อยาแล้ว ยังระบุให้มีคอกไม้รูปเทียนและหมากบุงชา
 ครูควย

ยาแก้มุตกิต

เอากลอนนามคิม ๓ ใบ ... ทองพุกค้อมือคอกไม้ทมิเทียนบุษาครุเข็ชทาย

(น.ฐ.4)

ยาแก้กลอน

๐๐๐ งามิพัง เอารากพุงค้อม ๑ ใบ เทียนตากทับทานนามพรม ๑ ยาเคาเยน ๑
ค้มเอาทองพุกค้อมือหายแล

(น.ฐ.3)

ในการรักษาโรคมุตกิต และยาแก้กลอนนี้ จะเห็นได้ว่า ระบุให้ใช้ทองอย่าง
เดียวในการผูกค้อมือ

การผูกค้อมือยาคังกล่าวนี้ นอกจากจะใช้เงินหรือทองผูกค้อมือยาแล้ว จะ
เห็นได้ว่ายังอาจมีสิ่งของอื่น ๆ เช่น ข้าวตอกคอกไม้ ฐูป เทียน หมาก เพื่อเป็นการร่วม
บุษาครุด้วยก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับหมอยาแต่ละคนจะกำหนด

ยาแก้กลอน แก้วโรคสตรี

... ยาทั้งนี้เมิวจค้มเอาเงินผูกค้อมือเพียงนึ่ง หายแลแล้วสี่คองทำกปนกร้อนนำ
ไหแกเจ้าคองยาแล

(ส.ค.2)

ยาแก้โรคสตรี

... มะพร้าวไฟลูกนึ่งเอาหังนำหังกลาหังเยยี่ ทุบไสยล้งค้มกั้นเทคเอา
เงอื่นผูกค้อมือยาวาตนึ่งกินหายแลแล้วทำปูนไปยไหแกเจ้าคองยาเทคประลิตที่แล (ส.ค.2)

ยาแก้โรคสาวพัต

ดยาค้มแกฉีในทองสาระภษเสื่อห ล้มกระโสกลอนพอมแหงไมมีแรงไหยไอยาก
กินเพชเข็มมีโค มุตะกัษเบ้าเข้าแดงเสื่อห แกสสาระพัตโรค แลหายสาระพษ ...
ทองพุกค้อมือ ๑ เงินบิษเทียน ๑ ชื่อของกรอนนำไปไหเจ้าคอง (น.ฐ.4)

ยาต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าเงินหรือทองที่ถูกค้อนหม้อ รวมทั้งเงินคืดเทียน 1 เทื้อง ในตัวอย่างที่ 3 นั้น จะระบุไว้อย่างชัดเจนว่าให้ผู้ป่วยนำไปทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้าของยาหรือครุยา

3.3 การแต่งข้าวตอกดอกไม้และบายศรี

เมื่อหุงยา ประกอบยา หรือเมื่อจะกินยา คำร่ายยาบางขนานจะกำหนดว่า จะต้องมีการบูชาด้วยสิ่งของต่าง ๆ เช่น บายศรี ดอกไม้รูปเทียน ฯลฯ ดังที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุทไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม ดังนี้

ยาแก้โรคสารพัด

... โหยเขี้ยวนำผึ้งโหชนัสกนวยจึงตวงประสมกันโหยโสยหม่วไม้ย ทิวคาไฟย
ไวย ๓ เทื้องจึงกินแต่คนเดี่ยว ยาให้ใครรวมเลย เมื่อจกีนจุกเทียนถวายพระฤาษี
แลสิริพิศทั้งปวงหายสิ้นแล ยานี้ชีวมแม่แปลกดูกลแล อายุฉุฉิน (ต.พ.2)

ยาขนานนี้ ระบุให้จุกเทียนถวายพระฤาษี 1 เล่ม เมื่อจะกินยา ทั้งนี้เพราะถือว่า พระฤาษีเป็นผู้พบยาต่าง ๆ เนื่องจากอาศัยอยู่ในป่า

ยาแก้โรคสารพัด

... ยานี้พระพุทโธเจ้าท่าแก่คนทั้งหลาย กินเมื่อหาลงเมืองอาภยสาสิ เมื่อจะ
กินนำเทียน ๕ เล่ม ดอกไม้ ๕ ดอก หุบ ๕ ดอกตามถวายพระพุทโธเจ้าแล้วกราม ๓ ที่
กินเทิดมีแก้วหาคามีได้ (ชารุค) ประสิหสิคีนักแล ฯ (น.ร.5)

... แลพระอรหันตเจ้านผู้มีชลมายู แลผู้ประกอบไปยด้วยพระมหากรณา
แก้พิศทัตว์โลกทั้งปวงจึงมาตั้งแต่งยานี้ไวย ๒ ให้ทานแก่รหศียงพยทั้งอันมังเกิด

ความมีทรัพย์สินขายน้ำ ให้มีความรู้ สวัสดิ์มงคลจำเรือกว่าคู่ไป ให้แต่งเข้าตอก
คอกไม้ยวมเทียนชวาลาไว้นอบนบ คำรบบูชาแก่พระอันนทะเลรเจ้าผู้มีพระชนะมายู
 นั้นประสิทธิแล ฯ (น.ธ.5)

ยาแก้โรคสารพัดทั้งสองขนานนี้ ระบุให้ใช้ข้าวตอกรูปเทียนชวาลาบูชาเจ้าของ
 ยาค้วย สำหรับยานานแรกนั้นได้ระบุจำนวนคอกไม้รูปเทียนว่า ต้องใช้อย่างละ 5
 และกราบอีก 3 ครั้งค้วย

ยาแก้ปากแผลทั้งหลาย

... จึงเอาตะกั่วคำ ๑ ลอมเหล็กโนนน้ำมัน ๓ หัน แลวจึงเอาตะกั่วเซไวย.
โนนน้ำมันเมื่อจะหุงน้ำมัน ทารไทรเรียกเอามากพลูของ ๑ เงิน ๑๒ เทียนทุมเซตอก
คอกไม้ยวมหุรุมักถิยายเทิด ฯ (น.ธ.1)

ยาแก้ปากแผลขนานนี้ ระบุให้หมอยาเรียกเอามากพลูของหนึ่ง เงิน 1 บาท
 รูปเทียนข้าวตอกคอกไม้จากผู้ป่วยเพื่อบูชาครู

ยาแก้เลือดลมเสียคแทง

... คองไวย ๓ วันบหุค้วยทุมเทียน คอกไม้ไวย ๓ วัน แล้วให้กินแตชอนหอย
 หนึ่งหายแล (น.ธ.3)

ยาแก้ไข้รากสาค

... ยา ๘ สิ่งนี้ต้มกินสิ้นเชิงแล ฯ เมื่อจะต้มเอาลงหม้อนั้น เอาคอกไม้ทุมเทียน
๕ เล่ม ถ้าไม่ได้ยงันยาต้มเลยหมิเป็นกานแล ฯ (ส.พ.1)

ยาด่าง ๆ ทั้งสองขนาน ระบุให้ใช้คอกไม้รูปเทียนบูชา ซึ่งในตัวอย่างที่ 2
 นี้ได้ระบุจำนวนเทียนว่าต้องใช้ 5 เล่ม

ยาอายุวัฒนะ

อไชยพทังปวงเป็นอายุวันชนะตำราณีประสิทธิ์แลเขยีนยันฉิไสยกันกทะยัน
เพดาน ยันกันขหว ยันปากชวค เมื่อจะหุงไปสี่สำหรับ ๑ แแบ่งหอมน้ำมันหอมหุบเทียนบุษชา
เขาคอกคอกไม้มบุษชา หุงในยพอุโบลี้ฎ ฯ (น.ธ.๑)

ยาอายุวัฒนะขนาดนี้ ระบุไว้ว่าเมื่อจะปรุงยาที่ต้องมีบายศรีสำหรับหนึ่ง แบ่งหอม
น้ำมันหอม ฐูปเทียนข้าวตอกคอกไม้มบุษชา

การบูชายากังกล่าวนี้ เป็นการบูชาหรือระลึกถึงเจ้าของยา หรือผู้พบยาที่มีผู้
คิดค้นไว้แต่เดิมเนื่องจากยาต่าง ๆ ต้องมีผู้คิดค้นหรือทดลองใช้ได้ผลดีมาแล้วจึงสืบทอด
ต่อ ๆ กันมา บุคคลเหล่านี้เป็นเสมือนเจ้าของยา ซึ่งถือว่ามีความอันยิ่งใหญ่ที่แต่งยาไว้
ให้เป็นทานแก่มนุษย์ เมื่อหมอประจำเป็นต้องประกอบยาเหล่านี้ขึ้น จึงต้องมีการบูชา ระลึก
ถึงบุคคลผู้เป็นเจ้าของยา เป็นการแสดงความกตัญญูแก่เวที่ต่อผู้มีพระคุณ ซึ่งเป็นธรรมเนียม
ประเพณีอันดีงามที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ทั้งยังสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาที่ให้บุคคลพึงมี
กตัญญูต่อผู้มีคุณ ดังพุทธภาษิตว่า "ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี" ผู้มีความกตัญญู
ย่อมได้รับความสุข ความเจริญ นอกจากนั้นการบูชาเจ้าของยายังเป็นการบอกกล่าวให้
ทราบและขออนุญาตไปในตัว ทั้งเป็นการเชิญครู เจ้าของยามาช่วยในการปรุงยา ทำให้
ยาคักคี่สิทธิ์ขึ้น มีประสิทธิภาพในการรักษามากยิ่งขึ้น

ความเชื่อเรื่องเคล็ดและข้อห้าม

ในการรักษาโรคของผู้ป่วยนั้น นอกจากหมอจะนำความเชื่อต่าง ๆ เข้ามา
ประกอบในการรักษาโรคดังได้กล่าวมาแล้ว หมอาก็ยังมีการนำความเชื่อเรื่องเคล็ดและข้อ
ห้ามเข้ามาประกอบการรักษาโรคด้วย จึงจะได้แยกกล่าวแต่ละประเด็นดังนี้

1. เคล็ด

พจนานุกรมให้ความหมายคำว่า "เคล็ด" ไว้ว่า คือ "วิธีการที่ฉลาดพลิกแพลงใช้ในการอย่างใดอย่างหนึ่ง การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่เชื่อกันว่า เป็นวิธีปิดเป่าหรือกันภัย หรือเหตุร้ายที่จะมีมา เช่น ต้นไม้บางชนิดไม่มีลูก เชื่อกันว่าถ้าเอามีดไปสัมผัสเป็นเคล็ดแล้วจะมีลูก, อุบาย เล่ห์ กลเม็ด"¹ การใช้เคล็ดต่าง ๆ ของหมอยาประกอบในการรักษาโรคนั้นก็เพราะเชื่อว่ากระทำแล้วจะทำให้โรคที่ผู้ป่วยเป็นอยู่จะบรรเทาลง หรือหายไป

ความเชื่อเกี่ยวกับเคล็ดที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย มีดังนี้

1.1 การมัดสมุนไพรเป็นเปลาะ

ตำรายาแผนโบราณบางขนานระบุให้มีการมัดสมุนไพรบางชนิดเป็น 3 เปลาะ เพื่อเป็นเคล็ดว่าเมื่อรับประทานยา 3 ครั้งก็จะหายจากเจ็บไข² กล่าวคือเมื่อรับประทานครั้งที่ 1 ก็ให้แก้มสมุนไพรที่มัดนั้นออก 1 เปลาะ เมื่อรับประทานครั้งที่ 2 ก็แก้มสมุนไพรที่มัดนั้นออกอีก 1 เปลาะ และเมื่อรับประทานครั้งที่ 3 ก็แก้มัดเปลาะสุดท้ายที่เหลือออก

การมัดสมุนไพรเป็นเปลาะนี้มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร ดังนี้

¹ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หน้า 194

²นายช้อน หงษ์ทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชั้น เป็นผู้สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 70 หมู่ 7 ต.ท่าไม้ อ.กระทุ่มแบน จ.สมุทรสาคร เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม

ยาแก้มูกกิด

ยาแก้มูกะกริมมูกะมาน เอ้าสารข้ม ๑ พกไทย ๑ ผักชีก้ามือ ๑ คอกคำไทยมัด
๓ เปลาะ ตัดหัวหายกินที่แกเปลาะ คัมกินหาย (น.ร.๔)

ยารุกะนัย

๑ยารุกะสายเอ้าซี่เหล็กทั้ง ๔ ใบมะกามัด ๓ เปลาะ เถววันเปรยั้ง ๗ ซิน
ซา ๑ เข้าเปลอีก ๓ ยิบ ย่าแพรกมัด ๓ เปลาะ หัวหอม ๓ หัว คัมแล้วเอากี้เกลือสฤ
คามธาคุนิกเบาแล ๗ (ส.พ.๑)

ยาแก้ไข้จับสัน

ยาแก้ไข้จับ เอาใบไม้ไผ่ปามัด ๓ เปลาะ แก่นขนุน ๑ ชิง ๗ แหวน พริกไทย
๗/เม็ด ชมันออย ๔ แหวน ลงค้วยนะโมพุทชายะ คัมกินแล (ส.พ.๑)

ยาแก้โรคหนองใน

๑ยาแกหนองในยเอายาปลองก้ามัวนึ่ง มัด ๓ เปราะ เปลอีกมากคัมลฤ ๑
สานส้ม ๑ กลาตัวดูสิ๊ก ๑ กระตักน้ำลาด ๑ เปนยาคัมกินแกหนองเงิน ๑ นึ่งแล (ส.ค.๒)

ยาแก้ถ่ายทองเป็นมูกเลือด

๑ยาคัมกินแกเดกคัมมูกคัมเลอิดเอ้าใบยคนทีสีอก้ามัว ๑ มัดสามเปลาะ ๑
กมินออย ๗ แวน ๒ระเพศ ๓/แวนไฟล ๓/แวน กที่ว ๓/แวน กเพร่าหังหา คัมกินแก
ล้งทองเดกแล (ส.ค.๒)

ยาแก้คลั่ง

... เอ้าพองกลางใบมน ๓ ก้านจึงมัดเข้า ๓ แห้ง แลสินหัวสินหาย ให้คัก
ออกเป็น ๓ หอน ... (ส.พ.๑)

จะเห็นได้ว่า การมัดสมุนไพรเป็นเบาะตั้งปรากฏในยาแต่ละขนานข้างต้นนั้น มักจะระบุให้มัดสมุนไพรเป็น 3 เบาะเป็นส่วนใหญ่ เมื่อรับประทานแต่ละครั้งก็จะแก้ออกทีละเบาะ แต่สำหรับสมุนไพรบางชนิดอาจจะใช้ทั้งการมัดให้เป็น 3 เบาะแล้ว ต้องตัดหัวตัดท้าย และตัดออกเป็น 3 ท่อนด้วยก็ได้ ดังปรากฏในการมัดก้านทองกลางใบมนสำหรับยาแก้คั่ง ซึ่งจะเห็นว่ามีการมวิธีที่ซับซ้อนเพิ่มขึ้น

1.2 การกลั่นใจเค็ดพืชบางชนิดที่จะนำมาประกอบยา

การกลั่นใจกระทำดังใต้นั้นเชื่อว่า จะทำให้สิ่งนั้นศักดิ์สิทธิ์มากกว่า ไม่กลั่นใจ เนื่องจากในขณะที่กลั่นใจไว้ ผู้กลั่นใจจะหยุดนิ่งไปชั่วขณะหนึ่ง ในขณะที่นั้นใจ ก็จะเป็นสมาธิมีสติ ตั้งมั่นในสิ่งที่จะทำให้สำเร็จเท่านั้น ดังเช่น การลงคาถาอาคม ในขณะที่กำลังลงคาถาอาคมหากมีการกลั่นใจด้วยก็จะทำให้สิ่งทีลงคาถาอาคมศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น การเก็บสมุนไพรมาประกอบเป็นยานั้น ถ้าต้องการให้สมุนไพรมีประสิทธิภาพมากขึ้น ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นรักษาโรคได้หายดังต้องการก็จะต้องกลั่นใจในขณะที่เค็ด หรือเก็บสมุนไพรนั้น ด้วย และในขณะที่กลั่นใจก็ต้องตั้งมั่นว่า จะต้องหายจากโรคที่ป่วยอยู่ จากการศึกษาตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี ปรากฏว่ามีการกลั่นใจเค็ดพืชสมุนไพรบางชนิดที่นำมาประกอบยา ดังนี้

ยาแก้ไข้

ยาต้มแก้ไข้เอาใบมะกา ๑ รากชาพลู ๑ รากย่านาง ๑ สมอ ๗/ ลุกู ชี้โค๑

ยาพรกกลั่นใจเอามากำมี๑ ต้มกินแล ฯ (ส.พ.๑)

ยาแก้ตะบองร่าหู อักมูซี่

ภาคนี้ใหญ่กลั่นใจเค็ดเอายอดผักบุ้ง ๗/ ยอด บัดล้เอี้ยคถ่ายนำดึงแคพ้อสม

กัมบายไทยเทกกัน ๒ เนือง๒ จนยั้งคำแก้ตะบองร่าหูแลอักมูซี่ก็โดยแล (ส.พ.๒)

ยาแก้สันนิบาต

๑) สานี้มาดกที่บแกยาอันเดียวกัน ครันใจยเดคเอาคา ๓ ปีบ วานนำ ๑ ฟริก ๑
 ซึ่ง ๑ คีปี้ล ๑ กัเทียม ๑ บัคลลายนำทราวเขากันหาย (ส.พ.๒)

ยาแก้ระษย์

๑) ยากระไลทานให้เอาราก ^{ตะโกตัวผู้} รากชุมพุก ๑ โลกกระออม ๑ ยาเย็น
 ทั้ง ๒ กลันใจยเอาใส่กำมอ ๑ ^{สแก} ต้มกินแล ฯ (ส.พ.๑)

การกลันใจเค็ดเครื่องยามางอย่างในการรักษาโรคต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้
 มักจะพบเห็นอยู่เสมอในการรักษาโรคของหมอยาไทย ทั้งนี้เพราะเกี่ยวข้องกับ
 เชื้อเกี่ยวกับเรื่องความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของยา และการรักษาโรคให้หายชาค้นเอง
 นอกจากนี้เคล็ดต่าง ๆ เหล่านี้ยังเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยเสริมกำลังใจ และทำ
 ให้เกิดความมั่นใจในการรักษาโรคยิ่งขึ้นด้วย

1.3 การเรียกสินบนจากผู้ป่วย

ยาบางขนานกำหนดให้เป็นผู้เป็นหมอยาเรียกสินบนจากผู้ป่วย หรือ
 ญาติผู้ป่วยก่อนให้ยารักษาด้วย เพื่อเป็นการสร้างศรัทธาให้ผู้ป่วย หรือญาติผู้ป่วยเห็นว่า
 ยาขนานนี้เป็นยาดี ไซ้ได้ผลดี ดังที่ปรากฏในคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัด
 สุพรรณบุรีเพียงขนานเดียว ดังนี้

ยาแก้ลมเป็ลียว

ขันนึ่งสินบนตำลึงทองนึ่ง จิ้งวางยานีเอารังแมงไย ๑ แมงมุมตายรสา ๑ ...
 บัคลลายนำรอนเอามุคแล่นำซากันหาย (ส.พ.๒)

ข้อความดังกล่าวข้างต้น ระบุให้เรียกสินบน 1 ตำลึงทอง หรือทองหนัก 1 ตำลึง
 จึงจะรับรักษา

การเรียกสินบนนี้ไม่จำเป็นว่า จะต้องเรียกสินบนตามที่ตำรวจกำหนดไว้ อาจเรียกน้อยกว่าที่ตำรวจกำหนดไว้ก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานะของผู้ป่วยด้วย หากเรียกสินบนน้อยกว่าที่กำหนดก็จะตีค่าให้เท่ากับจำนวนที่ตำรวจกำหนด ทั้งนี้การเรียกสินบนดังกล่าวเป็นการเรียกสินบนเพื่อเป็นเคล็ดเท่านั้น ในกรณีที่ไม่มีเงินก็อาจใช้สิ่งของที่มีค่า เช่น เช็มซักทอง เช็มซักเงิน ใสบานให้หมอสีค่าดังของเหล่านี้ตามที่ตำรวจกำหนดไว้ หรือตามที่หมอเรียก เมื่อหายป่วยแล้วนำเงินเล็กน้อยใสบานไปขอไถ่คืน¹

การเรียกสินบนดังกล่าวนี้ ก็เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความเชื่อมั่นว่า ยานี้เป็นยาที่ดีมีประสิทธิภาพในการรักษา และเมื่อกินยานานนี้แล้วจะหายจากโรคร้ายไข้เจ็บอย่างแน่นอน เงินสินบนนี้ส่วนหนึ่งหมอจะนำไปซื้อของทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ครูอาจารย์ และอีกส่วนหนึ่งอาจนำไปใช้จ่ายส่วนตัวก็ได้

1.4 การใช้ซื้อเครื่องยาเป็นเคล็ด

การนำสมุนไพรรหรือเครื่องยามาประกอบเป็นยารักษาโรคต่าง ๆ นั้น นอกจากหมอจะใช้สมุนไพรมีสรรพคุณในการรักษาโรคนั้น ๆ แล้วยังอาจใช้ซื้อเครื่องยาหรือค่าเป็นเคล็ดว่า สามารถช่วยให้หายจากโรคได้อีกด้วย เช่น คำว่า "แตก, ขาด, ห้าม" ดังที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดนครปฐม รวม 2 ขนาน ดังนี้

ยาแก้ไข้รากสาต

... นังแรด ๑ นังกะเบน ๑ นังตะเข้ ๑ น้ำมูเครีอ ๑ น้ำส้มพระหามสมุคครึ่ง ๑
เบียบ ๓๓ เบียบต้มกินไปกว่าจะหายลพิศแล (น.ร.5)

¹นายเทพ ทิวถนอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชั้น เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ 8 ตลาดสามพราน อ.สามพราน จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม

ข้อความข้างต้นนี้ กล่าวถึง "น้ำส้มพระห้ามสมุทร" ซึ่งก็คือ "น้ำสรงพระห้ามสมุทร" นั้นเป็นส่วนประกอบหนึ่งของเครื่องยาที่ใช้รักษาโรค การที่ตำรายาขนานนี้ระบุให้ใช้น้ำสรงพระห้ามสมุทร เป็นส่วนประกอบหนึ่งของเครื่องยาก็อาจเป็นเพราะต้องการใช้ชื่อพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรเป็นเคล็ด กล่าวคือ ใช้คำว่า "ห้าม" นั้นเองเป็นเคล็ดที่จะห้ามโรคต่าง ๆ ให้ปลาบทหนีไป หรือห้ามโรคภัยมิให้เกิดขึ้นอีก อีกทั้งทำให้ผู้ป่วยเกิดความเชื่อมั่นว่าคุณจะต้องหายจากไข้อย่างแน่นอน

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ยาแก้เปลวเขือก

๑๐๓๒ เฒ่าเปนเปลวเขือก เอา เขือกงัวชัคเฒ่า น้ำเต่าแตกเฒ่า สาแรกชัคเฒ่า
 สบายเฒ่า บัดล่ายนำมันคัมให้กินห้ายบอมแล ๗๑ (ส.พ. ๑)

ยาขนานดังกล่าวนี้จะเห็นว่าให้ใช้ "เขือกงัวชัค น้ำเต่าแตก และสาแรกชัค" มาประกอบเป็นยาค่วม ทั้งนี้ก็เพราะใช้เคล็ดที่คำว่า "ชัค, แตก" นั้นเองที่จะทำให้โรคหายชัคได้ ยาที่มีเครื่องยาดังกล่าวนี้ หมอยาบางคนถือว่าเป็นยาแก้อาการฟั่นเฟือนชัคในกรณีที่ยาอื่นแล้วไม่หาย

จะเห็นได้ว่า การใช้ชื่อของเครื่องยาเป็นเคล็ดประกอบในการรักษาโรคนั้นชื่อนั้นจะต้องเป็นชื่อที่มีความหมายหรือมีเสียงที่จะทำให้ศัตรูหรือโรคเกิดความเกรงกลัว เช่น คำว่า ห้าม, แตก, ชัค ซึ่งเชื่อว่า จะทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคได้

1.5 การใช้วันที่ประกอบยาเป็นเคล็ด

ตามหลักโหราศาสตร์ถือว่า วันแต่ละวันมีความแข็งหรืออ่อนไม่เท่ากัน (ดูในเรื่องกำลังวัน หน้า 260) วันบางวันเป็นวันแข็ง เช่น วันเสาร์ วันอังคาร วันบางวันเป็นวันอ่อน เช่น วันจันทร์ ผู้เกิดในวันใดก็จะมีนิสัยตามลักษณะของวันนั้น ดังนั้น

การจะทำให้สิ่งใดโดยเฉพาะทางค่านิยมไสยศาสตร์ที่ต้องการความศักดิ์สิทธิ์ แข็ง หรือแรง ก็จะต้องเลือกวันให้ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งปกตินิยมเลือกวันอังคารเป็นวันประกอบพิธี ดังที่ปรากฏในคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดนครปฐมเพียงชานเดียว ดังนี้

ยาแก้ชรา

๑๐ ยาคัดชราขทานโหเอาประรอนัก ๑ | ... เมิวจะมีวันอังคาร ใหลิ่งหินปี้ช
ควยพ เจาหาพ อังมัน เบนแทงสิบลีเมคโทกินวันละ๒ เมค เจควันหายแล (น.ร.๑)

ยาดังกล่าวข้างต้นกำหนดให้บคยาในวันอังคาร เพราะเชื่อว่า วันอังคารนั้นเป็นวันแข็ง ดังตำนานทางโหราศาสตร์ที่กล่าวว่า พระอิศวรทรงสร้างพระอังคารขึ้นจากกระปือ 8 ตัว โดยทรงร่ายพระเวทให้ละเอียดยเป็นผง แล้วทรงหอบคยน้ำสีแคงหลว ประพรมคยน้ำอมฤต ก็บังเกิดเป็นองค์พระอังคารขึ้น ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องกำลังวัน คยเหตุที่พระอังคารสร้างขึ้นจากกระปือจึงถือเป็นวันแข็ง สำหรับวันเสาร์ซึ่งเชื่อว่าเป็นวันแข็งอีกวันหนึ่งนั้น ก็เนื่องจากเชื่อว่า พระเสาร์สร้างขึ้นจากพยัคฆ์ ซึ่งเป็นสัตว์ร้ายที่ให้โทษ หากบคยาในวันนี้อาจให้โทษแก่ผู้บคยได้ เช่นอาจทำให้ผู้บคยอาการทรุดหนักลง ดังนั้นจึงนิยมใช้วันอังคารมากกว่าวันเสาร์ การบคยาในวันอังคาร เชื่อว่าจะทำให้ยาแรงมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้บคยาคยหินบคยที่ลงอักขระหรือลงยันต์พระเจ้า 5 พระองค์ คยแล้วก็จะยิ่งทวีความแรงของยาให้มากขึ้นอีกให้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น เป็นผลให้รักษาผู้บคยหายจากโรครภัยได้แน่นอนและรวดเร็ว

1.6 การหุงยาในพระอุโบสถ

คำรายาบางชานอาจกำหนดสถานที่หุงยาหรือประกอบยาชานนั้น ๆ ว่าต้องทำในอุโบสถ ทั้งนี้เพราะถือเคล็ดว่า จะทำให้ยาศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น รักษาผู้บคยให้หายจากโรครภัยได้แน่นอนขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากเชื่อว่าพระอุโบสถหรือโบสถ์นั้นมีสิมล้อมรอบอยู่ และเป็นเขตแดนที่กำหนดไว้ให้สิ่งมหัศจรรย์ เช่น ลงอุโบสถ สวดพระปาติโมกข์ ฯลฯ

อุโบสถจึงถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ดังนั้นการหุงยาในโบสถ์หรือพระอุโบสถก็จะทำให้ยานั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ด้วย อีกทั้งฤกษ์ปีศาจที่จะมารบกวนหรือทำให้ยาเสื่อมฤทธิ์ก็จะปลาดหนีไปไม่กล้ามารบกวน

การหุงยาในโบสถ์นี้มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัด นครปฐมเพียงขนานเดียว ดังนี้

ยาอายุวัฒนะ

๑) ไซยหนัพางเปนอายุวันชนะนะตำราที่ประสิทธิ์แด เซียนย่นฉี่ไสยกันกะทะ ย่น เพดาน ย่นกันขัว ย่นปากขวด เมื่อจะหุงไปสี่สำหรับ ๑ แฉงหอม นำมันหอมทุบเทียนบูชา เขาตอกคอกไมยบุษ หุงในยพ อุโบสถ ๑ (น. ๕. ๑)

ยาขนานดังกล่าวข้างต้น ระบุให้หุงยาในโบสถ์หรือพระอุโบสถเพื่อให้ยานี้ศักดิ์สิทธิ์ สมกับเป็นยาอายุวัฒนะ

1.7 เคล็ดเรื่องทิศ

เมื่อผู้ป่วยเกิดเจ็บป่วยขึ้นและให้ญาติของตนมาตามหมอไปรักษา หมอยาจะสังเกตดูว่า ผู้มาตามหมอยานั้นนั่งหันหน้าไปทางทิศใด ก่อนจะตัดสินใจว่าสมควร ไปรักษาใช้รายนั้นหรือไม่ หรือจะต้องกระทำสิ่งใดเป็นเคล็ดบ้างในขณะที่ไปรักษาใช้ ดัง ที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดนครปฐม ดังนี้

ถ้าเขามาหาไปรักษาเขา ท่านให้คุเอาเถิด ถ้าเขามาวันหนึ่ง ถ้ามีรนา มาคางบูน ๓ วันหาย มาคางอากาศเฉตหาย มาคางทักสินไม่ตายเราไปยจึงหาย มาคาง หรตีหายใน ๓ วัน มาข้างประจิมตายยาไปยเลย มาข้างอิสารไปเถิดมีลาบ ๗๑ วัน ๒ มาข้างบูรพา อากาศเนยาไปเลย มาข้างอิสารไปเถิดหายใน ๓ วัน มาข้างหรัตีและ ประจิม ๕ วันหาย มาข้างพายัพ ๕ วันหาย มาข้างอุครพัน ๒ วันจึงจะรับมาข้างทักษิน ตายแพและ ๗๑

วัน ๓ มาข้างทิศบูรพาไปเกิดหาย มาคางหรีดियाไปเลยมาข้างประจิม
ไปเกิด ฯ

วัน ๕ มาข้างบูรพาห้าม ๑๑ วัน จึงไปเกิดดี มาข้างอากาศเนให้เก็บเอาเข้า
กันครกไปเจ็ดเม็ดจึงไปเกิด มาข้างทักษิณยาไป มาข้างหรีด ๘ วันจึงไปข มาข้าง
ประจิมรับเกิด มาข้างพายัพ ๑๕ วันจึงหาย มาข้างอุคร ๗ วันจึงหายแล มาข้างอิสรา
๒ วันหาย ฯ ๑๐ วัน ๒ มาข้างบูรพาไปเกิด เมื่อจะไปขเอาไม้เท้าไปควยไวยเสีย
ที่หัวนอนคนไข่นั้นเกิด ๘ วันหายมาข้างอากาศเนเอาเม็ดถือไปขทั้งไปขทั้งมาควย ๓ วัน
หาย มาข้างทักษิณเขามาเรียก ๒ หนจึงไป มาข้างหรีดจึงไปเอากายคำ ๓ เส้น
หัวท้ายผ่าห้อยคือไปข ๓ วันหาย มาข้างพายัพ ๕ วัน ยาไปพ่นนั้นไปเกิด มาข้างประจิม
เอามือลูบหน้าแล้วจึงไปข ๓ วันหาย มาข้างอิสรายเคื่อนหนึ่งหาย ฯ วัน ๗ มาข้างทิศ
บูรพา ๕ วันตายพ่นกว่านั้นจึงไปข มาข้างอากาศเนอย่าไปขเลย มาข้างทักษิณ ๗ วัน
หาย มาข้างหรีดเมื่อไปขให้ไว้บิดามารคาคครูอาจารย์แล้วจึงไปขเคื่อนหนึ่งจึงหาย มา
ข้างประจิมยาไปขควยแก้วจะไปเลี้ยงนักรแล้ว จึงยาไปขเลยเปลาแล้ว สิ้นฉบับ
เท่านั้นแล้วทานแพทย์เอย

(น. ๕.5)

ข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า หมอยาจะดูว่าผู้มาตามให้ตนไปรักษา
ไขผู้ป่วยนั้นนั่งหันหน้าไปทิศใด ในวันใด ถ้าหมอยาดูแล้วว่าการนั่งหันหน้าของผู้มาตาม
ไปรักษาก็วันทางจันทรคตินั้นสัมพันธ์กันตามตำรา หมอก็จะไปรักษาไขให้ แต่หากหมอยา
ดูวันว่า ผู้มาตามนั้นนั่งหันหน้าไปทิศที่ไม่ดีในวันทางจันทรคตินั้น หมอยาก็จะไม่ไปรักษา
เพราะเชื่อว่าจะรักษาไม่หาย เช่นในวัน ๑ คือวันอาทิตย์ หากผู้มาตามหมอยานั่งหันหน้า
ไปทางทิศอากาศเนย์และทิศประจิมหมอยาก็จะไม่ไปรักษา เพราะเชื่อว่าคนไข้อาจต้องตาย
หรือรักษาไขไม่หาย และในบางวันหากหมอจะไปรักษาก็อาจจะต้องนำสิ่งต่าง ๆ ไปเป็น
เคล็ดประกอบในการรักษาด้วย เช่น ข้าวกันครก ไม้เท้า ฯลฯ

การที่หมอยาต้องเลือกทิศที่ผู้มาตามหันหน้าไปทางนั้น น่าจะเป็นเพราะว่า ต้องการหลีกเลี่ยงทิศที่เป็นผีหลวง และหลาวเหล็กอันถือว่าเป็นทิศกาลกิณี ทั้งนี้เพราะเชื่อกันว่ามีผีประจำทิศต่าง ๆ ในวันหนึ่ง ๆ ทั้งแต่วันอาทิตย์ถึงวันเสาร์จะมีทิศผีหลวงประจำทิศต่างกันไป ถ้าทิศใดเป็นทิศผีหลวงหรือหลาวเหล็กซึ่งถือว่าเป็นกาลกิณีก็ต้องหลีกเลี่ยงทิศนั้น คือ อย่าเดินทางไปที่นั่น หรือหันหน้าไปสู่ที่นั่น วันแต่ละวันมีทิศผีหลวงประจำอยู่ดังนี้

วันอาทิตย์ ผีหลวงเป็นม้า อยู่ทางทิศพายัพ

วันจันทร์ ผีหลวงเป็นวัว อยู่ทางทิศบูรพา

วันอังคาร ผีหลวงเป็นสิงห์ อยู่ทางทิศอีสาน

วันพุธ ผีหลวงเป็นเสือ อยู่ทิศอุดร

วันพฤหัสบดี ผีหลวงเป็นควาย อยู่ทิศทักษิณ

วันศุกร์ ผีหลวงเป็นเนื้อ อยู่ทิศประจิม

วันเสาร์ ผีหลวงเป็นช้าง อยู่ทิศอาคเนย์

การโคจรของผีหลวงและหลาวเหล็กนี้ จะโคจรอยู่ทิศตรงกันข้ามกันเป็นประจำ ถ้าผีหลวงอยู่ทิศเหนือ หลาวเหล็กก็อยู่ทิศใต้ ซึ่งเชื่อว่าจะเป็นเช่นนี้เสมอ

หากผู้มาตามหมอยาไปรักษาไข่นั้น นั่งหันหน้าไปสู่ทิศผีหลวงหรือหลาวเหล็กอันเป็นกาลกิณีแล้วก็แสดงให้เห็นว่า ถึงหมอยาจะไปรักษาก็รักษาไม่หาย คนไข้อาจตายได้ เพราะหันหน้าไปหาทิศอันไม่เป็นมงคลเสียแล้ว ก็ยอมทำให้ทุกอย่างพลอยซบมงคลไปด้วย ด้วยเหตุนี้หมอยาจึงต้องดูทิศที่ผู้มาตามไปรักษานั้นว่าเขานั่งหันหน้าไปทิศใดด้วย หากเป็นทิศไมคี่ซึ่งจะทำให้รักษาไข่มหายก็จะไม่รับรักษา ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เสียชื่อเสียงในภายหลังว่า หมอรักษาไม่หาย

1.8 การใช้สมุนไพรในปริมาณต่าง ๆ

ปริมาณการใช้สมุนไพรที่เป็นเครื่องยาแต่ละชนิดนั้นที่พบโดยทั่วไปมักใช้เป็น คำลึง บาท สลึง เฟื้อง ไพ หรือเป็นปริมาณการวัดที่ไม่มีมาตรฐานแน่นอน เช่น

¹ ประจักษ์ ปรากฏพิทยาการ ประเพณีและไสยเวทวิทยาในชนชั้นขุนแผน

คือ ว่า ฯลฯ นอกจากนี้ยังพบปริมาณการใช้สมุนไพรที่แตกต่างออกไปจากนี้ คือ ใช้ปริมาณ
เท่าอายุ เท่ารอบหัวคนไข้ หรือใช้ยาวเท่าตัวของผู้เจ็บ ดังที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณ
จากสมุทไทย ของจังหวัดนครปฐม และสมุทรสาคร ดังนี้

ยาแก้อาเจียนท้อง

... ลูกขี้กาแดง ๓ ลกมะกรูด ๓ ฉ. ชิกทิงเดี่ยวลูกละชิกชีกาก็เหมือนกัน
บรเพ็ชรอบหัวคนไข้ ขมิ้นหัวหนึ่งยาวคืบ ๑ ... (ส.ค.1)

ยาแก้ริศคางลำไส้

ยาแก้ริศคางลำไส้ยเอามะกรูด ๓๐ สามลูกใบยลัมมะขาม ๑ ใบยลัมปอย ๑
ใบยมก้า ๑ บัวร์เพ็ชรอบหัว ๑ ... (ส.ค.2)

ยาบำรุงเลือด

อยาแก้คัมภีร์คัมมาแล้วไ้แหงเจบตาง / ๒ เอ้ามะนาวเทาอายุ นำประสารทอง ๑
... (น.ร.4)

ดยาปลูกโลหิตไทยบัวร์รุน ไ้หยงามเอาลูกมะนาวเทาอายุคน ที่เจบบีบเอาแต่นำ
ไ้หยมคแล้ว ... (ส.ค.2)

ยาแก้โรคสารพัด

ดยาคองแกสารพัดโรคทั้งปวงเอาบัวร์เพ็ชยาวค้ำแล้ววังรอบหัว ๑ เกลิวถวย
๑ เอาลูกมะกรูดเทาอายุตัวเอง ... (ส.ค.2)

การใช้เครื่องยาปริมาณเท่าอายุเท่ารอบหัวคนป่วย หรือยาวเท่าตัวคนป่วยดังที่
ปรากฏในตำรายาขนานต่าง ๆ ข้างต้นนี้สันนิษฐานว่า เพื่อเป็นเคล็ดว่า ยาขนานนั้น ๆ ใช้
รักษาผู้ป่วยคนนั้น ๆ โดยเฉพาะโดยถือเอาอายุ ศีรษะ และความยาวของคนป่วยนั้นแทนตัว

ผู้ป่วยนั่นเอง สำหรับการให้เครื่องยาบรรเทาอาการนั้น ยังอาจใช้เป็นเคล็ดว่า โรคของผู้ป่วยจะไม่สูงขึ้นหรือไม่ทรุดหนักลงอีก เพราะได้สกัดโรคไม่ให้สูงขึ้นแล้วโดยใช้ฤทธิ์ของผู้ป่วย นอกจากนั้นยังอาจ เป็นเพราะเชื่อว่า เป็นสิริมงคลแก่ผู้ป่วย เพราะการที่ผู้ป่วยเกิดเจ็บป่วยขึ้นนั้นก็เพราะเคราะห์ที่ไม่ดี ดังนั้นในการรักษาใช้ก็จะต้องมีการเสกเคราะห์หรือใช้สิ่งที่เป็นมงคลแก่ผู้ป่วยด้วย เช่น ใช้สมุนไพรรอบหัวผู้ป่วย ยาวเท่าหัวหรือเท่าอายุผู้ป่วย ผู้ป่วยจะได้หายจากโรคร้ายโดยเร็วขึ้น ปกติการเสกเคราะห์หรือทออายุนั้นมักใช้สิ่งของที่มีจำนวนเกินอายุผู้ป่วยไว้ 1 เสมอ เพื่อเป็นเคล็ดว่าให้มีอายุยืนต่อไปได้อีก 1 ปี ในกรณีนี้แม้จะใช้เครื่องยาเท่าอายุหรือยาวเท่าตัวก็ตาม ก็อาจจะมีความมุ่งหมายเช่นเดียวกันก็ได้

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่น่าจะพิจารณาก็คือ การกำหนดให้ใช้เครื่องยาในลักษณะดังกล่าวนี้ เพราะต้องการให้ได้เครื่องยาในอัตราที่เหมาะสมกับผู้ป่วยแต่ละคน แต่เนื่องจากในสมัยก่อนนั้นยังไม่มีเครื่องชั่ง ตวง วัด ที่แน่นอน การจัดสัดส่วนของเครื่องยาที่จะให้เหมาะสมกับผู้ป่วยแต่ละคนนั้นจึงใช้ตามขนาดร่างกาย เช่น ยาวเท่าหัว ยาวเท่าตัวผู้ป่วย หรือใช้ปริมาณตามอายุของผู้ป่วยเป็นเกณฑ์²

2. ข้อห้าม

ข้อห้ามของหมอยาในขณะรักษาคนไข้นี้จัดเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อเรื่องเคล็ดแต่ผู้ศึกษาจะขอแยกกล่าวเป็นอีกประเด็นหนึ่งเพื่อให้เห็นเรื่องข้อห้ามในการรักษา

¹ นายช้อย พันธุ์จินดา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชัน เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 17 หมู่ 2 ต.หนองปากโลง อ. เมือง จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 27 มกราคม
พ.ศ. 2528

² นายสิงห์ อินทร์บำรุง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชัน เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 156 หมู่ 3 ต.คันตาล อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี เมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ.
2528 และนายเจริญ พงษ์มาลา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวเอมอร ศรีชัน เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่วัดสามพระยา อ.พระนคร กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2528

โรคได้ชัดเจนขึ้น ข้อห้ามของหมอยาที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยที่ศึกษามีดังนี้

2.1 ห้ามผู้อื่นขอทอไฟไปใช้

ตำรายาบางขนานจะห้ามผู้อื่นขอทอไฟไปใช้ เพราะผู้ขอทอไฟนั้น อาจนำไฟไปหุงต้มอาหาร ไปฆ่าสัตว์ตัดชีวิตซึ่งถือว่าเก็บไฟไม่บริสุทธิ์ไฟที่โชกมยาซึ่งเป็นต้นไฟให้เขาตอไปก็ถือว่า เป็นไฟไม่บริสุทธิ์ด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เชื่อว่า ยาที่ต้มนั้น เป็นยาไม่ดี ไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีประสิทธิภาพทำให้รักษาไข้ไม่หาย ยาที่ต้มจะใช้ได้ผลดี มีประสิทธิภาพก็เพราะใช้ไฟต้มยาที่บริสุทธิ์ ด้วยเหตุนี้จึงห้ามผู้อื่นทอไฟไปใช้

การห้ามผู้อื่นทอไฟไปใช้นี้ มีปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ของ จังหวัดนครปฐม 2 ขนาน ดังนี้

ยาแก้ต้นนิบาท

... เมื่อจะกินให้ตั้งชัวญเข้าหมากคำหนึ่ง เมียงคำ ๑ กล้วยน้ำสุกหรือหนึ่ง มะพร้าวอ่อนใบ ๑ เทียนหนักเล่ม ๑ เงิน $\frac{1}{16}$ ตีคเทียบจุดขึ้นจึงยกหม้อยาขึ้นก่อนเคี่ยาให้ใครขอไฟแล้วเอายากินแก้สารพัดสานิบาท ฯ (น.๓.๕)

๑ เมื่อจะทำยานี้ตั้งชัวญสำหรับหนึ่ง หมากคำหนึ่ง กล้วยหรือหนึ่ง มะพร้าว ลูกหนึ่ง เทียนเล่มหนึ่งหนัก $\frac{1}{16}$ จุดไฟขึ้นก่อนจึงเอาหม้อยาสั่ง อย่าให้ใครหยิบไฟไปจุด ฯ

(น.๓.๕)

ยาดังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุว่าห้ามผู้อื่นขอไฟ ส่วน "อย่าให้ใครหยิบไฟไปจุด" ในตัวอย่างที่ 2 นั้น ก็คือ อย่าให้ใครทอไฟไปใช้นั้นเอง ทั้งนี้เพื่อต้องการให้ไฟที่โชกมยานั้นบริสุทธิ์อยู่เสมอ ซึ่งเชื่อว่าจะมีผลทำให้ยาที่ต้มนั้นศักดิ์สิทธิ์ และใช้รักษาผู้ป่วยให้หายได้

2.2 การห้ามกินหมากพลูบนเรือนผู้ป่วย

คำรายนางชนานมีข้อห้ามของหมอยาประการหนึ่งว่า เมื่อหมอยาไปรักษาผู้ป่วยนั้นห้ามหมอยากินหมากพลูบนเรือนผู้ป่วย ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าจะทำให้โรคของผู้ป่วยนั้นขึ้นกับหมอยา แสดงว่า หมอยาเป็นพวกเดียวกับโรค หรือพวกเดียวกับผีที่ทำให้เกิดโรค ซึ่งจะเป็นผลให้คาถาอาคม หรือวิชาในตัวของหมอยานั้นเสื่อมลงไม่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นผลให้หมอยารักษาไข้ไม่หาย

การห้ามหมอยากินหมากพลูบนเรือนผู้ป่วยนี้มีปรากฏในคำรายนางชนานโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี 2 ชานาน ดังนี้

ยาแก้สันนิบาต

... มณีโหดอบสีฟูฟุ้งขึ้นในโยโครง ถาเบนคังนี้ทาร์โหดเอา ยาเอาให้ลอคออกเสียแล้ว แรงนวกเทคโหดากินจึงจ้อม ถาแลแพรคญุคโดยมีรุ กำเนคมัน ๑๕ วันท้าย ถาญุคโดยจรักษายากินมากกินพลูเรอนญุคเจบ เหนวจรักษาโคคโดยแล (ส.พ.2)

... ถาญุคโคภคตำรานี้แลรักษาโหดคี่ ยากินมากเรอินทวนจึงรักษาโค

แล

(ส.พ.1)

ข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ ระบุให้เห็นว่า หมอยาที่จะใช้รักษานี้รักษาผู้ป่วยที่เป็นโรคสันนิบาตนั้นต้องไม่กินหมากพลูบนเรือนผู้ป่วย ทั้งนี้เชื่อว่า จะรักษาโรคดังกล่าวให้หายได้

เรื่องการห้ามกินอาหารหรือสิ่งต่าง ๆ บนเรือนผู้ป่วยนี้ หมอยาแต่ละคนจะมีข้อห้ามแตกต่างกันไป บางคนก็ห้ามเฉพาะอาหารคาว บางคนก็ห้ามเฉพาะน้ำ บางคนก็ห้ามเฉพาะหมากพลู แต่ตามปกตินั้นจะห้ามกินอาหารทุกชนิด และน้ำบนเรือนผู้ป่วยโดยมีเหตุผลเกี่ยวกับการรักษาโรคดังกล่าว อย่างไรก็ตามหากหมอยาต้องการบริโภคลีงต่าง ๆ ก็จะต้องบริโภคนอกที่กลางแจ้งหรือบริเวณใด ๆ ที่พ้นชายคาเรือนของผู้ป่วย

2.3 การห้ามต่อราคาเครื่องยา

เมื่อไปเจียดยาหรือซื้อยานั้นคำรายนางขนานจะระบุไว้ว่า ห้ามต่อราคาเครื่องยาที่ซื้อ เพราะเชื่อว่าจะทำให้ผู้ป่วยไม่หายจากโรคร้ายไข้เจ็บที่เป็นอยู่ และอาจทำให้ตายได้ ทั้งนี้ก็โดยถือเอาคำว่า "ต่อ" นั้นเป็นเคล็ดไม่ดี ทำให้ไข่นั้นเรื้อรังต่อไปอีกรักษาไม่หาย¹ และการต่อราคาให้ลดลงก็เป็นการตัดทอนอายุของผู้ป่วยให้ลดน้อยลงด้วย ด้วยเหตุนี้เมื่อไปเจียดยาจึงห้ามต่อราคาเครื่องยาหากหมอหรือคนขายบอกราคาเท่าไร ก็ต้องจ่ายตามนั้น ดังที่ปรากฏข้อห้ามนี้ในคำรยาแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดนครปฐมเพียงขนานเดียว ดังนี้

ยาแก้ชราศร

๑๐ ยาแก้ชราศรทวารโหรื่อเครื่องยา ๒๒ ชื่อเขา ๒ โหเทหาไรยเอาเท่านั้น เอาลูก
เร้นัก ๑-เห็นคำ ๕๐ เปีย อยาเขาเย็นเห็นว ๒ โภย ยาเขาเย็นเทศ ๑ ทำเป็น
มิ่งละลายนำผึ้งก้อมันเบน เขาตุกีน ... (น.ธ.๑)

ยาดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ชัดเจนว่า เมื่อจะซื้อเครื่องยาก็ห้ามต่อราคา
เครื่องยาเด็ดขาด คือ ผู้ขายบอกราคาเท่าใดก็ต้องจ่ายเงินเท่านั้น

ความเชื่อเรื่องเคล็ดและข้อห้ามต่าง ๆ เกี่ยวกับการรักษาโรคของหมอ
ดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า เป็นความเชื่อที่ล้วนแต่ต้องการให้เกิดผลดีในการรักษา
โรค ซึ่งจะทำให้ผู้ป่วยเกิดกำลังใจ หรือเกิดความมั่นใจว่า ตนจะต้องหายจากอาการ
ป่วยไข้ได้อย่างแน่นอน

¹ พระครูเกษมจันทวิมล เจ้าอาวาสวัดเกาะวังไทร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาว
เอมอร ศรีชั้น เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วัดเกาะวังไทร อ.เมือง จ. นครปฐม เมื่อวันที่ 4
พฤศจิกายน พ.ศ. 2527

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาภาษาและคติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การดำเนินการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาคำรายาแผนโบราณที่บันทึกในสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร รวม 9 ฉบับ โดยศึกษารายละเอียดด้านภาษาและคติความเชื่อ และมีการสัมภาษณ์หมอยาที่มีภูมิลำเนาในเขตที่ได้ข้อมูลมา เพื่อประกอบการศึกษาวิเคราะห์ด้วย

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

จากการศึกษาคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร ในด้านภาษาและคติความเชื่อ สรุปผลได้ดังนี้

ด้านภาษา คำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยเป็นคำรายาที่มีรูปแบบการเขียนที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ การจดบันทึกคำรายาแผนโบราณส่วนใหญ่จะจดบันทึกเป็นร้อยแก้ว มีคำรายาเพียง 4 ขนานที่บันทึกด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยและกาพย์ และแม้คำรายาทั้ง 4 ขนานนี้จะบันทึกเป็นร้อยกรองก็ตาม แต่เนื่องจากจำนวนคำและสัมผัสที่ไม่แน่นอน ประกอบกับการคัดข้อความตกหล่นและการเขียนที่ต่อเนื่องกันไปก็อาจทำให้การพิจารณารูปแบบการเขียนผิดพลาดไปได้หากมิได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วน นอกจากนี้ลักษณะการขึ้นต้นและการลงท้ายยาแต่ละขนานก็แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของคำรายาแผนโบราณด้วยเช่นกัน กล่าวคือวิธีการขึ้นต้นยาแต่ละขนานมี 6 แบบได้แก่ การขึ้นต้นด้วยชื่อยา สรรพคุณยา เครื่องยา วิธีการปรุงยา อาการของโรค และการขึ้นต้นด้วย

ข้อความอื่น ๆ ซึ่งได้แก่คำว่า "สิทธิการียะ" คำว่า "ทานให้" ประวัติที่มาของยาแต่ละขนาน และคำที่แสดงถึงคุณภาพของยาว่าเป็นยาที่ดีจริง เช่น ยาแก้หาคามีได้ เป็นต้น ส่วนการลงท้ายยาแต่ละขนานนั้นจะลงท้ายด้วยการบอกให้รู้ว่าเป็นยาดี โดยเปรียบเทียบยากับค่าของเงินทอง หรือของมีค่าอื่น ๆ หากไม่ใช้การเปรียบเทียบก็จะใช้ถ้อยคำที่บ่งบอกสรรพคุณของยาโดยตรง เช่นคำว่า "หายแล" "อย่าสนเท่ห์เลย" เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีการลงท้ายด้วยลักษณะต่าง ๆ ของยาตามที่ขึ้นต้นไว้ เช่น ลงท้ายด้วยชื่อยา ลงท้ายด้วยสรรพคุณยา และวิธีใช้ยา วิธีปรุงยา

ลักษณะการเขียนตำรายาแผนโบราณนั้น พบว่าอักษรวิจิตรที่ใช้ส่วนใหญ่จะต่างไปจากปัจจุบัน การสะกดการันต์หรือการประสมอักษร เป็นคำที่ไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน นอกจากนี้ยังมีการใช้เครื่องหมายต่าง ๆ ประกอบการเขียนอีกด้วย

การใช้ภาษาในตำรายาแผนโบราณนั้นพบว่าใช้คำและสำนวนเก่า พันสมัยเป็นส่วนใหญ่ซึ่งในปัจจุบันไม่มีใช้แต่อาจใช้ในภาษาถิ่นบางแห่งและมีการใช้คำและสำนวนที่เป็นศัพท์เฉพาะของตำรายาแผนโบราณ นอกจากนั้นก็ใช้คำและสำนวนที่ยังมีใช้อยู่ในปัจจุบันแต่มีความหมายแตกต่างจากที่ใช้ในปัจจุบัน ส่วนการใช้คำในหมวดคำบางหมวด ได้แก่ คำลักษณะนาม คำบุพบท และคำสันธานนั้นจะมีลักษณะการใช้ที่แตกต่างไปจากปัจจุบัน กล่าวคือการใช้คำลักษณะนามในตำรายาแผนโบราณนั้นมี 4 ลักษณะ คือการใช้คำลักษณะนามไม่คงที่ การใช้คำลักษณะนามตามชื่อวัยวะของร่างกาย เช่น กำมือ องคูลี แขน การละลักษณะนาม และการใช้ลักษณะนามที่ต่างจากปัจจุบัน ส่วนการใช้คำบุพบทในตำรายาแผนโบราณปรากฏว่านิยมใช้คำบุพบทมาก และใช้ได้กว้างขวางกว่าปัจจุบัน สำหรับการใช้นิพนธ์ในตำรายาแผนโบราณ ซึ่งก็ปรากฏว่านิยมใช้มากเช่นกัน พบว่าส่วนใหญ่เป็นคำสันธานที่ไม่ใช้ในปัจจุบัน นอกจากนั้นยังมีการใช้ภาษาในลักษณะของการใช้คำคล้องจอง และการซ้ำคำเพื่อสะดวกแก่การจดจำและทำให้เข้าใจข้อความนั้น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น

ค่านคติความเชื่อ คติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณที่ศึกษาได้แก่ ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อเรื่องเคล็ดและข้อห้าม ดังนี้

ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา เนื่องจากคนไทยนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ ความเชื่อทางพุทธศาสนาจึงมีบทบาทมากต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยในต่าง ๆ อยู่เสมอ แม้ในการรักษาโรค ความเชื่อดังกล่าวได้แก่ ความเชื่อเรื่อง

บุญกรรม และความเชื่อเรื่องนรก กล่าวคือเชื่อว่าการกรรมเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดโรคร้าย
ไข้เจ็บขึ้น คนป่วยบางรายรักษาอย่างไรไม่หายก็เชื่อว่าเป็นเพราะกรรมอีกเช่นกัน
สำหรับความเชื่อเรื่องนรานั้นจะปรากฏในลักษณะการสวดสาบานของหมอว่ายาขนาน
นั้น ๆ เป็นยาดี ถ้าไม่เป็นดังที่กล่าวไว้ก็ขอให้ตนตกนรก และหากผู้ใดไม่เชื่อก็ขอให้
ตนรกรเช่นกัน ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ป่วยเกิดการปฏิบัติตาม อันจะทำให้หายจาก
โรคร้ายไข้เจ็บได้

ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ จากการศึกษาการใช้คาถาอาคมอันเป็นส่วนประกอบ
สำคัญของความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์นั้นพบว่ามีการใช้คาถาอาคมที่เกี่ยวข้องกับการรักษา
โรคของผู้ป่วย 3 ลักษณะ ได้แก่ การใช้คาถาอาคมเสกยาที่ใช้รักษาโรค เช่น การเสกยา
คัวยคาถาด้กัทว้า คาถาสัพพาสี การเสกน้ำล้างหน้าและการส่องเทียนคู่ไข้ เพื่อจะได้
วินิจฉัยโรคและให้ยาได้ถูกต้อง ทั้งนี้เพราะโรคหรืออาการไข้บางอย่างไม่ปรากฏให้เห็น
ได้ชัดเจนพอที่จะวินิจฉัยโรคและให้ยาได้ นอกจากนั้นก็ยังมี การลงเลขลงยันต์ในชิ้นส่วน
ของสมุนไพรที่นำมาประกอบยา การใช้คาถาอาคมในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้
เป็นการช่วยให้หมอยามีสมาธิจิตอันจะทำให้การรักษาโรคได้ผลดีขึ้น ทั้งยังเป็น การเชิญ
อำนาจคุณพระมาช่วยในการรักษาโรคคัวย คาถาอาคมที่ไข้ส่วนหนึ่งนำมาจากคาถาบาลี
ในคัมภีร์พุทธศาสนา

ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อดังกล่าวที่ปรากฏในคำรายาแผนโบราณ
ที่ศึกษาได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีसाงเทวดา เทพเจ้า และครุยาหรือเจ้าของยา ความเชื่อ
เรื่องผีนั้นเชื่อว่าผีเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดโรคบางโรค และสามารถทำให้ผู้ป่วยมีอาการ
ทรุดหนักลงได้ เพราะเชื่อว่าเกิดจากผีทับหรือขวางไข้ นอกจากนั้นยังนำความเชื่อ
เรื่องผีมาใช้ในการ เปรียบเทียบแสดงอาการไข้ของผู้ป่วยและยังพบว่ากรรมวิธีในการ
รักษาโรคของผู้ป่วยนั้นก็เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีคัวย เช่น การทิ้งสมุนไพรบางส่วน
ที่นำมาประกอบยาและการพลียา ส่วนความเชื่อเรื่องเทพเจ้าจะพบในลักษณะของการ
สมมุติให้สมุนไพรแต่ละชนิดเป็น เทพเจ้าแต่ละองค์ สำหรับความเชื่อเรื่องครุยาหรือ
เจ้าของยานั้นได้แก่เรื่อง การตั้งขวัญข้าว การผูกคอกหมอยาและการแต่งบายศรีข้าวตอก

คอกไม้บุชชานา ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นการเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์
สิ่งลึกลับที่เชื่อว่าเมื่ออำนาจเหนือคนธรรมดา และสามารถให้ผลร้ายหรือผลดีแก่มนุษย์ได้
มาช่วยในการรักษาโรค เพื่อให้ยามีประสิทธิภาพ และใช้รักษาโรคได้ผลดีขึ้น

ความเชื่อเรื่องเคล็ดและข้อห้าม ความเชื่อเรื่องเคล็ดที่ปรากฏในตำรายา
แผนโบราณได้แก่ การมัดสมุนไพรเป็นเปลาะ การกลั่นใจแก้พิษบางชนิดที่นำมาประกอบ
ยา การเรียกดินบนจากผู้ป่วย การใช้ชื่อเครื่องยาเป็นเคล็ดให้หายจากโรค การเลือกวัน
ในการประกอบยา การคุ้ชและการใช้สมุนไพรในปริมาณต่าง ๆ กัน ส่วนความเชื่อ
เรื่องข้อห้ามที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณ ได้แก่ การห้ามกินหมากพลูบนเรือนผู้ป่วย
การห้ามต่อราคาเครื่องยา และการห้ามผู้อื่นขอต่อไฟไปใช้ ความเชื่อเรื่องเคล็ดและ
ข้อห้ามต่าง ๆ เหล่านี้เชื่อกันว่าจะช่วยทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคภัยไข้เจ็บได้เร็วยิ่งขึ้น

ความเชื่อต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ล้วนมีผลทำให้ผู้ป่วยเกิดกำลังใจดีขึ้น
เป็นการรักษาอาการป่วยทางใจของผู้เจ็บไข้ควบคู่ไปกับการให้รักษาอาการป่วย
ทางกาย เพราะผู้ป่วยโดยทั่วไปเมื่อร่างกายเกิดเจ็บไข้ก็จะเกิดผลทางจิตใจหรือเกิด
อาการป่วยทางใจด้วย คือเกิดความท้อแท้ หมคอาลัยในชีวิต เนื่องจากเกรงว่าจะไม่
หายป่วย ดังนั้นการนำความเชื่อมาแทรกในการรักษาโรคก็มีส่วนที่ทำให้การรักษาโรค
นั้น ๆ ได้ผลดียิ่งขึ้น

การอภิปรายผล

การศึกษาภาษาและคติความเชื่อในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยทำให้เกิด
ความรู้ ความเข้าใจหลายประการ ประการสำคัญคือภาษาที่ใช้ในการบันทึกตำรายา
แผนโบราณนั้นจะมีลักษณะเป็นการบันทึกที่ไม่ละเอียด ไม่มีการอธิบายความให้ชัดเจน
ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเป็นการบันทึกความจำเพื่อเป็นหลักฐานไว้มิให้สูญหายหรือ เกิด
ความคลาดเคลื่อนในการรักษาโรค ส่วนการใช้อักษรวิธีในตำรายาแผนโบราณนั้น
ส่วนมากจะเป็นอักษรวิธีแบบโบราณเพราะการบันทึกตำรายาแผนโบราณจะบันทึกสืบทอด

กันต่อมาโดยไม่มี การเปลี่ยนแปลงแก้ไข เนื่องจากถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ แต่มีตำรา ยาแผนโบราณบางเล่มใช้อักษรวิธีแบบโบราณผสมอักษรวิธีแบบปัจจุบัน หรือใช้อักษรวิธีแบบปัจจุบันนั้น เป็นเพราะการคัดลอกซึ่งผู้คัดลอกจะใช้อักษรวิธีแบบปัจจุบันปะปนกัน จากลักษณะดังกล่าวนี้ประกอบกับคนปัจจุบัน เปลี่ยนวิธีการรักษาโรคเป็นแบบแผนปัจจุบัน จึงทำให้คนปัจจุบันไม่เข้าใจข้อความในตำรายาแผนโบราณ การศึกษาภาษาในตำรายาแผนโบราณครั้งนี้จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวงการศึกษาค้นคว้าภาษาและต่อวงการแพทย์แผนโบราณ

ส่วนผลการศึกษาค้นคว้าความเชื่อในตำรายาแผนโบราณนั้น จะทำให้ทราบถึงวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยในสมัยก่อนว่ามีความผูกพันกับธรรมชาติ และความเชื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณซึ่งได้แก่ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา เรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อเรื่องเคล็ดและขลัง เป็นความเชื่อที่มีสาเหตุมาจากความกลัว ความไม่รู้ในเรื่องของความเจ็บไข้ บางครั้งหากคำตอบไม่ได้ว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น หรือเหตุใดจึงรักษาไม่หาย แสดงให้เห็นสภาพสังคมไทยในสมัยนั้นว่าแม้จะมีการนับถือศาสนาพุทธเป็นหลักแล้วก็ตาม แต่ก็ยังเห็นเค้าของการสืบทอดความคิดความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ก่อนที่จะคลี่คลายมาเป็นศาสนาต่าง ๆ นั่นคือยังมีความเชื่อในเรื่องความขลังความศักดิ์สิทธิ์ (Animatism) ว่าสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่ก็ตามย่อมมีอำนาจลึกลับแฝงเร้นอยู่ และอาจให้คุณหรือให้โทษแก่คนได้ นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลทางความคิดจากศาสนาพราหมณ์ในเรื่องเทพเจ้าต่าง ๆ และการนับถือผีสร้างเทวดาที่ผสมผสานอยู่ในสังคมไทยด้วย

การศึกษาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรคที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณนั้น แม้ว่าจะพิสูจน์ไม่ได้ว่าเป็นความจริงหรือไม่ก็ตาม แต่ก็ได้แสดงให้เห็นจุดประสงค์ที่แน่ชัดว่า เพื่อประโยชน์ในการรักษาโรค เพราะความเชื่อเหล่านี้ส่วนใหญ่มักเพ่งเล็งผลของความเชื่อไปที่ตัวคนไข้เป็นสำคัญ ซึ่งนอกจากจะมีผลในด้านสร้าง ความมั่นใจให้กำลังใจแก่คนป่วยแล้ว

ความเชื่อบางอย่างยังเป็นเสมือนกรอบของการประพฤติปฏิบัติในฐานะที่เป็นคนไข้ด้วย เช่นในเรื่องการระมัดระวังเกี่ยวกับอาหารหรือของแสลงต่าง ๆ เป็นต้น อันนับได้ว่าความเชื่อเหล่านี้ล้วนแสดงเจตนาที่จะให้คนไข้หายจากโรคที่เป็นอยู่โดยเร็วทั้งสิ้น

คติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยดังกล่าว นอกจากสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยในสมัยก่อนแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของความเชื่อกับพฤติกรรมของคนในสังคมด้วย ทั้งนี้เพราะความเชื่อเปรียบเสมือนแผนที่ที่ถูกกำหนดไว้ในจิตใจของคนอันโยงไปสู่ความนึกคิดค่านิยมและส่งผลถึงการแสดงออกทางพฤติกรรมของคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของการเจ็บป่วย ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับการอยู่รอด ในการรักษาโรคแบบแผนโบราณของไทยจึงปรากฏว่าทั้งผู้เป็นหมอและผู้เป็นคนไข้มักประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อกันอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพราะเป็นสัญชาตญาณของการรักษาตัวรอดหรือการรักษาชีวิตอย่างหนึ่งของมนุษย์นั่นเอง นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับพฤติกรรมว่าย่อมมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมด้วย เพราะพิธีกรรมเป็นวิธีการที่จะทำให้สามารถบรรลุตามเป้าหมายหรือความคิดความเชื่อได้ ดังจะเห็นว่าความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในการใช้คาถาอาคม เสกยา การล้างหน้าและการส่องเทียนตลอดจนการลงเลขลงยันต์ต่าง ๆ นั้น ก็ต้องมีวิธีการหรือการกระทำเพื่อให้บรรลุถึงความเชื่อนั้น ๆ เช่นมีการบูชาด้วยรูปเทียนดอกไม้ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์ในการรักษาโรคให้ได้ผลดีนั่นเอง

การศึกษาค้นคว้าและคติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย ย่อมชี้ให้เห็นถึงลักษณะการใช้ภาษา และความคิดความเชื่อของคนไทยในสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงเป็นที่หวังว่า นอกจากจะเป็นประโยชน์ในด้านการศึกษาภาษา และคติชนวิทยาแล้ว ความรู้ความเข้าใจเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้คงจะช่วยเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสังคมไทยในอดีต อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจสังคมไทยปัจจุบัน ได้ดียิ่งขึ้นด้วย

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาภาษาและคติความเชื่อในตำรายาแผนโบราณของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาครนั้น ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ควรมีการรวบรวมและศึกษาตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดอื่น ๆ ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ซึ่งจะทำให้เห็นลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณ ทั้งด้านรูปแบบ ภาษาและความคิดความเชื่อของแต่ละภูมิภาคได้เด่นชัดขึ้น
2. ควรมีการศึกษาลักษณะการใช้ภาษาในตำรายาแผนโบราณโดยเฉพาะอย่างละเอียด แล้วจัดทำศัพท์พจนานุกรมที่เกี่ยวกับการแพทย์แผนโบราณของไทย เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาค้นภาษาและวงการแพทย์ไทยแผนโบราณ
3. ควรมีการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับคติความเชื่อในการรักษาโรคแผนโบราณให้ละเอียดลึกซึ้งขึ้น ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจวิถีชีวิตของกลุ่มชนต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมด้วย

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระหุ่มแบน, อำเภอ รายงานสรุปข้อราชการและประวัติอำเภอกระหุ่มแบน จังหวัด
สมุทรสาคร ปี 2528 2528, หน้า อักสำเนา
- กำชัย ทองหล่อ หลักภาษาไทย รวมสารบัญ 2509, 754 หน้า
- จรัสพรปฏิภาณ, พระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมหมื่น "เวชบุจฉา" ใน ลัทธิธรรมนิยม
ต่างๆ ภาค 1 - 6 หน้า 205 - 224 คุรุสภา 2504
- เจือ สตะเวทิน คำรับวรรณคดี คลังวิทยา 2505, 406 หน้า
- เชษฐา พยากรณ์ สมุไพรในชีวิตประจำวัน เชษฐา 2525, 119 หน้า
- แซร์แวนส, นีโกลาส ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม
(ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร ก้าวหน้า
2505, 308 หน้า
- ไชยยศ ทีปกร จันทรพิทักษ์ คำรับยาไทย วิทยาลัยวิชาการศึกษา สงขลา ม.ป.ป.
246 หน้า
- ดวงธรรม โชนเชิดประทีป ถาดาเวทยาม บรรณาคาร ม.ป.ป., 72 หน้า
- ทวีศักดิ์ ญาตประทีป วรรณกรรมศาสนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2518, 255 หน้า
- เทพย์ สาริกบุตร กัมภีร์พุทธมนต์โอสถ เสริมวิทย์บรรณาคาร 2526, 282 หน้า
- _____ กัมภีร์หัวใจ 108 เสริมวิทย์บรรณาคาร 2526, 247 หน้า
- _____ มหาพุทธาคม กิจปาบรรณาคาร 2513, 208 หน้า
- บริกเดย์, แคนบิช อักษรวิธานศรีบท แปลโดย ทัก คุรุสภา 2514, 828 หน้า
- ประจักษ์ ประภาสพิทยากร ประเพณีและไสยเวทวิทยาในชุมชนข้างชุมชน โรงพิมพ์เจริญ
เจริญธรรม 2519, 296 หน้า
- ประกาศรี สีหอำไพ ปริทัศน์วัฒนธรรมในภาษาและวรรณคดีไทย หน้า 16 วัฒนาพานิช
2513
- ประยูร พิศุนาคะ ของดี 73 จังหวัด โรงพิมพ์เจริญกิจ 2528, 468 หน้า
- ประสงท อิศรปริศา และคนอื่นๆ ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวอีสาน
เอกสารวิจัย บัณฑิต มหาสารคาม จินตทัศน์การพิมพ์ 2518, 69 หน้า
- ปิ่น มุทุกันต์ ประมวลศัพท์ทางศาสนา โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 2505, 737 หน้า

- เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ วรรณคดีอายุรกรรมพื้นบ้านไทยทรงดำ บางระกำ พิษณุโลก
: การศึกษาวิเคราะห์เชิงหน้าที่นิยมและแบบแผนทางฉันทลักษณ์ ปรินญาณิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต มศว พิษณุโลก 2527, 188 หน้า
- เปลื้อง ณ นคร เรียงความชั้นสูง ไทยวัฒนาพานิช 2512, 148 หน้า
- แปลก สนธิรักษ์ พิธีกรรมและประเพณี พิมพ์ครั้งที่ 8 ไทยวัฒนาพานิช 2523,
269 หน้า
- พยอม ตันศิริวัฒน์ สมุนไพรมะพร้าว พิมพ์ครั้งที่ 2 สมาคมสมุนไพรมะพร้าวแห่งประเทศไทย 2521,
202 หน้า
- พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ คู่มือการใช้สมุนไพรมะพร้าว เมติคัลมีเดีย 2524, 258 หน้า
(ชุดแนะแนวสุขภาพประชาชน)
- พิชาญ พัฒนา ความเป็นมาของการแพทย์เมืองไทย โอเคียนส์โตร์ 2509, 476 หน้า
- พินิจ แจ่มจิต และปัญญา บุรพาชีพ ตำรายาเภสัชกรรมแผนโบราณ นครสวรรค์
ไพศาลการพิมพ์ ม.ป.ป., 321 หน้า
- พูนพิศมัย คีตกุล, หม่อมเจ้า ประเพณีพิธีไทย เสริมวิทย์บรรณาการ ม.ป.ป.,
428 หน้า
- แพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพน, สมาคมโรงเรียน ตำราเภสัช พระบาทสมเด็จพระ-
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จารึกไว้ในวัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์)
เมื่อ พ.ศ. 2375 ฉบับสมบูรณ์แบบ ม.ป.ท. ม.ป.ป., 380 หน้า
- _____ แพทยศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 2 โรงพิมพ์ดำรงธรรม 2513, 376 หน้า
- _____ แพทยศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 3 โรงพิมพ์ไพศาลศิลป์การพิมพ์ 2519,
99 หน้า
- ภิญโญ จิตต์ธรรม "ความเชื่อ" ใน วารสารรวมคำแหง 2 : 54 - 72
กรกฎาคม 2518

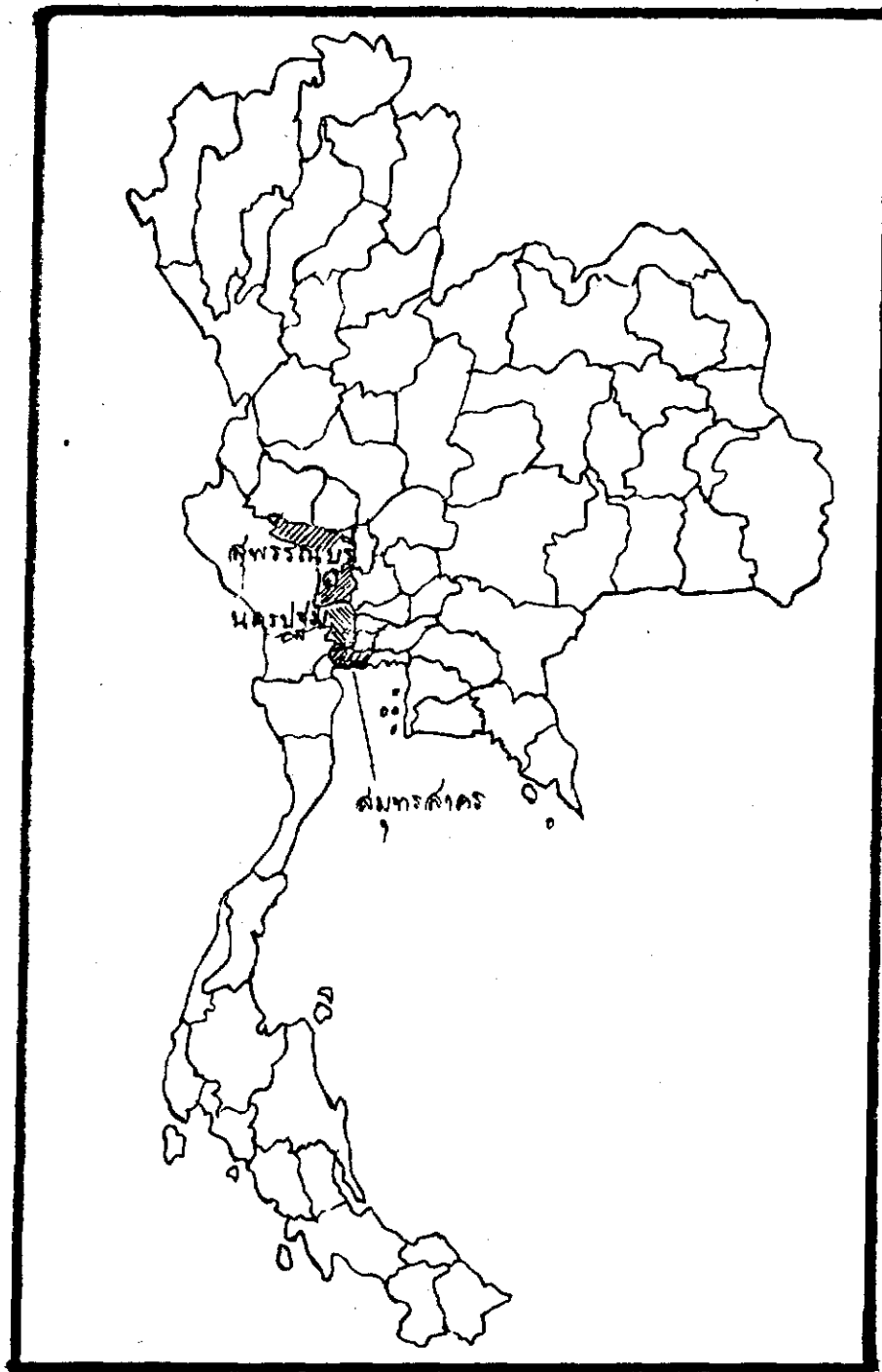
- มณี พยอมยงค์ "ความเชื่อของคนไทย" ใน คติความเชื่อ เอกสารประกอบการ
สัมมนาเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ ศิลปกรรม และภาษา โครงการ
ไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 8 - 9 กันยายน 2526 1 เล่ม
(หน้าไม่ติดต่อกัน)
- ยุวดี ฅปนียากร วิวัฒนาการทางการแพทย์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มต้นจนถึงสมัยสิ้นสุดรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2522, 331 หน้า
- ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พิมพ์ครั้งที่ 2
คุรุสภา 2526, 930 หน้า
- ลาดูแมร์, เคอ จุดหมายเหตุลาดูแมร์ แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร ก้าวหน้า
2510 2 เล่ม
- วัฒนา มุรทสิกร "สำนวนภาษาจากยาหม้อใหญ่" ใน ภาษาและหนังสือ 2 : 108 -
117 ตุลาคม 2526 - มีนาคม 2527
- ศิลปากร, กรม ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม 2 ภาษาและวรรณคดีกรุงรัตนโกสินทร์
กรมศิลปากร 2525, 360 หน้า (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์
200 ปี)
- ศรีเสาวภาคย์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้า "แพทย์หมอ" ใน ลัทธิธรรมนิยม
ต่าง ๆ ภาค 1 - 6 หน้า 183 - 204 คุรุสภา 2504
- ศึกษาธิการ, กระทรวง โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ไทย หมอไทยยาไทย สำนักเลขา
ธิการคณะรัฐมนตรี 2521, 123 หน้า
- สวนมนต์เจ็ดตำนาน ขรรจบรรณาคาร 2510, 82 หน้า
- สัจจาภิรมย์, พระยา เทวกำเนิด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2511, 109 หน้า
- สุนทร ปุณโณทก สวนหลังบ้าน 3 หน้า 255 - 288 ภาษิต ม.ป.ป.

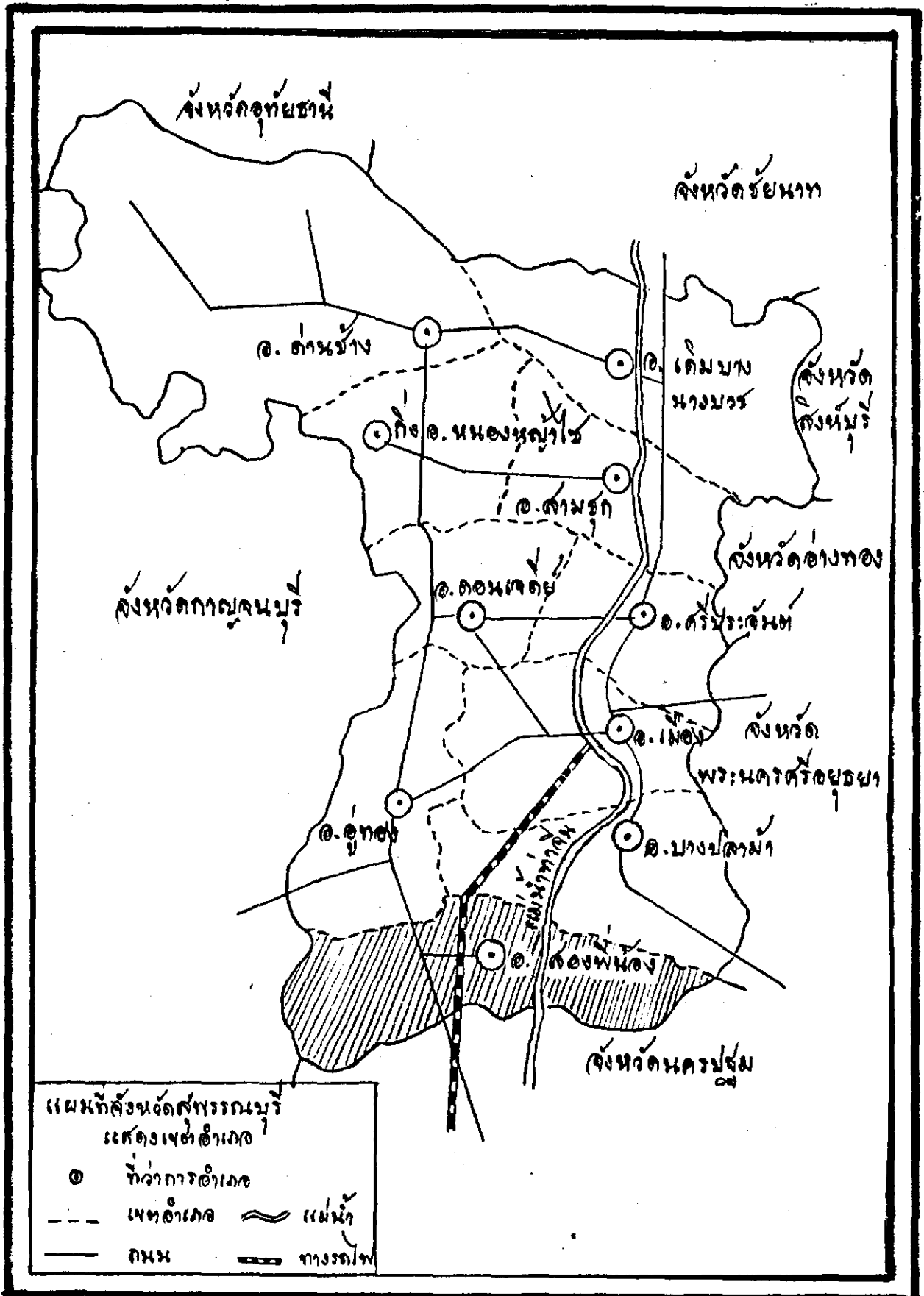
- สุมาลี กระจายศรี วรรณกรรมนิทานทรงเครื่องจากสมุดไทย ปรินิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต มศว ประสานมิตร 2528, 324 หน้า
- เสริมรัตน์ สุชีวงศ์ การแพทย์แผนโบราณของไทย วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศิลปากร 2516, 88 หน้า
- 5 เกสัชกรไทย ตำรายาเภสัชกรรมไทยแผนโบราณ ห้าง 5 เกสัชกรขายยาไทย
2523, 191 หน้า
- อนุমানราชชน, พระยา การศึกษาเรื่องประเพณีและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน โดย
เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) คลังวิทยา 2515, 478 หน้า
- _____ "คาถาอาคม" ใน สารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 5 (2505 - 2506)
หน้า 3037
- _____ "เฉลว" วรรณคดีที่น่ายุ โดยเสฐียรโกเศศ (นามแฝง) หน้า 277 -
284 รวมสารัน 2504
- _____ ประเพณีเก่าของไทย ประเพณีเนื่องในการตาย โดย เสฐียรโกเศศ
(นามแฝง) พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพนางเขื่อน เรื่องญาณ ณ เมรุวัด
มกุฏกษัตริยาราม วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2506, 74 หน้า
- _____ ประเพณีเนื่องในการเกิดและประเพณีเนื่องในการตาย โดย เสฐียรโกเศศ
(นามแฝง) อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายยิบอินซอย วันที่ 6 มกราคม 2513
ไทยวัฒนาพานิช 2513, 220 หน้า
- _____ เมืองสวรรค์และผีสาวเทวดา โดยเสฐียรโกเศศ (นามแฝง) บรรณาการ
2515, 484 หน้า
- _____ เรื่องเกี่ยวกับประเพณีไทย (เนื่องในเทศกาลตรุษสารท) โดยเสฐียรโกเศศ
(นามแฝง) โรงพิมพ์แพร์การช่าง 2504, 419 หน้า
- _____ ลัทธิศาสนา โดยเสฐียรโกเศศ (นามแฝง) บรรณาการ 2516, 340 หน้า

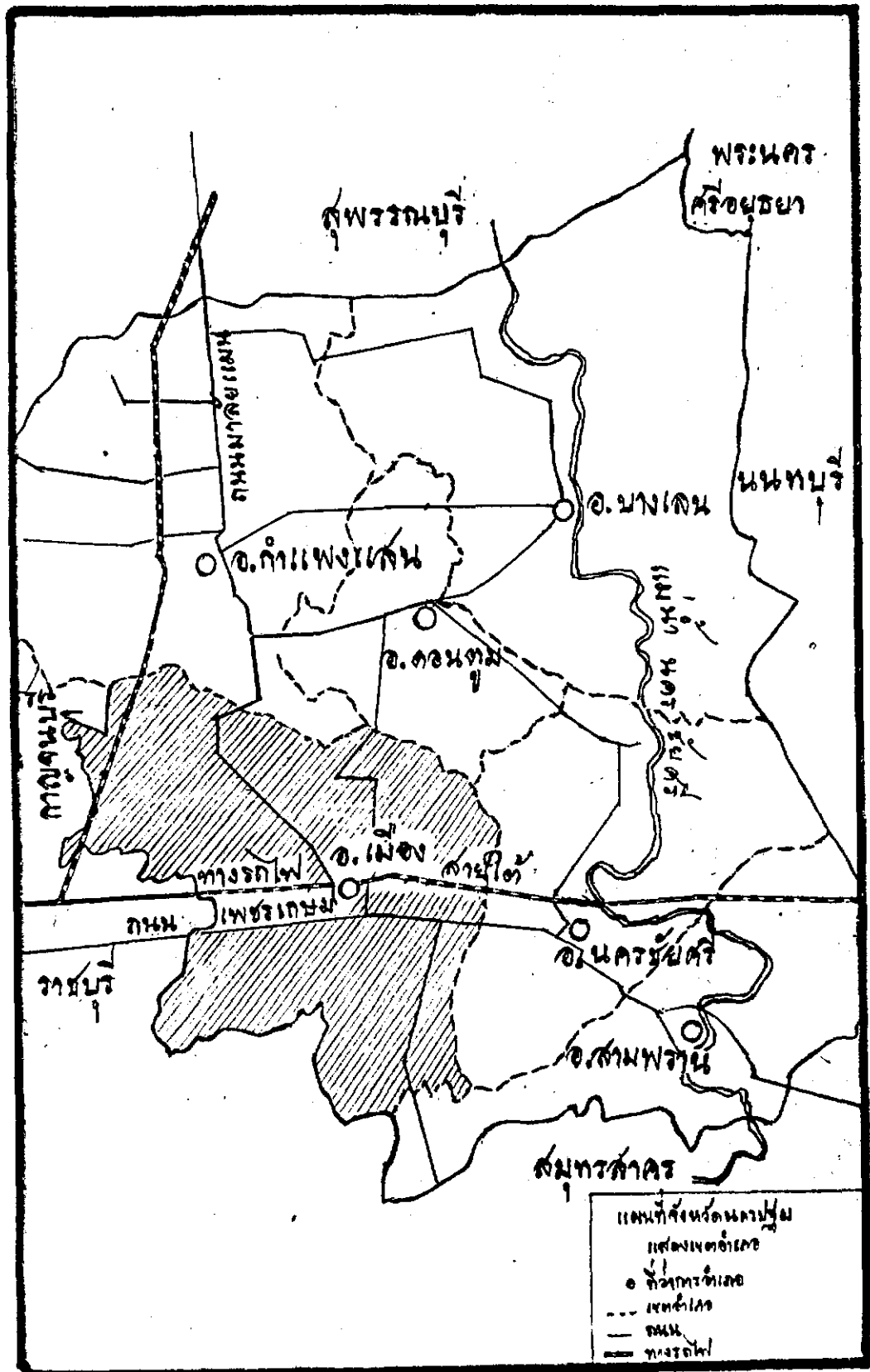
- อนุমানราชชน, พระยา "ไสยศาสตร์" ศาสนาเปรียบเทียบ โดยเสฐียรโกเศศ
 (นามแฝง) หน้า 42 - 49 โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 2502
- อานนท์ อากาศิรม มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรม พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงพิมพ์
 บำรุงนุกุลกิจ 2515, 249 หน้า
- สังคม วัฒนธรรม ประเพณี แพรวพิทยา 2519, 146 หน้า
- อุปกิตศิลปสาร, พระยา หลักภาษาไทย ไทยวัฒนาพานิช 2522, 498 หน้า
- เอี่ยม สิริวณฺโณ, พระครูสมุห์ มนต์พิชัย โรงพิมพ์อักษรสมัย 2519, 299 หน้า

ภาคผนวก

แผนที่แสดงการแบ่งเขตจังหวัด

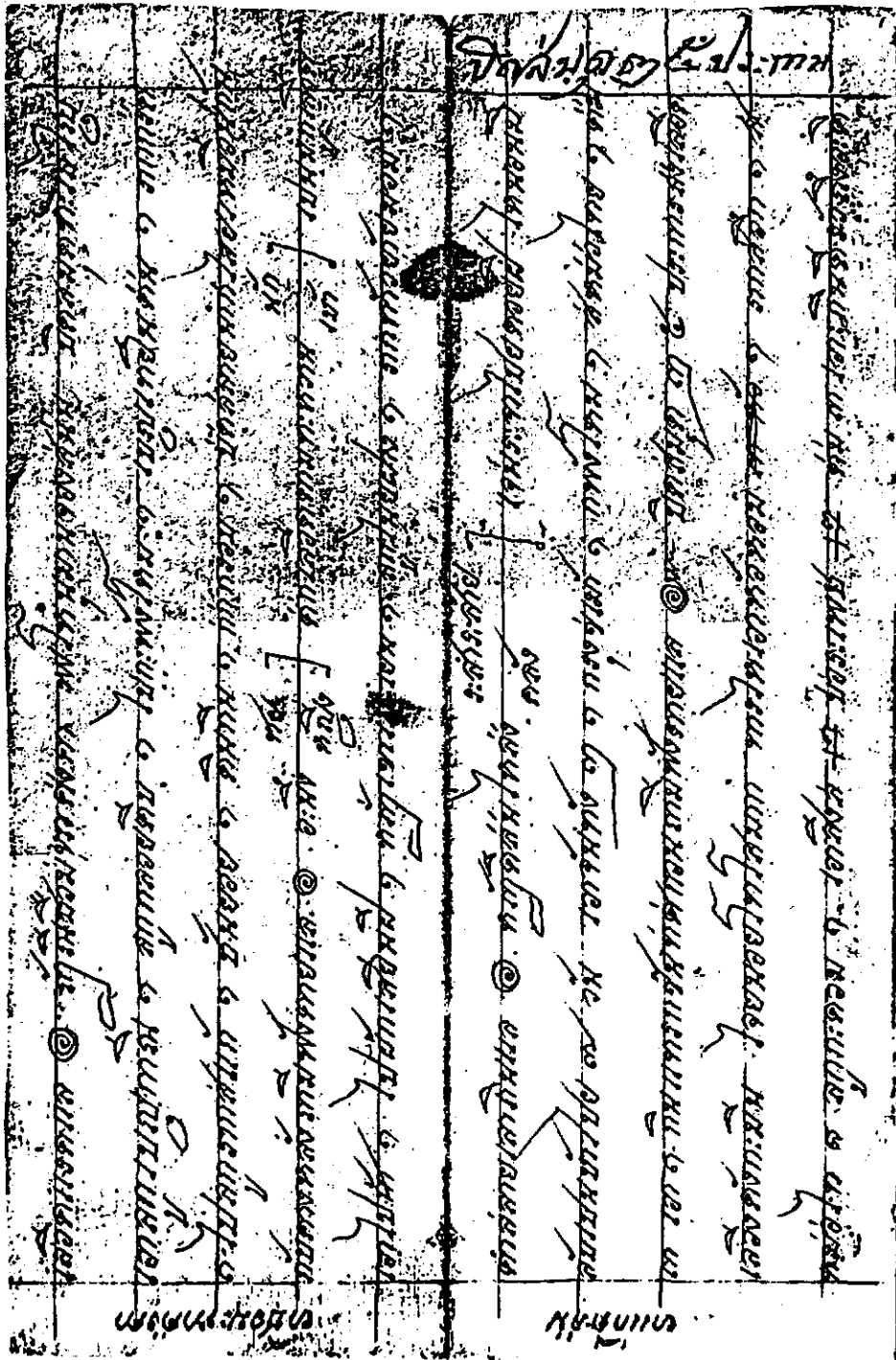

ภาพประกอบ 2 ตัวอย่างการทำลายแบบโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดนครปฐม ฉบับที่ 1

การศึกษาด้านภาษาและคติความเชื่อในคำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย
ของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร

บทคัดย่อ

ของ

เอมอร ศรีชั้น

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
พฤศจิกายน 2528

ปริญญาโทฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาภาษาของตำรายาแผนโบราณในด้านรูปแบบการเขียน ลักษณะการเขียน และการใช้ภาษา รวมทั้งศึกษาคติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาแผนโบราณที่บันทึกในสมุดไทย รวมทั้งสิ้น 9 ฉบับ ตำรายาแผนโบราณดังกล่าวนี้รวบรวมมาจากจังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 2 ฉบับ จังหวัดนครปฐม จำนวน 5 ฉบับ และจังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 2 ฉบับ โดยใช้การศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า ตำรายาแผนโบราณมีรูปแบบการเขียนทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง อย่างไรก็ตามรูปแบบการเขียนร้อยกรองมีปรากฏไม่มากนัก และร้อยกรองที่ใช่จะเป็นคำประพันธ์ประเภทกาพย์และร่าย นอกจากนั้นตำรายาแผนโบราณดังกล่าวยังมีรูปแบบการเขียนในการขึ้นต้นและการลงท้ายยาแต่ละขนานเฉพาะตัว ลักษณะการเขียนอักษรวิจิตรในตำรายาแผนโบราณจะแตกต่างไปจากปัจจุบัน เครื่องหมายที่ใช่ประกอบการเขียนส่วนใหญ่เป็นเครื่องหมายที่ไม่มีใช้ในปัจจุบัน การใช้ภาษาจะใช้คำเก่า พันสมัยซึ่งไม่มีใช้ในปัจจุบัน แต่อาจมีใช้ในภาษาถิ่นบางแห่ง ส่วนการใช้คำศัพท์เฉพาะ การใช้คำที่ปัจจุบันยังคงใช้อยู่ และการใช้คำในหมวดคำบางคำ ซึ่งได้แก่คำลักษณนาม คำบุพบท และคำสันธานนั้นปรากฏว่ามีลักษณะการใช้ที่แตกต่างไปจากปัจจุบัน ในด้านคติความเชื่อในตำรายาแผนโบราณนั้น พบว่ามีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากที่สุด คติความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์จะปรากฏในการรักษาโรคที่เชื่อว่าเกิดจากการกระทำด้วยคุณคนคุณผีเป็นส่วนมาก ส่วนความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะปรากฏในการรักษาโรคทั่วไป ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนาและความเชื่อเรื่องเคล็ดและข้อห้ามมีปรากฏไม่มากนัก ความเชื่อต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ทำให้หมอยาเกิดความมั่นใจว่าตนสามารถรักษาผู้ป่วยให้หายได้ ทำให้ผู้ป่วยเกิดความมั่นใจว่าตนจะหายจากอาการป่วยไข้ และยังเป็นเสมือนแนวทางในการปฏิบัติตัวของผู้ป่วยในขณะที่รับการรักษาโรคอีกด้วย

A STUDY OF THE LANGUAGE AND BELIEFS IN FOLK MEDICINE
LITERATURE FROM SAMUT THAI OF SUPHAN BURI,
NAKHON PATHOM AND SAMUT SAKHON PROVINCES

AN ABSTRACT

BY

AM-ORN TRICHAN

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinwirot University

November 1985

The purpose of this thesis was to study the language of folk medicine literature in the aspects of its writing form, writing style and language use including the attitudes and beliefs appearing in the traditional medicine literature of nine copies of Samut Thai which two of them were collected from Suphan Buri Province, five from Nakhon Pathom Province, and two from Samut Sakhon Province. The study was conducted by means of analytical research.

The results indicated that the language used in the mentioned traditional medicine literature in the aspect of the writing form comprised of both prose and verse. However, verse was rarely used and the form of verse used were "GAVAYA" and "RAI." Besides each kind of the mentioned traditional medicine literature has its specific form of beginning and ending. The characteristics of orthography were different from nowadays. The punctuation in the writing is not used nowadays. The words and expressions used in this type of literature were archaic when compared to the present Thai language. Anyhow, they may be found in some regional dialects. For terminology, it was discovered that some of the current lexemes and some function words, such as classifiers, prepositions and connectors, were used differently from the current usage.

✓

The attitudes and beliefs discovered in the study suggested that there were mostly connected with superstition and Sacred beliefs. The Superstition beliefs could be traced by the treatment of illness believed to be caused by magic and supernatural powers. The sacred beliefs were witnessed in general treatment. Religious beliefs, secret practice and taboos were rarely found. All these afore mentioned beliefs made the medicinal experts feel confident that they would be successful in handling the treatment. They also assisted the patients to have great hope towards the recovery from illness. Moreover, the beliefs functioned as suggestions for the patients' behaviour during their period of sickness.